

Mehmet Emin YILMAZ

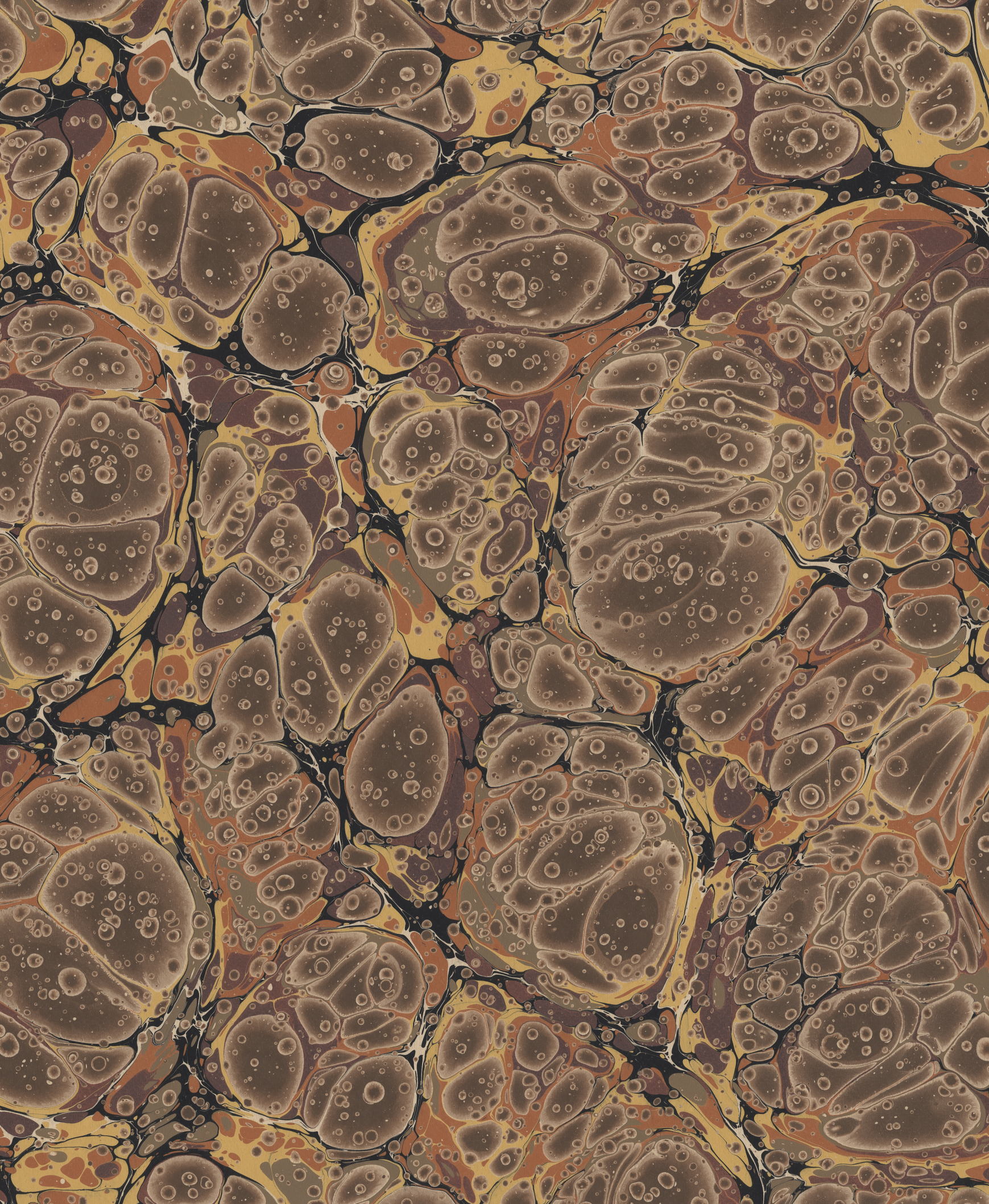
KİLİSEYE ÇEVİRİLEN TÜRK ESERLERİ

3. Cilt

THE TURKISH MONUMENTS
CONVERTED INTO CHURCHES
Volume 3

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILI
100th Anniversary of the Republic of Türkiye

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI
REPUBLIC OF TÜRKİYE MINISTRY OF CULTURE AND TOURISM
PRESIDENCY FOR TURKS ABROAD AND RELATED COMMUNITIES

KİLİSEYE ÇEVİRİLEN TÜRK ESERLERİ I-II-III
THE TURKISH MONUMENTS CONVERTED INTO CHURCHES I-II-III

YTB Yayınları: 38
Kültürel Miras Dizisi: 10

ISBN: 978-975-17-5674-9 (1. Cilt), 978-975-17-5675-6 (2. Cilt), 978-975-17-5676-3 (3. Cilt)

Yazar / Writer
Mehmet Emin YILMAZ

Danışman / Advisor
Dr. İ. Aydın YÜKSEL

İngilizce Editör / English Language Editor
Dr. Harun TUNCER

İngilizce Tercüme / Translation into English
M. Enes KONDO

Türkçe Metin Editörü / Turkish Language Editor
Ü. Kevser KIPRAMAZ

Kapak ve Grafik Tasarım / Cover & Graphic Design
Mehmet Emin YILMAZ

Ebrû / Marbling
Alparistan BABAĞLU

Kapak Resmi / Cover Image
Macaristan Peç'te Gâzi Kasım Paşa Câmii
Ghazi Kasım Pasha Mosque in Pécs, Hungary

Basım / Printed by
Özel Ofset Bas. Yay. Matbaa Rek. İnş. Tur. Tic. ve San. Ltd Şti.
Matbaacılar Sanayi Sitesi 1514 Sokak No: 6
Yenimahalle - Ankara - TÜRKİYE
Matbaa Sertifika Numarası : 40365

Baskı Bilgisi / Print Information
Genişletilmiş 2. Baskı
Added 2nd Edition
500 adet - 500 copies
Ankara 2023

1. Baskı - 1st Edition
İstanbul Fetih Cemiyeti
İstanbul Conquest Society
İstanbul 2020

© TÜM YAYIN HAKLARI YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞINA AİTTİR.
Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen bu yayındaki metin ile ilgili sorumluluk yazarına aittir.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Kiliseye Çevrilen Türk Eserleri / The Turkish Monuments Converted into Churches - Mehmet Emin YILMAZ
Özel Ofset Basın Yayın Matbaa Reklam İnşaat Turizm Ticaret Sanayi Ltd. Şti.
1. Kültür Tarihi, 2. Sanat Tarihi, 3. İslam eserleri

YTB Yayınları
Oğuzlar Mahallesi Mevlâna Bulvarı No: 145 PK 06520 Balgat - Ankara - TÜRKİYE
Tel: +90 312 218 40 00 Faks: +90 312 218 40 49
info@ytb.gov.tr kep adresi: ytb@hs01.kep.tr
Sertifika Numarası: 67797

KİLİSEYE ÇEVİRİLEN TÜRK ESERLERİ

The Turkish Monuments Converted into Churches

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

Mehmet Emin Yılmaz

KİLİSEYE ÇEVİRİLEN TÜRK ESERLERİ

The Turkish Monuments Converted into Churches

I. Cilt

Arnavutluk, Azerbaycan,
Bosna Hersek, Bulgaristan, Cezâyir,
Ermenistan, Güney Kıbrıs, Gürcistan,
Hırvatistan, Karadağ, Kosova,
Kuzey Makedonya

Volume I

Albania, Azerbaijan, Bosnia and
Herzegovina, Bulgaria, Algeria,
Armenia, Southern Cyprus, Georgia,
Croatia, Montenegro, Kosovo,
North Macedonia

II. Cilt

Macaristan, Moldova, Romanya,
Sırbistan, Türkiye, Ukrayna

Volume II

Hungary, Moldova, Romania,
Serbia, Türkiye, Ukraine

III. Cilt

Yunanistan

Volume III

Greece

Ankara - 2023

İçindekiler

Contents

I. CİLT Volume I

- 41 ARNAVUTLUK
Albania
- 45 AZERBAYCAN
Azerbaijan
- 51 BOSNA HERSEK
Bosnia and Herzegovina
- 63 BULGARİSTAN
Bulgaria
- 217 CEZÂYİR
Algeria
- 235 ERMENİSTAN
Armenia
- 243 GÜNEY KIBRIS
Southern Cyprus
- 249 GÜRCİSTAN
Georgia
- 285 HIRVATİSTAN
Croatia
- 349 KARADAĞ
Montenegro
- 353 KOSOVA
Kosovo
- 361 KUZHEY MAKEDONYA
North Macedonia

II. CİLT Volume II

- 413 MACARİSTAN
Hungary
- 635 MOLDOVA
Moldova
- 645 ROMANYA
Romania
- 687 SIRBİSTAN
Serbia
- 757 TÜRKİYE
Türkiye
- 781 UKRAYNA
Ukraine

III. CİLT Volume III

- 861 YUNANİSTAN
Greece
- 1349 DOBRUCA'DA HAÇ
TAKILAN ÇEŞMELER
*Fountains with Crosses in
Dobrudja*
- 1353 DİĞER YAPILAR
Other Monuments
- 1365 DEĞERLENDİRME
Evaluation
- 1383 SONUÇ
Conclusion
- 1395 KAYNAKÇA
Bibliography
- 1413 EK:
Kiliseye Çevrilen Türk
Eserlerinin Listesi
APPENDIX:
*List of Turkish Monuments
Converted to Church*

III. CILT

VOLUME III

YUNANİSTAN

Greece

Anadolu, Çarşı Câmii

Nauplion, Bazaar Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Anabolu <i>Greece, Nauplion</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Şehit Ali Paşa
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	16. yüzyıl <i>16th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1686-1715 Aziz Anton Katolik Kilisesi <i>1686-1715 St. Anthony Catholic Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Belediye Tiyatrosu <i>Trianon</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/260, Evliyâ Çelebi 8/354, Göyünç 1988: 476-477, Stefanidou 2009: 205-220, Tsekes 2008: 124-125

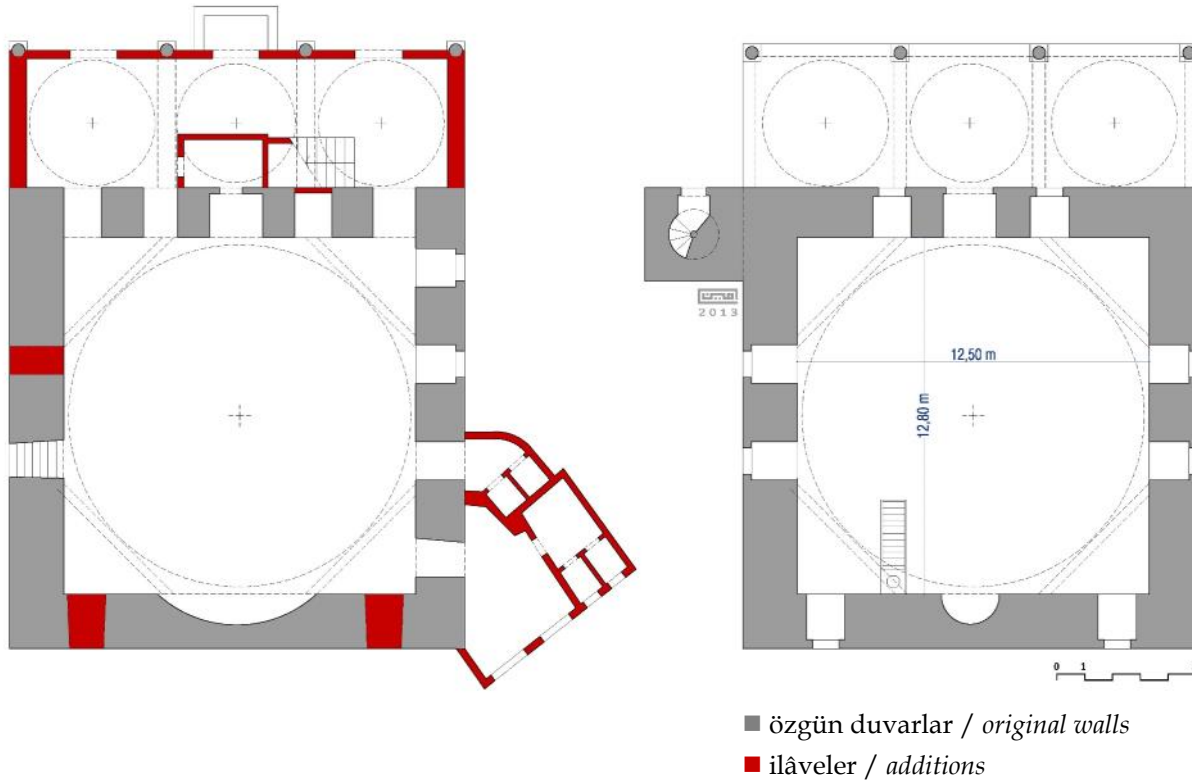
Çarşı Câmii, Anabolu (Nauplion) kent merkezinde, çarşı içinde Syntagmos Meydanı'nda yer almaktadır. Evliyâ Çelebi, Anabolu'yu anlatırken "çarşı içinde iki câmisi vardır" şeklinde bildirip, bu yapıların isimlerini bildirmemiştir. Anabolu'da, Mora'nın ikinci fatihi Şehit Ali Paşa'nın bir câmi yaptırdığı bilinmektedir. Kaynaklarda *kapılarının çarşıya açıldığı* şeklinde târif edilen Şehit Ali Paşa Câmii'nin, klasik dönem özellikleri gösteren bu eser olmalıdır. Mora'nın ikinci fâtihi olarak bilinen Şehit Ali Paşa, 1716'da Avusturya Seferi'nde Petrovaradin'de şehit olmuş ve Belgrad Kalesi'ne defnedilmiştir, türbesi hâlen mevcuttur. Şehit Ali Paşa, Anabolu ve çevresinde bir kısmının bedelini İstanbul'a döndüğünde ödemek üzere, ev, dükkân, mahzen, fırın ve benzeri mülk almış, bunları câmiye vakfetmiştir.

Anabolu, 1686 yılında Venedikliler tarafından işgal edilince, câmi, Francesco Morosini tarafından Roma Katolik Kilisesi'ne bağlanmış ve minâre yıktırılarak St. Anthony adıyla kiliseye çevrilmiştir. 1715'te Türklerin Anabolu'yu geri

almasıyla birlikte kilise olan yapı tekrar câmiye çevrilmiştir.

Yunanistan'ın bağımsızlığının ardından câmi, ilköğretim okulu olarak kullanılmıştır. 1915'te konser salonu ve tiyatro hâline getirilmiştir. Günümüzde de *Trianon* adıyla, Belediye Tiyatrosu olarak kullanılmaktadır.

Çarşı Câmii, özgün hâlinde kare planlı harim ile üç bölümlü revaklı son cemaat yerinden oluşan klasik dönem tipik bir Türk câmisidir. Minâresi günümüze ulaşmamıştır. 19. yüzyılın sonlarında G. Haubenschmidt tarafından çizilen gravürde, câminin kubbelerinde haç asılı olduğu ve son cemaat yerinin henüz kapatılmadığı görülmektedir. Mermer sütunlarla taşınan son cemaat yeri, günümüzde kapalıdır. Kubbe kasnağındaki pencereler hariç diğerleri örülerek kapatılmıştır. Kesme taş malzemedен inşâ edilen câminin kubbeleri kiremitle kaplıdır.

Anabolu Çarşı Câmii rölöve planı ve restitüsyon önerisi (Câminin rölövesi E. Stefanidou'dan işlenerek yeniden çizilmiştir.)
Nauplion Bazaar Mosque survey plan and restitution proposal (The survey of the mosque was processed and redrawn from E. Stefanidou.)

The Bazaar Mosque is located in the city centre of Nauplion, inside the Syntagmatos Square in the bazaar. Evliyâ Çelebi, while describing Nauplion, states that "there are two mosques in the bazaar" and does not give the names thereof. It is known that Martyr Ali Pasha, the second conqueror of the Peloponnese, built a mosque in Nauplion. The Martyr Ali Pasha Mosque, which is described in the sources as "its doors opening to the bazaar", should be this building showing the features of the classical period. Martyr Ali Pasha, known as the second conqueror of the Peloponnese, was martyred in Petrovaradin during the Austrian campaign in 1716 and was buried in Belgrade Castle, his tomb still exists. Martyr Ali Pasha bought houses, shops, cellars, bakeries and similar properties in and around Nauplion, some of which he would pay for when he returned to Istanbul and endowed them to his mosque.

When Nauplion was occupied by the Venetians in 1686, the mosque was attached to the Roman Catholic Church by Francesco Morosini and the minaret

was demolished and turned into a church under the name of St. Anthony. When the Turks recaptured Nauplion in 1715, the building that had been a church was converted back into a mosque.

After the independence, the mosque was used as a primary school by the Greeks. In 1915 it was converted into a concert hall and theater. Today it is still used as the Municipal Theater under the name *Trianon*.

In its original form, the Bazaar Mosque is a typical Turkish mosque of the classical period, consisting of a square-plan *harim* and a three-sectioned narthex with a portico. Its minaret has not survived to the present day. In the late 19th century engraving drawn by G. Haubenschmidt, it is seen that the cross hangs on the domes of the mosque and the narthex has not yet been closed. The narthex, carried by marble columns, is closed today. Except for the windows in the dome pulley, the others have been covered. The domes of the mosque, built of cut stone material, are covered with tiles.

R.19.1

Anabolu Çarşı Câmii (2018)

Nauplion Bazaar Mosque (2018)

R.19.2

Anadolu Çarşı Câmii (2018)
Nauplion Bazaar Mosque (2018)

Anadolu, İç Kale Câmii ve Sarnıç

Nauplion, Ic Kale Mosque and Cistern

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Anadolu <i>Greece, Nauplion</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Ağa Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	17. yüzyıl <i>17th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1839
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Katolik Kilisesi <i>Catholic Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Vassiliou 2008

Anadolu'da (Nauplion) İç Kale Câmii olarak bilinen eseri, 17. yüzyılın sonlarında Ağa Paşa, vefat eden eşi Fatma Hanım'ın anısına yaptırmıştır. İç Kale'de eğimli bir araziye inşâ edilen câmînin avlusunda bir sarnıç ve yakınında da bir hamam bulunmaktadır.

1839 yılında, Yunan Kralı Otto tarafından, Roma Katolik Kilisesi'ne bağlanarak, Katolik Yunanlılar ve Yunanistan'ın bağımsızlığına destek veren Bavyeralı Katolik askerler için kiliseye çevrilmiştir. 1841 yılında kilisenin iç mekânına, Fransız subay August Ilarion Touret tarafından ahşap apsis ilâve edilmiştir.

Günümüzde Katolik kilisesi olan eser, kare planlı kubbeli harimden oluşmaktadır. Minârenin gövdesi günümüze ulaşmamış, yalnızca kâidesi kalmıştır. Avluda bir de şapel olarak kullanılan sarnıç bulunmaktadır. İyi korunmuş olan eser, günümüzde de bakımlıdır.

In Anadolu (Nauplion), the building known as Ic Kale Mosque was built in the late 17th century by Aga Pasha in memory of his wife Fatma Hanım, who had passed away. Built on a sloping land in the Inner Castle, the mosque has a cistern in its courtyard and a bathhouse next to it.

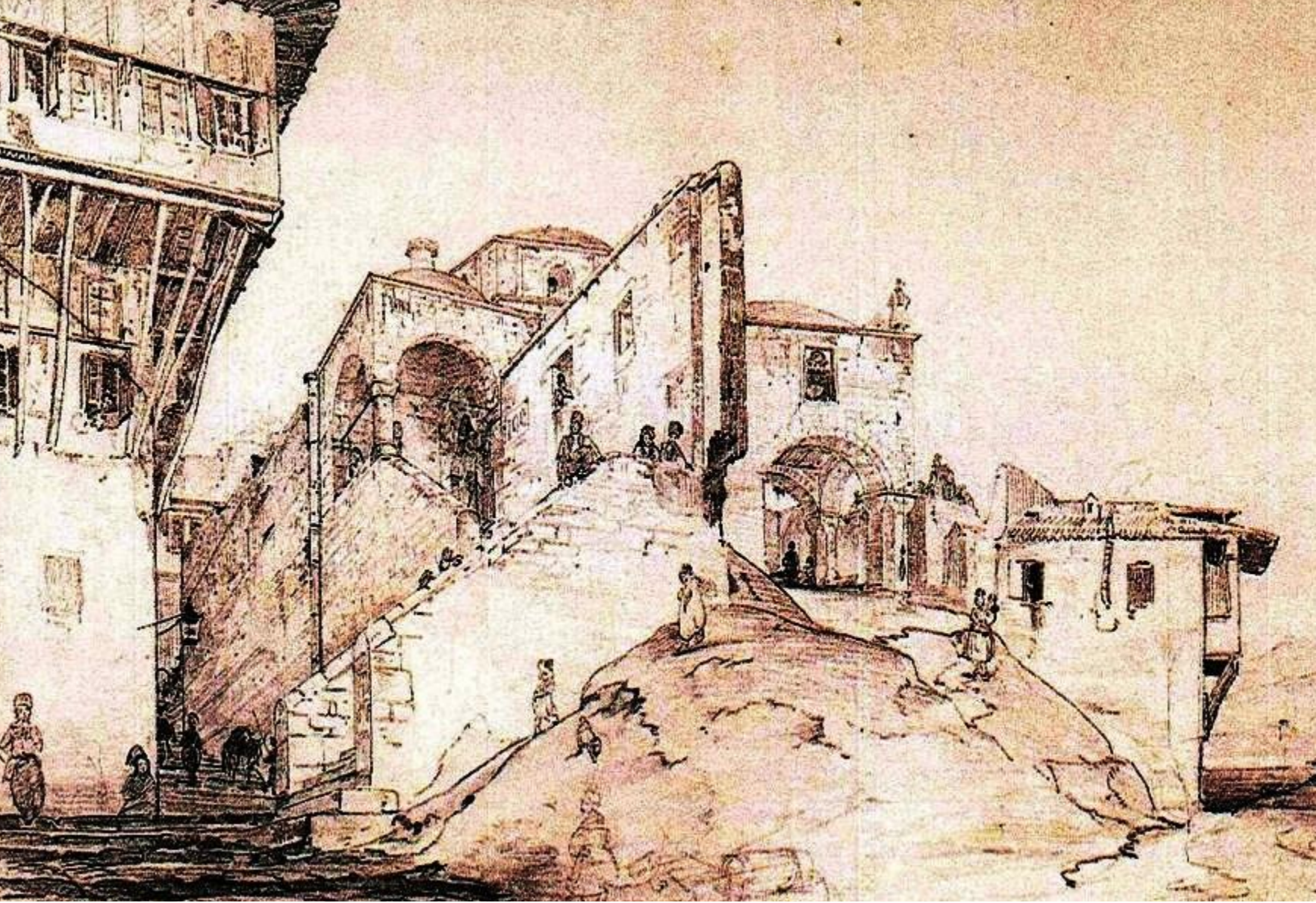
In 1839, it was converted into a Catholic church by the Greek King Otto for Catholic Greeks and Catholic soldiers from Bavaria who supported the independence of Greece. In 1841, a wooden apse was added to the interior of the church by the French officer August Ilarion Touret.

The building, which is now St. Mary's Catholic Church, is in the classical period Ottoman mosque type consisting of a square-plan *harim* and a three-part narthex. The body of the *minaret* has not survived to the present day, only the base remains. There is also a cistern used as a chapel in the courtyard. The well-preserved work is properly maintained today.

R.19.3

Anadolu'da İç Kale
Câmii (1930)
İç Kale Mosque in Nablus
(1930)

R.19.4

Anadolu İç Kale Câmii'nin kiliseye çevrilmeden dört yıl önceki çizimi (L. Lange 1835)

Drawing of the Nauplion Ic Kale Mosque four years before it was converted into a church (L. Lange 1835)

R.19.5

Anabolu İç Kale Câmii'nin giriş merdivenleri (2018)
Entrance stairs of the Nauplion Ic Kale Mosque (2018)

R.19.6

Anadolu İç Kale Câmii'nin giriş cephesi (2018)

Entrance facade of the Nauplion Ic Kale Mosque (2018)

R.19.7

Anadolu İç Kale Câmii'nin doğu cephesi (2018)
Eastern façade of Nauplion Ic Kale Mosque (2018)

R.19.8

Anadolu İç Kale Câmii'nin kâidesine kadar yıktırılmış minâresi (2018)
Demolished minaret of Nauplion Ic Kale Mosque down to its pedestal (2018)

R.19.9

Anadolu İç Kale Câmii'nin kâidesine kadar yıktırılmış minâresi (2018)
Demolished minaret of Nauplion Ic Kale Mosque down to its pedestal (2018)

R.19.10

Anabolu İç Kale Câmii'nin harimi (2018)

Harim of Nauplion Ic Kale Mosque (2018)

R.19.11

Anadolu İç Kale Câmii'nin harimi (2018)

Harim of Nauplion Ic Kale Mosque (2018)

R.19.12

Anabolu İç Kale Câmii' nin harimi (2018)

Harim of Nauplion Ic Kale Mosque (2018)

R.19.13

Anadolu İç Kale Câmii'nin kubbesi (2018)

Dome of Nauplion Ic Kale Mosque (2018)

R.19.14

Anadolu'da şapel olarak kullanılan sarnıç (2018)

Cistern used as a chapel in Nauplion (2018)

R.19.15

Anadolu'da şapel olarak kullanılan sarnıç (2018)

Cistern used as a chapel in Nauplion (2018)

Anadolu, Sultan Ahmet Câmii

Nauplion, Sultan Ahmet Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Anabolu <i>Greece, Nauplion</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Sultan Ahmet Han
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	17. yüzyıl <i>17th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1686 – 1715 Katolik Kilisesi <i>Catholic Church</i> 1822 Ortodoks Kilisesi <i>Orthodox Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 328/157, VGMA 334/84, VGMA 337/160
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/ 260, Göyünç 1988: 475-476

Anadolu'da günümüze ulaşan dört câminin en büyüğüdür. Kaynaklarda Anadolu'da inşa edilen câmiler arasında Sultan Ahmet Câmii'nin var olduğu bilinmektedir. Eski şehrin merkezindeki en büyük yapı olması sebebiyle bu câminin selatin câmi olması muhtemeldir. Sultan Ahmet, câmi ile beraber bir de medrese yaptırmıştır.

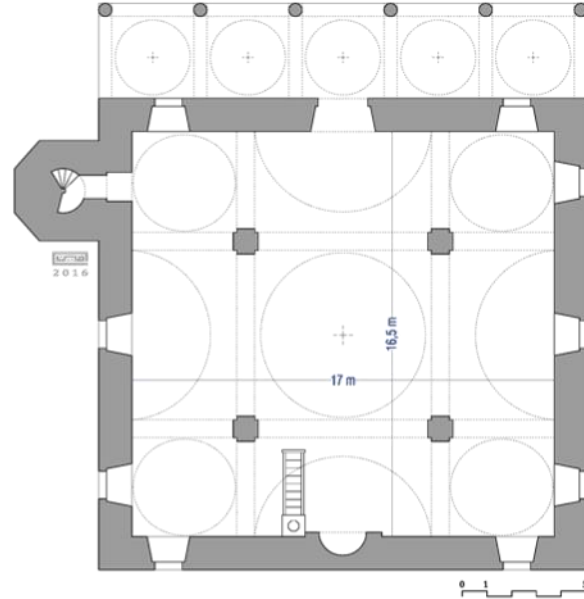
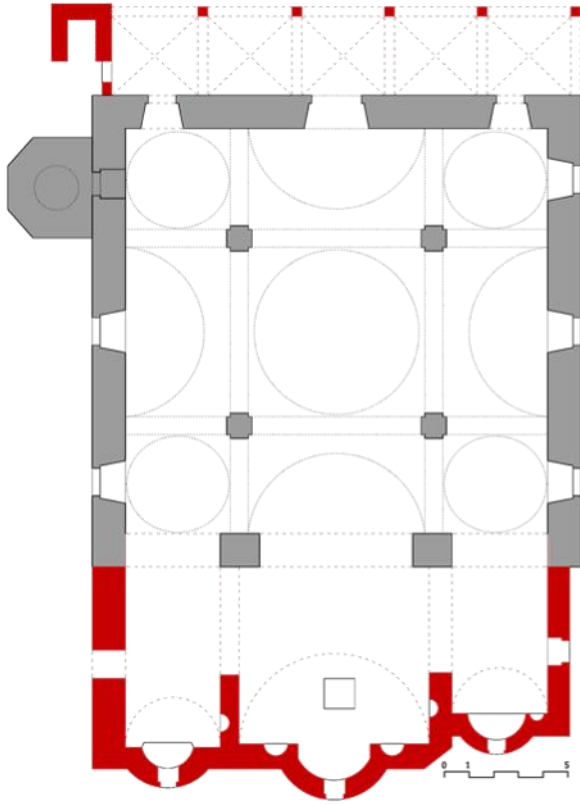
1686 yılında, Venediklilerin işgal döneminde Francesco Morosini tarafından Katolik kilisesine çevrilen eser, şehrin Türkler tarafından geri alınmasıyla birlikte tekrar câmiye çevrilmiştir. 1822 yılından sonra da Agios Georgios'a atfedilerek Rum Ortodoks Kilisesi'ne dönüştürülmüştür. İlk Yunan devletinin başkenti olan Anadolu'da merkezî kilise olması sebebiyle yapı, Yunan târihi için önemlidir. Yunan Kralı Otto, 25 Ocak 1833'te burada tahta çıkmıştır.

1823 yılında onarılan eserin iç mekândaki tüm kubbe yüzeyleri, Yunan isyanını simgeleyen resimler ve Agios Georgios figürleriyle boyanmıştır. 1834 yılına ait Loe von Klenze'nin çiziminde

hem minâre hem de çan kulesi görülmektedir. Câminin kuzeyindeki narteks ve çan kulesi ile güneyindeki üç bölümlü apsis 1831'de eklenmiştir.

İç mekân, dört ayak üzerine oturan merkezî kubbe ve etrafındaki tonozlar ile dört köşedeki küçük kubbelerle örtülüdür. Bu özelliğiyle Sultan Ahmet Câmii'nin aslî plan şeması, Atina Fethiye Câmii ve Navarin Sultan I. Ahmet Han Câmii ile benzerlik göstermektedir. Günümüzdeki narteksin bulunduğu alanda, revaklı bir son cemaat yeri olması muhtemeldir. Kuzeydoğu köşede yer alan minârenin yalnızca kâidesi günümüze ulaşmıştır. Mevcut kilisenin uydu görüntüsünden, kuzeyden 132.880 açıyla tam kible yönünde konumlandığı görülmektedir.

Osmanlı döneminde Anadolu'nun ulu câmisi olan Sultan Ahmet Câmii, günümüzde de Agios Georgios Kilisesi olarak şehrin en büyük kilisesi durumundadır.

- özgün duvarlar / original walls
- ilâveler / additions

Anadolu Sultan Ahmet Câmii rölöve planı ve restitüsyon önerisi (Rölöve, Parcharidis 2013: 18'deki Kardamitsi-Adami'nin planından işlenerek yeniden çizilmiştir.)
Nauplion Sultan Ahmet Mosque survey plan and restitution proposal (The survey is reproduced from the plan by Kardamitsi-Adami in Parcharidis 2013: 18)

It is the largest of the four surviving mosques in Nauplion. According to the sources, Sultan Ahmet Mosque is among the ones built in Nauplion. Since it is the largest building in the centre of the old city, this mosque was likely a *selatin* (royal) mosque. Apart from it Sultan Ahmet built a madrasah around.

In 1686, during the Venetian occupation, it was converted into a Catholic church by Francesco Morosini, but after the city was taken back by the Turks, it was converted into a mosque, once again. After 1822, it was converted into a Greek Orthodox Church, attributed to Agios Georgios. The building is important for Greek history as it was the central church in Nauplion, the capital of the first Greek state. The Greek King Otto was enthroned here on January 25, 1833.

Restored in 1823, the inner surfaces of the dome were painted with images symbolizing the Greek revolt and figures of Agios Georgios. The 1834 drawing by Loe von Klenze shows both the

minaret and the bell tower. The narthex and bell tower to the north and the three-part apse to the south were added in 1831.

The interior is covered with a central dome resting on four pillars, with vaults around it and small domes at the four corners. With this feature, the plan chart of the Sultan Ahmet Mosque in its original state is similar to that of the Fethiye Mosque in Athens and the Sultan Ahmet Han I Mosque in Navarino. It is likely that there was a narthex with a portico in the area where the narthex is located today. Only the pedestal in the northeast corner has survived. From the satellite image of the existing church, it is seen that it is located at an angle of 132.880 from the north in the direction of the *qibla*.

Sultan Ahmet Mosque, which was the great mosque of Nauplion during the Ottoman period, is the largest church in the city today dedicated to Agios Georgios.

R.19.16

Minâresi henüz tümüyle yıktırılmadan önce Anabolu Sultan Ahmet Câmii (1834)
Sultan Ahmet Mosque in Nauplion before its minaret was completely brought down (1834)

R.19.17

Anadolu Sultan Ahmet Câmii'nin kuzey cephesine yapılan narteks (2018)
The narthex built on the north façade of Nauplion Sultan Ahmet Mosque (2018)

R.19.18

Anadolu Sultan Ahmet Câmii'nin batı cephesi ve minâre kâidesi (2018)

The western façade and minaret base Nauplion Sultan Ahmet Mosque (2018)

R.19.19

Anadolu Sultan Ahmet Câmii'nde çan kulesi ve minâre kâidesi (2018)

The bell tower and minaret base Nauplion Sultan Ahmet Mosque (2018)

R.19.20

Anadolu Sultan Ahmet Câmii'nin harimi (2018)

Harim of Nauplion Sultan Ahmet Mosque (2018)

R.19.21

Anadolu Sultan Ahmet Câmii'nin harimi (2018)

Harim of Nauplion Sultan Ahmet Mosque (2018)

Arhos, Beşir Ağa Câmii

Argos, Besir Aga Mosque

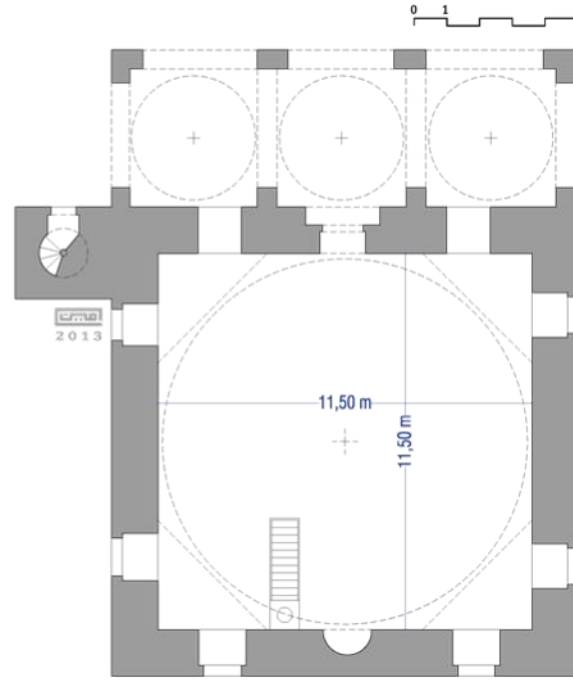
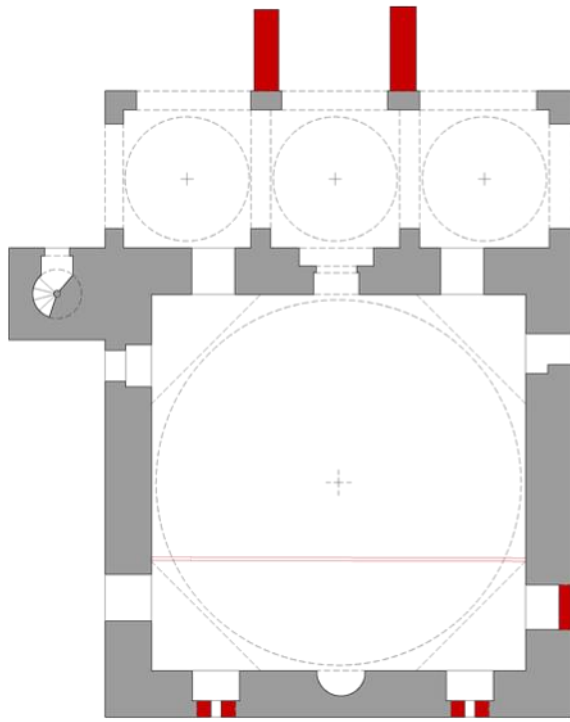
Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Anabolu, Arhos <i>Greece, Nauplion, Argos</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Dârüssaâde Ağası Moralı Beşir Ağa
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	16. yüzyıl <i>16th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1871
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Konstantin Kilisesi <i>St. Constantine's Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 359/23
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/260-261, Kiel-Alexander 2020, Ksintaropoulos 2009: 47, Mehmed Süreyya 1996: 2/371, Tsekas 2008: 133

Anabolu'nun 11 km kuzeybatısında yer alan Arhos'ta (Argos) Osmanlı döneminde inşa edilen Osman Paşa Câmii, Çarşı Câmii, Beşir Ağa Câmii, Alay Beyi Câmii ve Beşikler Câmilerinden yalnızca Beşir Ağa Câmii günümüze ulaşmıştır. Câmi, *Agiou Konstantinou* ile *Messinias Arkadias* Sokaklarının kesişiminde yer almaktadır. Eserin bânîsi, Sultan I. Mahmut döneminin Dârüssaâde Ağası Moralı Beşir Ağa'dır (vefâtı 1752). Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde *Mora Ceziresi Arhos kasabasında Sabık Darü's-sa'âdeti's-Şerife Ağası Beşir Ağa Cami-i Şerifi* adıyla vakıf kaydı bulunmaktadır. Baninin Arhos'ta inşa ettirdiği imâret, günümüze ulaşmamıştır.

Arhos'ta Osmanlı egemenliğinin son bulmasıyla birlikte Beşir Ağa Câmii bir süre askerî hastane olarak kullanılmış; 1871'de Teğmen Ioannis Zois tarafından Aziz Konstantinos ve Eleni'ye adanarak kiliseye çevrilmiştir.

Mevcut yapı, kare planlı olup sekizgen kasnağa oturan büyük bir kubbe ile örtülüdür. Yapının giriş cephesi boyunca basık kubbelerle örtülü, üç bölümlü son cemaat yeri bulunur. Câminin ilk hâlinde, kuzeybatı köşedeki minârenin yerinde çan kulesi bulunmaktadır. Minâre kâidesi yaklaşık 2 m yüksekliğine kadar mevcuttur ve minârenin girişi de yapının dışındadır. Mimar Robert Smirke'nin 1803'te yaptığı suluboya resimde, tek şerefeli uzun minârenin yıkılmadan önceki hâli görülmektedir. Yapı, taş ve tuğladan inşa edilmiştir, kubbeler alaturka kiremitle kaplıdır.

Câminin uydu görüntüsünden, Arhos'un kible açısına (132.86°) uygun inşa edildiği görülmektedir.

- özgün duvarlar / original walls
- ilâveler / additions

Arhos, Beşir Ağa Câmii rölöve planı ve restitüsyon önerisi (Câminin rölövesi S. D. Ksintaropoulos'tan işlenerek yeniden çizilmiştir.)
 Argos, Besir Ağa Mosque survey plan and restitution proposal (The survey of the mosque was processed and redrawn from S. D. Ksintaropoulos.)

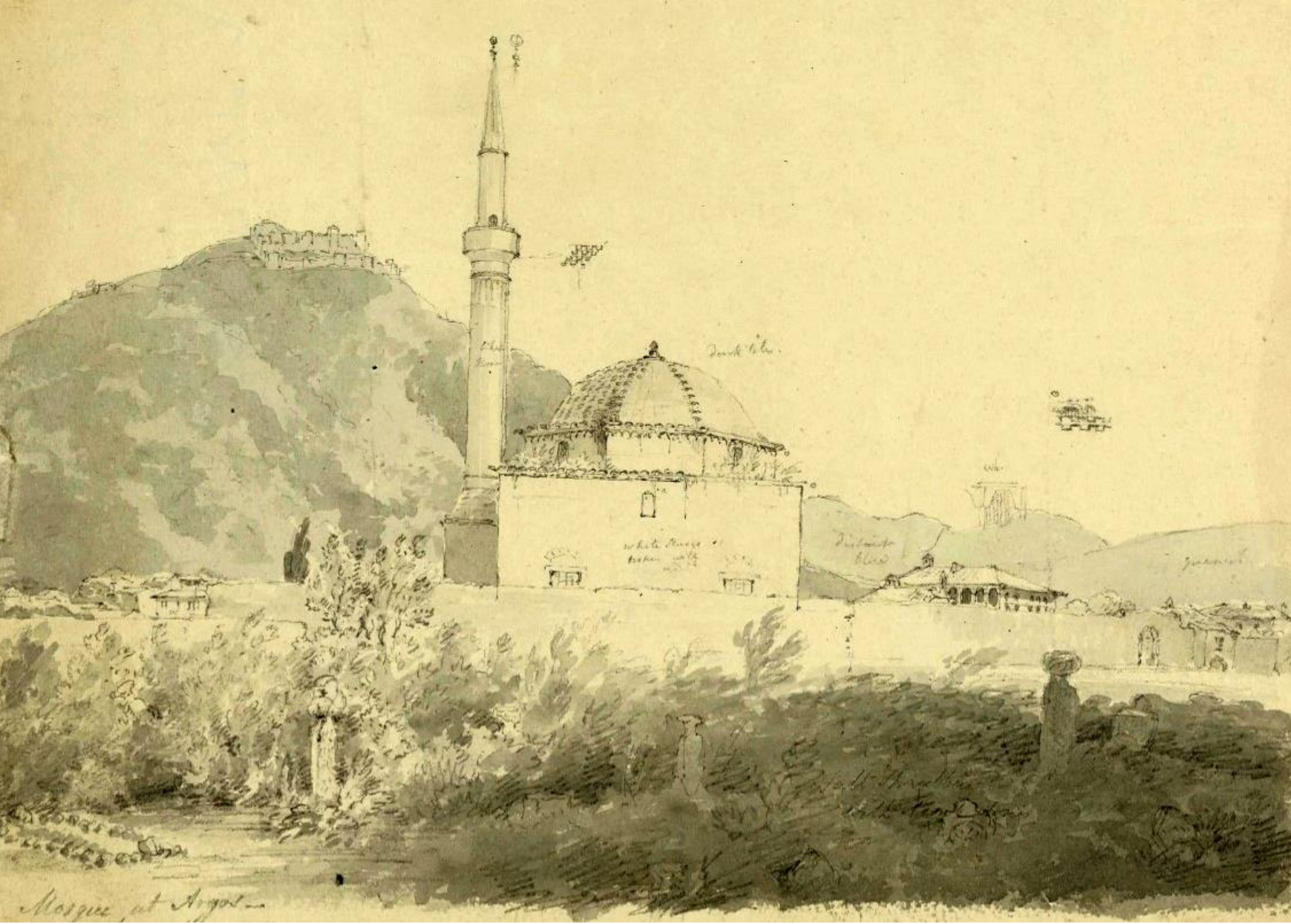
In Argos (Argos), 11 km northwest of Nauplion, only Besir Ağa Mosque has survived among a couple of buildings erected during the Ottoman period, such as Osman Pasha, Çarşı, Beshir Ağa, Alay Beyi and Beşikler mosques. The mosque is located at the intersection of *Agiou Konstantinou* and *Messinias Arkadias* streets. The founder of the building was the calligrapher Besir Ağa of Morea, the chief *harem* eunuch during the reign of Sultan Mahmut I (d. 1752). In the archive of the General Directorate of Foundations, there is a record belonging to the town of Argos in the Peloponnese under the name of *Mora Ceziresi Arhos kasabasında Sabık Darü's-sa'âdeti'ş-Şerife Ağası Beşir Ağa Cami-i Şerifi*. The imâret he built in Argos has not survived to the present day.

With the end of Ottoman rule in Argos, Beşir Ağa Mosque was used as a military hospital for a while; in 1871, it was converted into a church

by Lieutenant Ioannis Zois, dedicated to Saints Constantine and Eleni.

The existing building has a square plan and is covered with a large dome resting on an octagonal pulley. Along the entrance facade of the building, there is a three-part narthex covered with flat domes. In the original version of the mosque, the minaret in the northwest corner was replaced by a bell tower. The minaret's pedestal is about 2m high, and the entrance to the minaret is from outside the building. A watercolour painting by the architect Robert Smirke in 1803 shows the tall minaret with a single balcony before it was demolished. The building is constructed of stone and brick, and the domes are covered with tiles.

Given the satellite image of the mosque, it is seen that Arhos was built in accordance with the qibla angle (132,86°).

R.19.22

Arhos Beşir Ağa Câmii'nin suluboya resmi (1803 - Mimar Robert Smirke)

Watercolor painting of Besir Ağa Mosque in Argos (1803 - Architect Robert Smirke)

R.19.23

Arhos Beşir Ağa Câmii'nin genel görünüşü (2018)

General view of Argos Besir Ağa Mosque (2018)

R.19.24

Arhos Beşir Ağa Câmii'nin genel görünüşü (2018)

General view of Argos Besir Ağa Mosque (2018)

R.19.25

Arhos Beşir Ağa Câmii'nin doğu cephesi (2018)
The east facade of Beşir Ağa Mosque in Argos (2018)

R.19.26

Arhos Beşir Ağa Câmii'nin genel görünüşü (2018)

General view of Argos Besir Ağa Mosque (2018)

R.19.27

Arhos Beşir Ağa Câmii'nin son cemaat yeri (2018)

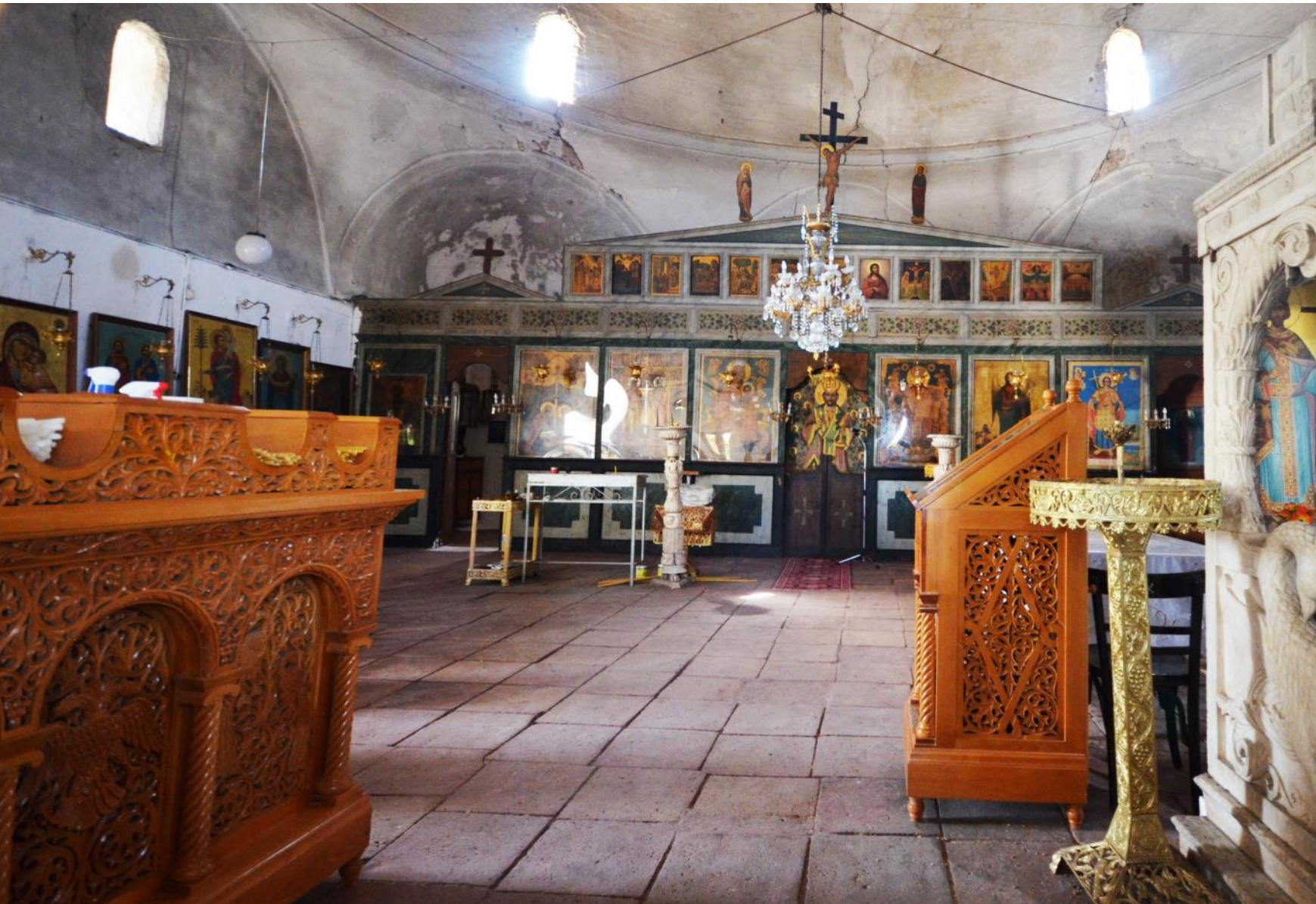
Nartex of Argos Besir Ağa Mosque (2018)

R.19.28

Arhos Beşir Ağa Câmii'nin son cemaat yeri (2018)

Nartex of Argos Besir Ağa Mosque (2018)

R.19.29

Arhos Beşir Ağa Câmii'nin harimi (2018)
Harim of Beşir Ağa Mosque in Argos (2018)

Atina, Bey Câmii

Athens, Bey Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Atina <i>Greece, Athens</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	15. yüzyıl <i>15th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1687 Katolik Kilisesi <i>1687 Catholic Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Bıçakçı 2003: 23, Evliyâ Çelebi 8/254, Kiel 1991

Atina varoşundaki üç câmiden biri olan Bey Câmii, şehrin Venedikliler tarafından işgali sırasında Katolik kilisesine dönüştürülmüştür. Evliyâ Çelebi; câminin kârgir yapıda, kubbeli, sağlam ve mamur, aydınlık ve kiremit örtülü olduğunu bildirir.

Bey Mosque, one of the three mosques outside Athens, was converted into a Catholic Church during the Venetian occupation of the city. Evliyâ Çelebi reports that the mosque is a masonry structure, domed, solid and well-built, bright and covered with tiles.

Atina, Eski Câmii

Atina, Eski (Old) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Atina <i>Greece, Athens</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	15. yüzyıl <i>15th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1687 Katolik Kilisesi <i>1687 Catholic Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Bıçakçı 2003: 23, Evliyâ Çelebi 8/254, Kiel 1991

Atina varoşundaki üç câmiden biri olan Eski Câmî, şehrin Venedikliler tarafından işgali sırasında Katolik kilisesine dönüştürülmüştür. Evliyâ Çelebi; câminin kârgir kubbeli ve kiremit örtülü olduğunu bildirir.

Eski Mosque, one of the three mosques outside Athens, was converted into a Catholic Church during the Venetian occupation of the city. Evliyâ Çelebi reports that the mosque has a masonry dome covered with tiles.

Atina, Fethiye Câmii

Athens, Fethiye Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Atina <i>Greece, Athens</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Fâtih Sultan Mehmet <i>Sultan Mehmed II</i>
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	15. yüzyıl <i>15th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1687 Katolik Kilisesi <i>1687 Catholic Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Sergi Salonu <i>Exhibition hall</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/199-200, Bıçakçı 2003: 23-25, Çam 2000: 15-20, Eyice 1995b, Kiel 2002, Pouh 2008, Saraga 2009: 12-14, Spon-Wheler 1679: 2/138-139

Fethiye Câmii'ne, *Pazar Câmii*, *Büyük Câmi* veya *Çarşı Câmii* de denirdi. Atina'da ayakta kalabilen Türk eserlerinin en eskisidir. Bu câminin Fâtih Vakfı'ndan olduğu, 1206 (1791-92) senesine ait tâmir hüccetinden anlaşılmaktadır. Bu hüccet ayrıca câminin Fâtih Sultan Mehmet Vakfı'ndan olduğunu da bildirir.

Evliyâ Çelebi, 1078'de (1667-68) uğradığı Atina'da bir Fethiye (veya Fâtih) Câmii'nden bahsetmez; aşağı şehirde Eski Câmi, Bey Câmii ve Hacı Ali Câmii'nin adlarını verip bu üç câminin kâgir kubbeli ve kiremit örtülü olduğunu belirtir. Evliyâ Çelebi'den 8 yıl sonra, 1675-76'da Atina'yı ziyâret eden J. Spon ve G. Wheler, Rüzgâr Kulesi'ni anlattıktan sonra yakınında daha önce merkez kilisenin olduğu yere temelden câmi olarak yapılmış olan Fethiye Câmii'nden bahseder. Fethiye Câmii'nin karşısında bir tekke bulunduğunu, biraz ilerisinde de pazar yeri olduğunu bildirir.

1687'deki Venedik işgalinde Francesco Fanelli, şehrin planını ve gravürlerini çizmiştir. İç Kale ve varoştaki sur duvarlarıyla önemli yapıların işaretlendiği bu harita, Atina'daki câimleri göstermesi bakımından önemlidir. Hem gravürlerde hem de haritada, Atina varoşunda Evliyâ Çelebi'nin bildirdiği gibi 3 değil 4 câmi gözükmektedir. Gravürde ayrıntılı bir şekilde varoşun silüeti çizilmiştir. Bu gravür, plan ve kentin günümüzdeki durumunu kıyasladığımızda; diğer câmilere göre büyükçe çizilen, çatının üstündeki merkezî kubbesini gördüğümüz, kiremitle kaplı, cephelerinde iki sıralı pencereleri olan, tek şerefeli minâresiyle Fethiye Câmii'ni seçebiliyoruz.

Fethiye Câmii, birçok onarım görmesine rağmen, ilk planını korumuştur. Bir merkezî kubbe etrafına dizilmiş dört yarım ve köşelere konmuş dört küçük kubbe ile örtülüdür. Orta kubbe mermer sütunlara oturmaktadır. Bu plan sistemi, doğrudan doğruya İstanbul'un Şehzade, Sultan Ah-

R.19.30

F. Fanelli'nin Atina gravüründe Fethiye Câmii (1687)

F. Fanelli's engraving of Athens Fethiye Mosque (1687)

met, Yeni Câmî, Fatih Câmii gibi büyük mâbetlerinde uygulanan mimarî tipin küçük çaptaki örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Navarin ve Anabolu'daki Sultan Ahmet Câmileri de daha sonra aynı plan tipinde inşâ edilmiştir. Duvarlar, hatılsız moloz taştan yapılmıştır. Kuzeyde beş kubbeli son cemaat yeri mevcuttur. Minâresi günümüzde yoktur, ancak kâidesi durmaktadır. Minârenin binâdan ayrı olduğu ve önceden câmî ile arasında kemerli bir geçit bulunduğu, revakta görülen izden anlaşılmaktadır.

Fethiye Câmii'nin, aslında *Panaghia Sotiriou tou Stavropazarou* adında eski bir kilise olduğu ve etrafında aynı adlı bir pazar bulunduğu şeklindeki görüş, A. Sotiriou ve A. Orlandos gibi Yunanistan'ın eski eserlerini iyi tanıyan uzmanlar tarafından reddedilmiş, Fethiye Câmii'nin tamamen bir Türk eseri olduğu kabul edilmiştir.

Fethiye Câmii, uzun zaman bir askerî binânın içinde gizli kaldıktan sonra, Agora'da yapılan

kazılar esnasında bu harap binânın kaldırılması üzerine meydana çıkmıştır. Câmî, 1687'deki Venedik işgalinde şehirdeki diğer câmîler gibi kiliseye çevrilmiştir. Minâre de bu dönemde yıktırılmış olmalıdır. Eser, 1824 yılından sonra "Müzikseverler Derneği"nin okulu oldu. Sonra, Atina Garnizonu'na cezaevliği yaptı, daha sonra da askerî fırın olarak kullanıldı. Çevresindeki mezarlıklar kaybolmuştur. Bahçesinde Türk motifli bir çeşme, yan duvarlarının yanında başları kibleye doğru iki kırık mezar taşı bulunmaktadır. 1935 yılında yıktırılmak istenen bu Türk anıtı hakkında hayli tartışmalar olmuş, nihayet, Türk hükümetinin yaptığı girişimler sonucu bundan vazgeçilmiş ve hatta binâ tâmir de edilmiştir.

Fethiye Mosque was also called Pazar Mosque, Büyük Mosque or Carsi Mosque. It is the oldest surviving Turkish monument in Athens. It is

understood that this mosque belongs to the Fâtih Foundation from the repair chart dated 1206 (1791-92). It is also stated that the mosque is a part of the foundation of Sultan Mehmet the Conqueror.

Evliyâ Çelebi does not mention a Fethiye (or Fatih) Mosque in Athens, which he visited in 1078 (1667-68); he gives the names of Eski Mosque, Bey Mosque, and Hacı Ali Mosque in the lower city and states that these three mosques have masonry domes and tile coverings. J. Spon and G. Wheler, who visited Athens in 1675-76, 8 years after Evliyâ Çelebi, after describing the Wind Tower, mention the Fethiye Mosque, which was built as a mosque from the foundation where the central church used to be. They report that there is a dervish lodge in front of the Fethiye Mosque and that there is a marketplace just ahead.

During the Venetian occupation in 1687, Francesco Fanelli drew a plan and engravings of the city. This map, in which the city walls and important buildings in the citadel and suburbs are marked, is important in terms of showing the mosques in Athens. Both the engravings and the map shows 4 mosques in the suburb of Athens, not 3 as Evliyâ Çelebi reported. The engraving shows the silhouette of the suburb in detail. When we compare this engraving, the plan and the current state of the city, we can distinguish the Fethiye Mosque, which is drawn larger than the other mosques, with its central dome above the roof, covered with tiles, two rows of windows on the facades, and a minaret with a single balcony.

Fethiye Mosque has preserved its original plan, although it has undergone many repairs. It is covered with four half domes arranged around a central dome and four small domes placed in the corners. The central dome rests on marble columns. This planning system constitutes one of the small-scale examples of the type of architecture applied directly in Istanbul's great temples such as Şehzade, Sultan Ahmet, Yeni Mosque and Fatih Mosque. The Sultan Ahmet Mosques in Navarin and Nauplion were later built in the

same plan. The walls are made of rubble stone without beams. There is a narthex with five domes in the north. The minaret does not exist today. However, its base is still standing. It is understood from the trace seen in the portico that the minaret was separate from the building and that there was an arched passage between it and the mosque before.

The claim that the Fethiye Mosque was actually an old church named *Panaghia Sotiriou tou Stavropazarou* and that there was a market around it with the same name was rejected by experts such as A. Sotiriou and A. Orlandos, who know the ancient monuments of Greece well, and it was accepted that Fethiye Mosque was a pure Turkish monument.

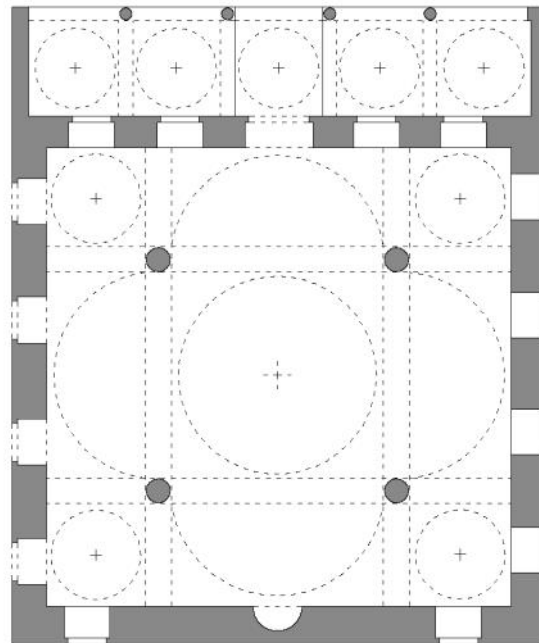
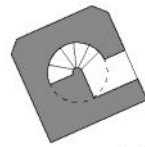
After being hidden in a military building for a long time, Fethiye Mosque was revealed when this dilapidated building was removed during excavations in the Agora. During the Venetian occupation in 1687, the mosque was converted into a church like the other mosques in the city. The minaret must have been demolished during this period. After 1824, it became the school of the "*Music Lovers Association*". Afterwards, it was used as a prison for the Athens Garrison and later as a military bakery. The surrounding cemeteries have been lost. There is a fountain with a Turkish motif in the garden and two broken tombstones next to the side walls with their heads towards the *qibla*. In 1935, there was a lot of controversy about this Turkish monument, which was to be demolished, but finally, as a result of the Turkish government's initiatives, it was spared, moreover renovated.

R.19.31

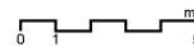
Atina Fethiye Câmii
(1929)

Fethiye Mosque in Athens (1929)

Atina Fethiye Câmii
Planı (Ayverdi'den)

Plan of the Athens Fethiye Mosque (from Ayverdi)

R.19.32

Atina Fethiye Câmii (2018)

Fethiye Mosque in Athens (2018)

R.19.33

Atina Fethiye Câmii (2018)
Fethiye Mosque in Athens (2018)

R.19.34

Atina Fethiye Câmii (2018)

Fethiye Mosque in Athens (2018)

R.19.35

Atina Fethiye Câmii (2018)
Fethiye Mosque in Athens (2018)

R.19.36

Atina Fethiye Câmii'nin son cemaat yeri (2018)

Nartex of Fethiye Mosque in Athens (2018)

R.19.37

Atina Fethiye Câmii'nin minâre kalıntısı (2018)

Minaret ruins of Athens Fethiye Mosque (2018)

R.19.38

Atina Fethiye Câmii'nin harimi (2018)
Harim of Fethiye Mosque in Athens (2018)

R.19.39

Atina Fethiye Câmii'nin harimi (2018)
Harim of Fethiye Mosque in Athens (2018)

Atina, Hacı Ali Câmii

Athens, Hacı Ali Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Atina <i>Greece, Athens</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Hacı Ali
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	15. yüzyıl <i>15th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1687 Katolik Kilisesi <i>1687 Catholic Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Bıçakçı 2003: 23, Evliyâ Çelebi 8/254, Kiel 1991

Atina varoşundaki üç câmiden biri olan Hacı Ali Câmii, şehrin Venedikliler tarafından işgali sırasında Katolik kilisesine dönüştürülmüştür. Evliyâ Çelebi, câminin kârgir kubbeli ve kiremit örtülü olduğunu bildirir.

Hacı Ali Mosque, one of the 3 mosques in the suburb of Athens, was converted into a Catholic Church during the Venetian occupation of the city. Evliyâ Çelebi reports that the mosque had a masonry dome and a tile cover.

Atina, Softa Câmii

Athens, Softa Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Atina <i>Greece, Athens</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Hüsnü Bey
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	18. yüzyıl <i>18th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1842
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Metropolitan Katedrali <i>Metropolitan Cathedral</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Bıçakçı 2003: 27, Eyice 1954: 163, Travlos 1993: 211

Softa Câmii, Atina'nın Venedik işgalinden (1687-88) sonraki dönemde inşa edilmiş mâbetlerdendir. Hüsnü Bey Câmii olarak da bilinen eser, Yukarı Şadırvan Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Şehirdeki Türk hâkimiyetinden sonra, câminin yerine, 1842-62 yılları arasında Metropolitan Katedrali inşa edilmiştir. Travlos'un planına göre, eserin kare planlı harim ile üç bölümlü son cemaat yerinden oluşan, muhtemelen kubbeli, klasik tarzda inşa edilmiş bir câmi olduğu anlaşılmaktadır.

Softa Mosque is one of the temples built in the period after the Venetian occupation of Athens (1687-88). Also known as Hüsnü Bey Mosque, it was located in the Upper Sadırvan neighborhood. After the Turkish rule in the city, the Metropolitan Cathedral was built on the site of the mosque between 1842-62. According to Travlos' plan, it is understood that the building was a classical style mosque, probably domed, consisting of a square harim and a three-sectioned narthex.

Atina Softa Câmii'nin yeri (Travlos'tan)
Location of the Softa Mosque in Athens (from Travlos)

Atina, Tekke

Athens, Dervish Lodge

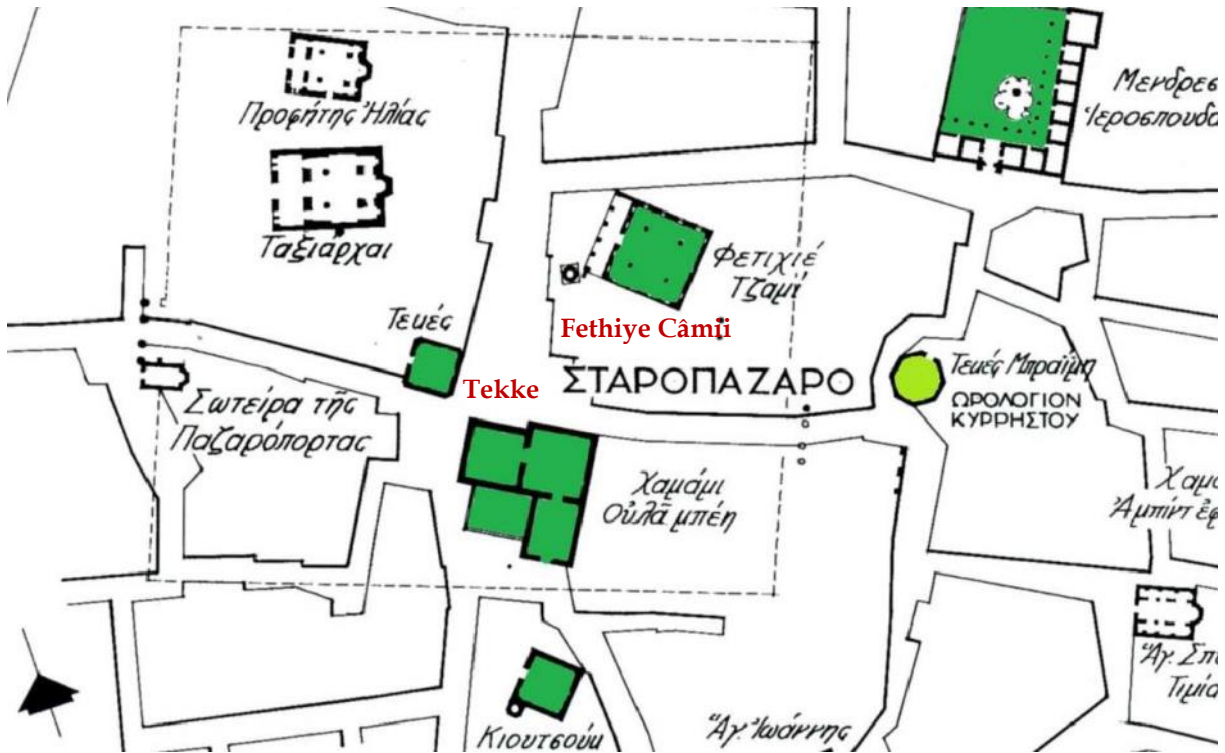

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Atina <i>Greece, Athens</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	15. yüzyıl <i>15th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1833 Katolik Kilisesi <i>1833 Catholic Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Eyice 1991, Saraga 2009:7, Spon-Wheler 1679: 2/138-139, Travlos 1993: 211

Evliyâ Çelebi, Atina'da iki tekkenin varlığından bahseder. Bunlardan birisi Akropolis'in girişinin tam karşısında olan Hüseyin Efendi Tekkesi'dir. Hiçbir iz bırakmaksızın kaybolan bu tekleden sonra tekke sayısı artarak en az beşe yükselmiştir. Bunlardan Fethiye Câmii'nin karşısında olanı, Atina Türk idâresinden çıktıktan sonra uzun süre Katolik kilisesi olarak kullanılmış ve Agora kazısı yapılırken yıktırılmıştır. Travlos'un planına göre tekke, Fethiye Câmii'nin kuzeybatısında kare planlı, kubbeli küçük bir yapıdır. 1895 târîhli fotoğrafında ise kubbeli yapının solunda bir mekânın var olduğu anlaşılmaktadır. 1675-76'da Atina'yı ziyaret eden J. Spon ve G. Wheler, isim vermeden Fethiye Câmii'nin karşısında bir tekke bulunduğunu, biraz ilerisinde de pazar yeri olduğunu bildirmektedir.

Evliyâ Çelebi mentions the existence of two dervish lodges in Athens. One of them is the Hüseyin Effendi Dervish Lodge, located directly opposite the entrance to the Acropolis. After this lodge, which disappeared without a trace, the number of dervish lodges increased to at least five. The one opposite the Fethiye Mosque was used as a Catholic church for a long time after Athens left Turkish rule and was demolished during the excavation of the Agora. According to Travlos' plan, the dervish lodge is a small square-planned, domed building to the northwest of the Fethiye Mosque. In his photograph from 1895, it is understood that there is a space to the left of the domed structure. J. Spon and G. Wheler, who visited Athens in 1675-76, anonymously report that there was a dervish lodge opposite the Fethiye Mosque and that there was a marketplace a little further on.

Atina'daki tekkenin yeri (Travlos'tan)
 Location of the dervish lodge in Athens (from Travlos)

R.19.40
 1895'te Atina agora ve civarı
 Athens agora and its surroundings in 1895

Avrethisar, Bayezid Baba Türbesi

Kilkis, Bayezid Baba Tomb

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Avrethisar, Babaköy <i>Greece, Kilkis, Mesia</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Malkoçoğlu Bâli Bey
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	15. yüzyıl <i>15th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1923
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Konstantin-Eleni Kilisesi <i>Church of St. Constantine-Eleni</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	TT 70/132, TT 143/282, TT 723/947
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/312, Kayapınar 2009, Sambanopoulou 2007: 187-188, Sambanopoulou 2008

Bayezid Baba Türbesi, Avrethisar'a bağlı Babaköy'de (Mesia) yer almaktadır. Bayezid Baba, 15. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış ve Balkanlar'ın fethinde öncü rol üstlenen kolonizatör Türk dervişlerindedir. İlk olarak, günümüzde Bulgaristan topraklarında yer alan Eski Zağra'da (Stara Zagora) tekke kurmuş daha sonra bu tekkeyi dervişlerinden Mümin Baba'ya bırakarak Yenice'ye gelmiş ve Babaköy'de bir tekke kurmuştur. Otman Baba Velayetnâmesinde Bayezid Baba şöyle anlatılmaktadır: "...Bayezid Baba Evliyâ idi zahir-i zühd ü takva içinde idi. Buna karşılık kendisi ise, sahib-i velayet ve kutbü'l aktâb idi..." Bayezid Baba, tekkesini kurduktan sonra Anadolu'ya gelip Hacı Bektaş-ı Velî'yi ziyaret etmiş, tekrar Yenice'ye dönüp tekkesinde vefat etmiştir.

Osmanlı Tapu Tahrir 723 numaralı defterdeki kayıta, "Vakf-ı Bali bin Malkoç, karye-i Babaköy, tabi'i Selânik der nahiye'i Vardar" ifâdesinden tek-

kenin bânisinin Malkoçoğlu Bali Bey olduğunu öğrenmekteyiz. Bayezid Baba, Malkoçoğlu Bali Bey ile birlikte bölgenin Türkleşmesinde önemli rol oynamıştır. Bali Bey, Osmanlı kayıtlarında, genelde gazâ rûhuna sahip çıkan tecrübeli ve gözü kara bir akıncı beyi olarak tanımlanmaktadır. Meşhur Osmanlı târihçisi İbn Kemal, Malkoçoğlu Bali Bey'i "Alp erenlerdendi, oka kılıca kalkan gibi göğüs gerenlerdendi, aheng-i cenk olıcak sinân gibi savaşa baş açup gidenlerdendi" şeklinde tanımlamaktadır.

Bayezid Baba Tekkesi'nin aslı halinin; imâret, meydanevi, türbe, derviş hücreleri, câmi ve hazîreden oluşan bir külliye şeklinde olması muhtemeldir. Külliye günümüze yalnızca türbe gelebilmiştir. Bayezid Baba Türbesi, nüfus mübâdelesinden sonra (1923) kiliseye çevrilmiştir. Türbe girişinde, Priştine Sultan Murad Türbesi, Gelibolu Sinan Paşa Türbesi, Hallac-ı Man-

sur Türbesi ya da Otman Baba Türbesi'nde olduğu gibi kare planlı, revaklı ve kubbeye örtülü bir mekânın bulunduğu tahmin edilmektedir. Yapının kiliseye çevrilmesi sırasında batıdaki bu mekân yıkılarak günümüzdeki çan kuleli binâ eklenmiştir. Türbenin doğusuna da yarım daire planlı bir apsis ilâve edilmiştir. Kare planlı türbe, sekizgen kasnağa oturan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbeden duvara geçişlerde stalaktikli pandantifler bulunmaktadır. Kesme taştan inşâ edilen türbenin giriş kapısının üzerinde boş bir kitâbelik bulunmaktadır. Bayezid Baba Türbesi, kiliseye çevrilmiş dahi olsa, Balkanlar'daki 15. yüzyıl türbelerinin tipik bir örneği olarak Türk mimarisini temsil etmektedir.

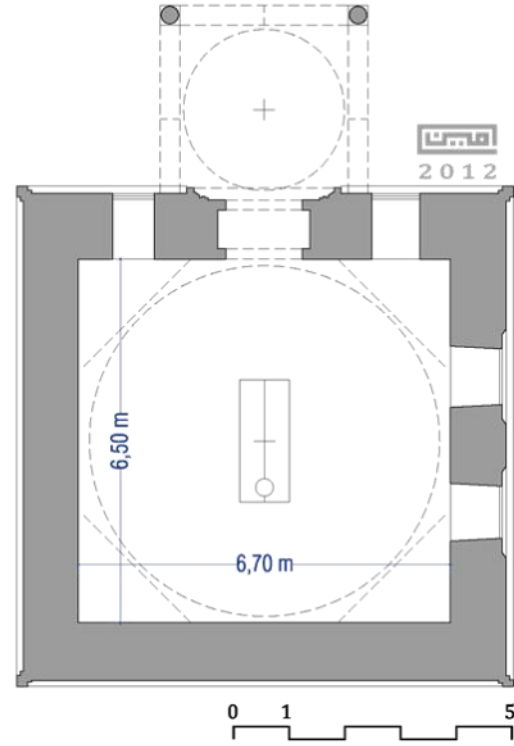
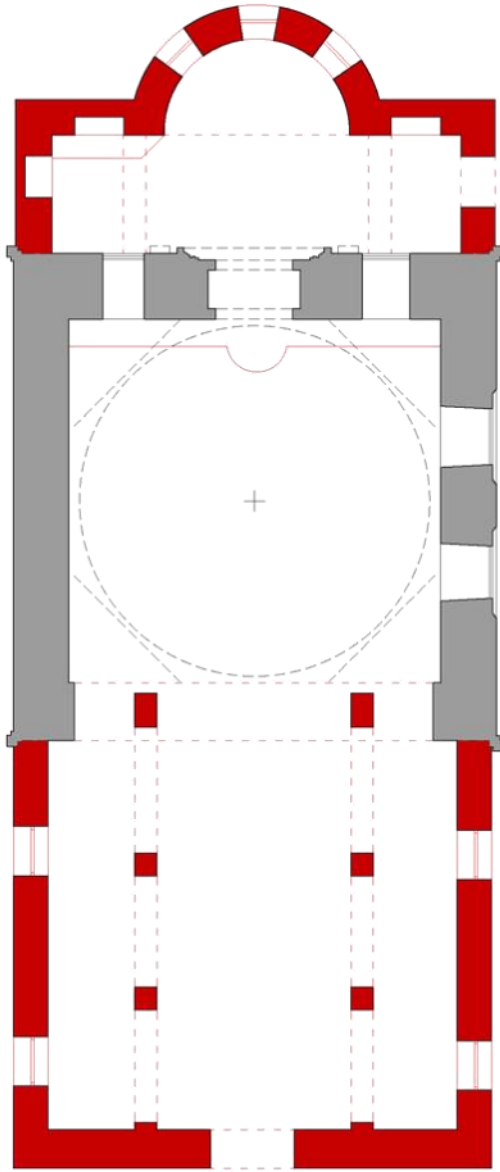
Bayezid Baba Tomb is located in Babaköy (Mesia) of Kilis. Bayezid Baba was a Turkish colonising dervish who lived in the second half of the 15th century and played a leading role in the conquest of the Balkans. He first established a lodge in Eski Zagora (Stara Zagora) in what is now Bulgaria, then left this lodge to one of his dervishes, Mümin Baba, came to Yanitsa and established a lodge in Babaköy. Bayezid Baba is described as follows in Otman Baba Velayetnâme: "...*Bayezid Baba was an Azwliya and seemed very pious. On the other hand, he himself was a saint (wali) and qutb*" After establishing his dervish lodge, Bayezid Baba travelled to Anatolia and visited Hacı Bektaş-ı Veli, returned to Yenice and died in his lodge.

In the record in the Ottoman Land Registry Book No. 723, we learn from the statement "*Vakf-ı Bali bin Malkoç, karye-i Babaköy, tabi'-i Selânik der nahiyeye-i Vardar*" that the founder of the tekke was Malkoçoğlu Bali Bey. Bayezid Baba, together with Malkoçoğlu Bali Bey, played an important role in the Turkification of the region. Bali Bey is generally described in Ottoman records as an experienced and daring raiding bey with a spirit

of gaza. Ibn Kemal, the famous Ottoman historian, describes Malkoçoğlu Bali Bey as "*He was one of the fighting derwishes, he was one of those who'd bravely stand up against arrow and sword like a shield, he was one of those who went to war like Sinân when the battle was on*".

In its original form, Bayezid Baba dervish lodge is likely to have been a complex consisting of an imaret, square house, tomb, dervish cells, mosque and hazîre. Only the tomb has survived from the complex. Bayezid Baba tomb was converted into a church after the population exchange (1923). At the entrance of the tomb, it is estimated that there is a square-planned space with a portico and covered with a dome, as in Pristina Sultan Murad Tomb, Gallipoli Sinan Pasha Tomb, Mansur al-Hallaj Tomb or Otman Baba Tomb. During the conversion of the building into a church, this space in the west was demolished and the present building with a bell tower was added. A semicircular apse was added to the east of the tomb. The square-planned tomb is covered with a dome resting on an octagonal pulley. There are stalactitic pendentives at the transitions from the dome to the wall. There is a blank epitaph on the entrance door of the tomb built of cut stone. Even though it was converted into a church, the Bayezid Baba Tomb represents Turkish architecture as a typical example of 15th century tombs in the Balkans.

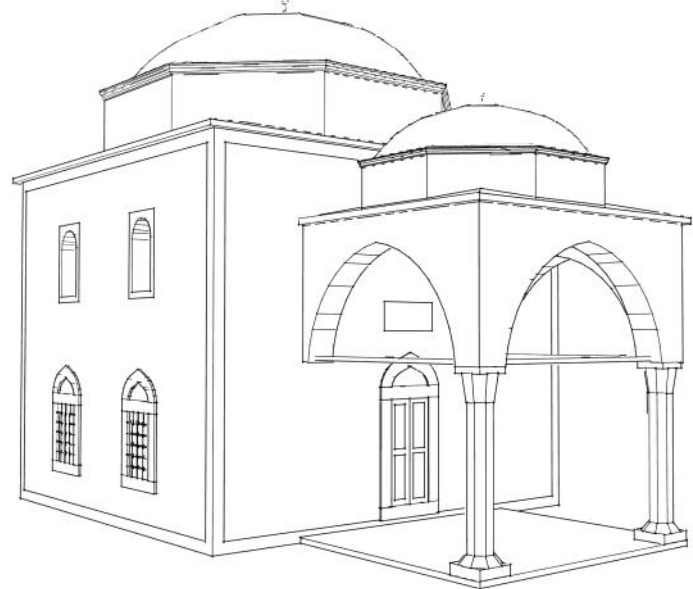

Babaköy'de Bayezid
Baba Türbesi'nin
rölöve planı ve
restitüsyon önerisi
*Survey plan and resti-
tution proposal of Ba-
yezid Baba Tomb in
Mesia*

■ özgün duvarlar / original walls
■ ilâveler / additions

Türbenin rölöve planı, Sambanopoulou 2007: 349'daki P.
Xydas'ın çiziminden işlenip renklendirilerek yeniden çizilmiştir.
Katkıları için Lila Sambanopoulou'ya teşekkür ederim.

*Survey plan and restitution proposal of Bayezid Baba Tomb in Mesia
(The survey plan of the Tomb is reproduced from the drawing by P.
Xydas in Sambanopoulou 2007: 349 with processing and coloring. I
would like to thank Lila Sambanopoulou for her contribution.*

R.19.41

Babaköy' de Bayezid Baba Türbesi (2018)

Bayezid Baba Tomb in Mesia (2018)

R.19.42

Babaköy'de Bayezid Baba Türbesi (2018)

Bayezid Baba Tomb in Mesia (2018)

R.19.43

Babaköy' de Bayezid Baba Türbesi (2018)

Bayezid Baba Tomb in Mesia (2018)

R.19.44

Babaköy'de Bayezid Baba Türbesi (2018)

Bayezid Baba Tomb in Mesia (2018)

R.19.45

Babaköy' de Bayezid Baba Türbesi (2018)

Bayezid Baba Tomb in Mesia (2018)

Dedeagaç, Nefes Sultan Tekkesi

Alexandrupolis, Nefes Sultan Dervish Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dedeagaç, Ilıca Greece, Alexandrupolis, Loutros
Bânîsi <i>Built by</i>	Ekmekçioğlu Ahmet Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	15. yüzyıl 15 th century
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	2000
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi Kilisesi St. George Church
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Bıçakçı 2003: 84, Evliyâ Çelebi 8/76-78, Lowry 2009: 35-40

Nefes Sultan Tekkesi, Dedeagaç (Alexandrupolis) yakınlarında Ilıca (Loutros) köyü civarındaki kaplıcalara yakın tepe üzerinde bulunmaktadır.

H. 1078 / M. 1668’de tekkeyi ziyaret eden Evliyâ Çelebi, tekkeyi ayrıntılı olarak anlatır:

“Yüksek bir dağın üzerinde, büyük bir Bektâşî tekkesidir. Akdeniz içinde İmroz Adası, Enez Kalesi ve İpsala Kalesi ovaları tamamen bu tekkeden görülür. Bu tekkenin yaz meydanı, kış meydanı, misafir yerleri, zengin mutfağı, ahır, kileri, mescidi, nurlu türbesinin kubbesi ve diğer binâları baştanbaşa kurşun örtülü olup, bütün bu eserlerin hayır sahibi Ekmekçi-oğlu Ahmet Paşa’dır.

Kırk, elli kadar temiz, âşık, kanaat sahibi, fakir dervişleri vardır. Her biri birer köşede, Allah yolunda, halktan uzak, bilgili kişiler olup bazıları gelen gidene hizmet edip geçinirler. Zengin mutfaklarında ay ve yıl herkese nimetleri açık ve boldur. Tekkenin meydanında bir hayat suyu sarnıcı var ki temmuz günlerinde sanki buz parçasıdır. Acayip ve garip bir değirmeni olup bütün Enez Ovası’ndan, Mekri Kalesi taraflarından ve Dimetoka taraflarından insanlar gelip bu

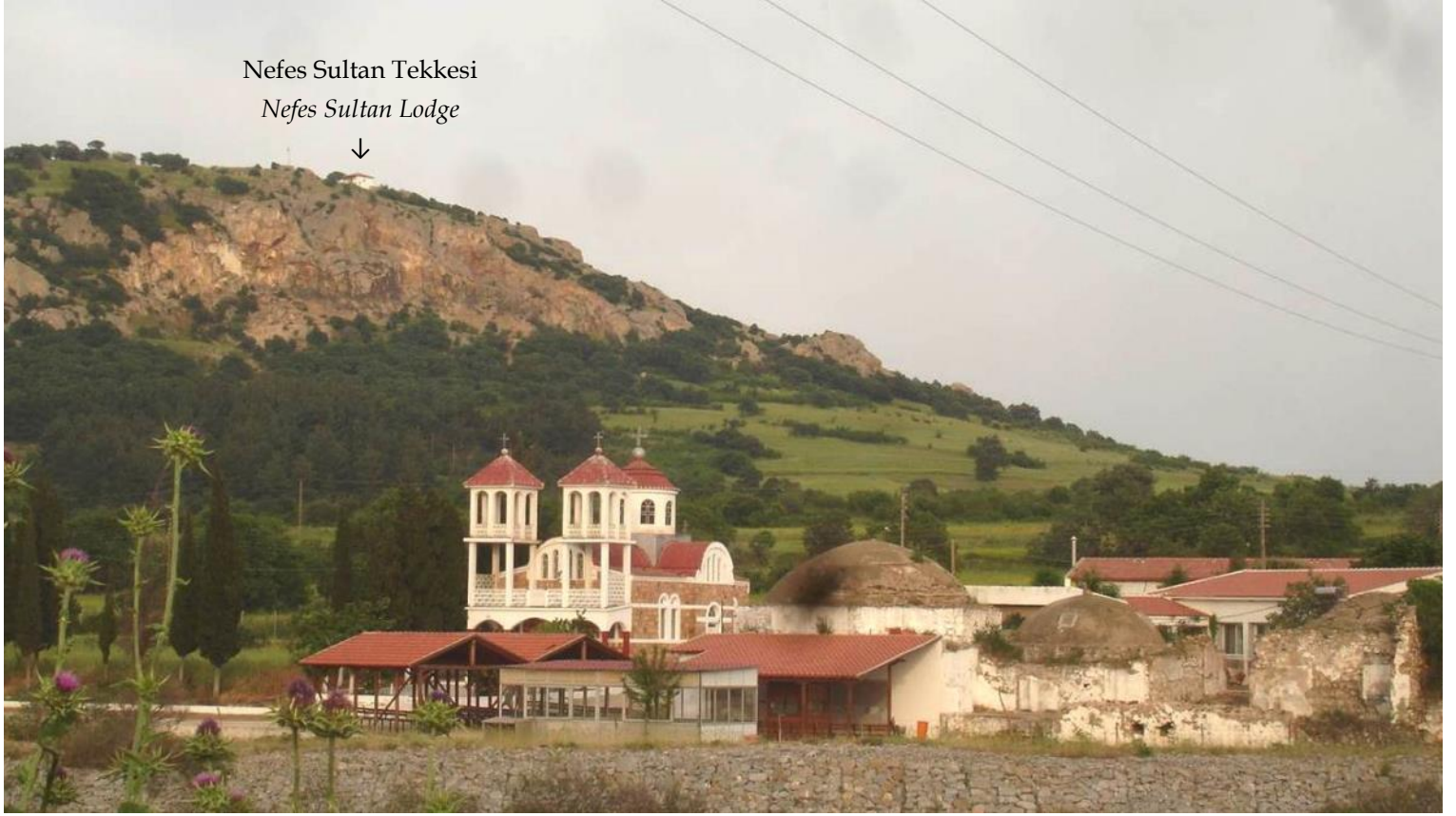
yel değirmeninde un öğütürler. Gariplik şundadır ki bu kadar yüzyıldan beri bu değirmenin bir yerine herhangi bir zarar gelmemiş ve taşı hiç aşınmamıştır.

Bu yüksek dağın üzerinde Edirne şehrinden gelen üç adet büyük nehir deniz gibi akıp, Enez Kalesi yakınında Rum denizine dökülüşleri o kadar güzel görünüşlüdür ki görülmeye değerdir. Nefes Sultan dört köşeli, üzeri kurşun kaplı yüksek bir kubbe altında yatmaktadır. Beyt, hakirin:

Nefes Sultan bir erdir nefes almak dürür erlik
Tefâhür eyle fakrile budur âlemde serverlik.

Yine bu nurlu kubbenin içinde, duvar yüzüne bir beytimizi yazıp ruhu için Tebâreke okuyup hediye ettik. Nurlu kabrin etrafında o kadar Kur’ân-ı Kerîm, kandil, şamdan ve çeşitli avizeler var ki bir Mısır hazinesi değerindedir. Dervişler her ziyaretçinin üzerine gül suyu serperler ve çeşitli kokular yakarlar.”

Nefes Sultan ziyaretinden sonra kaplıcaya giden Evliyâ Çelebi, burada Sultan IV. Mehmet’ten naklederek, Nefes Sultan’ın aslında Yıldırım Bayezid’in oğlu Mustafa Çelebi olduğunu anlatır: “Bu Nefes Sultan Tekkesi’nin aşâğısında bir ılıca var

... Hatta Sultan IV. Mehmet bu kaplıcaya girip, faydasını görmüş ve "Vallahi Bursa ilıcalarından güzeldir" deyip Nefes Sultan'a çıkıp ziyaret ederek buyurmuşlardır ki: "Bu Nefes Sultan bizim Osmanoğullarının temiz soyundan Yıldırım Bayezid Han oğlu Düzmece Mustafa Çelebi'dir. Dünya ile ilişkisini kesip bu tekkede kendisini yalnızlığa bırakmıştır. Yakınlarından habersiz ve uzak kalıp zevk ve safa etmekte idi. Sonra bir Düzmece Mustafa çıkıp onu Edirne'de uzun çarşı başında idam ederler ve şehzade Mustafa asılıp, derdinden kurtulduk derlerdi. Ama Şehzâde Mustafa ise Nefes Dede adıyla bu tekkede hizmet eden bir padişah idi." diye bu hikâyeyi anlatmıştır. Sonra Nefes Sultan dervişlerine hediyeler ve bağışlar verip "bizim soyumuzdandır, nurlu türbesine bir hoşça hizmet edin" diye tembih edip gider. Gerçekten bu Nefes Sultan'ın Yıldırım Han oğlu Mustafa Çelebi olduğuna şüphe yoktur."

Evliyâ Çelebi'nin bildirdiği bu yapılardan günümüze, sadece türbe ile sarnıç ulaşmıştır. Diğer yapıların ise kalıntıları mevcuttur. Nefes Sultan türbesi dikdörtgen planlı, ahşap çatılı basit bir yapıdır. Yakın zamanda restore edilen yapının

çatısına haç dikilmiş ve mihrabına ikonalar yerleştirilerek Aya Yorgi'ye ithaf edilen bir Hristiyan mâbedine dönüştürülmüştür.

Nefes Sultan Lodge is located on a hill close to the hot springs near the village of Ilica (Loutros) around Alexandroupolis (Alexandroupolis).

Evliyâ Çelebi, who visited the dervish lodge in 1078 AH / 1668 AD, describes it in detail:

"It is a large Bektâşî lodge on a high mountain. The island of Imbros in the Mediterranean Sea, Enez Castle and the plains of Ipsala Castle can all be seen from this dervish lodge. The summer square, winter square, guest places, a rich kitchen, barn, cellar, masjid, the dome of the luminous tomb and other buildings of this lodge are all covered with lead, and the benefactor of all these works is Ekmekçioğlu Ahmet Pasha.

There are forty or fifty dervishes who are pure, mys-

R.19.46

Kara Ilıca ve Nefes Sultan Tekkesi (2008)

Kara Ilıca ve Nefes Sultan Lodge (2008)

R.19.47

Dedeâğaç Nefes Sultan Türbesi mihrabına yerleştirilen ikonalar (2008)

Icons placed on the altar of Nefes Sultan Tomb in Alexandroupoli (2008)

tics, contented, and poor. Each of them in one corner, on the path of Allah, far from the people, knowledgeable, and some of them earn a living by serving those who come and go. Their rich kitchens are open and abundant for everyone, every month and year. There is a cistern of life in the square of the lodge, which is like a piece of ice on July days. It has a strange and weird windmill and people from the whole Enez plain, from the Mekri castle and from Dimetoka come and grind flour in this windmill. The strangeness is that for so many centuries no damage has been done to any part of this mill and its stone has never been eroded.

On this high mountain, three large rivers flowing from the city of Edirne like the sea and flowing into the Greek sea near the castle of Enez are so beautiful that they are worth seeing. Nefes Sultan lies under a high dome with four corners covered with lead. A Humble Couplet:

Nefes Sultan bir erdir nefes almak dürür erlik
Tefâhür eyle fakrile budur âlemde serverlik.

Again, inside this glorious dome, we wrote a couplet

on the wall, recited *Tebâreke* for his soul and sent it as a gift. There are so many Qurans, lamps, candlesticks and various chandeliers around the glorious tomb that it is worth an Egyptian treasure. The dervishes sprinkle rose water on every visitor and burn various fragrances."

After the visit to Nefes Sultan, Evliyâ Çelebi went to the hot spring where he heard from Sultan Mehmet IV that Nefes Sultan was actually Mustafa Çelebi, the son of Yıldırım Bayezid: "There is a thermal spring below this Nefes Sultan lodge... In fact, Sultan Mehmet IV entered this thermal spring, saw its benefits and said, "By God, it is better than the thermal springs of Bursa" and went up to Nefes Sultan, visited him and said: "This Nefes Sultan is the Düzmece Mustafa Çelebi, son of Yıldırım Bayezid Khan, from the pure lineage of our forefathers. He cut himself off from the world and left himself alone in this lodge. Unaware and distant from his relatives, he was enjoying himself. Then, Düzmece Mustafa came along and they executed him at the head of the long bazaar in Edirne, and they hanged

prince Mustafa and said that they were rid of his troubles. But the prince Mustafa was a sultan who served in this lodge under the name Nefes Dede."

He told this story. Then Nefes Sultan gave gifts and donations to his dervishes and said, 'He is one of our descendants, serve his luminous tomb in a pleasant manner' and left. There is no doubt that this Nefes Sultan was indeed Mustafa Çelebi, son of Yıldırım Khan."

Of these structures reported by Evliyâ Çelebi, only the tomb and the cistern have survived today. Only ruins of the other structures are existing. Nefes Sultan tomb is a simple building with a rectangular plan and a wooden roof. Recently

restored, a cross was erected on the roof and icons were placed on the *mihrab*, turning it into a Christian shrine dedicated to St. George.

R.19.48

Dedeâğaç Nefes Sultan Türbesi (2008)

Nefes Sultan Tomb in Alexandroupolis (2008)

Dırama, İskeçe ve Kavala'nın Köylerindeki Câmiler

Mosques in the Villages of Drama, Xanthi and Kavala

Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus mübâdelesini, 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması sonrasında iki ülke vatandaşlarının din esasına göre yapılan zorunlu göçünü ifade etmektedir. Mübâdele ile 1.200.000 Ortodoks, Anadolu'dan Yunanistan'a; 500.000 Müslüman da Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Türk-Yunan nüfus mübâdelesini kapsamında Türkiye'de İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da oturan Rumlar; Yunanistan'da ise Batı Trakya Türkleri mübâdeleden muaf tutulmuşlardır. Mübâdelede, İskeçe'den Yanya'ya kadar tüm Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen Müslüman nüfus Anadolu'da farklı yerlere iskân edilmişlerdir.

Mübâdele sonrasında hemen hemen hepsi vakıf eseri olan köy câmileri, tasfiye talepnâmeleri düzenlenerek devletleştirilmiştir. Bu talepnâmelerde; câmilerin (kubbeli, kubbesiz, çatılı, minâreli, kârgir vs. gibi tanımlarla) nitelikleri kaydedilmiş ve bânîsi, arsası gibi bilgiler cetveller hâlinde kaydedilerek biçilen bedelleri belirlenmiştir. Mübâdele evraklarından, Türklerin en yoğun yaşadığı Selânik vilâyetine bağlı Kavala, Dırama ve civarındaki köylerde câmilerin de sayıca fazla olduğunu görüyoruz. Türklerin boşalttığı köylere yerleştirilen Rumların öncelikli olarak barınma ihtiyaçları çözüldükten sonra, ibâdethâne ihtiyaçları için gereken mekânı temin etmek amacıyla (en kolay çözüm olarak) sahipsiz kalan câmiler kiliseye dönüştürülmüştür. Bu kiliselerden hâlen kullanılanlar olduğu gibi 1960'lara kadar kullanılıp sonra tümüyle yıktırılıp yeni kilise yapıları ya da köy terk edildiği için harap hâle gelen yapılar da bulunmaktadır.

The population exchange between Turkey and Greece refers to the forced migration of the citizens of the two countries on the basis of religion after the Lausanne Peace Treaty in 1923. With the population exchange, 1,200,000 Orthodox had to migrate from Anatolia to Greece and 500,000 Muslims had to migrate from Greece to Turkey. Within the scope of the Turkish-Greek population exchange, Greeks living in Istanbul, Gökçeada and Bozcaada in Turkey and Western Thrace Turks in Greece were exempted from the exchange. In the exchange, the Muslim population coming to Turkey from all over Greece, from Xanthi to Ioannina, were settled in different places in Anatolia.

After the exchange, village mosques, almost all of which were foundational works, were nationalized by issuing liquidation demands. In these demands, the characteristics of the mosques (domed, non-domed, roofed, minaret, masonry, etc.) were recorded, and information such as the owner, land, etc. were recorded in tables and their prices were determined. From the exchange documents, we see that the number of mosques in Xanthi, Drama and the surrounding villages in the province of Thessaloniki, where the Turks lived most densely, was also high. After the housing needs of the Greeks resettled in the villages evacuated by the Turks were solved, the abandoned mosques were converted into churches (as the easiest solution) in order to provide the necessary space for their worship services. Some of these churches are still in use, while others were used until the 1960s and then completely demolished and new churches were built, or the buildings became dilapidated because the village was abandoned.

We did not have the opportunity to examine and rese-

R.19.49

Kavala Limanı'nda Türkiye'ye gitmek üzere bekleyen mübâdiller (1924)

The migrants waiting to leave for Türkiye at the port of Kavala (1924)

Mübâdeleye tâbi tutulan bölgedeki tüm köyleri tek tek inceleme ve araştırma imkânımız olmadı. Sadece üzerinde yayın yapılan ve haritalardan tespit edilen eserler için Kavala, Dırma ve İskeçe köylerine ait 34 eseri kapsayan bir liste oluşturduk. Naslıç'e bağlı köylerde dönüştürülen eserler için ayrı bir başlık açtık (Bkz. *Naslıç Köylerindeki Türbe ve Câmiler* başlığı). Tüm köylerdeki yapıların incelenmesiyle bu sayının daha da artacağını düşünüyoruz.

arch all the villages in the region subjected to the exchange one by one. We have created a list of 34 artefacts belonging to the villages of Kavala, Drama and Xanthi only for the artifacts publications made upon and identified from the maps. We have opened a separate heading for the artifacts converted in the villages of Neapoli (See *Tomb and Mosques in Neapoli Villages* title). We believe that this number will increase with the examination of the buildings in all villages.

**Mübâdeleden Sonra (1923-1924) Dırama İskeçe ve Kavala'nın Köylerinde
Kiliseye Dönüştürülen Türk Eserleri**

No	Şehir City	Köyün Adı Village Name	Yapının Adı Name of the building
1	Dırama Drama	Demirci Ören <i>Peristeria</i>	Câmi / Mosque
2	Dırama Drama	Gornova <i>Vounoplagia</i>	Câmi / Mosque
3	Dırama Drama	Kavaklı <i>Egiros</i>	Ahmed Ağa ve Mehmed Ağa Câmi <i>Ahmed Ağa and Mehmed Ağa Mosque</i>
4	Dırama Drama	Kobalişte <i>Kokkinogia</i>	Osman Efendi Câmi <i>Osman Efendi Mosque</i>
5	Dırama Drama	Lakaviçe <i>Mikroklisoura</i>	Câmi / Mosque
6	Dırama Drama	Nusretli <i>Nikiforos</i>	Serdengeçti Mustafa Ağa Câmi <i>Serdengeçti Mustafa Ağa Mosque</i>
7	Dırama Drama	Osmanlı <i>Chrisokastro</i>	Câmi / Mosque
8	Dırama Drama	Pürsıçan <i>Prosotsani</i>	Orta Câmi <i>Orta Mosque</i>
9	Dırama Drama	Revine <i>Makriplagio</i>	Mehmed Dede Câmi <i>Mehmed Dede Mosque</i>
10	İskeçe Xanthi	Ada Köyü <i>Ano Livera</i>	Yukarı Mahalle Câmi <i>Upper Neighborhood Mosque</i>
11	İskeçe Xanthi	Ada Köyü <i>Kato Livera</i>	Orta ve Küçük Mahalleleri Câmi <i>Middle and Small Neighborhood Mosque</i>
12	İskeçe Xanthi	Hocalar <i>Stavrochori</i>	İbrâhim, Hüseyin, Seyyid Osman Ağalar Câmi <i>İbrâhim, Hüseyin, Seyyid Osman Ağalar Mosque</i>
13	İskeçe Xanthi	Kızbükü <i>Drimia</i>	Şeyh Yusuf (?) Câmi <i>Sheikh Yusuf (?) Mosque</i>
14	İskeçe Xanthi	Malgrit <i>Margariti</i>	Câmi / Mosque
15	İskeçe Xanthi	Meşeli <i>Kallithea</i>	Câmi / Mosque
16	İskeçe Xanthi	Sarnıç <i>Kromniko</i>	Câmi / Mosque
17	Kavala	Çağlayık <i>Dipotamos</i>	Hasan bin Emin Câmi <i>Hasan bin Emin Mosque</i>

**Turkish Monuments Converted to Churches in the Villages of
Drama, Xanthi and Kavala after The Exchange (1923-1924)**

İnşâ Târîhi <i>Construction Date</i>		Kilisenin Adı <i>Name of the Church</i>	Arşiv Kaydı - Not <i>Archive Record-Note</i>
1879'dan önce <i>Before 1879</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Peristeria Kilisesi <i>Peristeria Church</i>	Bkz. s.938 See p.938
1845'ten önce <i>Before 1845</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aziz Polikarp Kilisesi <i>St. Polycarp Church</i>	Bkz. s.940 See p.940
1907'den önce <i>Before 1907</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>	Bkz. s.950 See p.950
1845	1927-1975	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>	Bkz. s.976 See p.976
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924-1950	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>	Bkz. s.956 See p.956
1880	1923-1980	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>	Bkz. s.974 See p.974
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924-1990	Aziz Panteleimon Kilisesi <i>St. Panteleimon Church</i>	Bkz. s.984 See p.984
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924-1970	Agia Triada Kilisesi <i>Agia Triada Church</i>	Bkz. s.985 See p.985
1688	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>	Bkz. s.986 See p.986
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Ano Livera Kilisesi <i>Ano Livera Church</i>	VGMA 175/230/1911-1912 BCA 130-16-13-2/773/2580/12
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Kato Livera Kilisesi <i>Kato Livera Church</i>	VGMA 175/230/1911-1912 BCA 130-16-13-2/773/2580/11
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Stavrochori Kilisesi <i>Stavrochori Church</i>	Ayverdi 4/317 (Ev. K.K. 757) BCA 130-16-13-2/866/3129/15
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Drimia Kilisesi <i>Drimia Church</i>	BOA İE.EV. 8/960
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Margariti Kilisesi <i>Margariti Church</i>	Ayverdi 4/318 (Ev.K.K.) BCA 130-16-13-2/889/3274/29-30
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>	BCA 130-16-13-2/843/2978/23
1732	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aziz Panteleimon Kilisesi <i>St. Panteleimon Church</i>	Bkz. s.1090 See p.1090
1843'ten önce <i>Before 1843</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>	VGMA 185/12/25

**Mübâdeleden Sonra (1923-1924) Dırama İskeçe ve Kavala'nın Köylerinde
Kiliseye Dönüştürülen Türk Eserleri**

No	Şehir City	Köyün Adı Village Name	Yapının Adı Name of the building
18	Kavala	Gâziler Nikites	Câmi / Mosque
19	Kavala	Karacalar Zarkadia	Recep Paşa Câmi Recep Pasha Mosque
20	Kavala	Karacaoba Elafochori	Ahmed Câmi Ahmed Mosque
21	Kavala	Karamanlı Agios Kosmas	Mustafa Efendi / Hacı Ömer Efendi Câmi Mustafa Effendi / Hacı Ömer Effendi Mosque
22	Kavala	Koçan Akrovounion	Câmi / Mosque
23	Kavala	Koçoğulları Ano Konstantinia	Câmi / Mosque
24	Kavala	Kurtlu Likostomo	Mehmed Câmi Mehmed Mosque
25	Kavala	Kurudere Paleos Xerias	Câmi / Mosque
26	Kavala	Leftere Eleftheres	Türbe / Tomb
27	Kavala	Muratlı Skopos	Câmi / Mosque
28	Kavala	Mustafaoğulları Stegno	Câmi / Mosque
29	Kavala	Naibli Polinero	Ahmed Ağa bin Hasan Bey Câmi Ahmed Ağa bin Hasan Bey Mosque
30	Kavala	Nedirli Distavo	Câmi / Mosque
31	Kavala	Palehor Palaiochori	Câmi / Mosque
32	Kavala	Selyan Filipi	Orta Mahalle Câmi Orta Mahalle Mosque
33	Kavala	Selyan Filipi	Dere Mahallesi Câmi Dere Mahallesi Mosque
34	Kavala	Selyan Filipi	Bektaşî Türbesi Bektashi Tomb

**Turkish Monuments Converted to Churches in the Villages of
Drama, Xanthi and Kavala after The Exchange (1923-1924)**

İnşâ Târîhi <i>Construction Date</i>		Kilisenin Adı <i>Name of the Church</i>	Arşiv Kaydı - Not <i>Archive Record-Note</i>
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924-1969	Nikites Kilisesi <i>Nikites Church</i>	Bkz. s.1114 See p.1114
1844'ten önce <i>Before 1844</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Zarkadia Kilisesi <i>Zarkadia Church</i>	BOA A.MKT. 11/51
1815'ten önce <i>Before 1815</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aya Dimitri Kilisesi <i>St. Dimitrios Church</i>	BOA HAT 1531/50
1837'den önce <i>Before 1837</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Agios Kosmas Kilisesi <i>Agios Kosmas Church</i>	VGMA 179/116/907, BOA HAT 1606/6, BOA EV.BRT. 271/1
1878'den önce <i>Before 1878</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Akrovounion Kilisesi <i>Akrovounion Church</i>	Bkz. s.1144 See p.1144
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - ?	Ano Konstantinia Kilisesi <i>Ano Konstantinia Church</i>	BCA 130-16-13-2/967/3757/24
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>	Ayverdi 4/254 (Ev.K.K.) BCA 130-16-13-2/950/3663/7
1840'tan önce <i>Before 1840</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>	Bkz. s.1148 See p.1148
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aziz Taksiarchis Kilisesi <i>St. Taxiarchis Church</i>	Bkz. s.1115 See p.1115
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Skopos Kilisesi <i>Skopos Church</i>	Ayverdi 4/245 (Ev.K.K.) BCA 130-16-13-2/993/3914/8
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Stegno Kilisesi <i>Stegno Church</i>	BOA DH.EUM.3.Şb. 1/37
1836'dan önce <i>Before 1836</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>	Ayverdi 4/254 (Ev.K.K.)
1870'ten önce <i>Before 1870</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>	Bkz. s.1152 See p.1152
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924-1968	Aziz Apostol Kilisesi <i>Holy Apostle Church</i>	Bkz. s.1160 See p.1160
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Filipi Kilisesi <i>Filipi Church</i>	BCA 130-16-13-2/942/3610/4
Bilinmiyor <i>Unknown</i>	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	Aziz Paraskevi Kilisesi <i>St. Paraskevi Church</i>	BCA 130-16-13-2/942/3610/7
1780	1924 - hâlen <i>1924 - currently</i>	İlyas Peygamber Şapeli <i>St. Elijah Chapel</i>	Bkz. s.1104 See p.1104

Dırama, Bektâşî Tekkesi

Drama, Bektashi Dervish Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama, Kırılıkova <i>Greece, Drama, Mikropolis</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	2000
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Mikropolis Köyü Şapeli <i>Mikropolis Village Chapel</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Lowry 2009: 82-84

Dırama'nın kuzeyinde yer alan ve 16. yüzyılda yaklaşık üç bin nüfuslu bir kasaba olan Kırılıkova (Mikropolis) köyünde; çınar ağacı, çeşme, mezarlık, câmi, türbe, imâret ve hamamdan oluşan bir tekke bulunmaktaydı. Bu yapılardan, câmi günümüze ulaşmamış, hamamın ise yalnızca bir parça temel duvarı kalmıştır. Büyük selvi ağaçlarıyla kaplı Müslüman mezarlığı, Hristiyan mezarlığı olarak kullanılmakta, türbe de kiliseye çevrilmiş hâlde kullanılmaktadır. Çeşme ve imâretin mutfağı da hâlen faaldir. Tekkenin ve türbenin hangi dervişe ait olduğu bilinmemektedir. Türbe, dikdörtgen planlı, beşik çatılı, mimarî özelliği bulunmayan sade bir yapıdır.

The village of Kırılıkova (Mikropolis), a town of about three thousand inhabitants in the 16th century, was located to the north of Drama and had a lodge consisting of a plane tree, a fountain, a cemetery, a mosque, a tomb, an imaret and a bathhouse. Of these structures, the mosque has not survived to the present day, while only a fragment of the foundation wall of the hammam remains. The Muslim cemetery, covered with large cypress trees, is used as a Christian cemetery and the tomb has been converted into a church. The fountain and the kitchen of the imaret are still active. It is not known to which dervish lodge and the tomb belonged. The tomb is a simple structure with a rectangular plan, a gable roof and no architectural features.

R.19.50

Kırlıkova'da tekkeden kalan türbe binâsı (2013)

The tomb building remaining from the dervish lodge in Mikropolis (2013)

R.19.51

Kırlıkova'da tekkeden kalan çeşme (2013)

The fountain remaining from the dervish lodge in Mikropolis (2013)

Dırama, Kale (Bey) Câmii Minâresi

Drama, Minaret of Kale (Bey) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama <i>Greece, Drama</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	14. yüzyıl <i>14th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Sofya Kilisesi Çan Kulesi <i>St. Sofia Church Bell Tower</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 179/130/1019
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/216

Kale Câmii yahut *Bey Câmii* olarak da isimlendirilen Aya Sofya Kilisesi, Bizans dönemine ait Dırama'daki en eski kilisedir. 1294'te kalenin fethinden sonra câmiye çevrilmiştir. VGMA'da *Hisar Mahallesi Kiliseden Mübeddel Câmi* adıyla 05.06.1293 (28.06.1876) târîhli vakıf kaydı bulunmaktadır. Câmiye çevrildikten sonra eserin güneyine ana yapıdan ayrı olarak minâre inşâ edilmiştir. 1924'ten sonra tekrar kiliseye çevrilen Kale Câmii'nin minâresi kâidesine kadar yıktırılmış, kâidenin üzerine sekizgen planlı çan kulesi eklenmiştir.

St. Sophia Church, also called Kale Mosque or Bey Mosque, is the oldest Byzantine church in Drama. It was converted into a mosque following the conquest of the castle in 1294. In VGMA, there is a foundation record dated 05.06.1293 (28.06.1876) with the detail *Hisar Mahallesi Kiliseden Mübeddel Câmi*. After it was converted into a mosque, a minaret was built to the south of the building separately from the main structure. After 1924, the *minaret* of Kale Mosque, which was converted into a church again in 1924, was demolished up to its base, then an octagonal bell tower was added on the base.

R.19.52

Dırama Bey Câmii'nin minâre kâidesi üzerine yapılan çan kulesi (2019)

The bell tower built on the minaret base of Dırama Bey Mosque (2019)

Dırama, Demirci Ören Köyü Câmii

Drama, Mosque of Demirci Ören Village

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama, Demirci Ören <i>Greece, Drama, Peristeria</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1879' dan önce <i>Before 1879</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1923' ten sonra <i>After 1923</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Peristeria Kilisesi <i>Peristeria Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 185/24/114-115 (21.12.1296 / 06.12.1879) Ev. K.K 736/36, 758/21, 178/144
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/218

Demirci Ören köyü, Dırama'nın 28 km doğusundadır. Günümüzde 8-10 hânenin yaşadığı köyün câmisi, Ev. K.K.'da kayıtlı olup nüfus mübâdelesinden sonra (1923) kiliseye dönüştürülmüştür. Eser, taş duvardan inşâ edilmiş olup dıştan yaklaşık 7x11 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Kiliseye dönüştürüldükten sonra mihrap kaldırılarak kible cephesine dışa taşkın biçimde apsis ilâve edilen câminin çatısı bozularak beşik çatı yapılmış ve câmi girişine dört sütuna oturan tek eğimli saçak yapılarak mimarî özellikleri değiştirilmiştir. Çan kulesi, giriş kapısının solunda yer almaktadır. Cephelerde iki sıra pencerelerin yer aldığı câmide, kiliseye dönüştürülen diğer eserlerin aksine pencerelerin kapatılmadığı görülmektedir.

Peristeria Village is 28 km east of Drama. The mosque of the village, where 8-10 households live today, is registered in the Ev. K.K. and was converted into a church after the population exchange (1923). The building was constructed of stone walls and has a rectangular plan measuring approximately 7x11 m on the outside. After it was converted into a church, the *mihrab* was removed and the apse was added to the *qibla* façade in a protruding form, the roof of the mosque was broken and a gable roof was made and the architectural features were changed by making a single sloping eaves resting on four columns at the entrance of the mosque. The bell tower is located to the left of the entrance door. In the mosque, which has two rows of windows on the facades, it is seen that the windows were not closed, unlike other works converted into churches.

R.19.53

Demirci Ören Köyü
Câmii

*Demirci Ören Village
Mosque*

R.19.54

Demirci Ören Köyü
Câmii

*Demirci Ören Village
Mosque*

Dırama, Gornova Köyü Câmii

Drama, Mosque of Gornova Village

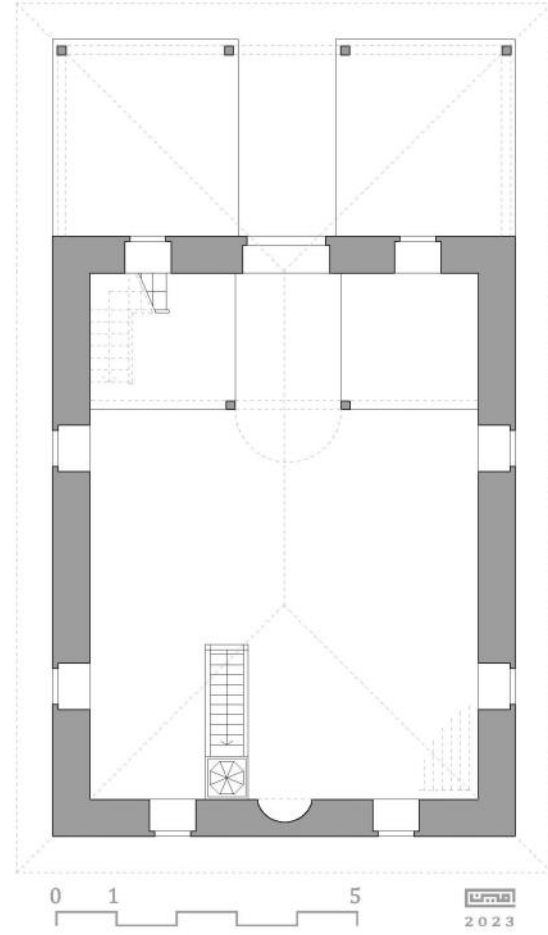
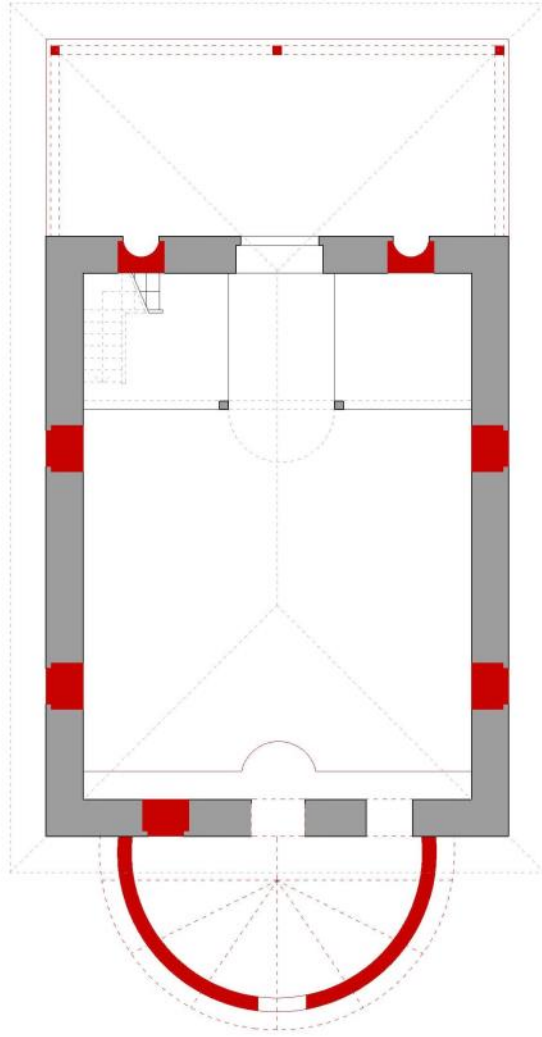

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama, Gornova <i>Greece, Drama, Vounoplagia</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1845'ten önce <i>Before 1845</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Polikarp Kilisesi <i>St. Polycarp Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 179/14/86 (12.12.1260 / 23.12.1844) Ev. K.K 736/36, 758/21, 178/144
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/218*, Messis 2021: 145-152

Dırama'nın 50 km kuzeydoğusunda yer alan Gornova köyü, nüfus mübâdelesinden sonra terk edilmiş olup gayrimeskûn köylerdendir. Bânîsini ve ne zaman kiliseye dönüştürüldüğünü tespit edemediğimiz câmi, taş duvardan inşa edilen yaklaşık 8,5x10,5 m ölçülerindeki harim ile 3,5 m enindeki son cemaat yerinden oluşmaktadır. Harim ve son cemaat yeri, tek parça kırma çatı ile örtülüdür. Yakın zamanda onarılan eserin ilk hâlinde doğu ve batı cephelerde iki sıralı ikişer pencere bulunduğu anlaşılmaktadır. Kuzey ve güney cephelerdeki tüm pencereler ile doğu-batı cephelerindeki alt pencereler kapatılmış olup yalnızca doğu-batı cephelerinde üst sıradaki 4 pencere ile aydınlatılmaktadır. Mihrap kaldırılıp kapı hâline getirilmiş ve kible cephesine yaklaşık 2,5 m yarıçapında apsis eklenmiştir. Câminin ahşap kadınlar mahfili aslı hâliyle durmaktadır.

The village of Vounoplagia, located 50 km north-east of Drama, was abandoned after the population exchange and is one of the uninhabited villages. The mosque, whose founder and when it was converted into a church could not be identified, consists of a *harim* built of stone walls measuring approximately 8.5x10.5 m and a narthex with a width of 3.5 m. The *harim* and the narthex are covered with a one-piece hipped roof. It is understood that in original form of the recently repaired work, there were two windows in two rows on the east and west facades. All the windows on the north and south facades and the lower windows on the east-west facades have been closed and it is illuminated only by 4 windows in the upper row on the east-west facades. The mihrab was removed and turned into a door and an apse with a radius of about 2.5 m was added to the qibla facade. The wooden women's cloister of the mosque remains as it originally was.

*Ayverdi'nin c.4 s.218'de bildirdiği Gornere köyünün Gornova olduğunu düşünüyoruz. We think that the village of Gornere reported by Ayverdi in c.4 p.218 is Gornova / Vounoplagia.

■ özgün duvarlar / *original walls*

■ ilâveler / *additions*

Dırama Gornova Köyü Câmii rölöve ve restitüsyon planı
(Planlar, V. Messis'ten işlenerek yeniden çizilmiştir.)

*Survey and restitution plan of Drama Vounoplagia Village Mosque
(The plans was processed and redrawn from V. Messis)*

R.19.55

Gornova Köyü Câmii (2020)

Gornova Village Mosque (2020)

R.19.56

Gornova Köyü Câmii (2020)
Gornova Village Mosque (2020)

R.19.57

Gornova Köyü Câmii (2020)

Gornova Village Mosque (2020)

R.19.58

Gornova Köyü Câmii (2020)
Gornova Village Mosque (2020)

R.19.59

Gornova Köyü Câmii (2020)

Gornova Village Mosque (2020)

R.19.60
Gornova Köyü Câmii
(2020)
*Gornova Village
Mosque (2020)*

R.19.61

Gornova Köyü Câmii (2020)

Gornova Village Mosque (2020)

R.19.62

Gornova Köyü Câmii (2020)
Gornova Village Mosque (2020)

Dırama, Kavaklı Köyü Câmii

Drama, Kavakli Village Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama, Kavaklı <i>Greece, Drama, Egros</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Ahmed Ağa ve Mehmed Ağa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1906'dan önce <i>Before 1906</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1923'ten sonra <i>After 1923</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 179/38/3019 (21.08.1324 / 10.10.1906) Ev. K.K. 736/36, Ev. K.K. 758/21, Ev. K.K. 178/144
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/219, Messis 2021: 137-144

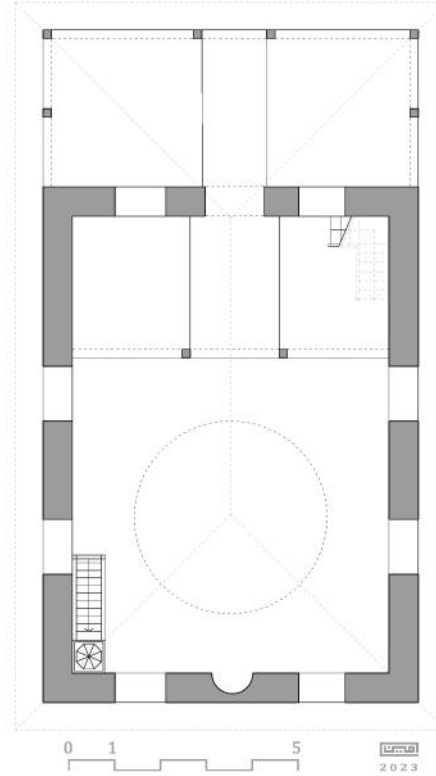
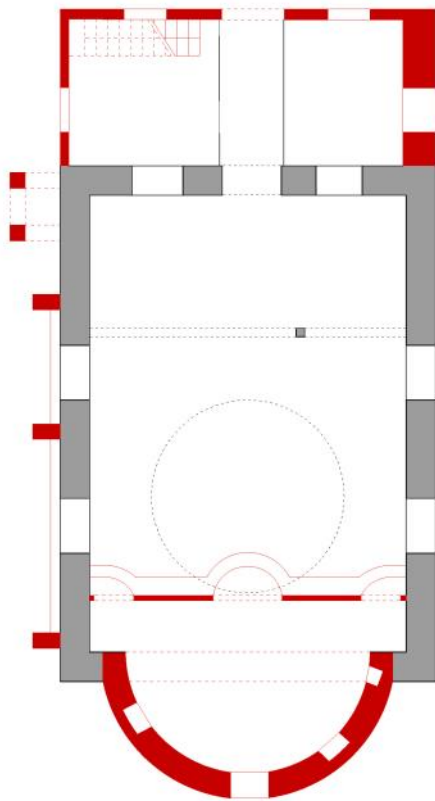
Kavaklı köyü, Dırama'nın 22 km doğusunda yer almaktadır. Türk köyü olan Kavaklı'ya 1923 yılındaki nüfus mübâdelesinden sonra Samsun'un Bafra ilçesinden gelen Rumlar yerleştirilmiş, 1927'de de köyün adı, Egros olarak değiştirilmiştir. Kavaklı Köyü Câmii, Ev.K.K.'da *Ahmed ve Mehmed Ağalar Câmii* olarak mezkûrdur. Eser, mübâdeleden sonra Aya Yorgi ismiyle kiliseye dönüştürülmüştür. Dikdörtgen planlı ve kırma çatılı eserin batı cephesine çan kulesi eklenmiştir. Mihrap ve minber kaldırılmış, yerine ahşap malzemeden ikonostasis eklenmiştir. Giriş kısmının üst katında yer alan ahşap direkli kadınlar mahfili hâlen durmaktadır.

Egros Village is located 22 km east of Drama. After the population exchange in 1923, Greeks from Samsun's Bafra district were settled in Kavaklı, which was a Turkish village, and the name of the village was changed to Egros in 1927. Kavaklı Village Mosque is mentioned in the Ev.K.K. as *Ahmed ve Mehmed Ağalar Câmii*. After the exchange, it was converted into a church under the name of St. George. A bell tower was added to the west façade of the rectangular planned and hipped roofed building. The *mihrab* and *minbar* were removed and replaced with a wooden iconostasis. The women's cloister with wooden poles on the upper floor of the entrance section is still standing.

R.19.63

Kavaklı Köyü Câmii
Kavaklı Village Mosque

Dırama Kavaklı Köyü
Câmii rölöve ve resti-
tasyon planı
(Planlar, V. Messis'ten
işlenerek yeniden çı-
zılmıştır.)

*Survey and restitution
plan of Drama Egiros
Village Mosque
(The plans was proces-
sed and redrawn from
V. Messis)*

- özgün duvarlar
original walls
- ilâveler
additions

R.19.64

Kavaklı Köyü Câmii

Kavaklı Village Mosque

R.19.65

Kavaklı Köyü Câmii
Kavaklı Village Mosque

R.19.66
Kavaklı Köyü Câmii
Kavaklı Village Mosque

R.19.67
Kavaklı Köyü Câmii
Kavaklı Village Mosque

Dırama, Lakaviçe Köyü Câmii

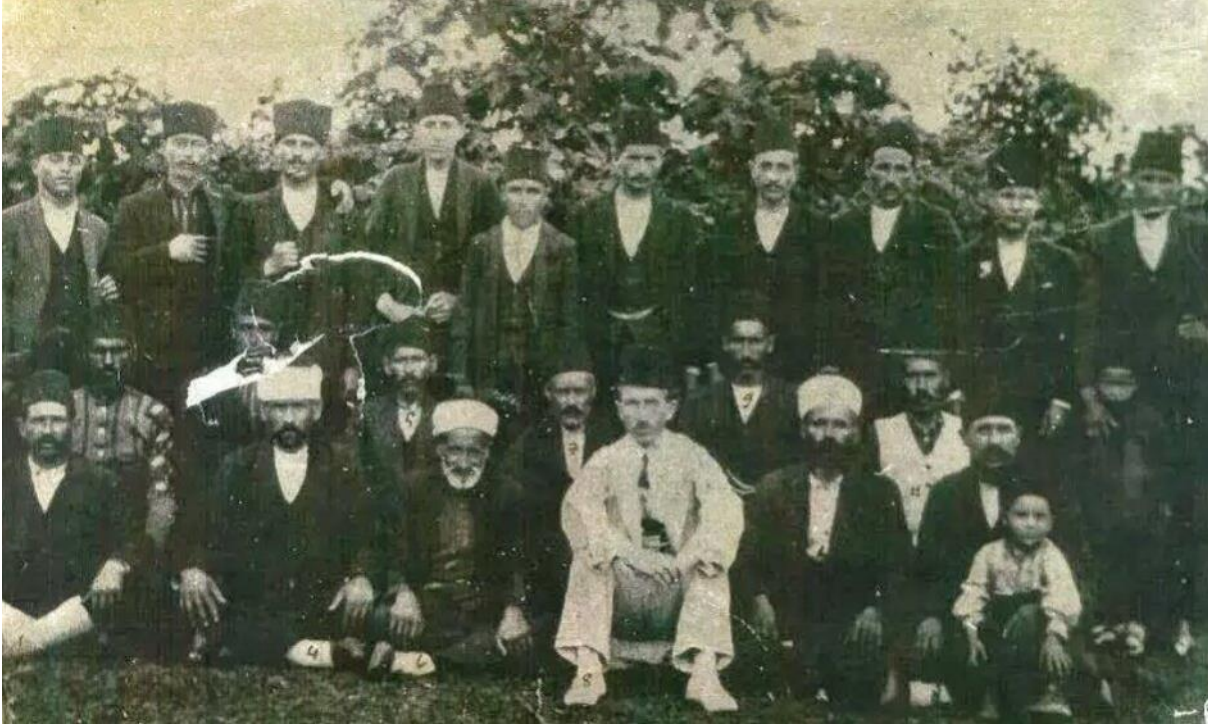
Drama, Lakavice (Mikroklisoura) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama, Lakaviçe <i>Greece, Drama, Mikroklisoura</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	19. yy (?)
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924-1950
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Messis 2021: 159-166

Lakaviçe köyü (Mikroklisoura), Dırama'nın 47 km kuzeyinde yer almaktadır. İnşâ târihini ve bânîsini tespit edemediğimiz câmi, köyün batı ucunda, meyilli bir arazide yer almaktadır. Câmînin harimi 6,20 x 8,95 m ölçülerinde olup, minâresiz mütevazı bir köy câmîsidir. Giriş kapısı üzerinde boş bir kitâbelik bulunmaktadır. Dırama'nın diğer köylerindeki câmiler gibi nüfus mübâdelesinden sonra (muhtemelen 1924'te) Aya Yorgi'ye adanarak kiliseye dönüştürülmüştür. Bu dönüştürme sırasında doğu cephenin ortası yıkılarak buraya taş duvarlı, yarım daire planlı apsis eklenmiştir. Batı cephedeki pencere-lerden biri genişletilerek kapıya dönüştürülmüştür. 1950'de köye yeni kilise yapılıncâ kullanım dışı kalan câmi günümüzde harap hâlededir.

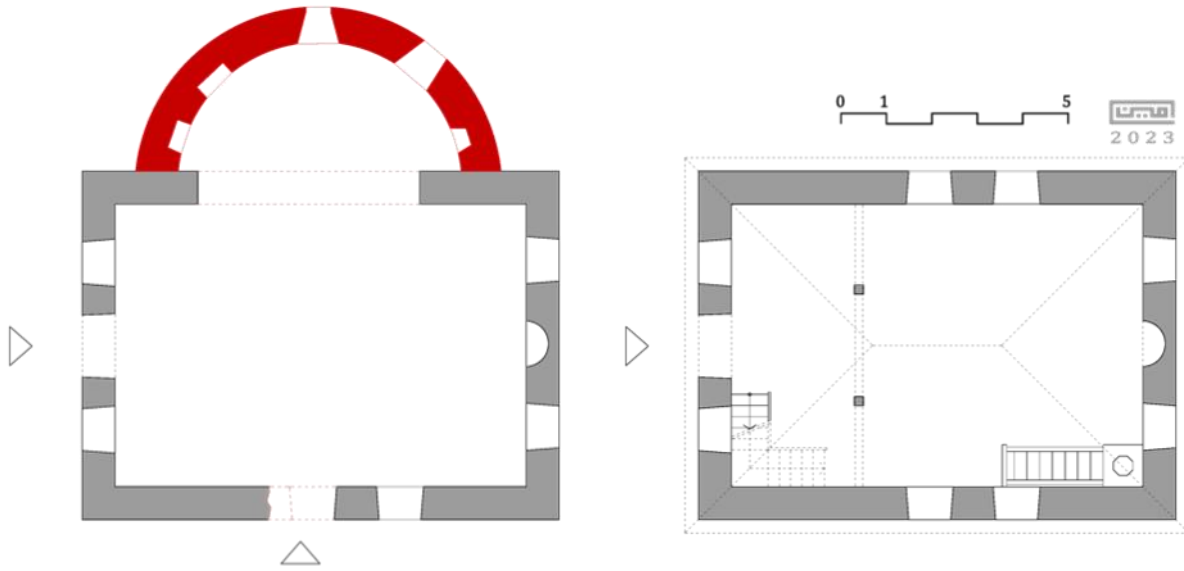
The village of Lakavitcha (Mikroklisoura) is located 47 km north of Drama. The mosque, whose date of construction and owner have not been identified, is located on a sloping land at the western end of the village. The *harim* of the mosque measures 6.20 x 8.95 meters and is a modest village mosque without a minaret. There is a blank epitaph on the entrance door. Like the mosques in other villages of Drama, after the population exchange (probably in 1924) it was dedicated to St. George and converted into a church. During this conversion, the center of the eastern façade was demolished and a stone-walled, semicircular apse was added here. One of the windows on the west façade was enlarged and turned into a door. When a new church was built in the village in 1950, the mosque fell out of use and today it is in ruins.

R.19.68

Dırama'nın Lakaviçe köyünden Ordu'ya gelen mübâdiller (1924)

The exchange migrants who came to Ordu from the village of Lakaviçe in Drama (1924)

Dırama Lakaviçe Köyü Câmii rölöve ve restitüsyon planı (Planlar V. Mesis's'ten işlenerek yeniden çizilmiştir.)

Survey and restitution plan of Drama Lakaviçe Village Mosque (The plans was processed and redrawn from V. Mesis's)

- özgün duvarlar / original walls
- ilâveler / additions

R.19.69

Lakaviçe Köyü Câmii'nin kuzeybatıdan görünüşü (2020)

Lakavitcha Village Mosque from the northwest (2020)

R.19.70

Lakaviçe Köyü Câmii'nin harimi (2020)
The harim of Lakavitcha Village Mosque (2020)

R.19.71

Lakaviçe Köyü Câmii'nin batı cephesi ve kapıya çevrilen pencere (2020)

The western façade of the Lakaviçe Village Mosque and the window turned into a door (2020)

R.19.72

Lakaviçe Köyü Câmii'nin doğu cephesine eklenen apsis (2020)
Apse added to the eastern façade of the Lakaviçe Village Mosque (2020)

R.19.73

Lakaviçe Köyü
Câmii'nin giriş cephe-
si (2020)

*Entrance façade of the
Lakavica Village
Mosque (2020)*

R.19.74

Lakaviçe Köyü
Câmii'nin kuzey du-
varı ve giriş kapısının
iç yüzü (2020)

*The north wall and the
inner side of the entran-
ce door of the Lakavica
Village Mosque (2020)*

Dırama, Mahmut Paşa (Kurşunlu) Câmii

Drama, Mahmut Pasha (Kursunlu) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama <i>Greece, Drama</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Mahmut Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1834
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1967
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Agia Triada Kilisesi <i>Hloy Triad Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 632/182/101
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/216, Messis 2021: 115-122, Tselepidis 2012

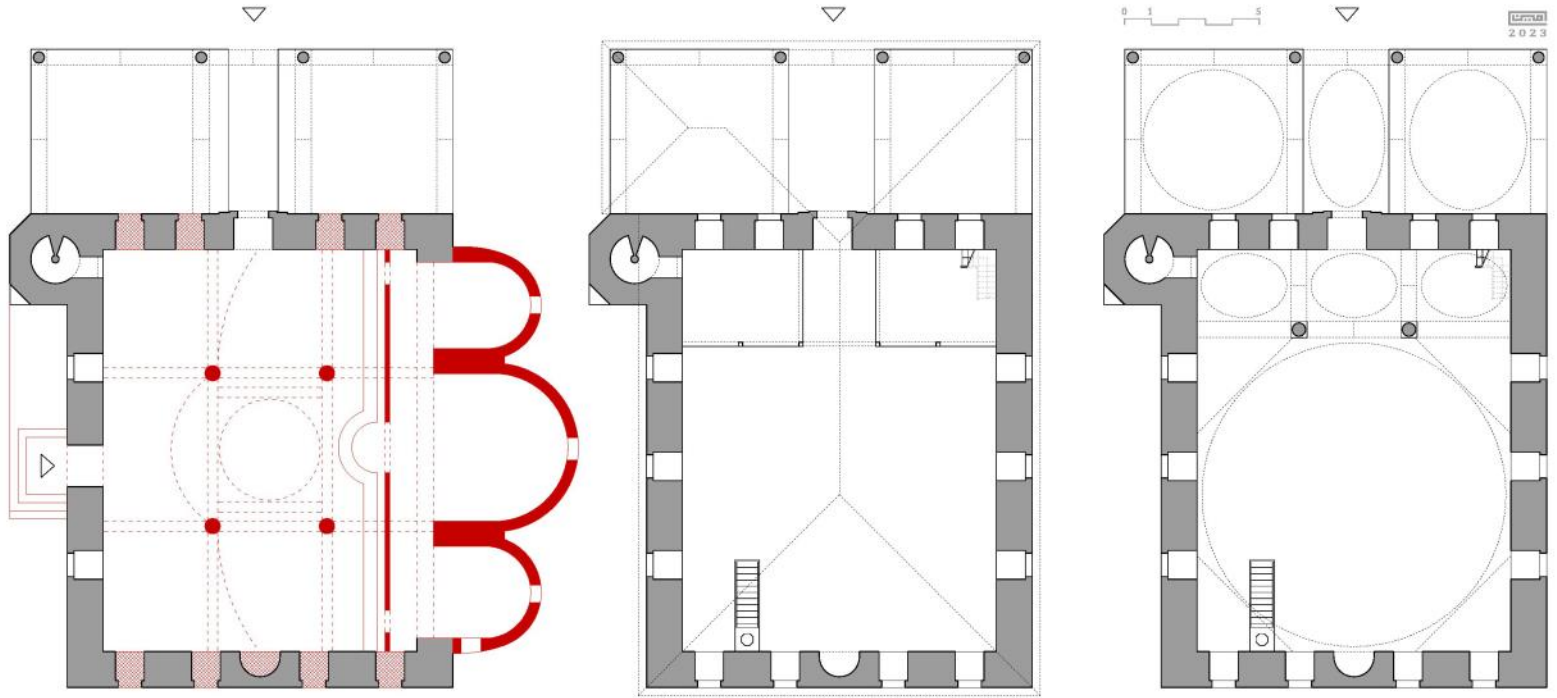
Dırama şehir merkezi Sophocleous Sokağı'nda, Agia Triada Kilisesi'ne dönüştürülen Mahmut Paşa Câmii yer almaktadır. E. H. Ayverdi, Ev.K.K. s.29-30'da câminin kayıtlı olduğunu ve Halil Bey Mahallesi'nde bulunduğunu bildirmektedir. VGMA'da 15/11/1249 (26.03.1834) târihli, *Serbevvabin-i Dergah-ı Ali, Silahşör-i Şehri-yari, Dırama Nazırı ve Mutas unvanlarıyla bilinen Mahmud Sabit Bey bin Mehmed Halil Ağa (Mahmud Sabit Paşa) Vakfiyesi* bulunmaktadır.

Yapının mevcut hâlimden kubbeyle örtülü bir harim ve kuzeydeki mermer direkli üç bölümlü son cemaat yerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Harimin ve son cemaat yerinin kubbeleri günümüze ulaşmamıştır. Harimin kuzeybatı köşesinde yer alan minâre de günümüze ulaşmamış; yalnızca cepheden dışa taşkın şekilde kâidesi

kalmıştır. Mevcut minâre kâidesinin üzerine çan kulesi eklenmiştir.

Câminin ilk hâlinde, cephelerde iki sıralı pencere düzenlemesi görülmektedir. Kiliseye çevrildikten sonra, batı cephenin ortasındaki pencere kapıya dönüştürülmüş, kuzey cephedeki alt sıra pencereler kapatılmış ve doğu cepheye de apsis eklenmiştir. Câminin kible cephesinde de alt sıra pencereler kapatılmış, üst pencereler de uzatılarak oranı değiştirilmiş; cephenin aslî görüntüsü bozulmuştur.

Mevcut kilisenin uydu görüntüsünden, kuzeyden 141.38° açıyla kible yönünde konumlandığı görülmektedir.

- özgün duvarlar / original walls
- ilâveler / additions

Dırama Mahmut Paşa Câmii rölöve ve restitüsyon önerileri (Rölöve planı, V. Messis'ten işlenerek yeniden çizilmiştir.)

Drama Mahmut Pasha Mosque survey and restitution proposals (The survey plan was processed and redrawn from V. Messis)

On Sophocleous Street in the city centre of Drama lays the Mahmut Pasha Mosque, which was converted into the Agia Triada Church. E. H. Ayverdi states in *Ev.K.K.* p.29-30 that the mosque is registered and located in Halil Bey Quarter. In the VGMA, there is a document dated 15/11/1249 (26.03.1834) as *Serbevvabin-i Dergah-ı Ali, Silahşör-i Şehriyari, Dırama Nazırı ve Mutas unvanlarıyla bilinen Mahmud Sabit Bey bin Mehmed Halil Ağa (Mahmud Sabit Paşa) Vakfiyesi*.

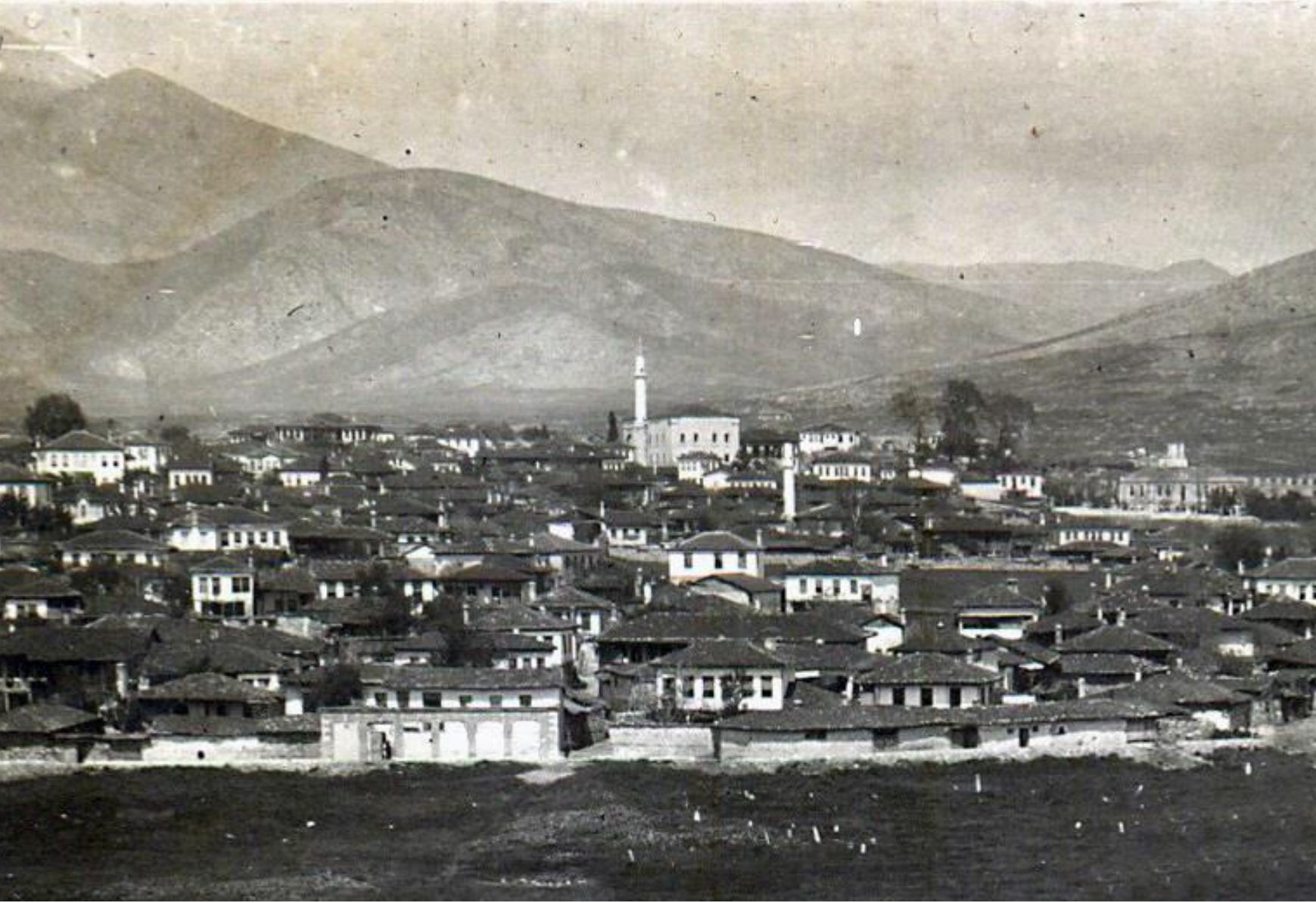
It is understood from the current state of the building that it consists of a *harim* covered with a dome and a three-sectioned narthex with marble poles in the north. The domes of the *harim* and the narthex have not survived to the present day. The *minaret* in the northwest corner of the *harim* has survived to the present day either; yet

only its base protruding from the façade remains. A bell tower was added to the existing minaret's base.

In the original form of the mosque, there are two rows of windows on the facades. After it was converted into a church, the window in the center of the west façade was converted into a door, the lower row of windows on the north façade was closed and an apse was added to the east façade. On the *qibla* façade of the mosque, the lower row of windows was closed and the upper windows were lengthened and the ratio was changed; the original appearance of the façade was disrupted.

The satellite image of the existing church shows that it is located in the direction of the *qibla* at an angle of 141.38° from the north.

R.19.75

Dırama ve Mahmut Paşa Câmii (1900)

Drama and Mahmut Pasha Mosque (1900)

R.19.76

Mahmut Paşa Câmii (2016)
Mahmut Pasha Mosque (2016)

R.19.77

Drama Mahmut Paşa Câmii'nin son cemaat yeri (2016)

Narthex of Drama Mahmut Pasha Mosque (2016)

R.19.78

Dırma Mahmut Paşa Câmii'nin doğu cephesine eklenen apsisler (2016)
Apses added to the eastern façade of Drama Mahmut Pasha Mosque (2016)

R.19.79

Drama Mahmut Paşa Câmii'nin batı cephesi (2016)

The western facade of Drama Mahmut Pasha Mosque (2016)

R.19.80a

Dırama Mahmut Paşa
Câmii' nin batı cephesi
(2016)

*The western facade of
Drama Mahmut Pasha
Mosque (2016)*

R.19.80b

Dırama Mahmut Paşa
Câmii' nin özgün sü-
tunları (2016)

*The original columns of
the Mahmut Pasha
Mosque in Drama
(2016)*

R.19.81

Dırama Mahmut Paşa Câmii'nin kible cephesi (2016)

The qibla facade of Drama Mahmut Pasha Mosque (2016)

R.19.82a

Dirama Mahmut Paşa
Câmi'nin çöken ahşap
tavanının yeniden
inşâsı esnasında
(1964)

*During the reconstruction
of the collapsed
wooden ceiling of the
Mahmut Pasha Mosque
in Drama (1964)*

R.19.82b

Dirama Mahmut Paşa
Câmi'nin betonarme
tavanı

*Reinforced concrete ceiling
of Mahmut Pasha
Mosque in Drama*

Dırama, Mustafa Ağa Câmii

Drama, Mustafa Aga Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama, Nusretli <i>Greece, Drama, Nikiforos</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Serdengeçti Mustafa Ağa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1880
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1923-1980
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi (Agios Georgios) Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	Ev.K.K. 736-758
Kaynakça <i>References</i>	Arslan 2010: 163, Ayverdi 4/220, Messis 2021: 167-174

Dırama'nın 16 km doğusunda yer alan Nusretli, Mısır Vâlisi Mehmet Ali Paşa'nın eşinin köyüdür. E. H. Ayverdi, Dırama köylerindeki eserleri bildirirken (Ev.K.K. 736-758 defterler), Nusretli'de Mustafa Ağa Câmii'nin iki ayrı sicilde ve Bş. V. Arş.nde kayıtlı olduğunu belirtmektedir.

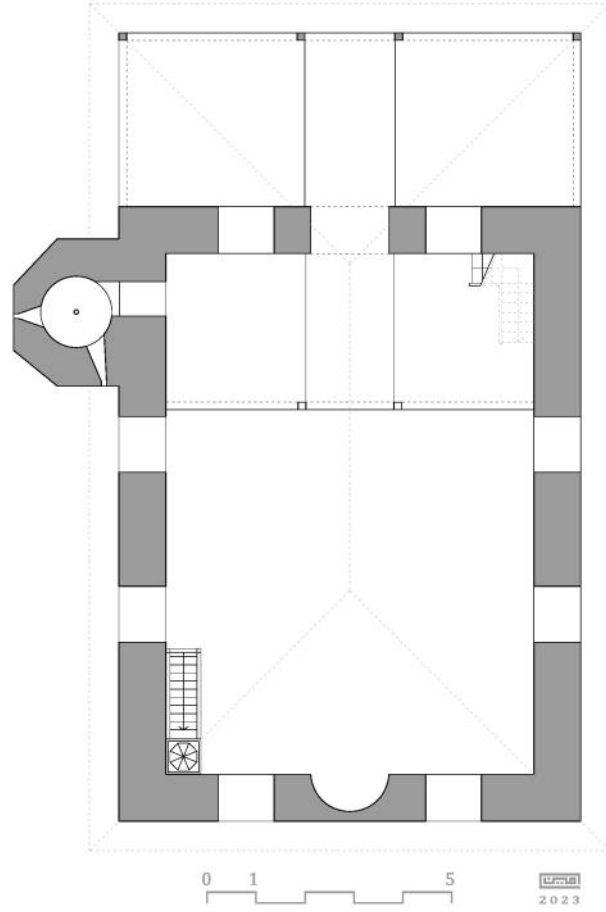
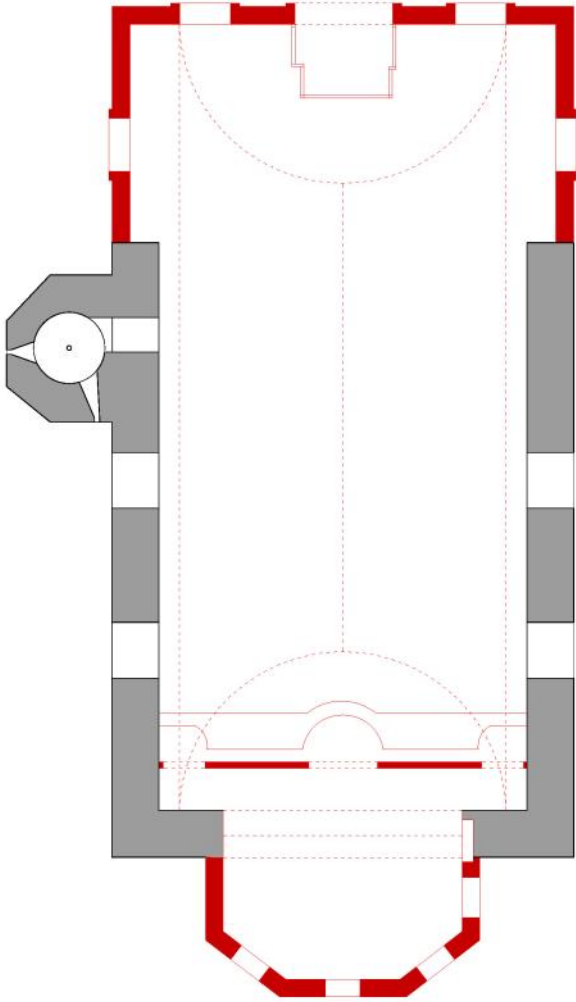
Mustafa Ağa Câmii, 1880 yılında inşâ edilmiş olup mübâdeleden sonra (1923) Aya Yorgi adıyla kiliseye çevrilmiştir. Bu dönüştürme sırasında, tıpkı Serez'deki Mehmet Paşa Câmii'nde olduğu gibi çatının şekli değiştirilmiş, son cemaat bölümü genişletilmiş, kible duvarına apsis ilâve edilmiş ve minâre kâidesi üzerine çan kulesi eklenmiştir.

Nusretli'de 1980'de yenisi inşâ edilene kadar kilise olarak kullanılan Mustafa Ağa Câmii, bu târihte terk edilmiş olup günümüzde bakımsız hâdedir. Uydu görüntüsünden, kuzeyden 141° açıyla kible yönünde konumlandığı görülmektedir.

Nikiforos, located 16 km east of Drama, was the village of the wife of Mehmet Ali Pasha, the Governor of Egypt. E. H. Ayverdi, while reporting the works in the villages of Drama (Ev.K.K. 736-758 notebooks), states that the Mustafa Ağa Mosque in Nikiforos is recorded in two separate registers and goes on that it is registered in two separate registers and in the Prime Ministry Archives.

Mustafa Ağa Mosque was built in 1880 and after the exchange (1923) it was converted into a church under the name of St George. During this conversion, just like in the Mehmet Pasha Mosque in Serres, the shape of the roof was changed, the narthex was expanded, an apse was added to the qibla wall and a bell tower was added on the minaret base.

Mustafa Aga Mosque, which was used as a church in Nikiforos until a new one was built in 1980, was abandoned at this date and is now in a state of disrepair. From the satellite image, it can be seen that it is located in the direction of the qibla at an angle of 141° from the north.

- özgün duvarlar / original walls
- ilâveler / additions

Dırrama Mustafa Ağa
Câmii rölöve ve
restitüsyon planı
(Planlar, V. Messis'ten
işlenerek yeniden
çizilmiştir.)
*Survey and restitution
plan of Drama Mustafa
Ağa Mosque (The plans
was processed and
redrawn from V. Messis)*

R.19.83

Nusretli (1900)

Nikiforos (1900)

R.19.84

Nusretli' de Mustafa Ağa Câmii'nin genel görünüşü (2020)
General view of Mustafa Ağa Mosque in Nikiforos (2020)

R.19.85

Nusretli'de Mustafa Ağa Câmii'nin genel görünüşü (2020)

General view of Mustafa Ağa Mosque in Nikiforos (2020)

R.19.86

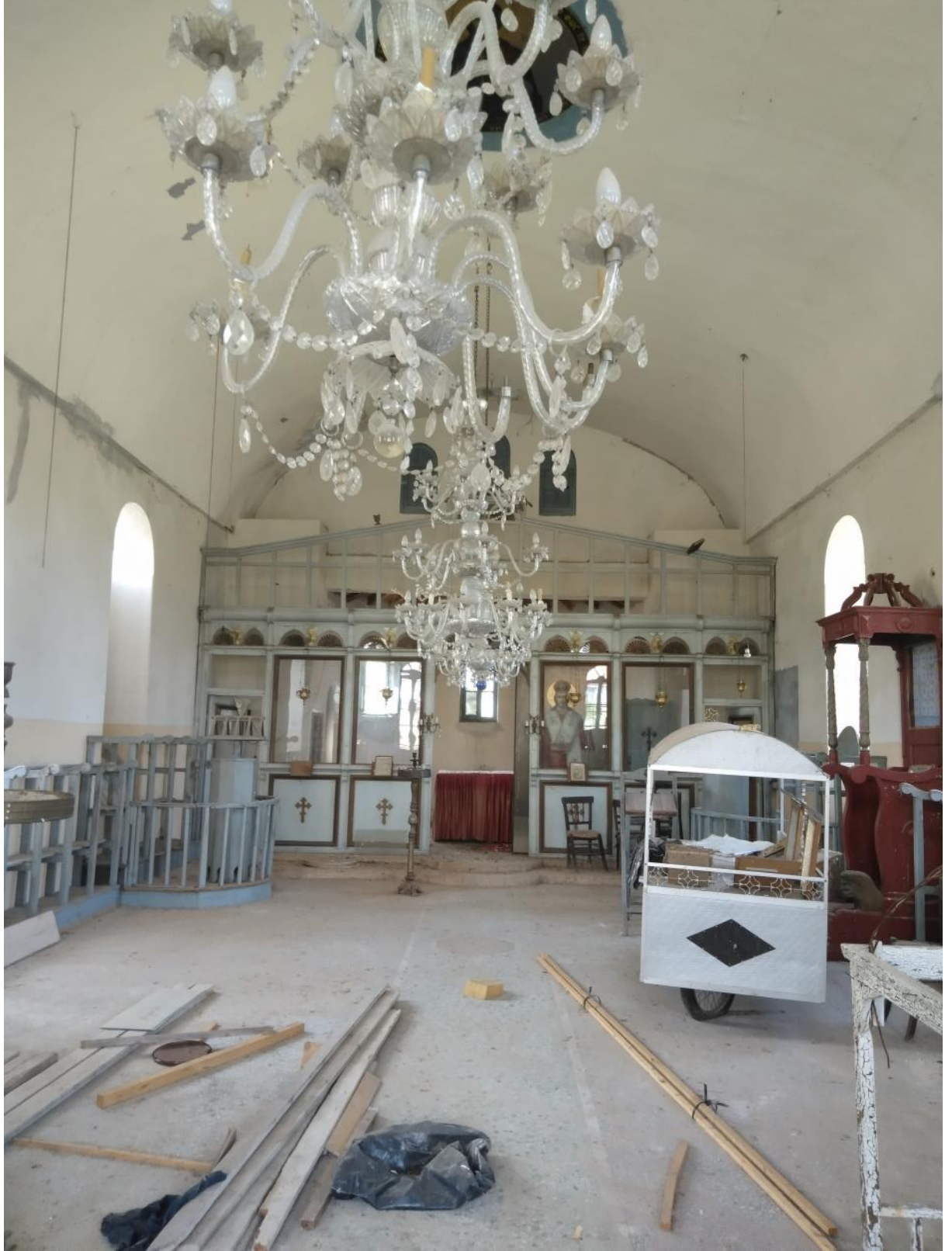
Nusretli' de Mustafa Ağa Câmii'nin kible cephesine eklenen apsis (2020)

Apse added to the qibla facade of Mustafa Ağa Mosque in Nikiforos (2020)

R.19.87

Nusretli'de Mustafa
Ağa Câmii'nin harimi
(2020)

*Harim of Mustafa Aga
Mosque in Nikiforos
(2020)*

R.19.88

Nusretli' de Mustafa
Ağa Câmiî'nin harimi
(2020)

*Harim of Mustafa Aga
Mosque in Nikiforos
(2020)*

Dırama, Osman Efendi Câmii

Drama, Osman Efendi Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama, Kobalışte <i>Greece, Drama, Kokkinogia</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Osman Efendi
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1845
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1927
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Agios Georgios Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 179/80/609, Ev. K.K. 736/36, Ev. K.K. 758/21
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/219, Messis 2021: 214-215

Osman Efendi Câmii, Dırama'nın 20 km batısındaki Kobalışte (Kokkinogia) köyünde yer alıyordu. E. H. Ayverdi, Dırama köylerindeki eserleri bildirirken (Ev.K.K. 736-758 defterler), câminin iki ayrı sicilde de kayıtlı olduğunu belirtmektedir. VGMA'da 179. defterin 80. sayfasının 609. sırasında, *Osman Efendi Câmii* olarak 12.06.1261 (18.06.1845) tarihli vakıf kaydı bulunmaktadır. Osman Efendi Câmii, mübâdeleden sonra Agios Georgios adıyla kiliseye çevrilmiştir. Bu dönüştürme sırasında, câminin son cemaat yeri kapatılmış, kible cephesine apsis eklenmiş ve doğu cepheye çan kulesi inşâ edilmiştir. 1975 yılına kadar kilise olarak kullanılan Osman Efendi Câmii, bu târihte tümüyle yıktırılarak yerine günümüzdeki kilise yapılmıştır. Eserden günümüze ulaşan eski fotoğraflardan; sekizgen kasnağa oturan kubbeyle örtülü harim ve dört adet yarım daire kemerle taşınan iki katlı son cemaat yerinden oluşan sade mimarîde bir câmi olduğu anlaşılmaktadır.

Osman Efendi Mosque was located in the village of Kobalishte (Kokkinogia), 20 km west of Drama. E. H. Ayverdi, while reporting on the artifacts in the villages of Drama (Ev.K.K. 736-758 notebooks), states that the mosque is also registered in two separate registers. In VGMA, there is a foundation record dated 12.06.1261 (18.06.1845) as *Osman Efendi Câmii* in the register numbered 609 on the 80th page of 179-page book. Osman Efendi Mosque was converted into a church under the name of *Agios Georgios* after the exchange. During this conversion, the narthex of the mosque was closed, an apse was added to the *qibla* facade and a bell tower was built on the east facade. Until 1975, Osman Efendi Mosque was used as a church until 1975, when it was completely demolished and the present church was built in its place. From the old photographs that have survived from the work; it is understood that it is a simple architectural mosque consisting of a dome covered *harim* sitting on an octagonal pulley and a two-storey narthex carried by four semicircular arches.

R.19.89

Kobalıste'de Agios Georgios Kilisesi'ne dönüştürülen Osman Efendi Câmiî'nin kuzey yönünden görünüşü (1975)

View from the north of the Osman Efendi Mosque in Kokkinogia, which was converted into the Church of St. George (1975)

R.19.90

Kobalıste'de Agios Georgios Kilisesi'ne dönüştürülen Osman Efendi Câmiî'nin güneydoğu yönünden görünüşü (1975)

Southeast view of the Osman Efendi Mosque in Kokkinogia, which was converted into the Church of St. George (1975)

Dırama, Osmanlı Köyü Câmii

Drama, Chrisokastro Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama, Osmanlı <i>Greece, Drama, Chrisokastro</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1838'den önce <i>Before 1838</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1924-1990 Aziz Panteleimon Kilisesi <i>1924-1990 St. Panteleimon Church</i>
Yıktırılışı <i>Demolish date</i>	1990
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 179/246/1949, BCA 130-16-13-2/909/3397/14, BCA 130-16-13-2/909/3397/15
Kaynakça <i>References</i>	BCA 130-16-13-2/909/3397/14, BCA 130-16-13-2/909/3397/15, VGMA 179/246/1949, Dinoudis 2016: 120-121

Osmanlı döneminde Selânik vilâyeti, Dırama livâsı, Pravişte kazâsına tâbi Osmanlı köyünün günümüzdeki adı Chrisokastro (Χρυσόκαστρο) olup Pravişte'nin 8 km güneybatısında yer almaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, *Osmanlı Köyü Câmii-i Şerîfi Vakfı* ismiyle 179. defter, 246. sayfa, 1949. sırada kaydı bulunmaktadır. Selânik'e tâbi Praveşte'de kurulan vakfın tanzim târihi, H. 15.11.1253 / M. 10.02.1838'dir. Osmanlı Köyü'ne ait 1924 yılına ait mübâdele tasfiye evraklarında *Osmanlı Karyesi Câmii ve Mektebi Vakfı* ile *Osmanlı Karyesi Yukarı Mahalle Mescid-i Şerîfi-i Vakfı*'na ait beyannâmeler bulunmaktadır.

Osmanlı Köyü Câmii, mübâdeleden sonra Aziz Panteleimon'a adanarak kiliseye dönüştürülmüştür. Köyün 1,5 km kuzeyindeki Elecik'e yeni manastır inşâsına başlanmış, bu manastırın 1990'da tamamlanmasının ardından köyün merkezinde kilise olan eski câmi yıktırılmıştır.

During the Ottoman period, the Ottoman Village, which belonged to the Pravishte District of the Drama of the Vilayet of Thessaloniki, is now called Chrisokastro (Χρυσόκαστρο) and is located 8 km southwest of Pravishte. In the archive of the General Directorate of Foundations, there is a record of the Ottoman Village with the name *Osmanlı Köyü Câmii-i Şerîfi Vakfı* in the 179th book, 246th page, 1949. The foundation was established in Praveşte, Thessaloniki and was dated 15.11.1253 / 10.02.1838 AH. In the 1924 exchange and liquidation documents of the Ottoman Village, there are declarations belonging to the Ottoman Village Mosque and School Foundation and the Ottoman Village Upper Neighborhood Masjed-i Sharîf Waqf.

The Ottoman Village Mosque was converted into a church after the exchange, dedicated to St. Panteleimon. A new monastery was started to be built in Elecik, 1.5 km north of the village, and after the completion of this monastery in 1990, the old mosque, which was the church in the center of the village, was demolished.

Dırama, Pürsıçan Orta Câmii

Drama, Prosotsani, Orta Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama, Pürsıçan <i>Greece, Drama, Prosotsani</i>
Bânisi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1924'ten sonra, Agia Triada Kilisesi <i>After 1924, Agia Triada Church</i>
Yıktırılışı <i>Demolish date</i>	1970'ler <i>1970's</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 2000: 4/217-218, Messis 2021: 215-216

Pürsıçan (Prosotsani) kasabası, Dırama'nın 18 km batısında yer almaktadır. Orta Câmii, kasabanın merkezinde, günümüzdeki Agias Triados ve Kiprou Sokaklarının kesişiminde yer alıyordu. Dikdörtgen planlı, ahşap direkli ve ahşap çatılı bir binâ olan câmii, Türk-Yunan nüfus mübâdelesinden sonra (1924), Agia Triada ismiyle kiliseye dönüştürülmüştür. 1970'li yıllara kadar kilise olarak kullanılan Orta Câmii, bu târihlerde yıktırılarak yerine bugünkü kilise inşâ edilmiştir.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Dırama karyeleri bahsinde bildirdiği Bersancan'daki [Pürsıçan] yedi câmiden (Ali Dede Câmii, Baylak Mahallesi Câmii, Kapıcı Receb Câmii, Kerim Hâtun Câmii, Koca Çavuş Câmii, Patılan Mahallesi Câmii ve Büklü Hacı Paşa Câmii) hangisinin Orta Câmii olduğunu tespit edemedik.

The town of Pursuschan (Prosotsani) is located 18 km west of Drama. The Middle Mosque was located in the center of the town, at the intersection of present-day Agias Triados and Kiprou streets. The mosque, a rectangular building with wooden poles and a wooden roof, was converted into a church with the name Agia Triada after the Turkish-Greek population exchange (1924). The Middle mosque, which was used as a church until the 1970s, was demolished in these dates and today's church was built in its place.

Of the seven mosques in Bersancan [Pürsıçan] (Ali Dede Mosque, Baylak Quarter Mosque, Kapıcı Receb Mosque, Kerim Hâtun Mosque, Koca Çavuş Mosque, Patılan Quarter Mosque, and Büklü Hacı Paşa Mosque) reported by Ekrem Hakkı Ayverdi in his account of the Drama towns, we have been unable to determine which one is the Orta Mosque.

Dırama, Revine Köyü Câmii

Drama, Makriplagio Mosque

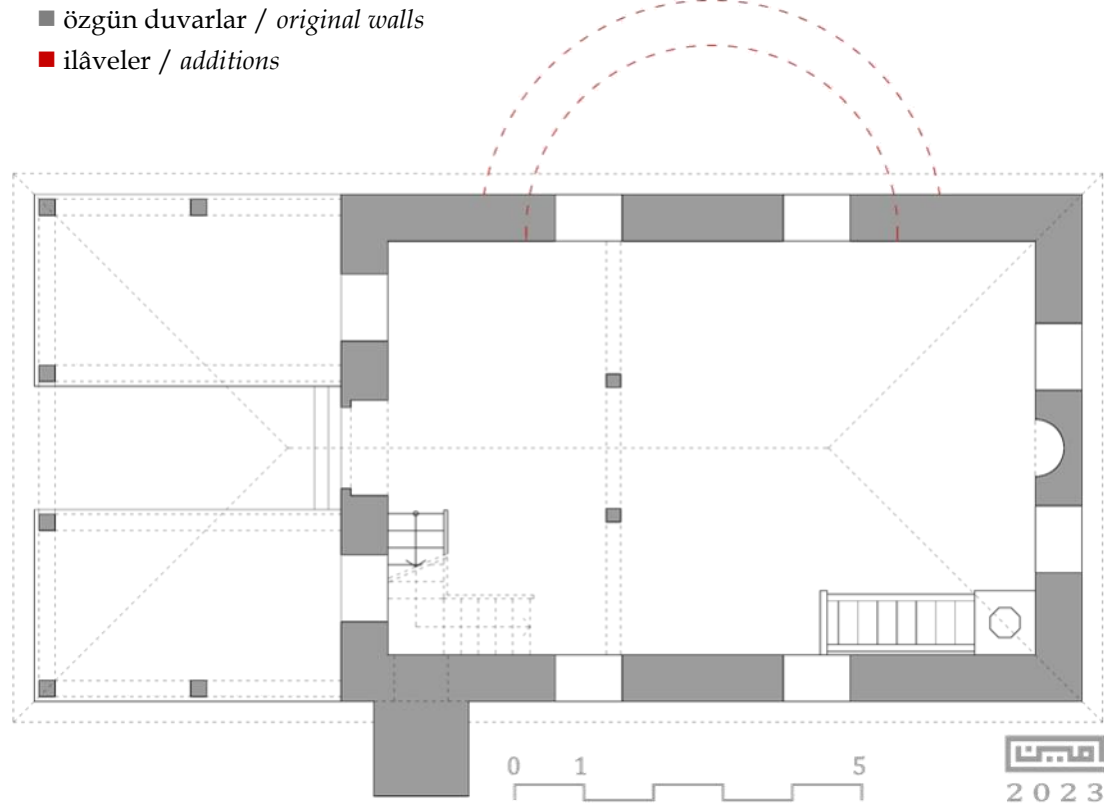
Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama, Revine <i>Greece, Drama, Makriplagio</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Mehmed Dede
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1668' den sonra <i>After 1668</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924
Yıktırılışı <i>Demolish date</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	Ev. K.K. 736/36, 758/21, 178/144, BOA İE.EV. 16/1925
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 2000: 4/220, BOA İE.EV. 16/1925, Messis 2021: 153-158

Mehmed Dede Câmii, Dırama'nın 20 km kuzey-doğusundaki Revine (Makriplagio) köyünde yer almaktadır. Revine köyü, 1478 tahririnde kayıtlı olup bölgedeki en eski Türk köylerindedir. 1668 târihli bir belgede, Revine köyü sakinleri köylerinde câmi olmadığından ibâdetlerinde zahmet çektiklerini bildirerek kendileri bir câmi yapmak için Dırama kadısına müracaat ettikleri kaydedilmiştir. Câmi, köylülerin bu talebinden sonra inşâ edilmiş olmalıdır.

Mehmed Dede Câmii, nüfus mübâdelesinden sonra, 1924'te Aya Yorgi'ye adanarak kiliseye dönüştürülmüştür. Bu dönüşümde minâresi yıktırılıp yerine çan kulesi yapılmış ve doğu cephesine apsis eklenmiştir. Câmi eğimli bir arazide olduğundan yeni yapılan apsis, kiliseye dönüştürülen diğer câmilerin aksine kible cephesine değil eğimden dolayı doğu cephesine ilâve edilmiştir. Bir süre kilise olarak kullanılan câmi, sonradan terk edilmiş olmalıdır. 2000 yılındaki fotoğraflarında harap hâlde olduğu görülen câmi,

bu târihten sonra beden duvarları yarı seviyesine kadar yıktırılmış, kalan duvarlar onararak 2013 yılında yeniden kilise olarak açılmıştır. 1924'te yapılan apsis de aynı yerinde yenilenmiştir.

V. Messis'in çizdiği restitüsyona göre; harim içten 6 x 9,20 m ölçülerinde olup son cemaat yeri ise 3,3 m uzunluğundadır. Son cemaat yeri ahşap direkli olup câminin cephelerinde iki sıra ikişer pencere bulunmaktadır. Alt pencereler dikdörtgen şeklinde olup üst pencereler kemerlidir.

Revine'deki Mehmed Dede Câmii'nin restitüsyon planı (V. Messis'ten işlenerek yeniden çizilmiştir.)

Restitution plan of the Mehmed Dede Mosque in Revine (redrawn from V. Messis)

Mehmed Dede Mosque is located in the village of Revine (Makriplagio), 20 km northeast of Drama. Revine Village is one of the oldest Turkish villages in the region, registered in the 1478 survey. In a document dated 1668, it is recorded that the inhabitants of Revine village went on to the Qadi of Drama to build a mosque for themselves, stating that they were unable to worship with congregation since there was no mosque in their village. The mosque must have been built after this request of the villagers.

After the population exchange, Mehmed Dede Mosque was dedicated to St. George in 1924 and converted into a church. In this transformation, the *minaret* was demolished and replaced with a bell tower and an apse was added to the eastern façade. Since the mosque is located on a sloping land, the new apse was added to the eastern façade due to the slope, not to the *qibla* façade, unlike other mosques that were converted into churches. The mosque, which was used as a

church for a while, must have been abandoned afterwards. In the 2000 photographs, the mosque, which was seen to be in a dilapidated state, was demolished to half the level of the body walls after this date, and the remaining walls were repaired and reopened as a church in 2013. The apse built in 1924 was also renovated in the same place.

According to the restitution drawn by V. Messis; the *harim* measures 6 x 9,20 m internally and the narthex is 3,3 m long. The narthex has wooden poles and there are two rows of two windows on the facades of the mosque. The lower windows are rectangular and the upper windows are arched.

نویس

۱۹۲۵

لقد حضر

درامه نائیک عرض در

فضاء مزبور توبعتن را ونبه نام قریب اها الیسی مجلس شرعه واروب قریب مزبوره ده جامع المورب

ادای صلوة معبده کلی عسرت چکاربله کندی مال تبریله حسبته الله نفلک الحمد واجام

نبا نائیک مرآه لمتبریله اذن هما یون اذ زانی بویون رحا سنده عرض اید

امروزه فرغانه شوکتلو و غطمنلو بادشاه محمد

در دولت یکینه عرض داعی کین بود که مرئیه درامه توابعند را ونبه نام قریب ساکنند محمد بن عبد الله و آخر محمد نام کنده مجلس شرعه
کلوب سبط مرآه و تقوی کلام اید و ب قریب فرقیه مذکوره صلوة معبده ادا اید هک جامع شریف اولی اطفاله جمع و جماعتند
نوا سنده محمد و ملز قریب مذکوره ده کندی مالز ایله محمد آ جامع شریف بنا سنده اذن هما یون و یرنگ رحا سنده عرض اید و یر
و یو الحاج اسمیک اولکه واقع حال در دولت مرآه عرض اعلام اولندی باقی فرغانه در عدله رتخرانه او سبط شریف
الاول سنه تسع و سبعین و الف من هجرة من له الف و الشرف
العبد الذی لا یغفل
احمد محمد الیون حکم مرآه

OSMANLI ARŞIVI
PE - EV
16 1925

Drama'nın Revine köyünde bir câmi yapılması konulu Drama Kadısı Ahmed bin Mehmed imzalı arz (BOA İE.EV. 16/1925, 15.03.1079, 13.08.1668)

A request signed by the Qadi of Drama, Ahmed bin Mehmed, for the construction of a mosque in Revine Village of Drama (BOA İE.EV. 16/1925, 15.03.1079, 13.08.1668)

R.19.91

Revine'deki Mehmed Dede Câmii'nin harap hâli (1999)

The desolate condition of the Mehmed Dede Mosque in Revine (1999)

R.19.92

Revine'deki Mehmed Dede Câmii'nin batı cephesi, son cemaat yeri ve minârenin yerine yapılan çan kulesi (1999)

The western façade of the Mehmed Dede Mosque in Revine, the narthex and the bell tower that replaced the minaret (1999)

R.19.93

Revine'deki Mehmed Dede Câmii'nin kible cephesi ve doğu cephesine eklenen apsis (2000)

The qibla façade and the apse added to the east façade of the Mehmed Dede Mosque in Revine (2000)

R.19.94

Revine'deki Mehmed Dede Câmii'nin hari-mi (1999)

The harim of the Mehmed Dede Mosque in Revine (1999)

R.19.95

Revine'deki Mehmed Dede Câmii'nden dönüştürülen kilise (2020)

The church converted from the Mehmed Dede Mosque in Revine (2020)

R.19.96

Revine'deki Mehmed Dede Câmii'nden dönüştürülen kilise (2020)

The church converted from the Mehmed Dede Mosque in Revine (2020)

Dırama, Yeni Câmi

Drama, Yeni (New) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama <i>Greece, Drama</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	20. yy başları <i>Early 20th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1923, On İki Havariler Kilisesi <i>1923, Twelve Apostles Church</i>
Yıktırılışı <i>Demolish Date</i>	1977
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Messis 2021: 212-213

Yeni Câmi, Dırama'da Osmanlı döneminde muhacir mahallesinde en son inşâ edilen câmilerden (20. yy başlarında) olup, şehir merkezinin güneydoğusunda Filippou, Galinou ve Silla Sokaklarının arasında yer alıyordu. 1920'li yıllara ait eski fotoğrafında; dikdörtgen planlı, çift sıra pencereli, ahşap çatılı, kiremitle örtülü bir yapı olduğu görülmektedir. Minâresi, tek şerefeli olup yapının kuzeydoğu köşesinde yer alıyordu.

Yeni Câmi, 1923'te *On İki Havariler* ismiyle kiliseye dönüştürülmüştür. Bu dönüştürmede minâre yıktırılıp yerine metal bir çan kulesi yapılmıştır. Mihrap kaldırılıp cepheden dışa taşacak şekilde yarım daire planlı apsis eklenmiş, câmi girişine de tek katlı bir mekân inşâ edilmiştir. Yarım daire kemerli özgün pencerelerin şekli değiştirilerek alt sıradakiler dikdörtgen hâle getirilmiş, bazı pencereler de örülerek kapatılmıştır.

1977'ye kadar bu hâliyle kilise olarak kullanılan Yeni Câmi'nin yanına yeni bir kilise inşâ edilmiş, bu kilisenin yapılmasında sonra câmi tümüyle yıktırılmıştır.

Yeni Câmi (The New Mosque) was one of the last mosques (early 20th century) built in the Muhajir neighborhood of Drama during the Ottoman period and was located southeast of the city center between Filippou, Galinou and Silla streets. The old photograph from the 1920s shows a rectangular building with a double row of windows, a wooden roof and covered with tiles. The *minaret* had a single balcony and was located at the northeast corner of the building.

Yeni Câmi was converted into a church in 1923 under the name of the Twelve Apostles. In this conversion, the *minaret* was demolished and replaced with a metal bell tower. The *mihrab* was removed and a semicircular apse was added to protrude from the façade, and a single-story space was built at the entrance of the mosque. The shape of the original semicircular arched windows was changed and the lower rows were made rectangular and some windows were covered.

A new church was built next to Yeni Câmi, which was used as a church until 1977, after which the mosque was completely demolished.

R.19.97

Drama Yeni Câmî'nin kiliseye dönüştürülmeden önceki hâli (1920'li yıllar. Ekrem Hakkı Ayverdi, bu fotoğrafı Gümülcine Kayalı Câmî olarak yazmıştır. Bkz. Ayverdi 2000: 4/356)

Drama Yeni Câmî before it was converted into a church (1920s. Ekrem Hakkı Ayverdi has written this photograph as Gümülcine Kayalı Câmî. See Ayverdi 2000: 4/356)

R.19.98

Dırama Yeni Câmî'nin kiliseye dönüştürülmüş hâli (1972)

Drama Yeni Câmî converted into a church (1972)

R.19.99

Drama Yeni C mi'nin kiliseye d n st r lm ş h li (1972)

Drama Yeni C mi converted into a church (1972)

Dırama, Yıldırım Bayezid Câmii

Drama, Yıldırım Bayezid Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dırama <i>Greece, Drama</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Yıldırım Bayezid
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	14. yüzyıl <i>14th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Nikolas Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 174/246/1939
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/216, Bıçakçı 2003: 67-68, Evliyâ Çelebi 8/123, Lowry 2009: 61-66, Messis 2021: 89-98

Atik Câmii veya Çarşı Câmii de denilen Yıldırım Bayezid Câmii, Dırama'da ayakta kalabilen ve varlığını kilise olarak sürdürebilen en eski Osmanlı yapısıdır. Yıldırım Bayezid Câmii, bir ana kubbe ile dokuz küçük tonoz ve kubbelerden oluşan dikdörtgen plana sahiptir. Üst örtü tümüyle kurşun kaplıdır.

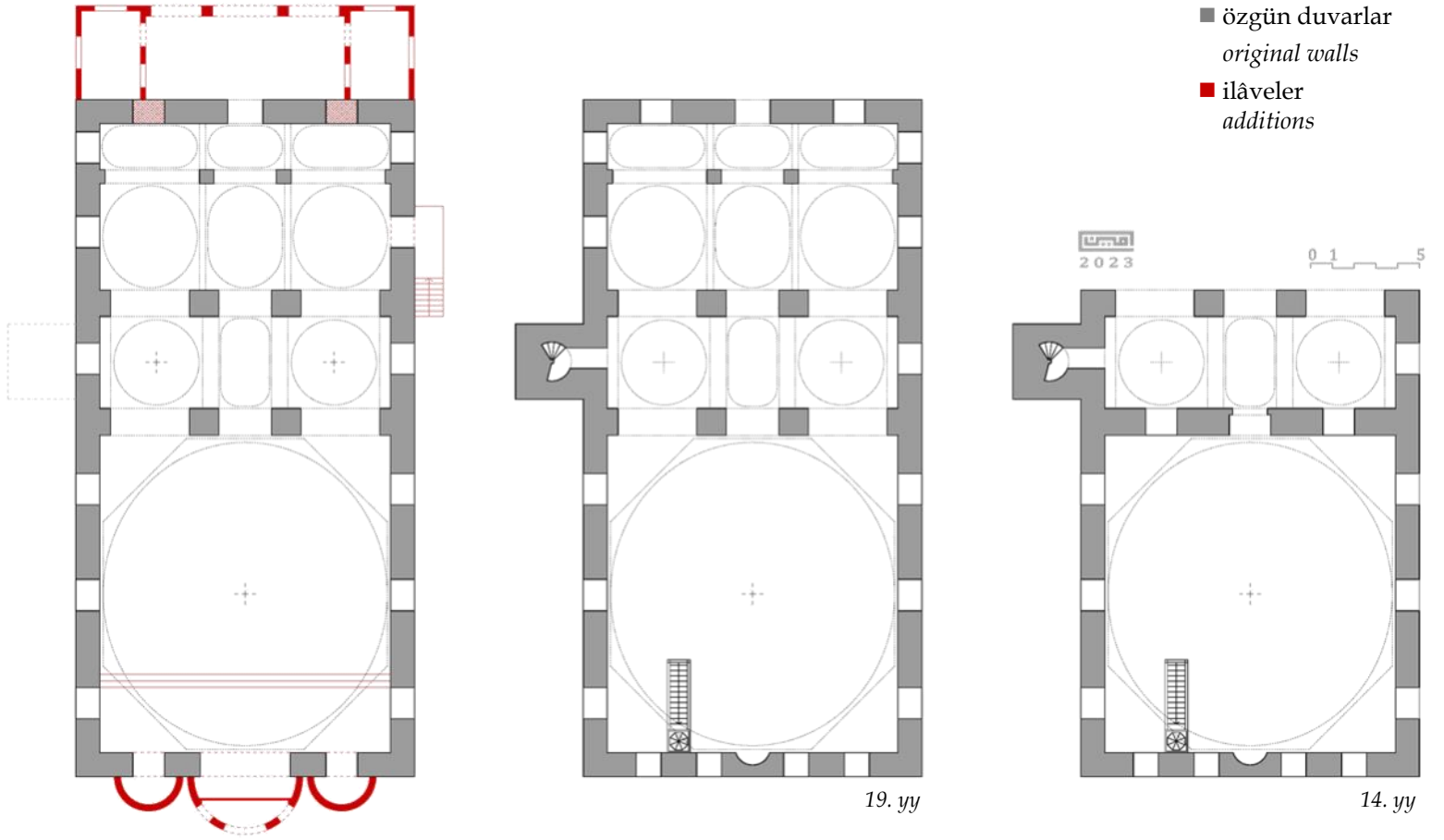
İ. Bıçakçı, câminin kiliseye çevrilmeden önce, müezzin mahfili ve kadınlar mahfilinin süslü parmaklıkları olduğunu ve mihrap ile minberin hat yazılarıyla süslü mermerden inşa edildiğini bildirmektedir. Kalem gibi bir minâresi olduğunu belirten yazar, câmiyi başlı başına bir sanat eseri olarak tanımlamaktadır. Evliyâ Çelebi câmiyi şöyle anlatmaktadır: "*Sultan Bayezid-i Velî'nindir, çarşı içinde, eski tarz, kiremit ile örtülü, mamur, dua kabul olunur bir mâbeddir.*" Evliyâ Çelebi'nin, câminin bânîsini Sultan Bayezid (Velî) olarak bildirmesine rağmen, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde *Vakf-ı Câmi-i Atik merhum, mağ*

-fûrun leh Sultan Yıldırım Bayezid olarak kayıtlıdır.

Yıldırım Bayezid Câmii, Dırama şehir meydanında olup, 1923'ten sonra Ayios Nikolaos adıyla kiliseye çevrilmiştir. Eski fotoğraflardan, câminin dış cephelerinin sıvasız olduğu ve iki sıralı pencere düzenine sahip olduğu görülmektedir. Kiliseye çevrilen eserin giriş bölümüne iki çan kulesi eklenmiş, dış cepheler sıvanmış ve bazı pencereler kapatılmıştır. Câminin kible cephesi de değiştirilmiş; mihrabı kaldırılıp yarım daire formlu üç apsis eklenmiştir.

Yıldırım Bayezid Câmii, Balkanlar'daki en eski selâtin câmisidir. Ayrıca, pencere düzeni, çok kubbeli yapısı ve plan özellikleri bakımından erken dönem Osmanlı câmi mimarisinin bir örneği olarak Türk sanatında önemli bir yeri vardır.

Yıldırım Bayezid Mosque also known as Atik Mosque or Bazaar Mosque is the oldest surviving Ottoman building in Drama and the oldest surviving church. Yıldırım Bayezid Mosque has a rectangular plan consisting of a main dome and nine small vaults and domes. The upper cover is completely covered with lead.

İ. Bıçakçı states that before the mosque was converted into a church, the *muezzin's* cloister and the women's cloister had ornate railings and the *mihrab* and the *minbar* were built of marble decorated with calligraphy. Stating that it has a minaret like a pencil, the author describes the mosque as a work of art in itself.

Evliyâ Çelebi describes the mosque as follows: "It belongs to Sultan Bayezid-i Veli, it is in the bazaar, in the old style, covered with tiles, it is a well-built temple where prayers are accepted." Although Evliyâ Çelebi states that the mosque was built by Sultan Bayezid (Veli), in the archive of the Gene-

ral Directorate of Foundations it is recorded as *Vakf-ı Câmî-i Atik merhum, mağfûrun leh Sultan Yıldırım Bayezid*.

The Yıldırım Bayezid Mosque is located in the city square of Drama and was converted into a church after 1923 under the name of Ayios Nikolaos. Old photographs show that the exterior of the mosque was unplastered and had two rows of windows. When it was converted into a church, two bell towers were added to the entrance section, the facades were plastered and some windows were closed. The *qibla* façade of the mosque was also changed; the *mihrab* was removed and three semicircular apses were added.

Yıldırım Bayezid Mosque is the oldest Sultan mosque in the Balkans. It also has an important place in Turkish art as an example of early Ottoman mosque architecture in terms of its window arrangement, multi-domed structure and plan features.

Dırma Yıldırım Bayezid Câmii rölöve ve restitüsyon planları (Rölöve planları, V. Messis'ten işlenerek yeniden çizilmiştir.) *Survey and restitution plans of Drama Yıldırım Bayezid Mosque (The survey plan was processed and redrawn from V. Messis)*

R.19.100

Drama Yıldırım Bayezid (Atik) Câmii, 20. yüzyıl başları

Drama Yıldırım Bayezid (Atik) Mosque, early 20th century

R.19.101

Dırama Yıldırım Bayezid (Atik) Câmii (1972)

Drama Yıldırım Bayezid (Atik) Mosque (1972)

R.19.102

Drama Yıldırım Bayezid Câmii'nin kible cephesine apsis eklenmeden önceki hâli (1952)

Drama Yıldırım Bayezid Mosque before the apse was added to the qibla façade (1952)

R.19.103

Drama Yıldırım Bayezid Câmii'nin kible cephesine apsis eklendikten sonraki hâli (1980)

Drama Yıldırım Bayezid Mosque after the apse was added to the qibla façade (1980)

R.19.104

Drama Yıldırım Bayezid Câmii'nin kible cephesine apsis eklendikten sonraki hâli (2016)
Drama Yıldırım Bayezid Mosque after the apse was added to the qibla façade (2016)

R.19.105

Dırma Yıldırım Bayezid Câmii (2016)

Yıldırım Bayezid Mosque in Drama (2016)

R.19.106

Yıldırım Bayezid Câmii'ne eklenen çan kuleleri (2016)
The bell towers that were added to Yıldırım Bayezid Mosque (2016)

R.19.107

Drama Yıldırım Bayezid Câmii'nin doğu cephesi (2016)

The eastern facade of Yıldırım Bayezid Mosque in Drama (2016)

R.19.108

Drama Yıldırım Bayezid Câmii'nin batı cephesi (2016)
The western facade of Yıldırım Bayezid Mosque in Drama (2016)

R.19.109

Yıldırım Bayezid Câmii iç mekânı (2013)

Interior of Yıldırım Bayezid Mosque (2013)

R.19.110

Yıldırım Bayezid Câmii iç mekânı (2013)

Interior of Yıldırım Bayezid Mosque (2013)

Dimetoka, Ece Sultan Türbesi

Didymôteicho, Ece Sultan Tomb

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Dimetoka, Eceköy <i>Greece, Didymôteicho, Lepti</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	14. yüzyıl <i>14th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	2000
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BOA - EV.MH- 01199.00272 (MK), BOA - EV.MKT- 00816.00034
Kaynakça <i>References</i>	Aydın 2005, Baltalı 2008b, Evliyâ Çelebi 8/68, Koç 2011: 130-131

Ece Sultan Türbesi, Edirne'nin 20 km güneyinde, Dimetoka'ya bağlı Eceköy'de (Lepti) bulunmaktaydı. Trakya'nın Türkleşmesinde öncü gâzilerden olan Ece Sultan, Çanakkale'nin Eceabat ilçesine ismini veren alp erendir. Evliyâ Çelebi, Ece Sultan'la ilgili şu bilgileri vermektedir: *"Bu aziz merhum, bir bayır üzerinde, orman içinde, kurşunsuz, tuğla kâgir yapı güzel bir kubbe içinde yatmaktadır. Bu Ece Sultan Hazreti Peygamber'in soyundandır. Nurlu türbesinde hiç fakir yoktur."*

2000'li yıllarda Ece Sultan'ın türbesi tümüyle yıktırılmıştır. Yıkıntılardan geriye kalan enkaz bir kenara alınmış ve türbenin bulunduğu tepede yerleşim olmamasına rağmen bu alana *Agios Georgios* adında bir kilise inşâ edilmiştir. Hristiyan inancına göre, *Agios Georgios*'un insanlara şifa verme gibi bir vasfı bulunmaktadır. Bu yüzden bazı kiliselere ve hastanelere bu ad verilmektedir. Ece Sultan Türbesi'ne de yakın zamana kadar Edirne ve civardan insanların, hastaları için ziyarette buldukları bilinmektedir.

Ece Sultan Tomb was located in Eceköy (Lepti) in Didymôteicho, 20 km south of Edirne. Ece Sultan, who was one of the pioneering veterans in the Turkification of Thrace, is the heroic man who gave his name to Çanakkale's Eceabat district. Evliyâ Çelebi gives the following information about Ece Sultan: *"This saintly deceased lies on a slope, in a forest, in a beautiful dome of brick masonry without lead. This Ece Sultan is a descendant of the Prophet. There are no poor people in his enlightened tomb."*

In the 2000s, Ece Sultan's tomb was completely demolished. The debris from the demolition was set aside and a church named *"Agios Georgios"* was built on the hill where the tomb was located, even though there was no settlement. According to Christian belief, St. George has the ability to heal people. That is why some churches and hospitals are named after him. It is known that until recently, people from Edirne and the surrounding area visited the Tomb of Ece Sultan for their patients.

R.19.111

Ece Sultan Türbesi'nin yerine inşa edilen Agios Georgios kilisesi (2012)

The church of St. George built in Ece Sultan Tombs place (2012)

R.19.112

Dimetoka'da Ece Sultan Türbesi'nin yıkıntıları (2012)

The ruins of Ece Sultan Tomb in Didymôteicho (2012)

Eğriboz, Meydan Câmii

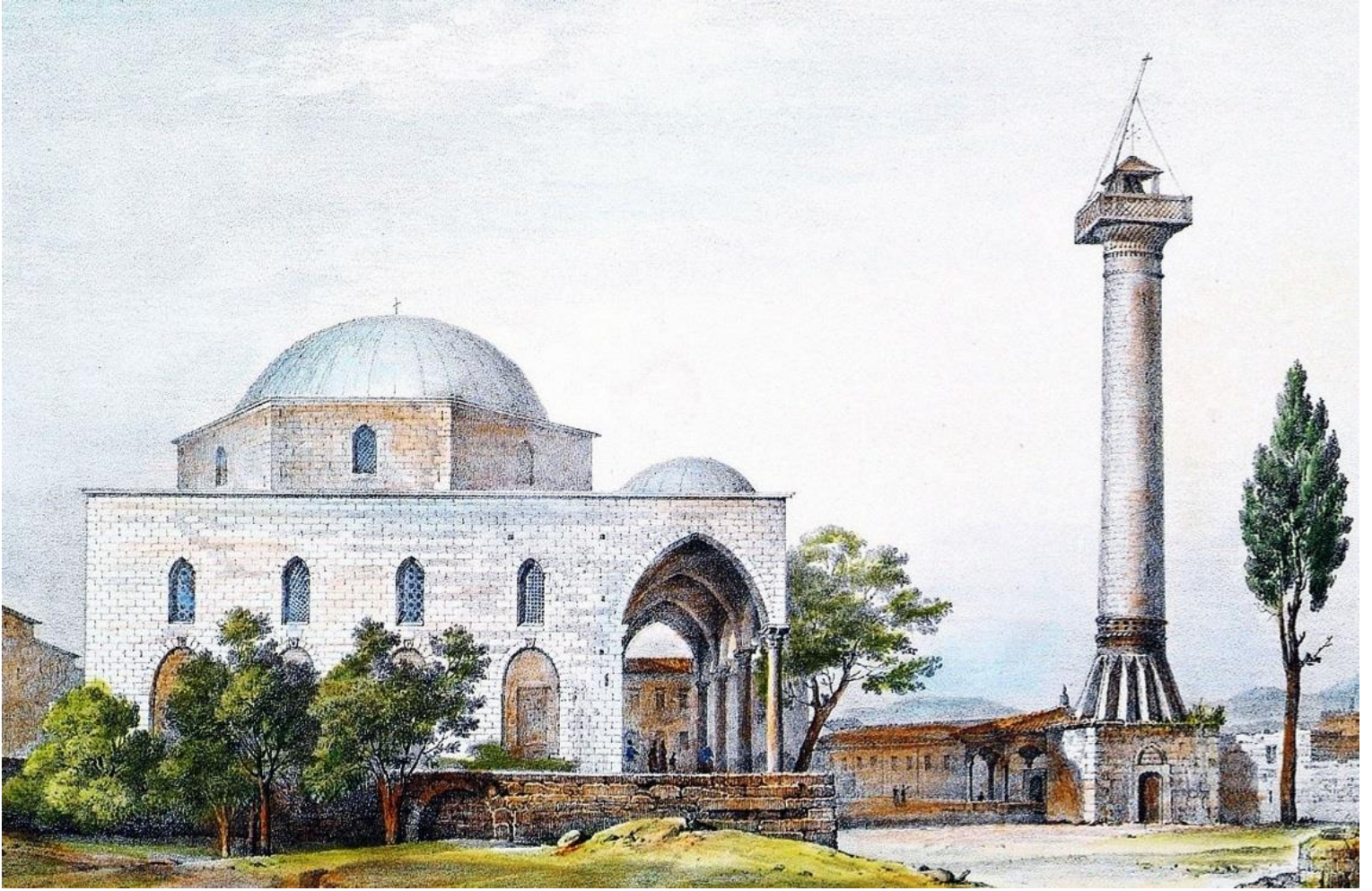
Khalkis, Meydan (Square) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Eğriboz <i>Greece, Khalkis</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1780'den önce <i>Before 1780</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1843 (?)
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Nikolas Kilisesi <i>St. Nicholas Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/196, Bıçakçı 2004: 78, Papadopoulos 2014

Meydan Câmii, Eğriboz'un merkezinde, eski surların dışında, günümüzdeki Antoniou Sokağı ile Karamourtzouni Sokağı'nın kesişiminde yer alıyordu. Ekrem Hakkı Ayverdi, câminin, Bş. V. Arş. Evkaf Defterinde, 1194'te (M.1780) kayıtlı olduğunu bildirmektedir. Meydan Câmii, Etienne Rey'in çizdiği 1843 tarihli gravürde, kiliseye çevrilmiş olarak resmedilmiştir. Gravürden, eserin tek kubbeli bir harim ile üç kubbeli son cemaat yerinden oluşan klasik üslûpta inşâ edilmiş bir câmi olduğu anlaşılmaktadır. Câmi girişinin önünde ahşap direkli klasik tarzda bir şadırvan bulunuyordu. Minâre ise câmiden ayrı olarak inşâ edilmiş olup, eserin kiliseye çevrilmesinden sonra şerefe ve külah kısımları yıkılarak çan kulesine dönüştürülmüştür. 1894 depreminde hasar görüp tahrip olan Meydan Câmii, bu târihten sonra yıkılarak yerine, günümüzdeki Aziz Nikolas Kilisesi inşâ edilmiştir. Eski câminin duvar kalıntıları kullanıldığı için mevcut kilise kible yönündedir.

The Meydan Mosque was located in the centre of Evros, outside the old city walls, at the intersection of today's Antoniou Street and Karamourtzouni Street. Ekrem Hakkı Ayverdi states that the mosque was registered in 1194 (1780 AD) in the the Prime Ministry Archives, in a Book of Waqf. Meydan Mosque is depicted in an engraving by Etienne Rey dated 1843 as having been converted into a church. It is understood from the engraving that the work is a mosque built in the classical style consisting of a single-domed *harim* and a three-domed narthex. In front of the entrance of the mosque, there was a classical-style fountain with wooden poles. The minaret, on the other hand, was built separately from the mosque, and after the work was converted into a church, the ribbon and cone parts were demolished and turned into a bell tower. After the 1894 earthquake, Meydan Mosque was damaged and destroyed, and the present St. Nicholas Church was built in its place. Since the remains of the walls of the old mosque were used, the current church is in the direction of the *qibla*.

R.19.113

Eğriboz Meydan
Câmiî'nin kiliseye
dönüştürülmüş hâli
(1843)

*Khalkis Meydan
Mosque converted into a
church (1843)*

R.19.114

Eğriboz Meydan
Câmiî'nin üzerine
inşâ edilen Aziz Niko-
las Kilisesi (2015)

*Church of St. Nicholas
built on top of Khalkis
Meydan Mosque (2015)*

Eğriboz, Mustafa Paşa Câmii

Khalkis, Mustafa Pasha Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Eğriboz <i>Greece, Khalkis</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bayraktar Mustafa Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	16. yüzyıl <i>16th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1831'den sonra <i>After 1831</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Tüfekçioğlu 2016

Eğriboz'da kale içinde yer alan Bayraktar Mustafa Paşa Câmii'nin minber kapısı taşı, eserin kiliseye çevrilmesinden sonra İstanbul'a getirilmiş ve Üsküdar'da Altûnîzâde İsmail Zühtü Paşa Câmii'nin son cemaat yerindeki mihrap nişinin iki yanında, devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Bu taşların Eğriboz'daki câmiden getirildiğini anlatan bir de kitâbe hakkedilmiştir¹. Hatıat Mustafa İzzet Efendi'ye ait olması muhtemel celî ta'lik kitâbe metni şöyledir:

yâ Allah – yâ Fettah – yâ Muhammed

Lâ ilâhe illallah Muhammedun resûlullah

yâ Allah – Bismillâhirrahmânirrahim – yâ Muhammed

vemâ erselnâke illâ rahmeten lil'âlemîn

Ağriboz'da kal'a derûnunda Bayrakdâr Mustafa Paşa Câmii şerîfinin minber kapısı taşı olup câmii mezkûrun kiliseye tahvîli üzerine pâbuşluğa konul-

muş olduğu halde bi'l-münâsebe bu tarafa getirilmesiyle teberrüken işbu mahalle vaz' olundu 1292 [1875]

Eğriboz'da inşâ edilen câmilerden ayakta kalan tek eser, Emirzâde Câmii'dir. Şehrin eski resimlerinden haberdar olduğumuz Bayraklı Câmi ile Bayraktar Câmii'nin aynı eser olması muhtemeldir. Bayraklı Câmi, Eğriboz'da çarşı merkezinde yer almaktaydı.

R.19.115

Eğriboz'da Bayraklı /
Mustafa Paşa Câmii
(1880)

*Bayraklı / Mustafa Paşa
Mosque in Khalkis
(1880)*

The stone for the *minbar* door of the Bayraktar Mustafa Pasha mosque in the castle in Khalkis was brought to Istanbul after it was converted into a church and used as spolia on both sides of the *mihrab* niche in the narthex of the Altûnîzâde İsmail Zühtü Pasha mosque in Üsküdar. There is also an epitaph explaining that these stones were brought from the mosque in Khalkis¹. The text of the *jali ta'lik* epitaph, which probably belongs to the calligrapher Mustafa İzzet Efendi, reads as follows:

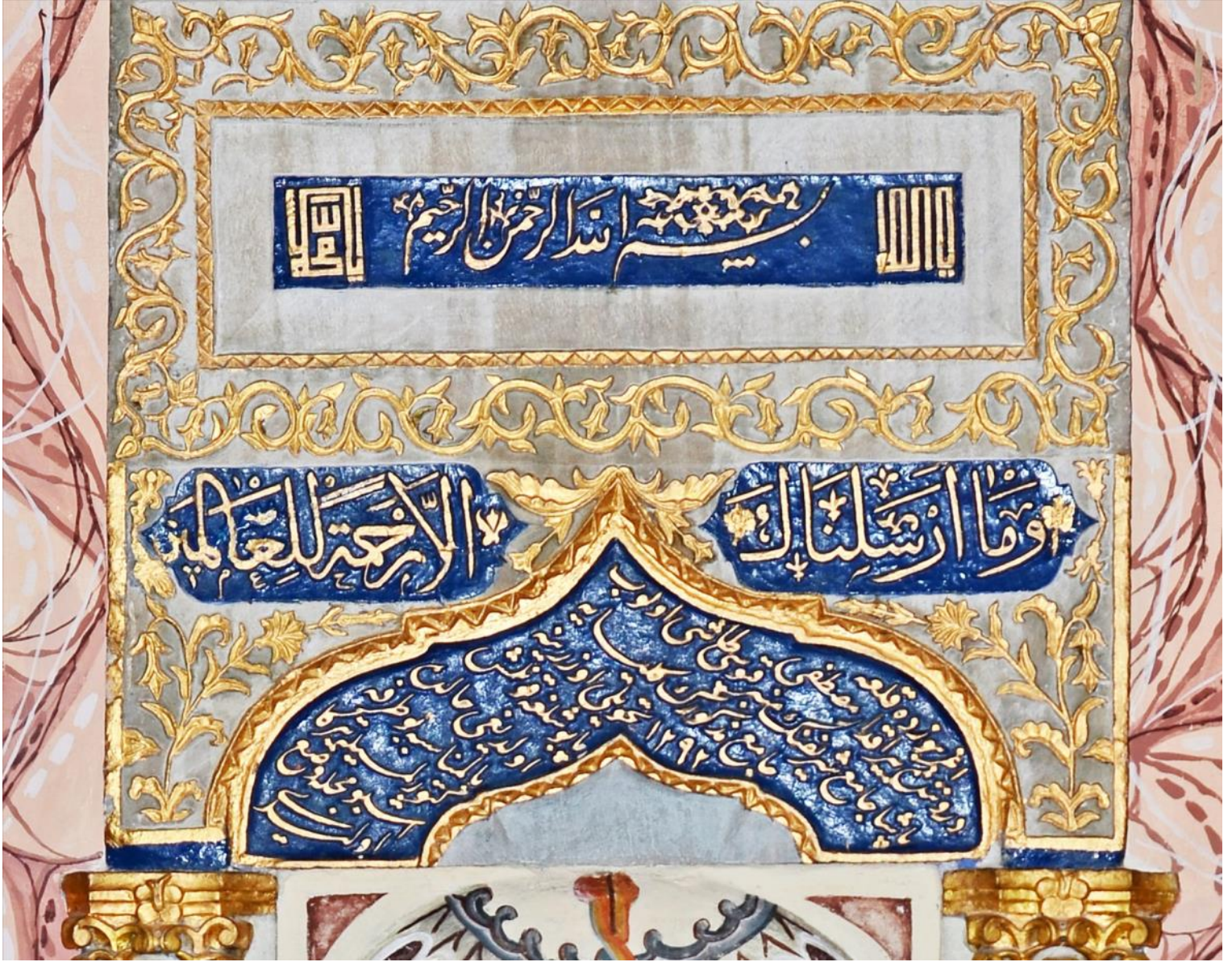
*Yâ Allah – yâ Fettah – yâ Muhammed
Lâ ilâhe illallah Muhammedun resûlullah
Yâ Allah – Bismillâhirrahmânirrahim – yâ Muhammed / ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-âlemîn
Ağriboz'da kal'a derûnunda Bayrakdâr Mustafa Paşa*

Câmii şerîfinin minber kapısı taşı olup câmii mezkûrun kiliseye tahvîli üzerine pâbuşluğa konulmuş olduğu halde bi'l-münâsebe bu tarafa getirilmesiyle teberrûken işbu mahalle vaz' olundu 1292 [1875]

(This was the minbar stone belonging to the Bayrakdâr Mustafa Paşa Mosque inside the castle in Khalkis; brought here as it was placed in the shoe cabinet and put right here, in 1875.)

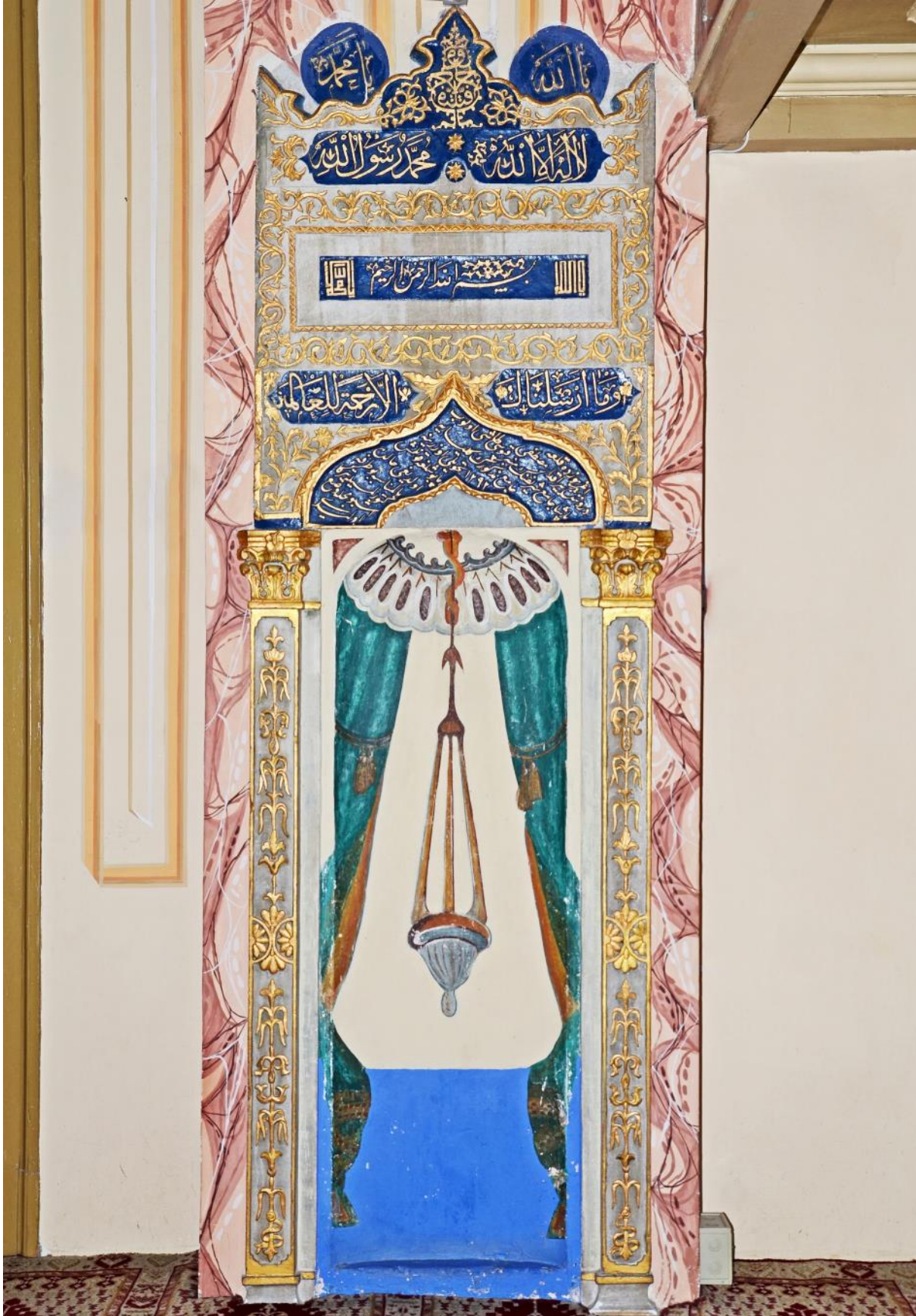
Emirzâde Mosque is the only one of the mosques built in Khalkis that has survived. It is possible that Bayraklı Mosque and Bayraktar Mosque, which we are aware of from old pictures of the city, are the same work. Bayraklı Mosque was located in the bazaar center in Khalkis.

R.19.116

Eğriboz Mustafa Paşa Câmii'nden Üsküdar Altûnîzâde Câmii'ne getirilen minber kapısının kitâbesi
The inscription of minbar door brought from Khalkis Mustafa Pasha Mosque to Üsküdar Altûnîzâde Mosque

R.19.117

Eğriboz Mustafa Paşa Câmii'nden Üsküdar Altûnîzâde Câmii'ne getirilen minber kapısı (2018)

Minbar door brought from Khalkis Mustafa Pasha Mosque to Üsküdar Altûnîzâde Mosque (2018)

Eğriboz, Veli Baba Tekkesi

Khalkis, Veli Baba Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Eğriboz <i>Greece, Khalkis</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	15. yüzyıl <i>15th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1923-1960'lar Aziz Elias Kilisesi <i>1923-1960's St. Ilija Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BOA - C.EV. 587/29627
Kaynakça <i>References</i>	Eyice 1955: 219, Kiel 1994, MacKay 2012: 14

Girit'ten sonra Yunanistan'ın en büyük adası olan Eğriboz (Khalkis), 1470-1831 arasında Osmanlı idâresinde kalmıştır. Bu dönemde önemli gelişme gösteren adanın doğu ucunda, 1470 kuşatmasına katılan dervişler tarafından kurulan Veli Baba Tekkesi yer almaktaydı. 1539 târihli Tahrir Defteri'nde tekkeden bahsedilmekte ve 1506'da mevcut olduğu bilinmektedir. 1784 târihli bir belgede, *Eğriboz Kalesi varoşunda Veli Baba Zâviyesi Evkafi* olarak vakfı kayıtlıdır.

1834 târihli bir gravürde, ayrıntılı olarak göremesek de şehrin surlarının dışında, doğu yönde bir tepe üzerinde görülen yapının Veli Baba Tekkesi olduğunu düşünmekteyiz. Veli Baba'nın ismindeki "baba" sebebiyle Bektâşî dervişi olması muhtemeldir. Yunanistan'daki diğer Bektâşî tekkeleri de Hıdır Baba, Nefes Baba, Hacı Baba,

Ece Sultan, Durbalı Baba Sultan örneklerinde olduğu gibi çoğunlukla şehrin dışında yüksek tepelerde yer almaktadır.

Semavi Eyice, 1955'teki Yunanistan seyahatinde, Veli Baba Tekkesi'nin Agios Elias Kilisesi'ne dönüştürüldüğünü bildirmektedir. 1960'larda yıktırılan tekke, günümüzdeki Iatridou Caddesi'nin bitiminde yer almaktaydı. Veli Baba Tepesi olarak bilinen mevkide hâlen Halkida Sular İdare-si'nin deposu yer almaktadır.

The largest island of Greece after Crete, Eğriboz (Khalkis) remained under Ottoman sway between 1470-1831. Veli Baba Dervish Lodge, founded by the dervishes who participated in the 1470 siege, was located at the eastern end of the island, which showed significant development during this period. In the 1539 Tahrir Book, the dervish lodge is mentioned and it is known to have existed in 1506. A document dated 1784 records a foundation in the suburb of Khalkis Castle as *Veli Baba Zaviyesi Evkafı*.

In an 1834 engraving, although we cannot see it in detail, we think that the building seen on a hill to the east outside the city walls is the Veli Baba Dervish Lodge. It is possible that Veli Baba was a Bektâşî dervish since he was dubbed as "baba". The other Bektâşî dervish lodges in Greece are

mostly located on high hills outside the city, as in the cases of Hıdır Baba, Nefes Baba, Hacı Baba, Ece Sultan, Durbalı Baba Sultan.

Semavi Eyice, during his trip to Greece in 1955, reported that Veli Baba Dervish Lodge was converted into the Church of Agios Elias. The dervish lodge, which was demolished in the 1960s, was located at the end of today's Iatridou Street. In the area known as Veli Baba Hill, there is still the warehouse of the Halkida Water Authority.

R.19.116

Eğriboz'da Veli Baba Tekkesi (1928)

Veli Baba Lodge in Khalkis (1928)

Eğribucak, Memi Baba Tekkesi

Thimaria-Kapnachori, Memi Baba Dervish Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Eğribucak <i>Greece, Thimaria-Kapnachori</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Zülfikâr Bey
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	16. yüzyıl <i>16th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1923'ten sonra <i>After 1923</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	Ev.K.K. 757/51, BOA C.BLD. 137/ 6850, BOA C.EV 523/ 26403
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/302, 334, Evliyâ Çelebi 5/807-809, Hasluck 2012: 47-49, Hasluck 2012b: 145, Yılmaz 2019a

Memi Baba Türbesi, Kozana'nın 22 km doğusunda, Köseler (Thimaria) ile Sofular (Kapnachori) köyleri arasında yer almaktadır. 1915'te Memi Sultan Türbesi'ni ziyaret eden İngiliz arkeolog W. F. Hasluck, 1826'da tekkenin müsadere ile kapatıldığını 1875'te ise tekrar açıldığını ve evli dervişlerin ikamet ettiklerini bildirir. Hazîrede, bir tanesi 1051 (1641) târihli olan Bektâşî başlıklı pek çok mezarın bulunduğunu zikreder. 1660 senesinde Memi Baba Tekkesi'ni ziyaret eden Evliyâ Çelebi, kendine has üslûbuyla, tafsilâtlı olarak bilgi vermektedir.

Türbe, içten 5,29x5,39 m ölçülerinde olup ortalama 85 cm kalınlığında taş duvardan inşâ edilmiştir. Hâriçten bir duvarı 7,10 m uzunluğunda olan eser, içten bezemeli ahşap tekne tavanlı dıştan ise kiremitle kaplı kırma çatılıdır. Türbe, nüfus mübâdelesinden sonra (1923) Agios Georgios'a adanarak kiliseye çevrilmiştir. Kiliseye

dönüştürme sırasında Memi Baba'nın sandukası yok edilmiş, dıştan doğu yönünde yarım daire biçiminde apsis eklenerek buraya bir kapı açılmıştır. İç mekâna üç basamakla çıkılan bir platform eklenerek basit bir ikonostasis ilâve edilmiştir. Bezemeli tavana ise müdahale edilmemiştir. İçi ve dışı tümüyle sıvanıp badanalanmıştır. Aslı kapı ve pencere boşluklarının üstünde, Türk mimarisinin alâmeti olan çift merkezli taş kemerler hâlen durmaktadır.

Batı cephedeki silme taşları yok edilerek beden duvarı çatı eğimi boyunca yükseltilmiş ve eski Yunan mimarisindeki üçgen giriş formu elde edilmiştir. Tümüyle ahşaptan yapılmış dört kademeli sekizgen tekne tavanın merkezinde daire biçimli göbek yer almaktadır. Geç dönem süsleme özelliği gösteren tavan, ahşap üzeri boyama tekniğiyle bezenmiş olup aslı hâliyle durmaktadır.

1826'da Bektâşî tekkelerinin seddolunmasından sonra Memi Baba Tekkesi de kapatılmış, 1875'te tekrar faaliyete geçmiştir. Bu arada 49 yıl kapalı kalan tekke yeniden faaliyete geçtiğinde tâmir edilmiş olmalıdır. Süsleme özelliklerini göz önüne aldığımızda, mevcut tekne tavanın, 1875'teki muhtemel onarımında yapıldığını düşünüyoruz. Türbenin kare planlı olması ve mevcut ahşap tavanın 19. yüzyıl özelliği göstermesi Evliyâ Çelebi'nin ifâdesiyle de örtüşmektedir. Buna göre türbenin ilk hâlinin kubbeli olması muhtemeldir.

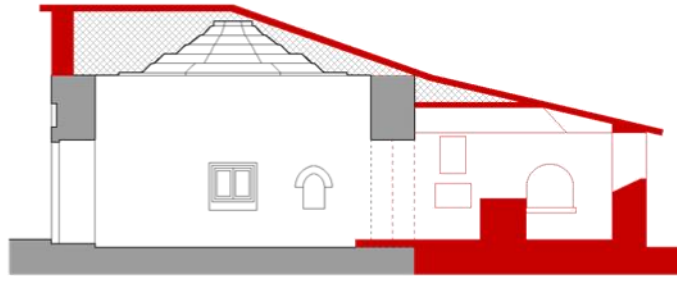
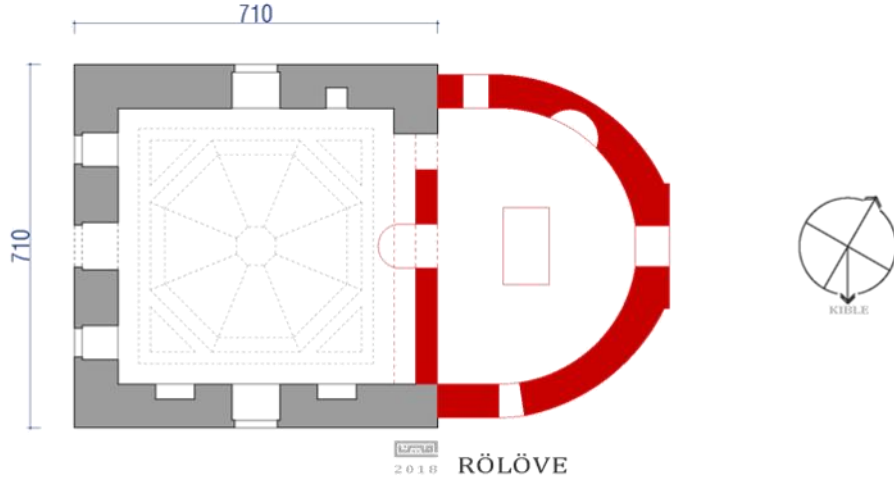

Memi Baba Tomb is located 22 km east of Kozana, between the villages of Köseler (Thimaria) and Sofular (Kapnachori). The British archaeologist W. F. Hasluck, who visited the Memi Sultan Tomb in 1915, reported that the dervish lodge was closed by confiscation in 1826 and reopened in 1875, and that married dervishes resided there. He mentions that there are many graves with Bektâşî titles, one of which is dated 1051 (1641). Evliyâ Çelebi, who visited Memi Baba Dervish Lodge in 1660, gives detailed information in his unique style.

The tomb measures 5.29x5.39 m internally and is built of stone walls with an average thickness of 85 cm. One of the exterior walls is 7,10 m long and has a decorated wooden boat ceiling on the inside and a hipped roof covered with tiles on the outside. After the population exchange (1923), the tomb was dedicated to St. George and converted into a church. During the conversion to a church, Memi Baba's sarcophagus was destroyed and a semicircular apse was added from the outside in the eastern direction and a door was opened here. A platform with three steps was added to the interior and a simple iconostasis was added. The decorated ceiling was not intervened. It was completely plastered and whitewashed inside and outside. Above the original door and window openings, the double-centered stone arches, a sign of Turkish architecture, still remain.

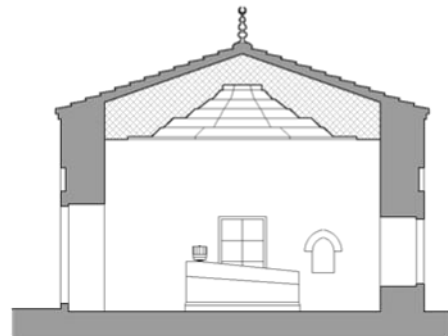
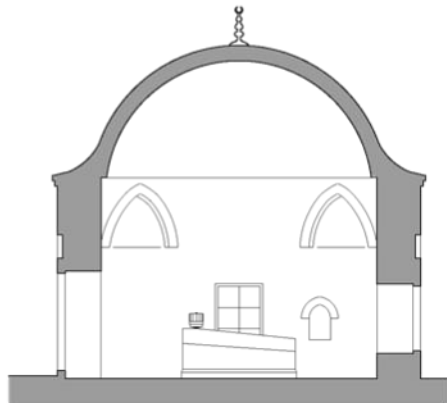
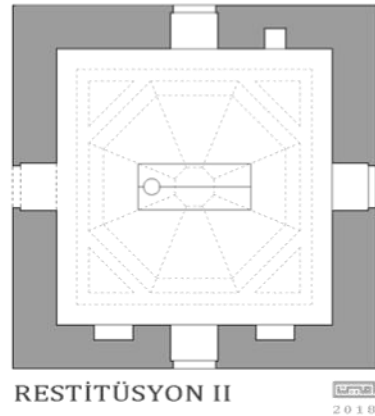
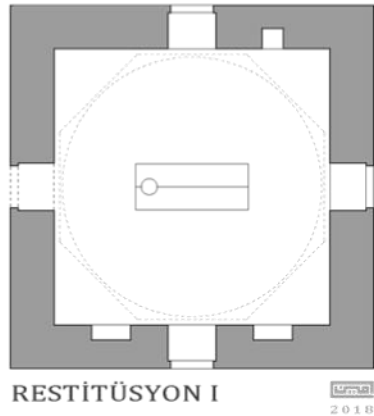
The body wall was raised along the roof slope by destroying the wiping stones on the west façade and the triangular entrance form in classical Greek architecture was obtained. In the center of the four-tiered octagonal trough ceiling made entirely of wood, there is a circular hub. The ceiling, which shows late period ornamentation, is decorated with painting technique on wood and remains in its original state.

After the dissolution of the Bektashi lodges in 1826, Memi Baba Dervish Lodge was closed down, and it was reactivated in 1875. In the meantime, the lodge, which was closed for 49 years, must have been repaired when it became operational again. Considering the ornamental features, we think that the existing boat ceiling was probably built during the repair in 1875. The fact that the tomb has a square plan and the existing wooden ceiling is characteristic of the 19th century coincides with Evliyâ Çelebi's statement. Accordingly, it is probable that the tomb was originally domed.

Eğribucak Meme Baba Türbesi'nin rölöve planı ve restitüsyon önerileri

Survey plan and restitution proposals of Thimaria-Kapnachori Meme Baba Tomb

R.19.117

Kiliseye dönüştürülen Memi Baba Türbesi - arkada (2018)
Memi Baba Tomb converted into a church - at the back (2018)

R.19.118

Memi Baba Türbesi'nin giriş cephesi (2018)

Entrance facade of Memi Baba Tomb (2018)

R.19.119

Memi Baba Türbesi (2018)

Memi Baba Tomb (2018)

R.19.120

Memi Baba Türbesi'nin doğu cephesine eklenen apsis (2018)

Apse added to the eastern facade of Memi Baba Tomb (2018)

R.19.121

Memi Baba Türbesi'nin doğu cephesine eklenen apsis (2018)
Apse added to the eastern facade of Memi Baba Tomb (2018)

R.19.122

Memi Baba Türbesi'nin iç mekânı (2018)

Interior of Memi Baba Tomb (2018)

R.19.123

Memi Baba Türbesi'nin iç mekânı (2018)

Interior of Memi Baba Tomb (2018)

R.19.124

Memi Baba Türbesi'nin doğu cephesine eklenen apsis (2018)

Apse added to the eastern facade of Memi Baba Tomb (2018)

R.19.125

Memi Baba Türbesi'nin ahşap tavanı
(2018)

*Wooden ceiling of Memi
Baba Tomb (2018)*

Ermiye, Arslan Çavuş (Eski) Câmii

Almiros, Arslan Cavus (Old) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Ermiye <i>Greece, Almiros</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Arslan Çavuş
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	H.1005 (M.1596-97)
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1896
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Dimitri Kilisesi <i>St. Dimitri (Agios Dimitrios) Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Kiel 2012, Tsoutsas 2010

Ermiye kasabasının merkezinde yer alan ve burada bulunan on câminin en büyüğü olan Arslan Çavuş Câmii'nin, günümüzde Volos Müzesi'nde bulunan kitâbesinde, inşaatın Arslan Çavuş tarafından başlatıldığı ve kızı Ümmühan Hatun tarafından H.1005'te (1596-97) tamamlandığı yazılıdır. Câmi, 1868'de Miralay Sâdık Bey tarafından yeniden inşa edilmiştir.

Bu câminin yerinde 13. yüzyıldan kalma bir kilise olduğu, Osmanlı döneminde bu kilisenin muhtemelen câmiye çevrilmiş olduğu fakat her hâlükârda yine Osmanlı döneminde burada söz konusu kilisenin binâsının (muhtemelen bölgede sık karşılaşılan depremlerden dolayı) harap olmasını müteakip yapının câmi olarak yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır.

1886 yılına ait çizimde muhtemelen sağdan ikin-

ci minârenin olduğu yerde bulunan Arslan Çavuş Câmii, yukarıda açıklanan gerekçeyle yıkılıp yerine kilise yapılmak istenmiş ancak bu istek o sırada Ermiye'de yaşamaya devam eden Türklerin şiddetli tepkisi ile karşılaşmıştır. 1896 yılı Noel ayını bu camide yapılmış ve böylece câmi, Hristiyan ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kiliseye çevrilmiştir. Bu yapı, 1897 Harbi'nde tamamen yıkılmış ve yerine inşa olunan yeni Aya Dimitri Kilisesi'nin temelleri 1910'da atılmıştır.

R.19.126

Ermıye Arslan Çavuş Câmii'nin Volos Müzesi'nde bulunan H.1285 - M. 1868 târihli kitâbesi*

The epitaph* of Almiros Arslan Çavuş Mosque in the Volos Museum dated H.1285 - M. 1868

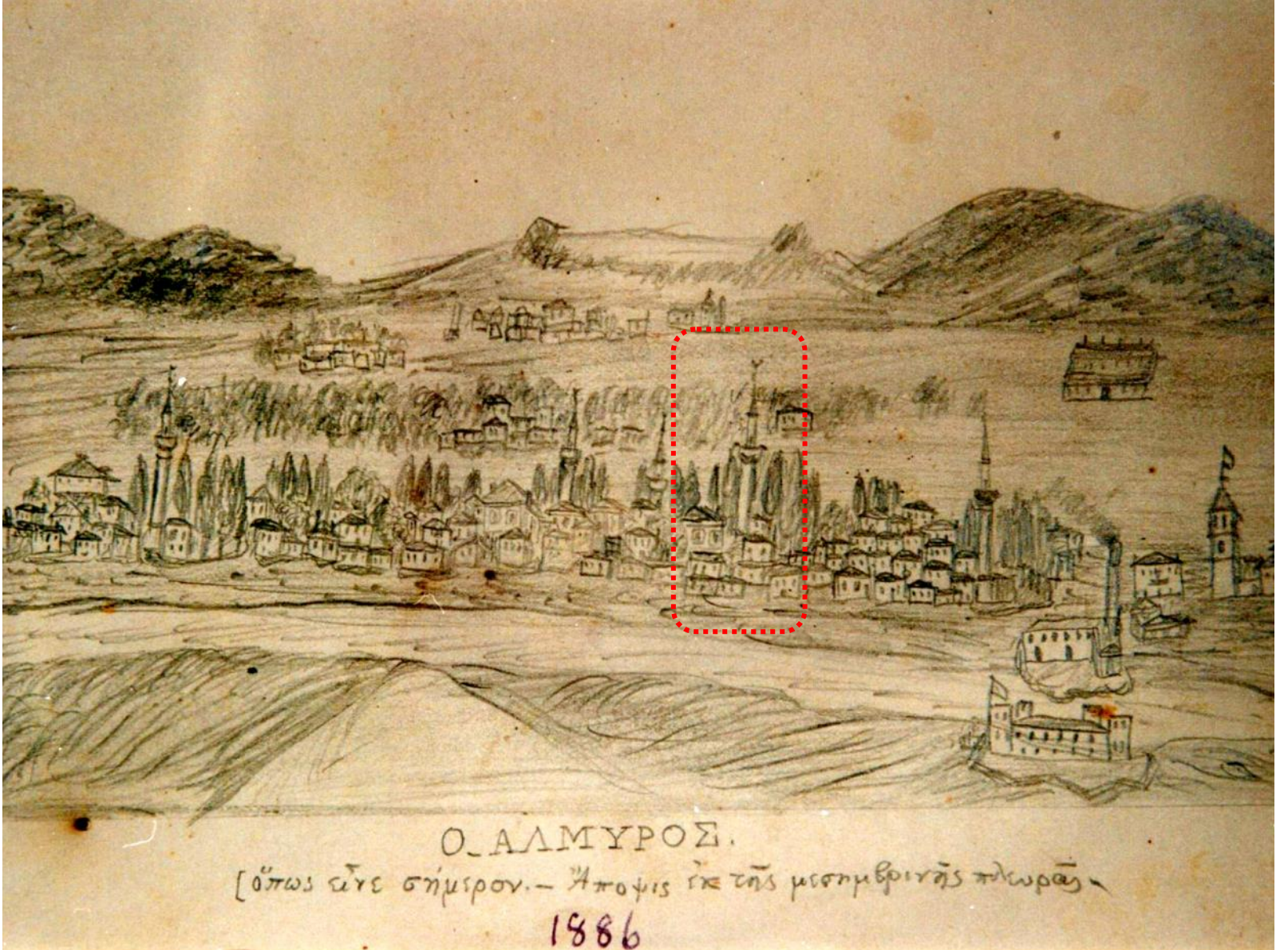
The epitaph of Arslan Çavuş Mosque (the largest of the 10 mosques in the center of Ermıye Town), which is now in the Volos Museum, states that the construction was started by Arslan Çavuş and completed by his daughter Ümmühan Hatun in 1005 AH (1596-97). In 1868, the mosque was rebuilt by Miralay Sâdık Bey.

It is understood that there was a 13th-century church on the site of this mosque, which was probably converted into a mosque during the Ottoman period, but in any case, the building of the church was rebuilt as a mosque following the destruction of the church building (probably due to frequent earthquakes in the region) during the Ottoman period.

In a 1886 drawing, the Arslan Çavuş mosque, which is probably located where the second min-

aret from the right lays, was demolished and replaced with a church for the reason explained above, but this request was met with a strong reaction from the Turks who continued to live in Almiros at the time. In 1896, Christmas services were held in this mosque and it was converted into a church to meet Christian needs. This building was completely destroyed in the war of 1897 and the foundations of the new Hagia Dimitri Church were laid in 1910.

* Fotoğrafi ulaştırın Sn. Georgios Liakopoulos'a teşekkür ederim.
Thanks to Mr. Georgios Liakopoulos for the photo)

R.19.127

1886 yılında Ermiye'nin güneyden görünüşü ve Arslan Çavuş Câmii
1886 view of Almiros from the south and Arslan Çavuş Mosque

R.19.128

Ermiye'de Arslan Çavuş Câmii'nin yerine yapılan kilise (1930)
Church built on the site of Arslan Çavuş Mosque in Almiros (1930)

Ferecik, Musa Çelebi Câmii

Feres, Musa Celebi Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Ferecik <i>Greece, Feres</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Yıldırım Bayezid oğlu Mûsâ Çelebi <i>Musa Chelebi, son of Bayezid I</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1410-1413
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Nikolaos Kilisesi <i>St. Nicholas Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Bıçakçı 2003: 82, Evliyâ Çelebi 8/74, Lowry 2009: 75-78

Türkiye sınırında bulunan Ferecik'teki câmii, Yıldırım Bayezid'in oğlu Musa Çelebi, Batı Trakya'da faal olduğu 1410-13 yılları arasında inşa ettirmiştir.

1667 yılında bölgeyi gezen Evliyâ Çelebi, eseri, *Yıldırım Bayezid Han oğlu Sultan Mûsâ Çelebi Câmii* olarak bildirir. 1923 yılındaki mübâdelenin ardından kiliseye çevrilmiştir. Agios Nikolaos Kilisesi'nin ithaf töreninde çekilen 1925 târîhli fotoğrafında, câminin cephelerinin sıvasız ve kesme taş olduğu görülmektedir. İlk yapıldığında minâreli, kubbesiz ve beşik çatılı olan câmi, kiliseye çevrilirken mimarî özellikleri, bilhassa cepheleri değiştirilmiştir. Çatının biçimi yenilenmiş ve minâre yıkılarak çan kulesi eklenmiştir.

Osmanlıların erken dönem mimarî yapılarından olan câminin uydu görüntüsünden, Ferecik'in kible açısına (145.19⁰) uygun inşâ edildiği görülmektedir.

Musa Çelebi, the son of Yıldırım Bayezid, built the mosque in Feres on the Turkish border between 1410-13, when he was active in Western Thrace.

In 1667, Evliyâ Çelebi, who traveled to the region, reported the building it as *Yıldırım Bayezid Han oğlu Sultan Mûsâ Çelebi Câmii*. After the exchange in 1923, it was converted into a church. In the 1925 photograph taken at the dedication ceremony of St. Nicholas Church, it is seen that the facades of the mosque are unplastered and cut stone. The mosque, which originally had a *minaret*, a gable roof and yet no dome, was converted into a church and its architectural features, especially its facades, were changed. The roof was reshaped and the minaret was demolished and a bell tower was added.

The satellite image of the mosque, one of the early Ottoman buildings, shows that it was built in accordance with the *qibla* angle of Feres (145.19⁰).

R.19.129

Fericik'te Musa Çelebi Câmii (1925)

Feres Musa Çelebi Mosque in Feres (1925)

R.19.130

Fericik'te Musa Çelebi Câmii

Feres Musa Çelebi Mosque in Feres

Girit, Hanya, Kalami Câmii

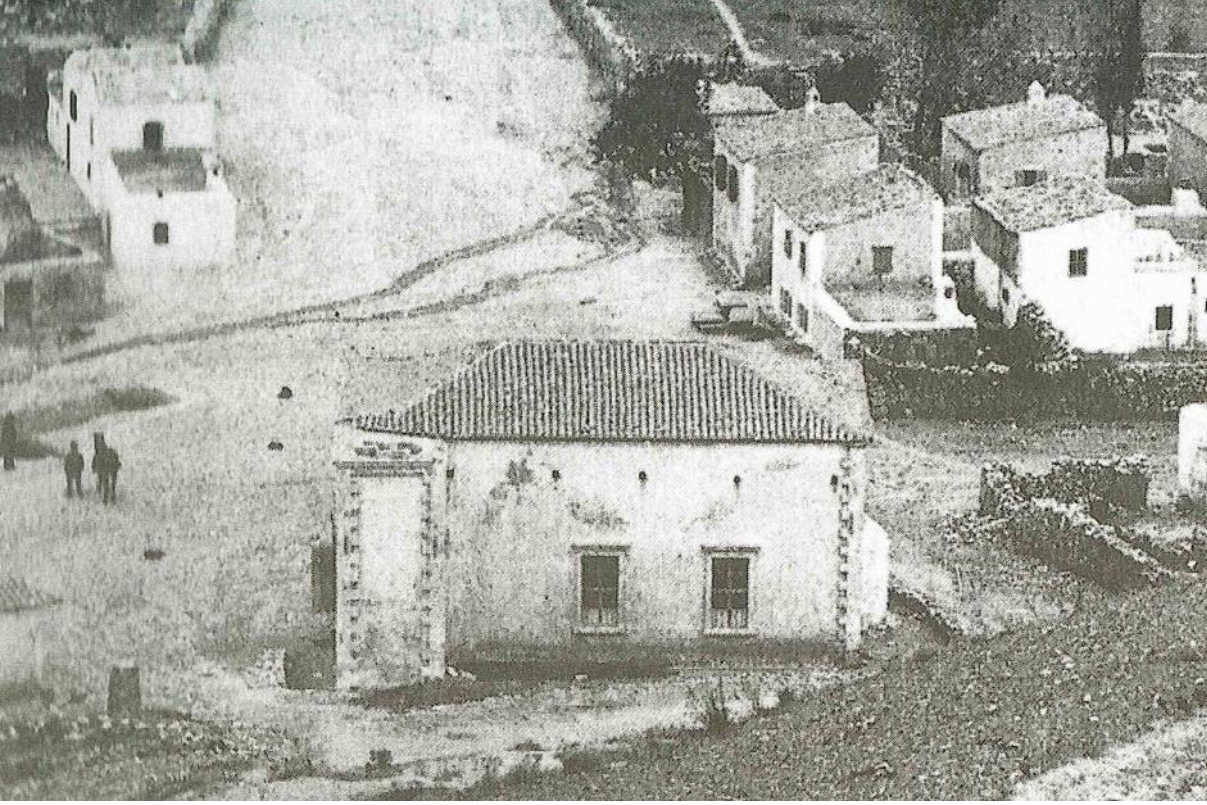
Crete, Chania, Kalami Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Girit, Hanya, Kalami <i>Greece, Crete, Chania, Kalami</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1893 (?)
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924 (?)
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Titus Kilisesi <i>St. Titus Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BOA Y.MTV. 76/106; BOA İ.TPH. 1/1310
Kaynakça <i>References</i>	BOA Y.MTV. 76/106, BOA İ.TPH. 1/1310, Manousakas 2013: 94-95

Suda Limanı girişinde bulunan İzzeddin Kalesi'nin yanındaki Kalami köyünde, kaledeki askerlerle civarda yaşayan halk için 1893'te bir câmî, mektep ve hamam yaptırılmıştı. Câmî, yerel üslûpta inşâ edilmiş, dikdörtgen planlı küçük bir mâbettir. Bölgedeki Türk hâkimiyetinden sonra, *Aziz Titus* adıyla kiliseye çevrilmiştir. Yapının eski fotoğrafında kuzeydoğu köşesinde bulunan minâre kâidesi, sonraki yıllarda yapılan onarımlarda tümüyle kaldırılmıştır. Kuzey ve batı cephede iki, doğu cephede üç penceresi bulunan câminin mihrabı cepheden dışa taşırılmıştır. Batı cephedeki pencerenin biri önce kapıya çevrilmiş sonra örülerek kapatılmıştır. Köşelerinde ve pencere sövelerinde düzgün kesme taşların kullanıldığı câminin duvarları sıvalıdır. Giriş kapısının üstünde bulunan kitâbelik kısmı boştur. Bu kısmın üstüne bir çan asılmıştır. İç mekânda mihrabın önü iki basamak yükseltilecek buraya ahşap ikonostasis duvarı eklenmiştir.

In 1893, a mosque, a school and a bathhouse were built in the village of Kalami, next to the Izzeddin Fortress at the entrance of Suda Port, for the soldiers in the fort and the people living in the vicinity. The mosque is a small rectangular temple built in local style. After the Turkish rule in the region, it was converted into a church under the name of St. Titus. In the old photograph of the building, the *minaret* in the northeast corner was completely removed during the repairs in the following years. The *mihrab* of the mosque, which has two windows on the north and west facades and three windows on the east facade, is carried outward from the facade. One of the windows on the west façade was first turned into a door and then covered. The walls of the mosque, where smooth-cut stones are used in the corners and window jambs, are plastered. The epitaph place above the entrance door is empty. A bell was hung above this part. In the interior, the front of the *mihrab* was raised by two steps and a wooden iconostasis wall was added here.

R.19.131

Kiliseye çevrilmeden
önce Girit Kalami
Câmiî

*Before it was converted
into a church Kalami
Mosque of Crete*

R.19.132

Girit Kalami Câmiî,
batı cephenin solunda
minâre kâidesinin
yeri (2015)

*Kalami Mosque of Crete,
location of the minaret
base to the left of the
west façade (2015)*

R.19.133

Girit Kalami Câmii
giriş cephesi (2015)

*Entrance facade of the
Kalami Mosque in Crete
(2015)*

R.19.134

Girit Kalami Câmii
doğu cephesi (2015)

*Eastern facade of the
Kalami Mosque in Crete
(2015)*

R.19.135

Girit Kalamı Câmii'ne eklenen ikonostasis (2015)

Iconostasis added to the Kalamı Mosque in Crete (2015)

R.19.136

Girit Kalamı Câmii'ne eklenen apsis (2015)

Apse added to the Kalamı Mosque in Crete (2015)

Girit, Kandiye, Defterdar Ahmet Paşa Câmii

Crete, Heraklion, Defterdar Ahmet Pasha Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Girit, Kandiye <i>Crete, Crete, Heraklion</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Sultan Mansur
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	10. yüzyıl <i>10th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1204-1669, Aziz Marko Katolik Kilisesi <i>1204-1669, St. Marco Catholic Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Belediye Sanat Galerisi <i>Municipal Art Gallery</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 724/37/1; VGMA 268/109
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/228-229, Bıçakçı 2003: 108, Evliyâ Çelebi 8/487-488

Kandiye’de, Fâtımiler döneminde inşa edilen câmi, Venedik devrinde Aziz Marko adıyla Katolik kilisesine dönüştürülmüştür. Kalenin Türkler tarafından fethinden sonra, Defterdar Ahmet Paşa tarafından tekrar câmiye çevrilip minâre eklenmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, Kandiye’de Defterdar Vezir Ahmet Paşa’nın 29/12/1081 (09/05/1671) târihli vakfiyesi bulunmaktadır. Evliyâ Çelebi, câmiyi şöyle anlatmaktadır: “Çarşı içinde havuz meydanı önünde cemaatle dolu bir câmidir ki ta Hazreti Ömer hilâfetinde Mağrip ülkesi Sultanı Mansur Afrikâ yapısıdır. Onun için kiblesi doğrudur. Bunun da içerisi tamamen servi çatma kirişlerdir. Ancak bunun içinde 8 adet uzun sütunlar var ki her biri birer Mısır hâzinesi değer. Bunun da mihrabı ve minberi gayet sanatlı hatlar ile süslenmiştir. Ve dışında, sağ ve solunda

yan sofaları tamamen kurşun örtülüdür. Ve sol taraftaki avluda, duvarda abdest muslukları ve sağındaki avluda cenaze musallası taşı vardır. Ve bir düzgün şeyhane sürâhi minâresi var. Yol üzerinde kible kapısı bulunup demir pencerelidir. Kısacası, oldukça kalabalık cemaate sahip eski bir mâbettir.”

1913’e kadar câmi olarak kullanılan eser, Türk devrinden sonra belediyenin mülkiyetine geçmiştir. Bir süre sinema salonu olan câmi günümüzde Kandiye Belediyesi Sanat Galerisi olarak kullanılmaktadır.

R.19.137

Kandiye Deftedar
Ahmet Paşa Câmii
genel görünüşü (1910)
*General view of Herak-
lion Deftedar Ahmet
Pasha Mosque (1910)*

The mosque, which was built in Heraklion during the Fatimid period, was converted into a Catholic church under the name of St. Marco during the Venetian rule. After the conquest of the castle by the Turks, Deftedar Ahmet Pasha turned it back into a mosque and added a minaret. In the archive of the General Directorate of Foundations, there is a record dated 29/12/1081 (09/05/1671) of Deftedar Vezir Ahmet Pasha in Heraklion. Evliyâ Çelebi describes the mosque as follows: *"It is a mosque full of congregation in front of the pool square in the bazaar, which was built by Mansur Afrikî, the Sultan of the Maghreb country during the caliphate of Hadrat 'Umar. Therefore, its qibla is correct. The inside of this one is completely made of cypress beams. However, there are 8 tall columns inside, each of which is worth an Egyptian*

treasure. Its mihrab and minbar are decorated with very artistic calligraphy. And outside, the side sofas on the right and left are completely covered with lead. And in the courtyard on the left side, there are ablution taps on the wall, and in the courtyard on the right side, there is a catafalque. And there is a hexagonal minaret in a smooth pitcher form. There is a qibla door on the road with an iron window. In short, it is an old temple with a very crowded congregation."

It was used as a mosque until 1913 and after the Turkish era, it became the property of the municipality. The mosque, which was a movie theatre for a while, is now used as Heraklion Municipality Art Gallery.

Girit, Kandiye, Fâzıl Ahmet Paşa (Vezir) Câmii

Crete, Heraklion, Fazıl Ahmet Pasha (Vizier) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Girit, Kandiye <i>Greece, Crete, Heraklion</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Vezir-i Azam Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1678, ikinci inşâsı 1856 <i>1678, reconstruction 1856</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Titus Kilisesi <i>St. Titus Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 580/140/78
Kaynakça <i>References</i>	Adıyeke-Adıyeke 2012: 22, Ayverdi 4/229, Bıçakçı 2003: 107, Epitropakis 2008, Evliyâ Çelebi 8/485, Köprülü 1988: 493

Vezir Câmii olarak bilinen eser, 1669'da Osmanlı topraklarına katılan Kandiye'de (Heraklion), şehir merkezinde yer almaktadır. Câminin bânîsi, kalenin de fâtihi olan Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa'dır. 1678'de inşâ edilen câmiye 1685 yılında iki şerefeli bir minâre eklenmiştir. 1856 yılında meydana gelen depremde tümüyle yıkılan câmi, 1869'da Sadrazam Ali Paşa'nın gayretiyle mimar Athanasios Mosis tarafından yeniden inşâ edilmiş ve 1871'de törenle açılmıştır.

İnşâ kitâbesi olmayan câminin H.1288 (M.1871) ve H.1311 (1893-94) târihli onarım kitâbesinin bulunduğu bilinmektedir:

Bismillâhirrahmânirrahîm / Kâlellahu Teâlâ / 1310 / innes salâte kânet alâl mu'minîne kitâben meokûtâ [Nisa Sûresi 103. Âyet] / 1288 [1871] 1311 [1893]

Bu kitâbe, câminin ilk yapıldığı zaman batı cephesi kapısı üzerinde yer almaktaydı. Mermer kitâbeyi zamanın meşhur hattatı Mustafa İrfani

Efendi, sülüs hat ile yazmıştır. Günümüzde kitâbenin var olup olmadığı bilinmemektedir. Câminin çevresinde çeşme, şadırvan, medrese, hazîre, aşevi ve depolar da bulunmaktaydı. Hazîrede bulunan çok kıymetli mezar taşlarından günümüze ulaşanlar Girit Tarih Müzesi'nde sergilenmektedir.

17. yüzyılda şehre gelen Evliyâ Çelebi, câmiyi şöyle anlatır:

"Çarşı ve pazar yakınında olduğundan cemaati daima çok olur. Uzunluğu ve genişliği seksener ayaktır. Mihrap tarafı dört adet sütun üzerine oturtulmuş tonoz kemerlerdir. Diğer yerleri eskiden olduğu üzere seri kirişleri üzerine kurşun kaplıdır. Câminin mihrabı ve minberi tamamen billur, necef ve moran camları ile bezenmiş son derece sanat işi, nur üstüne nur kaplı bir câmidir. Mihrabının ön kısmı geniş caddedir. Doğu tarafı bir İrem başıdır. Câminin iki kapısı vardır. Küçük kapısı ve orta kapısı gayet büyük üç adet kapıdan yapılmış olup üçü de doğu tarafına açılır. Sol

taraftaki kapı da sol taraftaki avluda bulunan havuz ve şadırvana bakar. Sanat eseri şadırvanın üstü kurşun örtülü, yüksek kubbelidir. Kubbenin usta mühendisi yeni bir buluş olarak bu kubbeyi yapmıştır ki altı adet ince mermer sütunlar üzerine kubbeyi oturtmuştur. Câminin solunda olan cemaat dehlizi tabakası yapma direkler üzerine çatılmış nakışlı kirişlerden oluşan tavanının üzeri tamamen kurşun kaplıdır. Câminin sağ tarafında henüz yeni bir minâre yapılmıştır ki yüksek, değerli bir, sanat eseridir."

1924 yılında Agiou Titou adıyla kiliseye çevrilen câmi, hâlen bu amaçla kullanılmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin "yüksek, değerli bir sanat eseri" olarak nitelediği ve 1913 yılına ait kartpostalda görülen iki şerefeli minâre, câminin kiliseye çevrilmesi sırasında kâidesine kadar yıktırılıp üzerine çan kulesi yapılmıştır. Mermer minber ise 1965 yılında kaldırılmıştır.

Known as the Vizier Mosque, it is located in the city center of Heraklion, which was annexed to the Ottoman Empire in 1669. The founder of the mosque is Köprülü Fazıl Ahmet Pasha, who was also the conqueror of the castle. The mosque was built in 1678 and a minaret with two balconies was added in 1685. In 1856, the mosque was completely destroyed in an earthquake and was rebuilt in 1869 by architect Athanasios Mousis with the efforts of Grand Vizier Ali Pasha and opened with a ceremony in 1871.

It is known that the mosque, which does not have a construction epitaph, has repair epitaphs dated H.1288 (M.1871) and H.1311 (1893-94):

Bismillâhirrahmânirrahîm / Kâlellahu Teâlâ / 1310 / innes salâte kânet alâl mu'minîne kitâben mevâtâ [Quran 4:103] / 1288 [1871] 1311 [1893]

This epitaph was located on the west facade door of the mosque when it was first built. The marble epitaph was written by the famous calligrapher of the time, Mustafa İrfani Efendi, in *sülûs* calligraphy. It is not known whether the epitaph exists today or not. There were also fountains, a

fountain, a madrasah, a treasury, a soup kitchen and warehouses around the mosque. The precious tombstones in the treasury, which have survived to the present day, are exhibited in the Cretan History Museum.

Evliyâ Çelebi, who came to the city in the 17th century, describes the mosque as follows:

"Since it is near the bazaar and the market, its congregation is always large. Its length and width are eighty feet. The mihrab side is vaulted arches resting on four columns. Other parts are covered with lead as in the past. The mihrab and minbar are completely adorned with crystal, najaf and moran glass, and it is a mosque full of light. On the front part of the mihrab extends a wide street. The eastern side is sort of Garden of Eden. The mosque has two doors. The small door and the middle door are made of three very large doors and all three open to the east. The door on the left side also faces the pool and fountain in the courtyard on the left side. The fountain, a work of art, is covered with lead and has a high dome. The master engineer of the dome has built this dome as a new invention, which sits on six thin marble columns. The congregation hall on the left side of the mosque is completely covered with lead on the ceiling consisting of embroidered beams roofed on artificial poles. A new minaret has just been built on the right side of the mosque, which is a high, valuable work of art."

In 1924, the mosque was converted into a church with the name Agiou Titou and is still used for this purpose. The *minaret* with two balconies, which Evliyâ Çelebi described as "a high, valuable work of art" and seen on a postcard from 1913, was demolished up to its base during the conversion and a bell tower was built on it. The marble *minbar* was removed in 1965.

R.19.138

1913 târihli kartpostalda Kandiye Vezir Câmii

1913 postcard of Heraklion Vizier Mosque

R.19.139

Kandiye Vezir Câmii'nin minâre kâidesi üzerine çan kulesi yapılmış hâli

The bell tower built on the minaret base of the Heraklion Vizier Mosque

R.19.140

Kandiye Vezir Câmii (2015)
Heraklion Vizier Mosque (2015)

R.19.141

Kandiye Vezir Câmii (2015)

Heraklion Vizier Mosque (2015)

R.19.142

Kandiye Vezir
Câmii'nin mihrabı
(2015)

*Mihrab of Heraklion
Vizier Mosque (2015)*

Girit, Kandiye, Horasanîzâde Bektâşî Tekkesi

Crete, Heraklion, Horasanizade Bektashi Dervish Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Girit, Kandiye <i>Greece, Crete, Heraklion</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Deli Hüseyin Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1650
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 260/90
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/233, Bıçakçı 2003: 117-118, Evliyâ Çelebi 8/495, Kara 2007: 127, Köprülü 1980: 40-42

Kandiye'deki Bektâşî dergâhlarından ilk kurulan tekke, Horasanîzâde Bektâşî Tekkesi'dir. Evliyâ Çelebi'ye göre, bu dergâh, gâzi ve şehit Deli Hüseyin Paşa'nın kendi malından yaptırdığı bir hayrat olup 80 derviş barındırıyordu.

Hacıbektaş'taki Pir evinin postnişini Vahdeti Efendi, Horasanîzâde Mevlana Derviş Ali idaresinde bir Bektâşî müfrezesini Girit'in fethine yollar, Derviş Ali Efendi de İstanbul'a gelerek 25 Rebiülahîr 1055'te (21 Haziran 1646), heyet-i seferiye ile Girit'e hareket eder. Derviş Ali Efendi, ordunun Kandiye önünde toplandığı sırada, H.1057 başlarında, Pedyâ Hisarı yanında Dede-ler (Vone) köyünde geçici bir dergâh kurup âyine başladı. Derviş Ali Efendi kfilesinin himmet ve gayretini takdir eden Serdar Gâzi Deli Hüseyin Paşa'nın İnadiye Kalesi'nin kuzey eteğinde

yaptırdığı dergâh, 1060 Cemaziyelevvel'inde (Mayıs 1650) yapılan Şer'i hüccet ile vakfedilip aynı sene Ramazan sonlarında (Eylül) açıldı. 280 sene faaliyet gösteren Horasan Bektâşî Tekkesi¹, 1923 Lozan Antlaşması gereği yapılan mübâdelede Müslüman cemaatin Girit'i terk etmeye mecbur kalmaları sonunda önce kiliseye çevrilmiş, daha sonra da Rumlar tarafından hiçbir iz kalmayacak şekilde yıktırılmıştır.

1. M. Kara, *Horasanizade Tekkesi'nin Kandiye'de Devski köyünde yer aldığını bildirmektir. Günümüzde bu adla bir yerleşim bulunmamakta; kaynaklarda geçen günümüze ulaşmamış aynı isimli tekke Dedeler (Vone)'de gösterilmektedir. (İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivi, 613. Defter, Girit Sakız Midilli Limni Cemaat-i İslamiye Evkaf Tasfiye Defteri, Sıra no: 251, ss.176-177.)*

The first of the Bektâşî lodges in Heraklion was the Horasanizade Bektâşî Dervish Lodge. According to Evliyâ Çelebi, this lodge was a charity built by the veteran and martyr Deli Hüseyin Pasha from his own property and housed 80 dervishes.

Vahdeti Efendi, the master/head of the Pir house in Hacibektaş, sent a Bektâşî detachment led by Horasanîzâde Mevlana Dervîş Ali to the conquest of Crete, and Dervîş Ali Efendi came to Istanbul and left for Crete on 25 Rebiülahîr 1055 (June 21, 1646) with the expedition. While the army was gathering in front of Heraklion, Dervîş Ali Efendi established a temporary dervish lodge in the village of Dedeler (Vone) near the Pedya in early 1057 AH and started to perform the rites. The dervish lodge built by Serdar Gâzi Deli Hüseyin Pasha, who appreciated the devotion and zeal of Dervîş Ali Efendi's group, at the northern end of the Inadiye Castle was endowed with a Sharia charge made in 1060 Jemaziyelevvel (May 1650) and the lodge was opened in late Ramadan (September) of the same year. After 280 years of activity, the Khorasan Bektâşî Lodge¹ was first converted into a church after the Muslim community was forced to leave Crete during the exchange of population in accordance with the 1923 Treaty of Lausanne, and then it was demolished by the Greeks so that no trace of it remained.

1. M. Kara states that Horasanizade Dervish Lodge was located in the village of Devski in Heraklion. Today, there is no settlement with this name; the lodge with the same name, which has not survived to the present day, is shown in Dedeler (Vone). (Istanbul Regional Directorate of Foundations archive, Book 613, Girit Sakız Midilli Limni Cemaat-i İslamiye Evkaf Tasfiye Defteri Sequence no: 251, pp.176-177.)

R.19.143

Horasani Tekkesi (1920'ler)

Horasani Lodge (1920's)

Girit, Laşid, Şeyh Abdülkadir Câmii

Crete, Lassithi, Sheikh Abdulkadir Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Girit, Laşid <i>Greece, Crete, Lassithi</i>
Bânisi <i>Built by</i>	Şeyh Abdülkadir (?)
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1923
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Vatan 1923

Vatan gazetesinin 17 Ağustos 1923 târihli “*Girit Müslümanları Tahammülsüz Bir Hâldedir*” başlıklı haberinde, Girit’teki Laşid (Lassithi) sancağında Şeyh Abdülkadir Câmii’nin Ermeni kilisesine tahvil edildiği bildirilmektedir.

Vatan Newspaper's August 17, 1923 article titled “*Girit Müslümanları Tahammülsüz Bir Hâldedir* [Crete Muslims are in an Intolerable State]” reported that the Sheikh Abdülkadir Mosque in the Lashid (Lassithi) sanjak in Crete was converted into an Armenian church.

گرید مسلمانلری تحملسوز بر حالده در

ممهود نایب زاده کی آملرده یونانلیله یاردیجاق ایتمکده و کندی

منفعتلری نامه یونون مسلمانلرک حیاتیله اویناقده درل

برقاج کرن توفیق ایبدلکه نصکره جهت مدایه دن
تخلیه ایبلشدر . بو جنایت دهواسی « رسمو »
تکلمه سنده رؤیت اولوندی نه حکم ویرلسه
بکنیرسکن ۱۴ جرم مشهود حائنه یاقالان قائل
منعمد لا رخصت سلاح طاشیدیندن طولانی
سکر کون حبس جزاسنه محکوم ایبدلی .
مخدرات اسلامیه آرتق سوقاغه جیقاماز
اولدیلمر . چونکه روم جوچقلمی سوقاغه براسلام
قادی کوروزکرنده « قازغول ، راهبیل ، نه میدانه
جیتدی » ندای تزییفله یونلری طاشه طوقتمده درل .
اسلام جنازه می ده دوچار تحقیر اولمده درل . اهالی
اسلامیه دن وفات ایبدلرک جنازه می قبرستانه نقل
ایبدلیرکن بولرده روم جوچقلمی « هرکون
بشی ، هفتده بوزی کبرسون » دبه مقام تحقیرده
باغیرمده و جنازه می نقیبایله اهل اسلامی اعضاء
ومتأثر ایتمکده درل . رسموایله حایه ولاشیدسنجا .
قرنده قی جاملر چوق زماندن بری کابیسایه تحویل
اولوندی . اخیراً شیخ عبدالقادر جامیده
ارمنی کابیسایه تحویل ایبلشدر . اهالی اسلامیه نیک
مزارلقری ده فضولا « مصادره اولنورق تارلایه
تحویل ایبلشدر . آباء واجادسزک و شهیدای
اسلامیه نیک عظام مبارکسی اوززنده زرعیانه دوام
ایبلکده در .

یونان حکومت اختلاله نیک اولجه ما کدویایه
سوق ایتمش اولدی ایشقاجیلری . ماهه صلیحه نیک
احتمال عدتیک کسب قوت ایتمش اوززنده چکلرده
کریده هودت ایتمش و بونلر میانده کبسامو
قساسنک « مالازرو » فریه سندن مورطاک
نامنده کی برارلر ما کدویایه شهید ایتمکری
اهالی اسلامیه دن برینک بوردن و قولالقرنی
جانظفرنده ساقلا بوزی بورایه کتیرمشر و میخانه ده
فغاری تومرله دکدن سوکره مقام اتخارده کنندی
دیندارلرینه ارانه ایله اظهار غرور و شادمانی
ایتملدر .

کریدک لاشید منصرفی ممهود نایب زاده علی
مبادلله نفوس و املاک عاپنده برخطره راستر
حاننامه تنظیم و دول مؤتلفه ایله یونان حکومتنه
اعطا ایتملی ایچون کرید مسلمانلری نزدنده
تشیبات و تشوقانده بولوش و نشیت واقی اجبار
واخانه درجه سنه وارد برمش ایسه ده بر دولو
احراز موقیث ایده منمشدر . بوجه شهید و خانقه به
رغمأ حایه ایله رسمودن برتک طرفدار بولامدی
کپی قنده بدنده کنندیلمر فکر وهم عیاری
اولان قنده نایب قیب زاده محمد کاظم انندیلمر
یشقه بو فکره اشتراک ایده جک بولامشدر .
خرستیانلرک تشویقه یایلان اشو تشبیه کنیدی
روملرینک مقصدلری کرید مسلمانلری بوسورته
بادلندن خارج برادرلرک بالا خره مالارینه قولایجه
وضع ید ایتمکدر . حکومت مدیکت اسلاملرک
بوچیح وضعینه برنایب و برجهک تدابیر اتخا
ایتمش بالخاصه نمی ایده در .

حایه دن آغستوس تاریخله غن نه سزه یازیلدیور :
کریده کی اهالی اسلامیه نیک حالی کوندن کونه
کسب و خامت ایبدیلور . جزیره نیک هم طرفنده
اهل اسلام شهرلرده اقامتله مجبور اولدی . شهرلر
خارجنده کی اسلام املاک و عقاراتی بری روملر
ایله آناطولی دن کتیریلن روم وارمنی مهاجرلرینک
بدانتفاع و اغتصابنده قالدی . آناطولی مهاجرلری
مکاتب اسلامیه ایله جوامع شریفه به برلشدرلرکی
کی اسلام خانلرله اسلام دکانلرنده بیله اقامه
واسکان ایتملرله . اهالی اسلامیه نیک اموال
منقول و غیرمنقوللری بری روملر ایله آناطولی
مهاجرلرینک ایادی انتفاع و اغتصابنده بولندی
حاله حکومت اسلامیه آغیر آغیر ویرکولر
طرح رسوم موضوعه می جبراً تحصیل ایتمکده درل .
ایشته اهالی اسلامیه نیک اموال و املاک
خصوصنده کی و مشیتلری بولجه بوکرلر آجیسی
بردرجه درل . امنیت حیات و موجودیتلری ایسه
دائمی برتهید و اغتصاب تضییق آنتنده هر دم
اولومه مروض برخالنلکده درل . چکلرده رسومده
قاپودان حسن قادردک خانه سنده عقد نکاح مراسمی
اجرا اولونورکن ایکی روم عسکرینک بیره دن
ایجری به آندقری برال بوماسندن اوراده دن
مخدرات اسلامیه دن بری شهید و دیگر ایکیسی
مجرور اولمشدر . مجروح ایکی اسلام قادی نندن
بریسده بالا خره آلدینی حریمه دن متأثر آرنخال
ایشدر . حکومت بو جنایتی اهالی اسلامیه به عطف
واسناد ایبدک بیکنانه ایکی بیچاره مسلمان
تحت توفیق آلمش و بوسورته بر طاش ایله
ایکی فرش اورمق فکره مقصدی تمقیب ایتمش
ایسه ده محل جنایت یقینده اقامت ایتمکده اولان
بر قرانسر راهی ایله قافقاسیالی بر خریستیان
قادی عسکرلری بویبار آنازکن کورمش و مشاهدات
واقعه لرنی انشای تحقیقانه کراراً تأیید ایتمش
اولدقرندن حکومت عدلیه تحت توفیقده بولندی
بیچاره مسلمانلرک کرها تخلیه سبیلنه مجبور
اولشدر .

آجقدن اولوم درجه سنه کن (محمد ذراوی)
ولقب دیگرله « قاقالا » نامنده کی فقیر مسلمان
اکک بولدی . تمبر صحیفه آشل ایتمک اوزر رسمو به
کیدرکن انشای راهده « یسوقوی » قره سی
دره سنده بر خریستیان طرفندن آغیر صورته
جرح ایبدلکدن سوکره وجودی دلیک دشبک
ایتمش ایسه ده بیچاره وفات ایتمش و سقط
برحاله قلمشدر .

یکین هفته قنده شهری خارجنده « فورتعاجه
محل منده علی شریف نامنده کی برمسلمان خریستیانلر
طرفندن بر صورت لجه ده شهید ایبدلی . یته
آز زمان اول قنده کوندوزون سوقق
اوزتمنده آناطولی مهاجرلرین بر روم بلاسب
حسن و جعفر نامنده کی ایکی اسلامی شهید و فاضل
اسمده کی بر مسلمانیه ده جرح ایتمشدر . قائل

GİRİT MÜSLÜMANLARI TAHAMMÜLSÜZ BİR HÂLDEDİR

“... Resmo ile Hanya arasındaki ve Leşid sancaklarındaki câmiler çok zamandan beri kiliseye tahvil olundu. Ahiren Şeyh Abdülkadir Câmii de Ermeni Kilisesi'ne tahvil edilmiştir. Ahali-i İslâmiyenin mezarlıkları da fuzûlen müsâdere olunarak tarlaya tahvil edilmiştir. Ecdâdımızın ve şühedâ-i İslâmiye'nin azmi mübarekesi üzerinde ziraate devam edilmektedir...”

Vatan, 17 Ağustos 1923, S.139, s.2.

CRETE MUSLIMS ARE IN AN INTOLERABLE STATE

“... The mosques between Rethymno and Chania and in the Lashid sanjak have long since been converted into churches. The Sheikh Abdulkadir Mosque was also converted into an Armenian Church. The graveyards of the Islamic people were also confiscated and turned into farms. Agriculture continues on the sacred graves of our ancestors and the martyrs of Islam...”

Vatan, August 17, 1923, S.139, p.2.

Girit, Yalıpetre, Ankebut Ahmet Paşa Câmii

Crete, Ierapetra, Ankebut Ahmet Pasha Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Girit, Yalıpetre <i>Greece, Crete, Ierapetra</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Ankebut Ahmet Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	17. yüzyıl <i>17th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924'ten sonra <i>After 1923</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Yohannis Kilisesi <i>St. John Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 742/221/91
Kaynakça <i>References</i>	Ameen 2019: 138, Karantzikou-Pinelopi 2003: 6-7, Stavrinidis 1976: 335-337, digitalcrete.ims.forth.gr

Girit Adası'nın güneyindeki Yalıpetre'de, Adelp-hon Chana Sokağı'nda, Agios Ioannes Kilisesi yer almaktadır. Yapı, Girit'teki Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü'nde, Ankebut Ahmet Paşa Câmii olarak kayıtlıdır. VGMA'da *Girit Muhafızı Ankebud Ahmed Paşa bin Ali Bey Vakfı*, defter no:742, sayfa no:221, sıra no:91'de kayıtlıdır. Girit'te kurulup H. 10.04.1091 / M. 10.05.1680'de tanzim edilen vakfiye, H. 20.04.1198 / M. 13.03.1784'te tescil edilmiştir.

Budin Beylerbeyliği de yapan Ankebut Ahmet Paşa, 1661'de Girit Serdarlığı'na getirildi. Fetih-ten sonra adada kalarak, adayı içten ve dıştan gelecek saldırılara karşı koruyup, huzuru temin etti. Vefatına kadar burada kaldı, 1680 yılında Hanya'da vefat etti. Ankebut Ahmet Paşa'nın Yalıpetre'deki câmisinden başka Kandiye ve Resmo'da da câmileri bulunmaktadır.

Câminin ilk hâlinde, dikdörtgen planlı, kırma çatılı, sade bir mimaride inşâ edilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Câmi, kiliseye çevrilirken batı cephenin ortasından giriş kapısı açılmış ve doğu cepheye apsis eklenmiştir. Giriş kapısının üzerine, çatıya bir de çan kulesi ilâve edilmiştir. Mevcut kilise, kuzeyden 133.98° açıyla kible yönündedir.

R.19.144

Yalıpetre'de Aziz Yohannis Kilisesi'ne dönüştürülen Ankebut Ahmet Paşa Câmii (2018)

Ankebut Ahmet Pasha Mosque in Ierapetra, which was converted into the Church of St. Yohannis (2018)

The Church of Agios Ioannes is located on Adelphon Chana Street in Ierapetra, in the south of the island of Crete. The building is registered as Ankebut Ahmet Pasha Mosque in the Institute of Mediterranean Studies in Crete. In VGMA, *Girit Muhafızı Ankebud Ahmed Paşa bin Ali Bey Vakfı* is recorded in book no: 742, page no: 221, row no: 91. Founded in Crete and issued on 10.04.1091 / 10.05.1680, the foundation deed was registered on 20.04.1198 / 13.03.1784.

Ankebut Ahmet Pasha, who also served as the Beylerbey of Budin, was appointed as the Chief Commander of Crete in 1661. After the conquest, he stayed in the island, defended the island against internal and external attacks and ensured peace. He stayed here until his death and died in 1680 in Chania. In addition to his mosque in Ie-

rapetra, Ankebut Ahmet Pasha also has mosques in Heraklion and Rethymno.

It is estimated that the mosque was originally built in a rectangular plan, with a hipped roof and a simple architecture. When the mosque was converted into a church, the entrance door was opened from the center of the west facade and an apse was added to the east facade. A bell tower was added to the roof above the entrance door. The existing church is at an angle of 133.98° from the north.

Gördüs, Mehmet Çavuş Câmii

Korintos, Mehmet Cavus Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Gördüs <i>Greece, Korinthos</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Mehmet Çavuş
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	16. yüzyıl <i>16th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1687-1715 Katolik Kilisesi <i>1687-1715 Catholic Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Evliyâ Çelebi 8/275, Kiel 1996: 156

1458'de Fâtiht Sultan Mehmet tarafından fethedilen Gördüs (Korinthos), Mora Yarımadası'nın kuzeyinde yer almaktadır. 1667'de şehre gelen Evliyâ Çelebi, kale içini anlattıktan sonra diğer câmiler ve yapılar hakkında bilgi verip; Mehmet Çavuş Câmii'ni "*çarşı içinde, kurşunsuzdur ancak kalabalık cemaati vardır*" şeklinde bildirmektedir.

1811'de Gördüs'e gelen Stackelberg, Evliyâ Çelebi'nin tarif ettiği çarşının ve Mehmet Çavuş Câmii'nin gravürünü çizmiştir. Bu gravürden anlaşıldığı kadarıyla Mehmet Çavuş Câmii, büyük bir orta kubbe ve yanlarındaki iki kubbeden oluşmaktadır. Tek şerefeli minâre ile câminin yanında (muhtemelen) bânîsinin kubbeli türbesi de görülmektedir. Kubbeler kiremitle kaplıdır.

Gördüs, 1687'de Venediklilere bırakılınca, şehirdeki Osmanlı eserleri tahrip edilmiş, bazı câmiler askerî amaçlı depo olarak kullanılmış, Mehmet Çavuş Câmii de kiliseye çevrilmiştir. 1715'te Türklerin şehri geri almasıyla birlikte şehirdeki

İslâmî hayat tekrar canlanmış; Mehmet Çavuş Câmii eski hâline döndürülmüş ve şehirde yeni câmiler de inşâ edilmiştir. 1960'larda câmi yıktırılarak yerine Palaio Korinthos Kilisesi inşâ edilmiştir.

Gördüs (Korinthos), conquered by Mehmet II in 1458, is located in the north of the Peloponnese peninsula. Evliyâ Çelebi, who came to the city in 1667, gives information about other mosques and buildings after describing the interior of the castle and reports the Mehmet Çavuş Mosque as "*in the bazaar, it is lead-free but has a crowded congregation*".

Stackelberg, who came to Korinthos in 1811, made an engraving of the bazaar and the Mehmet Çavuş Mosque described by Evliyâ Çelebi. According to this engraving, the Mehmet Çavuş Mosque consists of a large central dome and two domes on its sides. Next to the minaret with a

R.19.145

1811’de Gördüs Çarşısı ve Mehmet Çavuş Câmii (Magnus von Stackelberg)
Korinthos Bazaar and Mehmet Çavuş Mosque in 1811 (Magnus von Stackelberg)

single balcony, there is probably the domed tomb of its founder. The domes are covered with tiles.

When Korinthos was ceded to the Venetians in 1687, the Ottoman artifacts in the city were destroyed, some mosques were used as military warehouses and the Mehmet Çavuş Mosque was converted into a church. When the Turks recaptured the city in 1715, Islamic life in the city was revived; the Mehmet Çavuş mosque was restored to its original state and new mosques were built in the city. In the 1960s, the mosque was demolished and the Palaio Korinthos church was built on its place.

Gümülcine, Eski Câmi

Komotini, Eski (Old) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Gümülcine <i>Greece, Komotini</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	14. yüzyıl <i>14th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1912-19 Bulgar Ortodoks Kilisesi <i>1912-19 Bulgarian Orthodox Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Eski Câmi <i>Eski (Old) Mosque</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 652/2-102-183, VGMA 691/70
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/235-236, Bıçakçı 2003: 139-142, Evliyâ Çelebi 8/84, İsmail 2010: 68-72, Kiel 1971a: 421

Eski Câmi, Gümülcine’de eski adı *Câmiî Atik* Mahallesi olan bölgede, günümüzdeki Gravias Sokağı’nda bulunmaktadır. Şehrin fethinden sonra inşâ edilen câminin yapım târihi bilinmemektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, Gümülcine Câmii Atik Vakfı’nın H 10/08/1184 (M 29/11/1770) tarihli vakfiyesi bulunmaktadır. Eser, 1678, 1853 ve 1920 târihlerinde onarılmıştır. Evliyâ Çelebi, câminin çarşı ortasında olup cemaatinin kalabalık olduğunu söylemektedir. Seyyah, eserin onarım kitâbesini şöyle bildirmektedir:

*Rüzgâr ile bozulup câmiin
Kim binâsı köhneleşmişti tamam
Dedi tecdidi Sipâhi târihin
Câmiin kalbi aceb rûşen makâm
Sene 1088 [1678]*

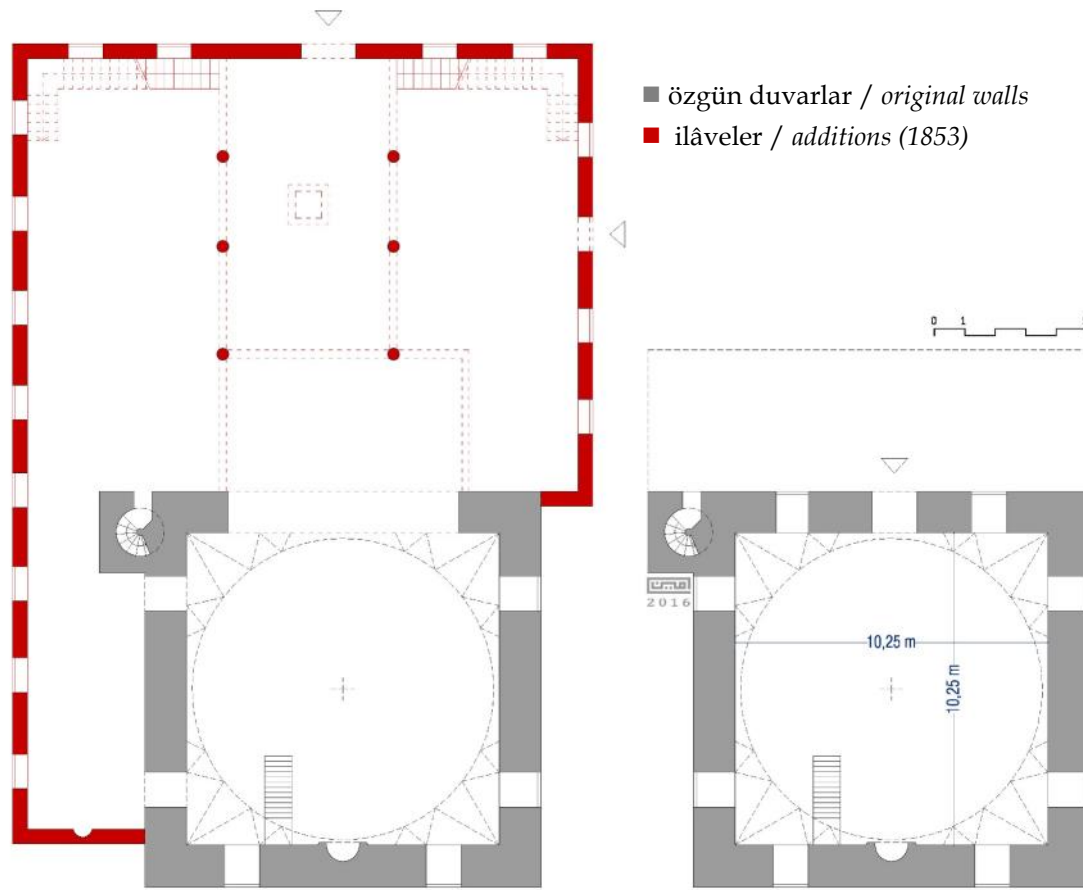
Evliyâ Çelebi’nin bildirdiği bu kitâbe, câminin orta kapısında muhafaza edilmektedir. Eski Câmî’nin ilk hâli; kare planlı, kubbeye örtülü, kiremitli küçük bir yapıdır. 1853 yılında, Sultan Abdülmecid döneminde câmiye esas yapının iki

misli büyüklüğünde, kiremit çatılı, iki katlı bir ek yapılmış ve câmi bugünkü hâlini almıştır.

1912’de şehri işgal eden Bulgarlar, Eski Câmî’nin tek şerefeli minâresini şerefesine kadar yıkmış ve câmiyi kiliseye çevirmişlerdir. Câmînin batı tarafındaki kitâbeyi kırmışlar, doğu tarafındaki hazîrede bulunan Sultan IV. Murat’ın torunu Şehzâde Mehmet’e ait, üzeri kurşun kaplı zarif kubbeli türbeyi de yıktırmışlardır. Daha da ileri giderek mezarları kazıp kemikleri toplayarak Sofya’ya Bulgar Kralı Ferdinand’a göndermişlerdir.

Bölge Fransız yönetimine (1919-1920) geçtiğinde, Türk azınlığın ileri gelenlerinin başvurusu üzerine eser tekrar kendilerine iade edilmiş ve yeniden câmiye çevrilmiştir. Câmînin mevcut iki şerefeli minâresi de, o dönemde inşâ edilmiştir. Bakımlı ve iyi durumdaki Eski Câmî, günümüzde de ibâdete açıktır.

Gümülcine Eski Câmî'nin rölöve planı ve restitüsyon önerisi (Rölöve planı Kiel'den işlenerek yeniden çizilmiştir.)

Survey plan and restitution proposal of Komotini Old Mosque (The survey plan was processed and redrawn from Kiel.)

Eski Mosque is located on today's Gravias Street in the area formerly known as Câmî-i Atik neighborhood in Komotini. The date of construction of the mosque, which was built after the conquest of the city, is unknown. In the archive of the General Directorate of Foundations, there is a foundation dated H 10/08/1184 (M 29/11/1770) of Komotini Câmîi Atik Foundation. The work was repaired in 1678, 1853 and 1920.

Evliyâ Çelebi states that the mosque is in the middle of the bazaar and its congregation is crowded. The traveller reports the repair epitaph of the work as follows:

*Rüzgâr ile bozulup câmiin
Kim binâsı köhneleşmişti tamam
Dedi tecdidî Sipâhi târihin
Câmiin kalbi aceb rûşen makâm
Sene 1088 [1678]*

This epitaph reported by Evliyâ Çelebi is preserved on the middle door of the mosque. The first version of the Eski Mosque was a small building with a square plan, covered with a dome and tiled. In

1853, during the reign of Sultan Abdülmecid, a two-storey addition with a tile roof, twice the size of the original structure, was built and the mosque took its present form.

The Bulgarians, who occupied the city in 1912, demolished the single-balcony minaret of the Eski Mosque down to its balcony and turned it into a church. They broke the epitaph on the west side of the mosque, and demolished the elegant domed tomb covered with lead belonging to Sultan Murat IV's grandson, Prince Mehmet, located in the graveyard on the east side. They went even further and dug up the graves, collected the bones and sent them to Sofia to the Bulgarian King.

When the region came under French rule (1919-1920), upon the application of the prominent members of the Turkish minority, the monument was returned to them and converted back into a mosque. The existing minaret of the mosque with two balconies was also built at that time. Well maintained and in good condition, the Old Mosque is still open for worship today.

R.19.146

Gümülcine Eski Câmî (2023)

Komotini Eski Mosque (2023)

R.19.147

Gümülcine Eski Câmî'nin hazîresinde şehzâde türbesinin bulunduğu alan (2016)
The area where the tomb of the prince is located in the cemetery of the Eski Mosque in Komotini (2016)

R.19.148

Gümölcine Eski Câmî (2016)

Komotini Eski Mosque (2016)

R.19.149

Gümülcine Eski Câmî (2016)

Komotini Eski Mosque (2016)

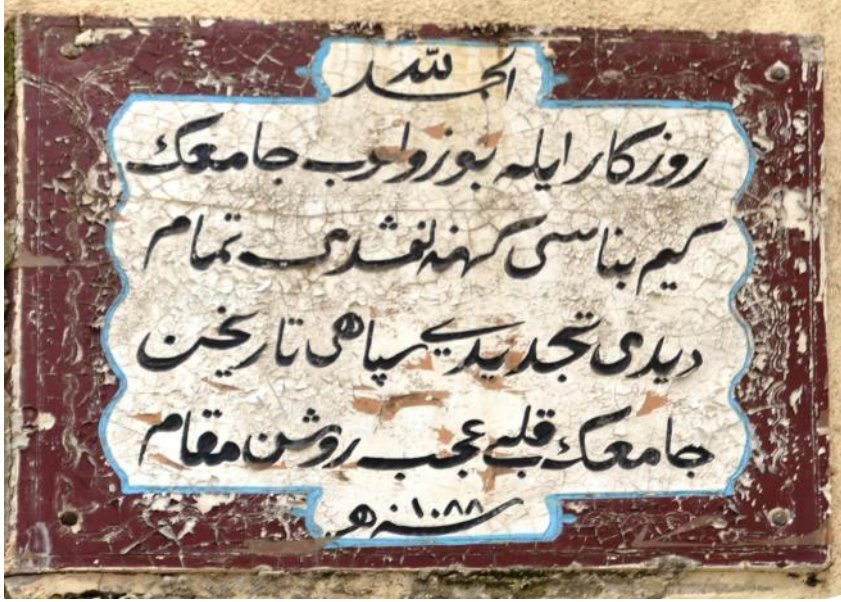

R.19.150

Gümülcine Eski Câmî (2016)

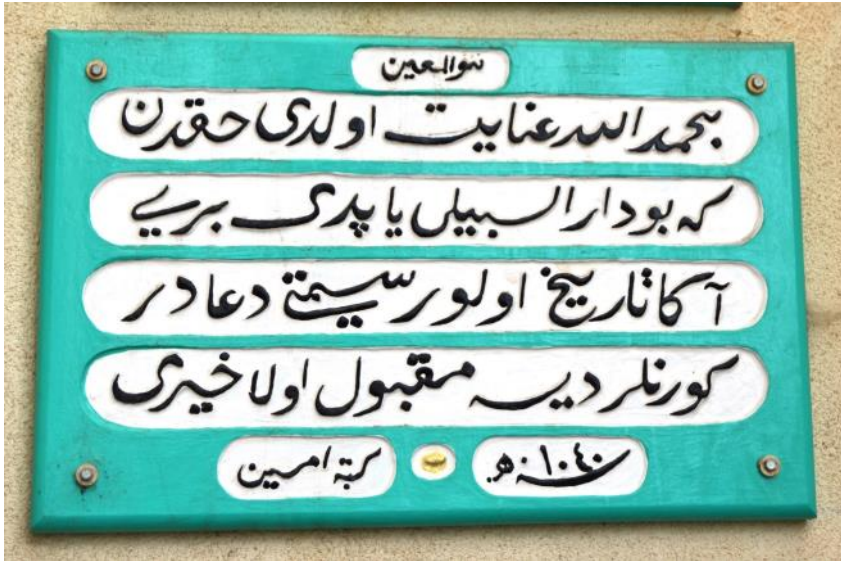
Komotini Eski Mosque (2016)

R.19.151

Evliyâ Çelebi'nin bildirdiği tâmir kitâbesi (2016)
The repair epitaph reported by Evliyâ Çelebi (2016)

Elhamdülillah
 Rüzgâr ile bozulup câmiin
 Kim binâsı köhneleşmişti tamam
 Dedi teccidi Sipâhi târihin
 Câmiin kalbi aceb rûşen makâm
 Sene 1088 [M. 1678]

R.19.152

Günümüze ulaşmamış sebilin kitâbesi (2016)
The epitaph of the fountain that has not survived to the present day (2016)

Bihamdillah inâyet oldu Hakk'tan
 Ki bu darüssebîli yaptı biri
 Âna târih olur semti duâdır
 Görenler dese makbul ola hayrı
 Sene 1040 [M. 1631]
 Ketebe Emin

Gümülcine, Gâzi Evrenos Bey İmâreti

Komotini, Imaret of Gazi Evrenos Bey

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Gümülcine <i>Greece, Komotini</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Hacı Gâzi Evrenos Bey
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1365-1370
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1912 Bulgar Ortodoks Kilisesi <i>1912 Bulgarian Orthodox Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Ortodoks Kilisesi Müzesi <i>Museum of Orthodox Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 175/280/2293
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/236, Bıçakçı 2003: 134, Evliyâ Çelebi 8/85, Koç 2011: 128-129, Lowry 2009: 32-34, Lowry-Erünsal 2010: 86-87

Gümülcine (Komotini) şehir merkezindeki Gâzi Evrenos Bey Külliyesi, Osmanlıların ünlü akıncı beylerinden Evrenos Bey tarafından, 1365-70 yılları arasında yaptırılmıştır. VGMA'da, *Gâzi Evrenos Bey Câmii ve İmâreti Vakfı* defter no:175 sayfa no:280 sıra no:2293'te kayıtlıdır. VGMA'da *Gâzi el-Hac Evrenos Bey Câmii-i Şerîf ve İmâreti Vakfı* adıyla 34 ayrı kaydı bulunmaktadır. Bünyesinde mescit, imâret ve zâviyeyi barındıran külliye, Yunanistan'daki en eski Türk-İslâm eserdir. Evliyâ Çelebi, imâreti şöyle ifade eder: "*Gâzi Evrenos İmâreti'nin sabah ve akşam yemekleri boldur. Her üç adama ve beş adama birer sini yemek devamlı olarak verilir. Her misafirin atlarının başına birer yemlik vakıf tarafından mütevelli verir. Gayet büyük bir vakıftır.*"

Erken Osmanlı mimarisinin bir örneği olan yapı, "ters T" planlıdır. İmâretin kitâbesi, Balkan Sa-

vaş'ından sonra şehrin Bulgar işgali döneminde (1912) kazanmış ve yerinden sökülüştür. Günümüzde müzede saklanan bu kitâbenin yerinde, işgal döneminde konulmuş Bulgarca kitâbe bulunmaktadır.

Beş yüz yıl boyunca seyyahların ve fukarânın karınlarını doyurmuş olan imâret, Batı Trakya'nın Yunanistan topraklarına ilhakının ardından kaderine terk edilmiş ve 1980'li yılların sonuna kadar da *trafo* olarak kullanılmıştır. Daha sonra harap hâldeki eser onarılarak Gümülcine Rum Ortodoks Kilisesi'nin Müzesi olarak tahsis edilmiştir. Günümüzde, mübâdele yıllarında (1923-24) Anadolu'dan gelen göçmenlerin getirdikleri ikonaların sergilendiği bir müzedir.

R.19.153

Gümülcine'de Gâzi Evrenos Bey İmâreti
Gâzi Evrenos Bey Imaret in Komotini

Gâzi Evrenos Bey Complex in Komotini city center was built by Evrenos Bey, one of the famous raiding beys of the Ottomans, between 1365-70. In VGMA, *Gâzi Evrenos Bey Câmii ve İmâreti Vakfı* is registered in book number 175, on page 280 (row: 2293). There are 34 separate records in VGMA under the name *Gâzi el-Hac Evrenos Bey Câmii-i Şerîf ve İmâreti Vakfı*. The complex, which includes a *masjid*, *imâret* and *convent*, is the oldest Turkish-Islamic monument in Greece. Evliyâ Çelebi describes the *imaret* as follows:

"...The morning and evening meals of Gâzi Evrenos Imâret are abundant. One tray of food for every three-five men is given continuously. A feeder for each guest's horse is given by the trustee of the foundation. It is a very large foundation."

An example of early Ottoman architecture, the

building has an "inverted T" plan. The epitaph of the imaret was scratched and removed during the Bulgarian occupation of the city after the Balkan War (1912). Today, this epitaph, which is kept in the museum, is replaced by a Bulgarian inscription that was put in place during the occupation period.

The imaret, which fed travelers and the poor for five hundred years, was abandoned to its fate after the annexation of Western Thrace to Greece and was used as a *transformer* until the end of the 1980s. Later, the dilapidated building was repaired and allocated as the Museum of the Greek Orthodox Church of Komotini. Today, it is a museum where the icons brought by the immigrants from Anatolia during the exchange years (1923-24) are exhibited.

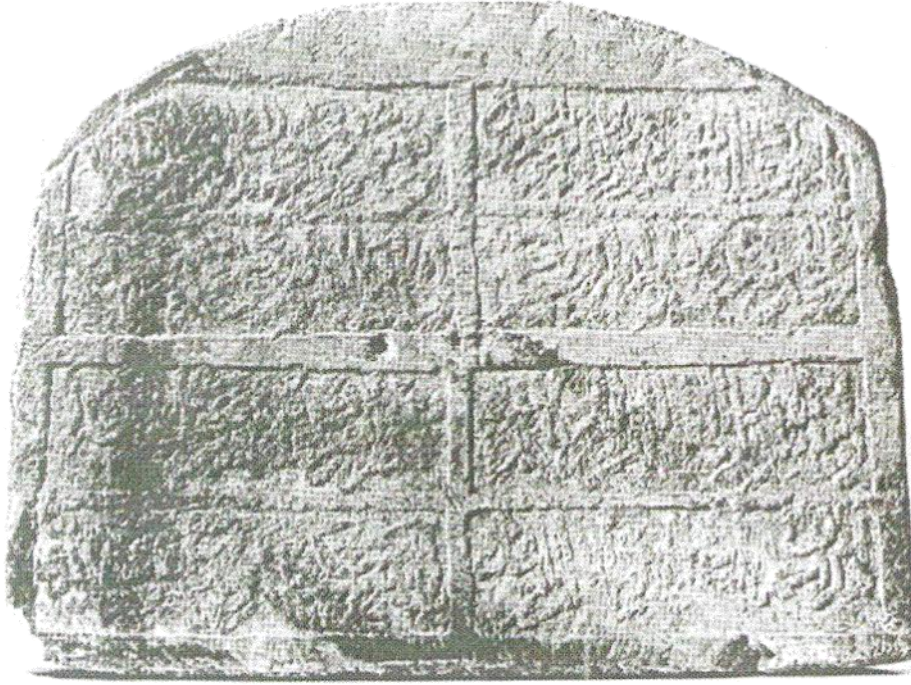
R.19.154

Gümülcine Gâzi Evrenos Bey İmâretî'nin Bulgar işgalinde yerleştirilen kitâbesi

The epitaph of Gâzi Evrenos Bey imaret in Komotini placed during the Bulgarian occupation

Hram Sv. Tsar Boris
(Aziz Kral Boris'in KİLİSESİ)
(Church of St. King Boris)

R.19.155

Gümülcine Gâzi Evrenos Bey İmâretî'nin arkeoloji müzesi deposundaki özgün kitâbesi

The original epitaph of Gâzi Evrenos Bey İmâret of Komotini in the archaeological museum storage

R.19.156

Gümülcine'de Gâzi Evrenos Bey İmâretî Gâzi Evrenos Bey İmâret in Komotini

Gümölcine, Hızır (Hızır) Baba Tekkesi

Komotini, Hızır (Hızır) Baba Dervish Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Gümölcine, Taşlık <i>Greece, Komotini, Petrota</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1967
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Baltalı 2008a, Bıçakçı 2003: 84, Mavrommatis 2005: 538

Hızır (Hızır) Baba Tekkesi, Gümölcine'nin (Komotini) Taşlık (Petrota) köyünde, kayalık bir tepe üzerindedir. 1962 yılına kadar ziyaret edilen Hızır Baba Tekkesi, Bulgar işgal döneminde tahrip edilmiştir. 1967 Albaylar Cuntası döneminde ise Batı Trakya'daki diğer Bektâşî tekkeleri gibi *Agios Georgios*'a adanarak kiliseye çevrilmiştir. 2008 yılındaki onarıma kadar, Hızır Baba'nın kavuklu mezar taşı tahrip edilen türbenin köşesinde durmaktaydı. Yapının giriş kapısının üstünde de târih yazılı kitâbe taşı ve çarkıfelek motifi bulunuyordu. 2008 yılında yapılan onarımda cephe tümüyle sıvandığı için bu kitâbe görünmez hâle getirilmiştir. 6x8 m boyutlarında iki bölümlü türbe mimarî bakımdan sade bir yapıdır.

Hızır (Hızır) Baba Dervish Lodge is located on a rocky hill in the village of Taşlık (Petrota) in Komotini (Komotini). Visited until 1962, Hızır Baba Dervish Lodge was destroyed during the Bulgarian occupation period. During the 1967 Junta of Colonels, like other Bektâşî lodges in Western Thrace, it was dedicated to *Agios Georgios* and turned into a church. Until the 2008 restoration, the tombstone of Hızır Baba with a turban stood in the corner of the destroyed tomb. Above the entrance door of the building, there was an epitaph stone with a date written on it and a passionflower motif. In the 2008 renovation, this inscription was rendered invisible as the facade was completely plastered. The 6x8 m two-sectioned mausoleum is architecturally a simple structure.

R.19.157

Hıdır Baba Türbesi
(2008 onarımından
önce)

*Hıdır Baba Tomb (before
2008 renovation)*

R.19.158

Hıdır Baba Türbesi
(2008 onarımından
sonra)

*Hıdır Baba Tomb (after
2008 renovation)*

R.19.159

Gümülcine Hıdır Ba-
ba Türbesi iç mekânı
*Interior of Komotini
Hıdır Baba Tomb*

R.19.160

Hıdır Baba Türbesi
(2008 onarımından
sonra)
*Hıdır Baba Tomb (after
2008 renovation)*

R.19.161

Gümülcine Hıdır Baba Türbesi'nde 2008 onarımında yok edilen kitâbesi

Inscription destroyed during the 2008 renovation of Komotini Hıdır Baba Tomb

R.19.162

Gümülcine Hıdır Baba Türbesi'nde 2008 onarımında yok edilen mezar taşı

Tombstone destroyed during the 2008 renovation of Komotini Hıdır Baba Tomb

Gümölcine Namazgâhi

Open Prayer Space (Namazgah) in Komotini

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Gümölcine <i>Greece, Komotini</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1946
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Nikola Kilisesi <i>St. Nicholas Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Akdeniz 2018: 158-159

Şehrin tam merkezinde yer alan Gümölcine Namazgâh Mezarlığı, 1946 yılında Yunan devleti tarafından kamulaştırılmıştır. Korunaklı ve bakımlı olan mezarlığa önce defin yasaklanmış, arkasından mezarların nakline izin verilmeden üzerine park ve kilise inşâ edilmiştir. Bugün şehir meydanına (Platia) bakan parkta, Gümölcine'nin simgesi hâline gelmiş *Kılıç Anıtı* bulunmakta olup park kısmı ve içindeki *Aya Nikola Kilisesi* hâlen faaldir.

Located in the very center of the city, Komotini Namazgâh Cemetery was expropriated by the Greek state in 1946. The cemetery, which was sheltered and well-maintained, was first forbidden for burial, and then a park and a church were built on it without allowing the graves to be transferred. Today, in the park overlooking the city square (Platia), there is the Sword Monument, which has become the symbol of Komotini, and the park and the church of St. Nicholas in it are still active.

R.19.163

Gümölcine Namazgâh Mezarlığı üzerine inşa edilen Aya Nikola Kilisesi (2020)

The church of St. Nicholas built on Komotini Namazgâh Cemetery (2020)

Horpeşte, Memi Bey Câmii

Argos Orestiko, Memi Bey Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Horpeşte <i>Greece, Argos Orestiko</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Memi Bey
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	16. yüzyıl <i>16th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1923'ten sonra <i>After 1923</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Azize Paraskevi Kilisesi <i>St. Paraskevi Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	Ev.K.K, 757/34
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/248

Horpeşte kasabasındaki tek câmi olan Memi Bey Câmii, Agias Paraskevis ile Antoniou Sokaklarının kesişiminde yer almaktadır. 16. yüzyılda inşa edilen câminin onarım öncesi fotoğrafından, almaşık duvar tekniğiyle yapıldığı görülmektedir. E. H. Ayverdi, câminin Ev.K.K, 757. defterin 34. sayfasında kayıtlı olduğunu bildirir.

Memi Bey Câmii, mübâdeleden sonra (1923), *Azize Paraskevi* ismiyle kiliseye çevrilmiştir. Aslı kısmı yaklaşık 9,5x9,5 metre ölçülerinde kare planlı, kubbeye örtülü bir hâlde olan câminin kuzey duvarında boşluk açılıp eserin kuzeyine 25x12 metre ilâve yapıp genişletilmiştir. Câminin kuzeybatı köşesinde minâre kâidesi yer almaktadır. Bu kâidenin üzerine çan kulesi inşa edilmiştir. 2016'da onarılan kilisenin cephelerine taş kaplama yapılarak özgün almaşık duvar örgüsü gizlenmiş, pencere oranları da değiştirilmiştir. Bazı

pencereler tümüyle kapatılmış; bazıları da kapıya çevrilmiştir. Mihrap da değiştirilerek apsis hâline getirilmiştir. Mihrabın iki yanındaki pencereler örülerek kapatılmış, içten yarım daire biçiminde niş yapılmıştır.

R.19.164

Kiliseye dönüştürme sırasında Horpeşte Memi Bey Câmii (1923 sonrası)

Memi Bey Mosque in Argos Orestiko during the conversion into a church (after 1923)

Memi Bey Mosque, the only mosque in the town of Argos Orestiko, is located at the intersection of Agias Paraskevis and Antoniou streets. Built in the 16th century, the photograph of the mosque before its restoration shows that it was built with the spiral wall technique. E. H. Ayverdi reports that the mosque is registered on page 34 of the 757th book of Ev.K.K.

Memi Bey Mosque was converted into a church under the name of St. Paraskevi after the exchange (1923). The original part of the mosque, which had a square plan measuring approximately 9.5x9.5 meters and covered with a dome, was enlarged by opening a gap in the north wall and adding 25x12 meters to the north of the work. In the northwest corner of the mosque, there is a minaret base. A bell tower was built on top of this bowl. The facades of the church,

which was repaired in 2016, were covered with stone cladding to hide the original masonry and the window proportions were changed. Some windows were completely closed and some were turned into doors. The altar was also changed and turned into an apse. The windows on both sides of the altar were covered with masonry and a semicircular niche was made from the inside.

R.19.165

Horpeşte Memi Bey
Câmii'nin onarım
öncesi batı cephesi
*The west façade of the
Memi Bey Mosque in
Argos Orestiko before
restoration*

R.19.166

Onarım sırasında
Horpeşte Memi Bey
Câmii'nin kible
duvarı (2016)
*The qibla wall of the
Memi Bey Mosque in
Argos Orestiko during
restoration (2016)*

R.19.167

Horpeşte Memi Bey Câmii'nin batı cephesi (2018)
West facade of Memi Bey Mosque in Argos Orestiko (2018)

R.19.168

Horpeşte Memi Bey Câmii'nin kible cephesi (2018)

Qibla facade of Memi Bey Mosque in Argos Orestiko (2018)

R.19.169

Horpeşte Memi Bey Câmii'nin doğu cephesi (2018)
East facade of Memi Bey Mosque in Argos Orestiko (2018)

R.19.170

Horpeşte Memi Bey Câmii (2018)

Memi Bey Mosque in Argos Orestiko (2018)

R.19.171

Horpešte Memi Bey Câmiî'nin harimi (2018)
The harim of Memi Bey Mosque in Argos Orestiko (2018)

İskeçe, Eski Câmî ve Saat Kulesi

Xanthi, Eski (Old) Mosque & Clock Tower

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, İskeçe <i>Greece, Xanhti</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Hacı Emin Ağa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	H.1275 / M.1858-59
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1912 Bulgar Ortodoks Kilisesi <i>1912 Bulgarian Orthodox Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 182/56/238; VGMA 2444/52
Kaynakça <i>References</i>	Bıçakçı 2003: 189-190, 196, Delioğlu 2008: 22-23, Kiel 2000: 553-555, Yapar Ünal 2019: 13-24

İskeçe kent merkezinde Hacı Emin Ağa tarafından yaptırılan, *Pazaryeri Câmîi* olarak da bilinen Eski Câmî yer alıyordu. Câmî, etrafındaki medrese, hamam, şadırvan, sebîl ve saat kulesiyle birlikte bir külliye şeklindeydi. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, *Pazaryeri Câmîi* Vakfı 11.09.1338 (30.05.1920) târîhli kaydı bulunmaktadır (VGMA 182-56-238).

Balkan Savaşlarında (1912) Batı Trakya'yı işgal eden Bulgarlar, şehirlerdeki en büyük câimleri kilise yapıp Türk ve Rum ahaliye zulmettiler. Bu sırada Eski Câmî tahrip edilerek kiliseye çevrilmiş, saat kulesine de haç dikilmiştir. II. Dünya Savaşı'nda (1943) yine Bulgarlar tarafından sebîli, şadırvanı ve minâresi ile birlikte yıktırılarak tamamen yok edilmiştir. Sonraki yıllarda Yunan yönetimince câmî yerine yakın bir yerde bir kilise inşâ edilmiştir.

Eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla; saat kulesine bitişik, iki yanında çeşme bulunan kemerli kapıdan câminin avlusuna giriliyordu. Giriş kapısının üzerindeki kitâbede kısmında Hat-tat Ârif Efendî'ye ait *udhulûhâ bi selâmin âminîn* yazılıydı. Câmî, kiremitle örtülü, çatılı ve tek şerefeli minâreye sahipti. Şadırvanı avlunun dışında meydanda kiremitle örtülü baldaken tarzındaydı.

In the city center of Xanthi was the Eski Mosque, also known as the Pazaryeri Mosque, built by Hacı Emin Ağa. The mosque was in the form of a complex with its madrasah, bathhouse, fountain and clock tower. In the archive of the General Directorate of Foundations, there is a record

tagged as *Pazaryeri Câmii Vakfı* dated 11.09.1338 (30.05.1920) (VGMA 182-56-238).

The Bulgarians who occupied Western Thrace during the Balkan Wars (1912) turned the biggest mosques in the cities into churches and persecuted the Turkish and Greek population. In the meantime, the Eski Mosque was destroyed and turned into a church and a cross was erected on the clock tower. During World War II (1943), it was again demolished by the Bulgarians together with its fountains and minaret. In the following years, a church was built by the Greek administration in a place close to the mosque.

According to its former photographs, the courtyard of the mosque was entered through an arc-

hed door adjacent to the clock tower with a fountain on both sides. The epitaph above the entrance door reads "*udhulûhâ bi-selâmin âminîn*". The mosque had a roofed minaret covered with tiles and a single balcony. The fountain was in a baldachin style covered with tiles in the square in the shower of the courtyard.

R.19.172

İskeçe Pazaryeri ve Saat Kulesi (1913, Bogdan Filov)

Xanthi bazaar and clock tower (1913, Bogdan Filov)

R.19.173

İskeçe Pazaryeri ve
Saat Kulesi

*Xanthi bazaar and clock
tower*

R.19.174

İskeçe Saat Kulesi
(2016)

Xanthi Clock Tower
(2016)

İskeçe, Kütüklü Baba Tekkesi

Xanthi, Kutuklu Baba Dervish Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, İskeçe, Kerevizli <i>Greece, Xanthi, Selino</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Evrenosoğlu ailesi <i>Evrenosoğlu family</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	14. yüzyıl <i>14th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	2000
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Kütüklü Baba Tekkesi / Aya Yorgi Kilisesi <i>Kutuklu Baba Dervish Lodge / St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BOA C.EV. 272/13893, BOA C.EV. 646/32564
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/240, Bakırtzis 2008: 318-319, Lowry 2009: 41-45, Mavrommatis 2005: 537

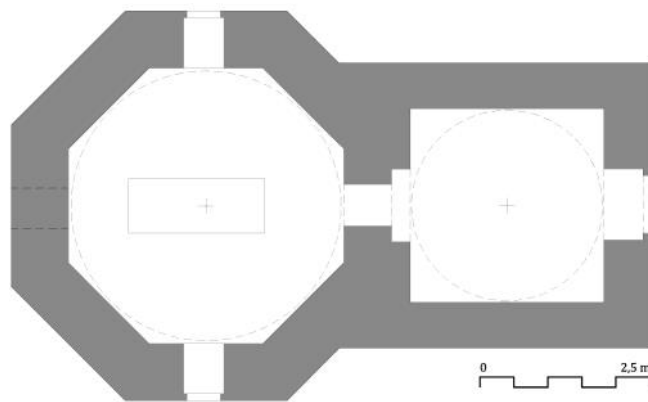
Kütüklü Baba Türbesi, İskeçe'nin (Ksanthi) Kerevizli (Selino) köyünde yer almaktadır. Osmanlı akıncılarından Gâzi Evrenos Bey'in çağdaşı Bektâşi şeyhlerinden Kütüklü Baba'ya ait olan tekkenin inşâ târihi bilinmemektedir. Mimarî üslûp olarak 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başlarında yapılmış olma ihtimali yüksektir. Kare planlı zâviye ile sekizgen planlı türbeden oluşan eser, kesme taştan inşâ edilmiştir. 2009 yılında kısmen onarılan eser, Batı Trakya'daki diğer Bektâşi tekkeleri gibi ikonalar yerleştirilmek suretiyle yerel halk tarafından sahiplenilerek bir Hristiyan mekânına dönüştürülme gayretindedir. Kütüklü Baba Tekkesi'ni kiliseye dönüştürme çabaları günümüzde de devam etmektedir. Son olarak; belediye Dimokritia 2011 yaz etkinlikleri kapsamında 24 Temmuz 2011 Pazar akşamı Kütüklü Baba Tekkesi'nde konser düzenlenmiş ve konser bitiminde konseri izlemeye gelen Hristiyanlar türbenin içinde bulunan ikonların yanında mum yakarak ibâdet etmişlerdir.

Kütüklü Baba Tomb is located in Kerevizli (Selino) Village of Ksanti (Xanthi). The construction date of the dervish lodge belonging to Kütüklü Baba, one of the Bektâşi sheikhs and a contemporary of Gâzi Evrenos Bey, one of the Ottoman raiders, is unknown. In terms of architectural style, it is likely to have been built in the late 14th and early 15th centuries. Consisting of a square-planned lodge and an octagonal tomb, it was built of cut stone. In 2009, the monument was partially repaired and, like the other Bektâşi dervish lodges in Western Thrace, it is in an effort to be transformed into a Christian place by being owned by the local people by placing icons. Efforts to convert the Kütüklü Baba Lodge into a church continue to this day. Finally, as part of the Dimokritia 2011 summer events, the municipality organized a concert at Kütüklü Baba Dervish Lodge on Sunday evening, July 24, 2011, and at the end of the concert, Christians who came to watch the concert lit candles and prayed next to the icons in the tomb.

R.19.175

İskeçe' de Kütüklü
Baba Tekkesi (1974)
*Kütüklü Baba Dervish
Lodge in Xanthi (1974)*

İskeçe Kütüklü Baba
Tekkesi planı (A. Ba-
kirtzis'ten)
*Plan of the Kütüklü
Baba Dervish Lodge in
Xanthi (by A. Bakirtzis)*

R.19.176

İskeçe'de Kütüklü
Baba Tekkesi

*Kütüklü Baba Dervish
Lodge in Xanthi*

R.19.177

İskeçe Kütüklü Baba
Türbesi'ndeki ikonalar
*Icons in the Tomb of
Kütüklü Baba in Xanthi*

R.19.178

İskeçe Kütüklü Baba
Türbesi'ndeki ikonalar
*Icons in the Tomb of
Kütüklü Baba in Xanthi*

İskeçe, Sarnıç Köyü Câmii

Xanthi, Kromniko Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, İskeçe, Sarnıç Köyü <i>Greece, Xanthi, Kromniko</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1732
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Panteleimon Kilisesi <i>St. Panteleimon Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 175/150/1175, Ev. K.K 173/145, BCA 130-16-13-2 / 879 / 3212 / 18
Kaynakça <i>References</i>	BCA 130-16-13-2 / 879 / 3212 / 18, Ayverdi 4/319, Gagkalidis 2022

Osmanlı döneminde Selânik vilâyeti, Dırâma livasına tâbi Sarnıç (Kromniko) köyü, günümüzde İskeçe'ye bağlı olup, İskeçe'nin 30 km batısında yüksek bir mevkide yer almaktadır. 12.02.1924 yılına ait mübâdele tasfiye talepnâmesinde, *Selânik Vilâyeti Dırâma Livoası Sarnıç Köyü Câmii ve Mektebi Vakfı* ismiyle câminin vakıf kaydı bulunmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, *Sarnıç Köyü Câmii-i Şerîfi Vakfı* ismiyle kaydı bulunmaktadır. Yenice Karasu'da (Genisea) kurulan vakfın tanzim târihi H. 16.02.1145 / M. 08.08.1732 olup 175. defterin 150. sayfasında 1175. sırada kayıtlıdır. Ekrem Hakkı Ayverdi câminin Ev. K.K 173. defterde kayıtlı olduğunu bildirmektedir.

Sarnıç Köyü Câmii, mübâdeleden sonra Samsun'dan gelen Rumlar tarafından Aziz Panteleimon'a adanarak kiliseye dönüştürülmüştür. 1965 yılında köy tümüyle terk edilmiş ancak kilisenin bakımı sürekli yapılmıştır. Yılda bir defa festival için toplanan köylüler tarafından kiliseye dönüştürülen eski câmide âyin düzenlenmektedir.

Câmi, yaklaşık 7,5 x 10 m ölçülerinde dikdörtgen planlı ve taş duvarlıdır. Doğu ve batı cephelerinde yarım daire kemerli üçer pencere bulunan eserin mihrabı kaldırılıp yerine apsis eklenmiştir. Çatının şekli değiştirilip üçgen alınlıklı beşik çatı formuna getirilmiş, kuzey batı köşeye çan eklenmiştir.

R.19.179

Aziz Panteleimon Kilesesi'ne dönüştürülen Sarnıç Köyü Câmii

Kromniko Village Mosque converted into St. Panteleimon Church

Once part of the Ottoman Empire the village of Sarnıç (Kromniko), Drama, Thessaloniki, is nowadays connected to Xanthi and is located in a high location 30 km west of Xanthi. In the 12.02.1924 exchange liquidation request dated 12.02.1924, there is a waqf record of the mosque with the words *Selânik Vilâyeti Dırâma Livoası Sarnıç Köyü Câmii ve Mektebi Vakfı*. There is a record in the archive of the General Directorate of Foundations under the name of *Sarnıç Köyü Câmii-i Şerifi Vakfı*. The date of the foundation, which was established in Yenice Karasu (Genisea), is H. 16.02.1145 / M. 08.08.1732 and is recorded on page 150 of the 175th book in the 1175th row. Ekrem Hakkı Ayverdi also states that the mosque is registered in the 173rd book of Ev. K.K.

The Sarnıç Village Mosque was converted into a church by the Greeks coming from Samsun after the exchange and dedicated to St. Panteleimon. In 1965, the village was completely abandoned but the church was constantly maintained. Once a year, the villagers gather for a festival in the old mosque, which was converted into a church.

The mosque has a rectangular plan measuring approximately 7.5 x 10 m and stone walls. There are three windows with semicircular arches on the east and west facades, and the mihrab was removed and replaced with an apse. The shape of the roof was changed to a gable roof with a triangular pediment and a bell was added to the northwest corner.

R.19.180

Aziz Panteleimon Kilisesi'ne dönüştürülen Sarnıç Köyü Câmii'nde 2018'de düzenlenen âyin
A ritual service in 2018 at the Kromniko Mosque, which was converted into the Church of St. Panteleimon

R.19.181

Aziz Panteleimon Kilisesi'ne dönüştürülen Sarnıç Köyü Câmii'nde 2018'de düzenlenen âyin
A ritual service in 2018 at the Kromniko Mosque, which was converted into the Church of St. Panteleimon

Karaferiye Namazgâhı

Open Prayer Space (Namazgah / Musalla) in Veria

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Karaferiye <i>Greece, Veria</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Baruthâne Nâzırı Eminzâde Hacı Ahmet Ağa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	17. yüzyıl <i>17th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	20. yüzyılın ikinci yarısı <i>The second half of the 20th century</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Pavlus Altarı <i>St. Paul's Altar</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 989/158/120; VGMA 2432/41.
Kaynakça <i>References</i>	Evliyâ Çelebi 8/182-183, Konuk 2010: 68, Lowry 2009: 46-53

Namazgâh, Karaferiye şehir merkezinde Medrese Câmii olarak bilinen Eminzâde Hacı Ahmet Ağa Câmii'nin yanında yer almaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde vakfiyesi kayıtlıdır. 1667 yılında bölgeyi gezen Evliyâ Çelebi, Karaferiye Namazgâhını uzunca anlatır: "Bir geniş yerde yapılmış bir musalladır ki Rum, Arap ve Acem'de benzeri yoktur. 50 bin adam alır bir yeşillik vadiye etrafı duyarlı ve Acem Çârbağı gibi 4 kapılı bir alanın içi hendese ilmi üzere çırpı ile çizilerek eskinin hayır sahipleri tarafından nice bin adet ağaçlar dikilmişti. Her bir yüksek ağaç göklere baş uzatmış durur, her yüksek ağacın dalları yapraklarının gölgesinden zemine âlemi aydınlatan güneşin ışığı düşmeyip yer-yüzü sanki yeşil kadife gibi ibretlik bukalemun nakışlı bir vadidir. Bunda olan uzun boylu yeşil servilerin güzel kokularından insanların dimağları kokulanır.

Her biri zümrüt gibi yeşil hil'atli civarı gibi ayak üzere Hallâk-ı Âlem'in kulluğuna el kavuşturup durur. Birbirinden uzun boylu servilerde ve diğer yüksek ağaçlar üzerinde nice kere yüz bin güzel sesli kuşların, nağmeci ve yanık sesli bülbüllerin dem çekmeleri ve ötüşmeleri insana yeni hayat verir. Kısacası, bu kemter kul 51 yıllık seyahatte böyle bir mâbedgâh musalla görmedim. Ancak Sirem Sancağı toprağında Öziçse adlı şehrin içindeki namazgâhu gördüm. O da ibretliktir, ama bu Karaferiye musallası görülmeye değer, açık büyük bir medresedir. Zira şehrin bütün âlimleri, salihleri, şeyhleri ve talebeleri ikindiden sonra bu hayaban içinde toplanıp köşe köşe, küme küme Şer'î ilimler ve diğer Arapça ve Farsça ilimler görüp can sohbetleri ederler. Ulema toplantı yeri, fâzıllar ocağı, târihçiler ve şairler meskeni bir yerdir. Gerek-tikçe nice yüz bin adam bu dergâhta toplanıp yağmur duası edip yalvarıp yakardıklarında elbette duaları

kabul olur, bir dua kabul yeri benzersiz bir namazgâhtır. Gören insanlar parmaklarını ağızlarına götürüp aklı perişan olmak mertebesine varır. Ta bu merteye acayip ve garip Tanrı hediyesi büyük ağaçlar vardır. Kıyamete kadar devamlı ola. Gerçekten kara ve deniz seyyahı olanın, bu ibret verici şehri görmeye ihtiyacı vardır ki ibretlik eserler vardır."

17. yüzyılın ikinci yarısında Evliyâ Çelebi'nin son derece özel tasvir ettiği bu namazgâh, 20. yüzyılın ikinci yarısında, ilk dönem Hristiyan kilise kurucusu olan Ayo Pavlus'un iki bin yıl önce Veria halkına hitap ettiği altara dönüştürülmüştür. Namazgâhtaki minberin taş basamakları da Ayo Pavlus'a atfedilen kürsünün basamakları olarak kullanılmıştır.

Namazgâh'ın yakınındaki Eminzâde Hacı Ahmet Ağa Câmii'nin kubbesindeki duvar resimlerinde, namazgâhın ve yakın çevresinin tasvirleri net bir şekilde görülmektedir.

The prayer space is located next to Eminzâde Hacı Ahmet Ağa Mosque, known as the Madrasa Mosque, in the city center of Veria. Its foundation is registered in the archive of the General Directorate of Foundations. In 1667, Evliyâ Çelebi, who traveled to the region, describes the Karaferye Namazgâh at length: *"It is a prayer yard built in a large place, which has no similarity in Greece, Arabia and Persia. In a green valley that takes 50 thousand men, the inside of an area with 4 gates like the sensitive and Persian Garden was drawn with sticks in the and many thousand trees were planted by the benefactors of the past. Each tall tree stands with its head to the heavens, the branches of each tall tree are like green velvet, and the earth is a valley with chameleon embroidery, as if the light of the sun illuminating the universe does not fall on the ground from the shadow of its leaves. People's minds are perfumed by the fragrance of the tall green cypresses in this valley. Each one of them stands on a green coat at*

like an emerald, with feet like a neighborhood, clasping hands in servitude to the Creator. Many times on the tall cypresses and other tall trees, one hundred thousand birds with beautiful voices and nightingales with melodious and burning voices singing and singing gives new life to human beings. In short, I have never seen such a shrine in my 51 years of travel, but I have seen the prayer hall in the city of Ozichse in the territory of Sirem Sanjak. That too is an example, but this Karaferye prayer-yard is a great open madrasah that is worth seeing. Because all the scholars, righteous people, sheikhs and students of the city gathered in this parkway in the afternoon and studied Shari'ah sciences and other Arabic and Persian sciences corner by corner, cluster by cluster and had lively conversations. It is a gathering place for scholars, a hearth for sages, a dwelling place for historians and poets. Whenever necessary, many hundreds of thousands of men gather in this lodge and pray for rain, their prayers are of course answered, and it is a unique place of prayer. People who see them put their fingers in their mouths and their minds become distraught. All the way to this level, there are great trees that are strange and strange gifts of God. May it continue until the Day of Resurrection. Truly, the traveler of land and sea needs to see this exemplary city, which is full of exemplary artifacts."

In the second half of the 17th century, Evliyâ Çelebi described this prayer-yard in a very special way, and in the second half of the 20th century it was converted into the altar where the early Christian church founder, Paul the Apostle, addressed the people of Veria two thousand years ago. The stone steps of the *minbar* in the yard were also used as the steps of the altar attributed to St. Paul.

The wall paintings on the dome of the Eminzâde Hacı Ahmet Ağa Mosque near the Namazgâh clearly depict the yard and its immediate surroundings.

R.19.182

Karaferye Namazgâhı'nın genel görünüşü (19. yy)

General view of Karaferye Prayer Hall (19th century)

R.19.183

Karaferye Namazgâhı'nın minber basamakları kullanılarak yapılan Ayo Pavlus makamı (1950'ler)
St. Paul's station made using the minbar steps of the Karaferye Prayer Hall (1950's)

R.19.184

Karaferye Namazgâhı'nın minber basamakları kullanılarak yapılan Ayo Pavlus makamı (2018)
St. Paul's station made using the minbar steps of the Karaferye Prayer Hall (2018)

R.19.185

Karaferye Namazgâhı'nın minber basamakları kullanılarak yapılan Ayo Pavlus makamı (2018)
St. Paul's station made using the minbar steps of the Karaferye Prayer Hall (2018)

Kavala, Ali bin Ağuş Câmii

Kavala, Ali bin Ağuş Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kavala <i>Greece, Kavala</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Ali bin Ağuş
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevriilişi <i>Conversion Date</i>	1932
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 989/217/174
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/252, Bıçakçı 2003: 223, Stefanidou 1991: 288-289

Kavala Şehir merkezinde, Perdika ve Iordanou Sokaklarının kōşesinde yar almaktadır. Ali bin Ağuş Câmii'nin Dere Mahallesi'nde olduğu, Ev.K.K. No:729'da bildirilmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, Ali bin Ağuş Vakfı kayıtlıdır. Vakfiyenin tanzim târihi H. 09.01.1323 / M. 16.03.1905, tescil târihi ise H. 27.08.1323 / M. 26.10.1905'tir.

Câmi, Agios Georgios'a adanmak üzere, 1932 yılında Filipon ve Neapolis Mitropolitliği'ne verilmiştir. Eserde bazı değişiklikler yapılarak 1984 yılına kadar kullanılmış; bu târihte esaslı bir onarım yapılarak büyük ölçüde yenilenmiştir. Kible yönüne yarım daire planlı bir apsis eklenmiş; çan kulesiyle beraber doğu ve batı yönlerine de cephe boyunca birer mekân eklenerek eski yapı görünmez hâle getirilmiştir. Dikdörtgen planlı

olarak taş malzemededen inşâ edilen câmi, kiremit örtülü çatıyla kaplıdır.

Kavala'nın eski fotoğraflarında, câminin tek Şerefeli minâresi ve kible cephesindeki iki sıralı pencere düzenlemesi seçilebilmektedir. Mevcut kilisenin uydu görüntüsünden, kuzeyden 141.60° açıyla kible yönünde konumlandığı görülmektedir.

R.19.186

Kavala'da Ali bin Aguş Câmii'nden dönüştürülen Agios Georgios Kilisesi, (1986)

Church of Agios Georgios converted from the Mosque of Ali bin Aguş in Kavala, 1986

It is located at the corner of Perdika and Iordanou streets in Kavala city center. It is reported in Ev.K.K. No: 729 that Ali bin Aguş Mosque is located in Dere Neighborhood. Ali bin Aguş Foundation is registered in the archive of the General Directorate of Foundations. The date of the record reads H. 09.01.1323 / M. 16.03.1905 and the date of registration is H. 27.08.1323 / M. 26.10.1905.

The mosque was given to the Mitropolitane of Philipon and Neapolis in 1932 to be dedicated to Agios Georgios. The building was used until 1984 with some modifications and was substantially renovated after a major repair. A semicircular apse was added in the direction of the qibla; the old structure was made invisible by adding a space along the facade in the east and

west directions together with the bell tower. The mosque, which was built of stone material with a rectangular plan, is covered with a roof covered with tiles.

In old photographs of Kavala, the mosque's single-balcony minaret and the two-row window arrangement on the qibla façade can be seen. From the satellite image of the existing church, it can be seen that it is located in the direction of the qibla at an angle of $141,60^{\circ}$ from the north.

R.19.187

Kavala'da Ali bin Aguş Câmii'nden dönüştürülen Agios Georgios Kilisesi'nin genel görünüşü (2016)
General view of the Church of Agios Georgios, converted from the Mosque of Ali bin Aguş in Kavala (2016)

R.19.188

Kavala'da Ali bin Ağuş Câmii'nden dönüştürülen Agios Georgios Kilisesi'nin genel görünüşü (2016)
General view of the Church of Agios Georgios, converted from the Mosque of Ali bin Ağuş in Kavala (2016)

R.19.189

Kavala'da Ali bin Aguş Câmii'nden dönüştürülen Agios Georgios Kilisesi'nin iç mekânı (2016)
Interior of the Church of Agios Georgios in Kavala, converted from Ali bin Aguş Mosque (2016)

R.19.190

Kavala'da Ali bin Aguş Câmii'nden dönüştürülen Agios Georgios Kilisesi'nin iç mekânı (2016)
Interior of the Church of Agios Georgios in Kavala, converted from Ali bin Aguş Mosque (2016)

Kavala, Bektâşî Türbesi

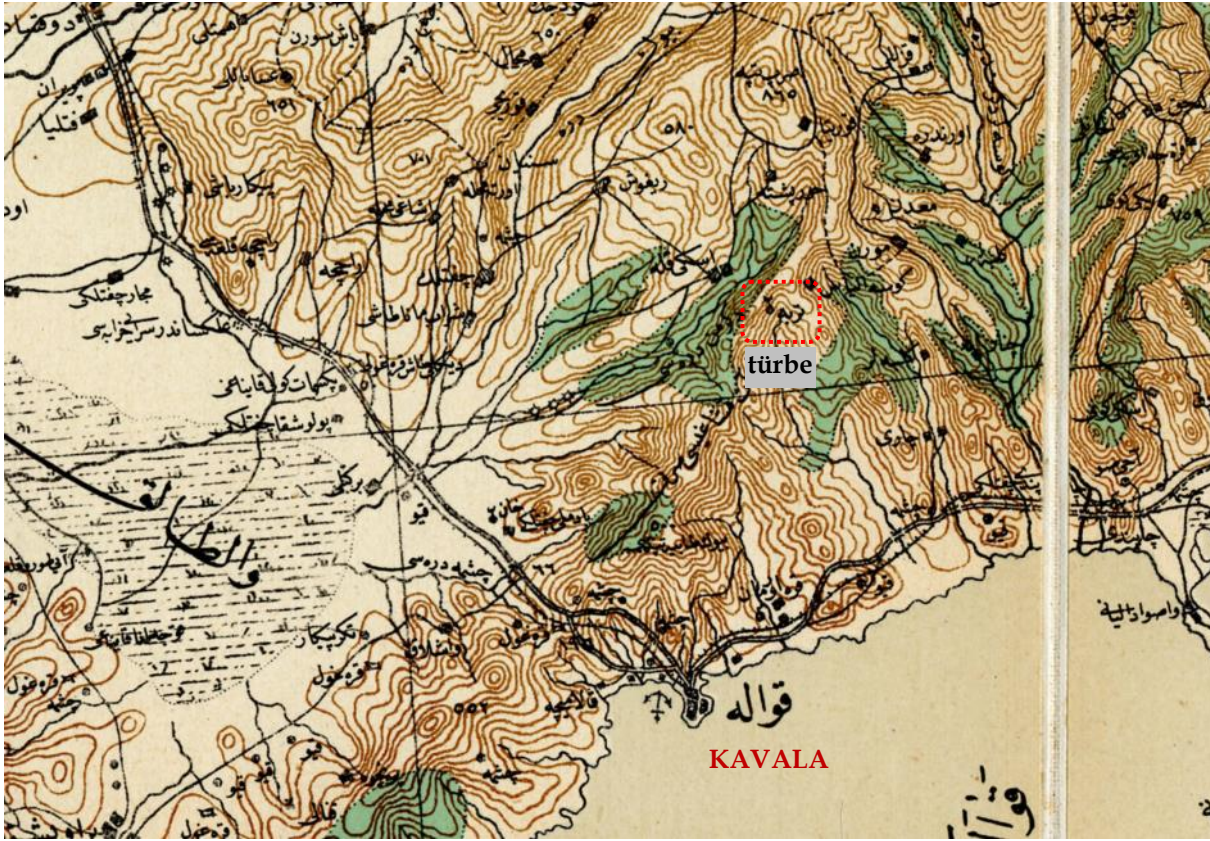
Kavala, Bektashi Tomb

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kavala, Selyan <i>Greece, Kavala, Filipi</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1780
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Filipi Kilisesi <i>Filipi Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Lowry 2009: 85, Mavrommatis 2001: 535

Kavala'nın 12 km kuzeyinde yer alan Selyan (Filipi) köyü yakınlarında bir tepede, ismi bilinmeyen bir Bektâşî babasının türbesi bulunmaktadır. 1780 yılına ait bu türbe, 1924 yılında şapele dönüştürülmüştür. Doğu Makedonya olarak bilinen Selânik ile Karasu Nehri arasındaki bu bölgede, 18. ve 19. yüzyıllarda çok sayıda Bektâşî bulunduğu da bilinmektedir. Kime ait olduğu bilinmeyen bu türbe 1899, târihli Osmanlı Erkân-ı Harp Haritası'nda kaydedilmiştir. Türbe; dikdörtgen planlı, beşik çatılı, mimarî özelliği bulunmayan sade bir yapıdır.

On a hill near the village of Selyan (Filipi), 12 km north of Kavala, is the tomb of an unknown Bektashi father. This 1780 tomb was converted into a chapel in 1924. It is also known that there were many Bektâshîs in the 18th and 19th centuries in this region between Thessaloniki and the Karasu River, known as Eastern Macedonia. This tomb, which is not identified, was recorded in the Ottoman *Erkân-ı Harp* Map dated 1899. The tomb is a simple building with a rectangular plan, a gable roof and shows no architectural features.

1317/1899 t arihli Rumeli Haritası'nda türbenin yeri (BOA HRT.h. 152)
 Location of the tomb on the 1317/1899 dated Rumelia Map (BOA HRT.h. 152)

R.19.191
 Kavala Selyan Bekt shi Türbesi
 Filipi Bektashi Tomb

Kavala, Debboy Câmii

Kavala, Debboy Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kavala, Selimiye Mahallesi <i>Greece, Kavala, Selimiye Neighborhood</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	20. yüzyıl <i>20th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1948
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Timios Stavros Kilisesi <i>Church of the True Cross</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BOA DH.MKT. 2504/8
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/252, Bıçakçı 2003: 223, Stefanidou 1991: 287

Kavala şehir merkezinde, askerî debboy (depo) yakınındaki elli hanelik yeni kurulan mahalleye, Sultan Selim'in hâtrası olarak Selimiye Mahallesi denilmekteydi. Suyolu mevkiisi olarak bilinen bu yeni mahallede, bir de câmi inşâ edilmişti. Selimiye Mahallesi (Debboy) Câmii, Ev.K.K.'da kayıtlıdır. 1924'ten sonra askerî mühimmat deposu olarak kullanılan câmi, 1948 yılında yıktırılarak Timios Stavros Kilisesi'nin inşasına başlanmış; 27 Kasım 1960'ta ibâdete açılmıştır. Günümüzde Konstantinou Piitou ve Sappeon Sokaklarının kesişiminde yar alan kilisenin uydu görüntüsünden, kuzeyden 141.61° açıyla tam kible yönünde konumlandığı görülmektedir. Kavala'nın kaleden çekilmiş bir fotoğrafında câmi, tepe üzerinde seçilmektedir. İki sıra pencereci cephesi bulunan, kiremit çatılı mütevazı bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut kilisenin tam kible yönünde konumlanması sebebiyle, eski câminin duvarlarının kullanılmış olması muhtemeldir.

The newly established neighborhood of fifty houses in the city center of Kavala, near the military warehouse, was called Selimiye Neighborhood in memory of Sultan Selim. A mosque was also built in this new neighborhood known as Suyolu. Selimiye Mahallesi (Debboy) Mosque is registered in the Ev.K.K. The mosque, which was used as a military ammunition depot after 1924, was demolished in 1948 and the construction of the Timios Stavros Church was started; it was opened for rituals on November 27, 1960. Today, the church is located at the intersection of Konstantinou Piitou and Sappeon streets. From the satellite image, it can be seen that it is located at an angle of 141.61° from the north in the direction of the qibla. In a photograph of Kavala taken from the castle, the mosque can be seen on the hill. It is understood that it is a modest building with two rows of windows and a tile roof. It is likely that the walls of the old mosque were used, since the existing church is located directly towards the qibla.

R.19.192

Kavala Selimiye Mahallesi ve Debboy Câmii (1917)

Kavala Selimiye Neighborhood and Debboy Mosque (1917)

R.19.193

Kavala Debboy Câmii'nden dönüştürülen Timios Stavros Kilisesi girişi (2016)

Entrance to the Church of Timios Stavros converted from the Debboy Mosque of Kavala (2016)

R.19.194

Kavala Debboy Câmii'nden dönüştürülen Timios Stavros Kilisesi apsisi (2016)
Apse of the Church of Timios Stavros converted from the Debboy Mosque of Kavala (2016)

R.19.195

Kavala Debboy Câmii'nden dönüştürülen Timios Stavros Kilisesi iç mekânı (2016)

Interior of Timios Stavros Church converted from the Debboy Mosque of Kavala (2016)

R.19.196

Kavala Debboy Câmii'nden dönüştürülen Timios Stavros Kilisesi iç mekânı (2016)
Interior of Timios Stavros Church converted from the Debboy Mosque of Kavala (2016)

R.19.197

Kilisede asılı levha (2016)

Kutsal ve hayat veren haçın yükselişine adanan bu pek kutsal mâbed; Philippi, Neapolis ve Thasos (Taşoz) Metropoliti Hrisostomos zamanında ve adı geçen kişilerin mütevelli heyeti ve yönetim kurulu oldukları sırada, 27 Kasım 1960 tarihinde faaliyete geçmiştir.

Hanging plaque in the church (2016)

This very holy shrine, dedicated to the ascension of the holy and life-giving cross, was inaugurated on November 27, 1960, during the reign of Chrysostomos, Metropolitan of Philippi, Neapolis and Thasos (Thasos), when the aforementioned men were its trustees and board of directors.

R.19.198

Kilisede asılı levha (2016)

Philippi, Neapolis ve Thasos (Taşoz) Metropoliti Hrisostomos zamanında ve adı geçen kişilerin mütevelli heyeti üyesi oldukları sırada, Kavala Belediyesi'nin ve şehrin Ortodoks ahalisinin mütedeyyin destekleri ile kutsal ve hayat veren haçın yükselişine adanan bu pek kutsal mâbed 1948 yılında inşa olunmuş, 27 Kasım 1960 tarihi itibarıyla da resmî olarak faaliyete geçmiştir.

Hanging plaque in the church (2016)

During the reign of Chrysostomos, Metropolitan of Philippi, Neapolis and Thasos (Thasos), and while he was a member of the board of trustees, and with the devout support of the Municipality of Kavala and the Orthodox population of the city, this very holy shrine dedicated to the ascension of the holy and life-giving cross was built in 1948 and officially put into operation on November 27, 1960.

Kavala, Gâziler Köyü Câmii

Kavala, Nikites Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kavala, Gâziler <i>Greece, Kavala, Nikites</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924-1969
Yıktırılışı <i>Demolish Date</i>	1969
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Dalikriadou 2022

Günümüzde tümüyle terk edilmiş hâldeki Gâziler (Nikites) köyü, Kavala'nın 35 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. 1924 yılına ait mübâdele tasfiye evraklarında *Selanik vilâyeti, Dırrama livası, Sarışaban kazâsına tâbi Gâziler karyesi* olarak kayıtlı olup, günümüzde Kavala'ya bağlıdır.

Gâziler Köyü Câmii, Türk-Yunan nüfus mübâdelesinden sonra bölgedeki diğer câmiler gibi köyün yeni sakinleri tarafından Metropolit H. Hrisostomos'un kararıyla Ortodoks kilisesine dönüştürülmüştür. 1955'e kadar kilise olarak kullanılan câmi, köyün terk edilmesiyle birlikte kullanım dışı kalmıştır. Bu alana 1969'da günümüzdeki Nikites Manastırı inşâ edilmiştir.

Today, the completely abandoned village of Gâziler (Nikites) is located 35 km northeast of Kavala. In the exchange liquidation documents of 1924, Thessaloniki Province, Drama village were registered as Veterans' Village, subject to Sarışaban District, and today it is affiliated to Kavala.

After the Turkish-Greek population exchange, the mosque of Gâziler Village was converted into an Orthodox church by the new inhabitants of the village with the decision of Metropolitan Chrysostomos, just like the other mosques in the region. The mosque, which was used as a church until 1955, fell out of use as the village deserted. The present Nikites Monastery was built on this site in 1969.

Kavala, Hacı Baba Türbesi

Kavala, Hacı Baba Tomb

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kavala, Leftere <i>Greece, Kavala, Eleftheres</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1924 (?)
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Taksiarchis Kilisesi <i>Taxiarchis Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Lowry 2009: 86-87, Mavrommatis 2001: 535

Kavala'nın 20 km güneybatısında yer alan Leftere (Eleftheres) köyünün yakınlarında, Hacı Baba Bektâşî türbesi bulunmaktadır. Büyük bir çınar ağacının da bulunduğu türbenin etrafındaki duvar kalıntılarından anlaşıldığına göre, burasının imâret, meydanevi ve câmi gibi yapılardan oluşan bir tekke olması muhtemeldir. Bölgede Müslüman nüfus kalmamasına rağmen, Hidrellez geleneği, yerel Hristiyan nüfus tarafından devam ettirilmektedir. H. Lowry, Paskalya'dan sonraki üçüncü günde Aziz Taksiarchis Kilisesi'nden getirilen ikonalarla türbenin bulunduğu alanda toplanan köylülerin çınar ağacının etrafında baharı karşılayan şarkılar söylediklerini ifade eder.

Near the village of Leftere (Eleftheres), 20 km southwest of Kavala, there is the tomb of Hacı Baba Bektashi. According to the remains of the walls around the tomb, where there is also a large plane tree, it is likely that this was a dervish lodge consisting of buildings such as an imaret, a square house and a mosque. Although there is

no Muslim population left in the region, the tradition of Hidrellez is still practiced by the local Christian population. H. Lowry states that on the third day after Easter, villagers would gather at the shrine with icons brought from the Church of St. Taxiarchis and chant welcoming spring around the plane tree.

R.19.199

Hacı Baba Türbesi
Hacı Baba Tomb

Kavala, Halil Bey Câmii

Kavala, Halil Bey Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kavala <i>Greece, Kavala</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Halil Bey
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	16. yüzyıl <i>16th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1912-1913 Bulgar Kilisesi <i>1912-1913 Bulgarian Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Halil Bey Câmii <i>Halil Bey Mosque</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	Ev.K.K. 758/40, Ev. K.K. 178/184, Ev.K.K. 757/70
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/252, Bakirtzis 2008b: 265-266, Bıçakçı 2003: 223, Mevsim 2013: 55, Stefanidou 1991: 259-263, Şehbal 1329

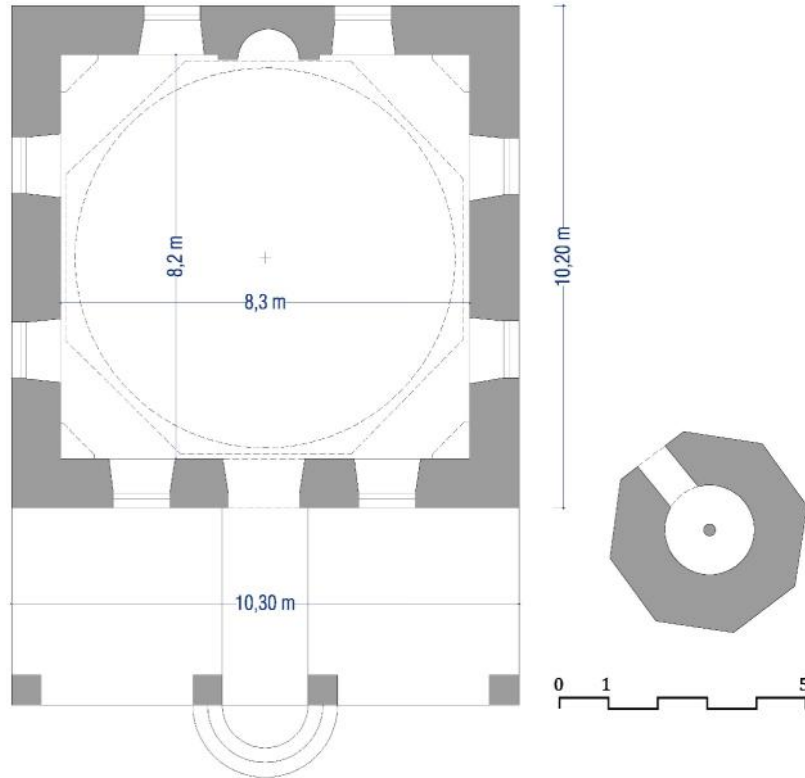
Kavala Kalesi'ndeki câmi, Kutup Câmii veya Alaca Câmii olarak da bilinmektedir. 16. yüzyılda inşâ edilen eser, yanındaki tek katlı medreseyle birlikte Bş. V. Arş.'de 100. s.da 1217 târihinde kayıtlıdır. Halil Bey, Drama'da da bir câmi ve medrese yaptırmıştır. Câmi, kare planlı kubbeli harim ile kiremitle örtülü son cemaat yerinden oluşmaktadır. Minâre, esas yapıdan ayrı olarak kuzeybatıdadır. 1912'de, eskiden kilise olduğu iddia edilerek, Bulgarlar tarafından minâresinin külah kısmı yıktırılıp haç asılmıştır. Arkeolog Bogdan Filov, Balkan Savaşları günlüğünde, 31 Ocak 1913'te Alaca Câmii'ni ziyâret ettiğini ve Yunanlıların asılsızca, daha önceden bu yapının kilise olduğunu iddia ettiklerini yazmaktadır. Uzun yıllar son cemaat bölümü eve dönüştürülmüş, mesken olarak kullanılmakta iken hem câmi hem de medrese AB fonlarıyla onarılmıştır. Minâresi yıkılmış, kâidesi durmaktadır.

The mosque in the castle of Kavala is also known as Kutup Mosque or Alaca Mosque. Built in the 16th century, the monument, together with the single-storey madrasah next to it, is recorded in Prime Ministry Archives, on p. 100, dated 1217. Halil Bey also built a mosque and madrasah in Drama. The mosque consists of a square domed harim and the narthex covered with tiles. The minaret is in the northwest, separate from the main structure. In 1912, claiming that it used to be a church, the Bulgarians demolished the cone of the minaret and hung a cross on it. In his diary of the Balkan Wars, the archaeologist Bogdan Filov writes that he visited Alaca Mosque on January 31, 1913 and that the Greeks falsely claimed that this building had previously been a church. For many years, the narthex was converted into a house and used as a residence, while both the mosque and the madrasah were repaired with EU funds. The minaret was demolished, but its base still remains.

R.19.200

Kavala Kalesi'nden
Halil Bey Câmii'nin
görünüü (1900'ler)
*View of Halil Bey
Mosque from Kavala
Castle (1900s)*

Halil Bey Câmii planı
*Plan of Halil Bey
Mosque*

*Plan A. Stefanidou'dan
işlenerek yeniden
çizilmiştir.*

*The survey plan was
processed and redrawn
from A. Stefanidou.*

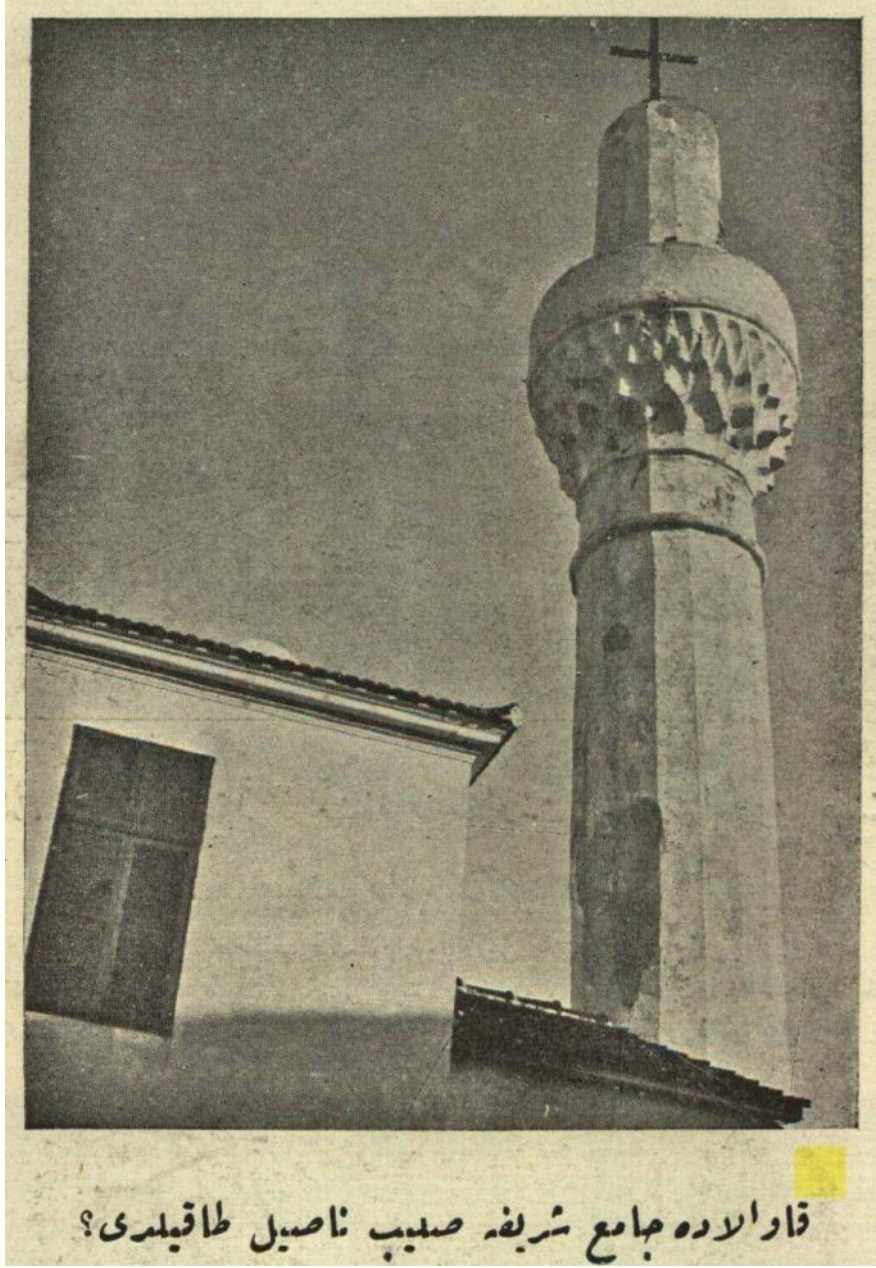

R.19.201

Kavala Halil Bey
Câmiî'nin minâresine
Bulgarlar tarafından
takılan haç

*The cross attached by
Bulgarians to the mina-
ret of Halil Bey Mosque
in Kavala*

*"Kavala'da câmi-i şerife
salib nasıl takıldı?"*

R.19.202

Kavala Halil Bey Câmii'nin giriş cephesi (2016)
The entrance facade of the Halil Bey Mosque in Kavala (2016)

R.19.203

Halil Bey Câmii'nin doğu cephesi (2016)

The east facade of Halil Bey Mosque (2016)

R.19.204

Halil Bey Medresesi (2016)

Halil Bey Madrasa (2016)

R.19.205

Halil Bey Câmii'nin batı cephesi (2016)

The west facade of Halil Bey Mosque (2016)

R.19.206

Kavala Halil Bey Câmii'nin minâre kâidesi (2016)
The minaret ruins of Halil Bey Mosque in Kavala (2016)

Kavala, İbrâhim Paşa Câmii

Kavala, İbrahim Pasha Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kavala <i>Greece, Kavala</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Sadrâzam, Makbul, Maktul, İbrâhim Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	H.944 / M.1537-38
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1912-1913 Bulgar Kilisesi (<i>Bulgarian Church</i>) 1926 Yunan Kilisesi (<i>Greek Church</i>)
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Nikola Kilisesi <i>St. Nicholas Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 581-1/76/85
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/252, Bıçakçı 2003: 222, Evliyâ Çelebi 8/114-115, Lowry 2009: 56-57, Stefanidou 2008: 264, Şehbal 1329, Yapar 2007: 256

Kavala'nın en büyük câmisi olan İbrâhim Paşa Câmii, şehir merkezinde, Aziz Nikolaou Caddesi üzerinde yer almaktadır. 1537-38 yılında inşâ edilen eserin bânîsi, Kânûnî Sultan Süleyman devrinin ünlü sadrazamı Pargalı, Damat, Frenk, Makbûl ya da Maktûl sıfatlarıyla bilinen İbrâhim Paşa'dır. Mektep, medrese, câmi, imâret, han, hamam ve zâviyeden oluşan büyük bir külliye olarak inşâ edildiği bilinen yapılar topluluğundan yalnızca câmi ve çifte hamam günümüze ulaşmıştır. VGMA'da, *Makbul – Maktul İbrâhim Paşa Vakfı*, 581-1, 76, 85'te kayıtlıdır. İstanbul'da kurulan vakfiye, H. 01.01.937 / M. 25.08.1530'da tanzim edilmiştir.

Evliyâ Çelebi, câmiyi şöyle ifade etmektedir:

"Bu aşağı kalede 5 mihrap vardır. Bunlardan donanımlısı ve bakımlısı kalabalık cemaate sahip, selâtin câmii gibi, mavi saf kurşun ile kubbeleri örtülü, mamur kâgir kubbeli, uzun ve düzgün minâreli Sultan Süleyman Han vezirlerinden makbul iken maktul

olan gâzi ve şehit İbrahim Paşa Câmii, görülmeye değer sanatlı, iç açıcı, geniş ve süslü nur dolu bir câmidir ki övgüsünde dil kısa ve kalemler kırıktır. Kısacası bu câmi, ziyafet yeri, aşevi imâreti, medresesi, sıbyan mektebi, derviş tekkesi, tüccar hanı, mescitleri, çarşı pazarı, bedesteni, hamamı, susayanlara sebili ve diğer bütün hayır eserleri tamamen İbrâhim Paşa'nın olup bütün imâretleri baştanbaşa kurşun örtülüdür. Bir hayli uzak mesafeden bu aşağı şehre bakıldığında gömgök kurşun ile örtülü bir mamur şehir gözükmektedir."

B. Yapar'ın, câminin giriş kapısı üzerinde olduğunu bildirdiği Arapça kitâbesi şöyledir:

*Kad emere binâ-i hazel câmi'ü's-şerîf İbrahim Paşa /
Vezirü'l-a'zam li'l-Hakani'l-muazzam es-sultan /
Süleyman bin es-sultan Selim bin es-sultan Bayezid
Han / Halledallahü mülkehü ve ebede saltanatahu ila
yevmi'd-dîn / Etemme imâretehu asîfü'l-İslâm ve
nâşiru'l -Abidîn / Kale el-müverrih fi târi-
hihî Câmii'l-ebzar darü's-salihin.*

Kitâbenin son cümlesi ebced hesabıyla H.944 (M.1537-38) târihini vermektedir:

السالمين	دار	الابرار	جامع	
ا 1	د 4	ا 1	ج 3	
ل 30	ا 1	ل 30	ا 1	
س 60	ر 200	ا 1	م 40	
ا 1		ب 2	ع 70	
ل 30		ر 200		
ح 8		ا 1		
ى 10		ر 200		
ن 50				
190	205	435	114	944
				toplam
				944

İsmail Bıçakçı, câminin eski hâliyle ilgili şunları bildirir: "İç mekânda ana kubbenin altında sülüs hattıyla âyet-el kürsî yazılıydı, duvarlar da hat örnekleriyle süslüydü. Ayrıca mihrab ve minber mermer olup başlı başına birer sanat eseryidiler. Görkemli bir minâresiyle muazzam bir görünüşü vardı."

İç ölçüleri 12,50 m x 12,50 m ölçülerinde, kare plana sahip olan câminin son cemaat yeri ve minâresi günümüze ulaşmamıştır. Moloz taş malzemededen inşa edilen câminin ortalama duvar kalınlığı 130 cm'dir. Kubbe ise tuğladan yapılmıştır. Câminin mihrabı, kible duvarının tam ortasındadır. Harim, on altıgen planlı ve sekiz pencerele kasnağa oturan büyük bir kubbeyle örtülüdür. Üst örtüde, câmi ana mekânının dört köşesinde sekizgen planlı ağırlık kuleleri bulunmaktadır. Cephelede üç sıralı beşer pencere yer almaktadır.

Câminin günümüze ulaşmayan son cemaat yerinin, kubbelerle örtülü, revaklı, beş bölümlü olduğu bilinmektedir. Bu tipteki yapılardan Selânik Alaca Câmi, Atina Fethiye Câmi, Gümölcine Yeni Câmi ve Tırhala Osman Şah (Kurşunlu) Câmi benzer örneklerdir. 19. yüzyılda, câminin kuzeybatısına, muhtemelen câmi alanının yetersiz kalması sebebiyle bir namazgâh (açık ibâdet alanı) ilâve edilmiştir. Câminin aslı son cemaat yerine ait kâide ve sütun bakiyeleri, câminin yanında sergilenmektedir.

İbrâhim Paşa Câmi, Kavala'nın Bulgar işgali döneminde (1912-13) minâresi kâidesine kadar yıktırılarak Bulgar kilisesine çevrilmiştir. Minâre kâidesinin üzerine ahşaptan bir çan kulesi ilâve

edilmiştir. Mübâdeleden sonra ise, 1926-27'de Hristiyan azizi Agios Nikolaos'a atfedilerek Yunan kilisesine çevrilmiştir. Büyük onarım ise 1945 yılındadır. Kiliseye çevrilmesi sırasında yapılan onarımda, mihrap kaldırılmış yalnızca nişi bırakılmıştır. Mevcut çan kulesi de bu dönemde minâre kâidesinin üzerine eklenmiştir. 1913 târîhli fotoğrafta görülen minâre kâidesindeki klasik dönem mukarnas süslemeler de bu dönemde kaldırılmış olmalıdır. Namazgâh ise yeniden düzenlenerek Aziz Nikolas makamına çevrilmiştir. Yapı, günümüzde bakımlı ve iyi durumdadır.

Ibrahim Pasha Mosque, the largest mosque in Kavala, is located on Aziz Nikolaou Street in the city center. Built in 1537-38, it was commissioned by Ibrahim Pasha, known as Pargalı, Damat, Frenk, Makbul or Maktul, the famous grand vizier of the reign of Suleiman the Magnificent. Only the mosque and double baths have survived from the group of buildings known to have been built as a large complex consisting of a school, *madrassah*, mosque, *imaret*, inn, bathhouse and convert. In VGMA, *Makbul - Maktul İbrahim Paşa Vakfı* is recorded at 581-1, 76, 85. The foundation was established in Istanbul and holds the date 01.01.937 AH / 25.08.1530 AD.

Evliyâ Çelebi describes the mosque as follows:

"There are 5 mihrabs in this lower castle. Of these, the well-equipped and well-maintained one is Ibrahim Pasha Mosque, a mosque with a crowded congregation, like a royal one, with domes covered with pure blue lead, with a well-built masonry dome, with a long and neat minaret, the ghazi and martyr Ibrahim Pasha Mosque, who was one of the viziers of Sultan Suleiman Khan, is a magnificent, artistic, heartwarming, spacious and ornate mosque full of light, and impossible to praise. In short, this mosque, its banquet hall, soup kitchen, imaret, *madrassah*, primary school, dervish lodge, merchants' inn, *masjids*, bazaar market, bathhouse, fountain for the thirsty, and all other charitable works are entirely Ibrahim Pasha's and all the imarets are completely covered

with lead. When one looks at this lower city from a considerable distance, one can see a flourishing city covered with lead."

The Arabic epitaph reported by B. Yapar to be on the entrance door of the mosque reads as follows:

*Kad emere binâ-i hazel câmi'ü's-şerîf İbrahim Paşa /
Vezirü'l-a'zam li'l-Hakani'l-muazzam es-sultan /
Süleyman bin es-sultan Selim bin es-sultan Bayezid
Han / Halledallahü müлкеhü ve ebbede saltanatahu ila
yevmi'd-dîn / Etemme imâreteru asfî'l-İslâm ve
nâşiru'l -Abidîn / Kale el-müverrih fi târi-
hihî Câmiü'l-ebrrar darü's-salihîn.*

The last sentence of the epitaph gives the date H.944 (1537-38 AD) in *ebjed* calculation:

İsmail Bıçakçı reports the following about the original state of the mosque: "In the interior, un-

المساحين	دار	الابرار	جامع	
ا 1	د 4	ا 1	ج 3	
ل 30	ا 1	ل 30	ا 1	
س 60	ر 200	ا 1	م 40	
ا 1		ب 2	ع 70	
ل 30		ر 200		
ح 8		ا 1		
ى 10		ر 200		
ن 50				
190	205	435	114	toplam 944

der the main dome, Ayat al-Kursi was written in sulus calligraphy, and the walls were decorated with examples of calligraphy. In addition, the mihrab and minbar were made of marble and were works of art in their own right. It had an enormous appearance with a magnificent minaret."

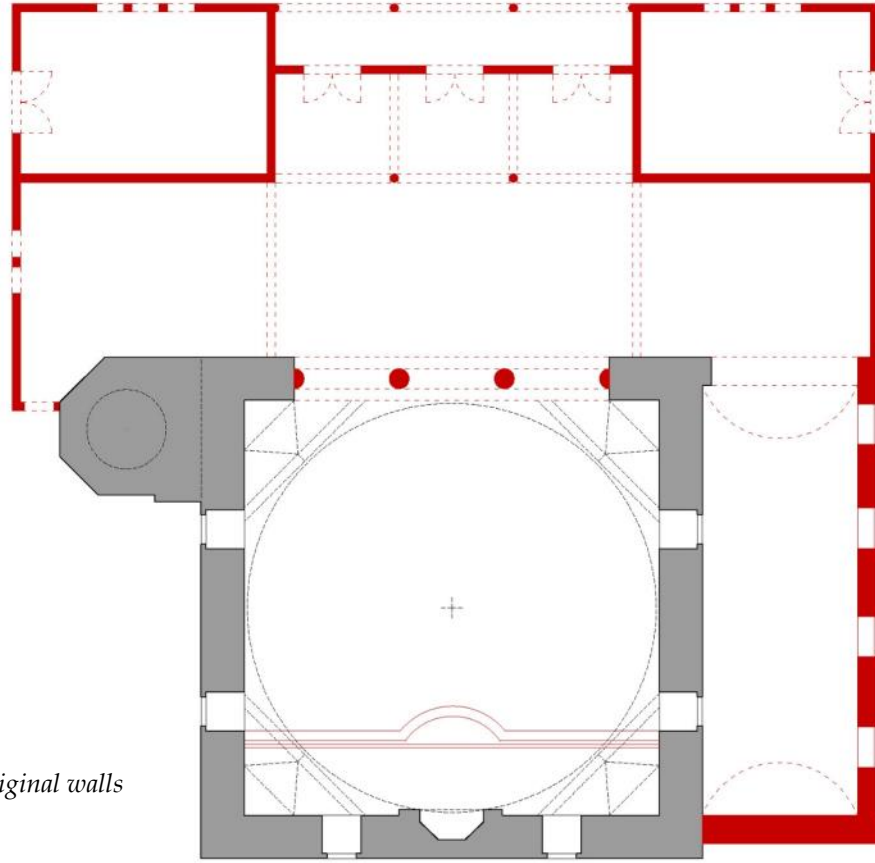
The narthex and minaret of the mosque, which has a square plan with internal dimensions of 12.50 m x 12.50 m, have not survived to the present day. The average wall thickness of the mosque, which was built of rubble stone, is 130 cm. The dome is made of brick. The *mihrab* of the mosque is in the middle of the *qibla* wall. The *harim* is covered with a large dome that rests on a hexagonal plan and eight-windowed pulley. In the upper cover, there are octagonal weight towers at the four corners of the main space of the mosque. There are five windows in three

rows on the facades.

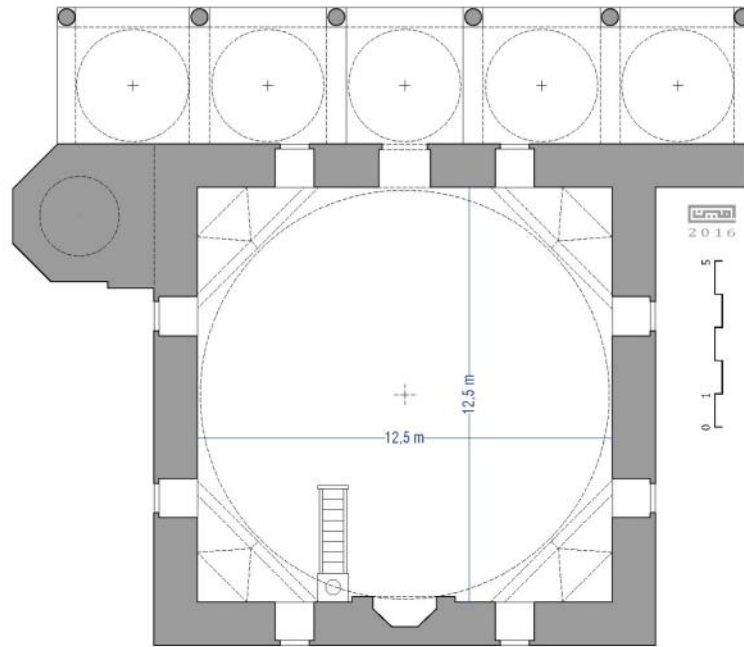
It is known that the narthex of the mosque, which has not survived to the present day, was covered with domes, had a portico and five sections. Thessaloniki Alaca Mosque, Athens Fethiye Mosque, Gümülcine Yeni Mosque and Tırhala Osman Şah (Kurşunlu) Mosque are similar examples of this type. In the 19th century, a *namazgâh* (open prayer yard) was added to the northwest of the mosque, probably due to the insufficient space of the mosque. The remains of the bases and columns of the original narthex of the mosque are exhibited next to the mosque.

During the Bulgarian occupation of Kavala (1912-13), Ibrahim Pasha Mosque was demolished down to its minaret and turned into a Bulgarian church. A wooden bell tower was added on top of the minaret. After the population exchange, it was converted into a Greek church in 1926-27, attributed to the Christian saint Agios Nikolaos. The major renovation took place in 1945. In the repair made during the conversion into a church, the *mihrab* was removed and only the niche was left. The existing bell tower was also added on the *minaret* base during this period. The classical period *muqarnas* ornaments on the *minaret* bowl seen in the 1913 photograph must have been removed during this period. The prayer hall was rearranged and converted into the seat of St. Nicholas. Today the building is well maintained and in good condition.

- özgün duvarlar / original walls
- ilâveler / additions

Kavala İbrâhim Paşa Câmii rölöve planı ve restitüsyon önerisi (Rölöve planı A. Stefanidou'dan işlenerek yeniden çizilmiştir.)
Kavala Ibrahim Pasha Mosque survey plan and restitution proposal (The survey plan was processed and redrawn from A. Stefanidou.)

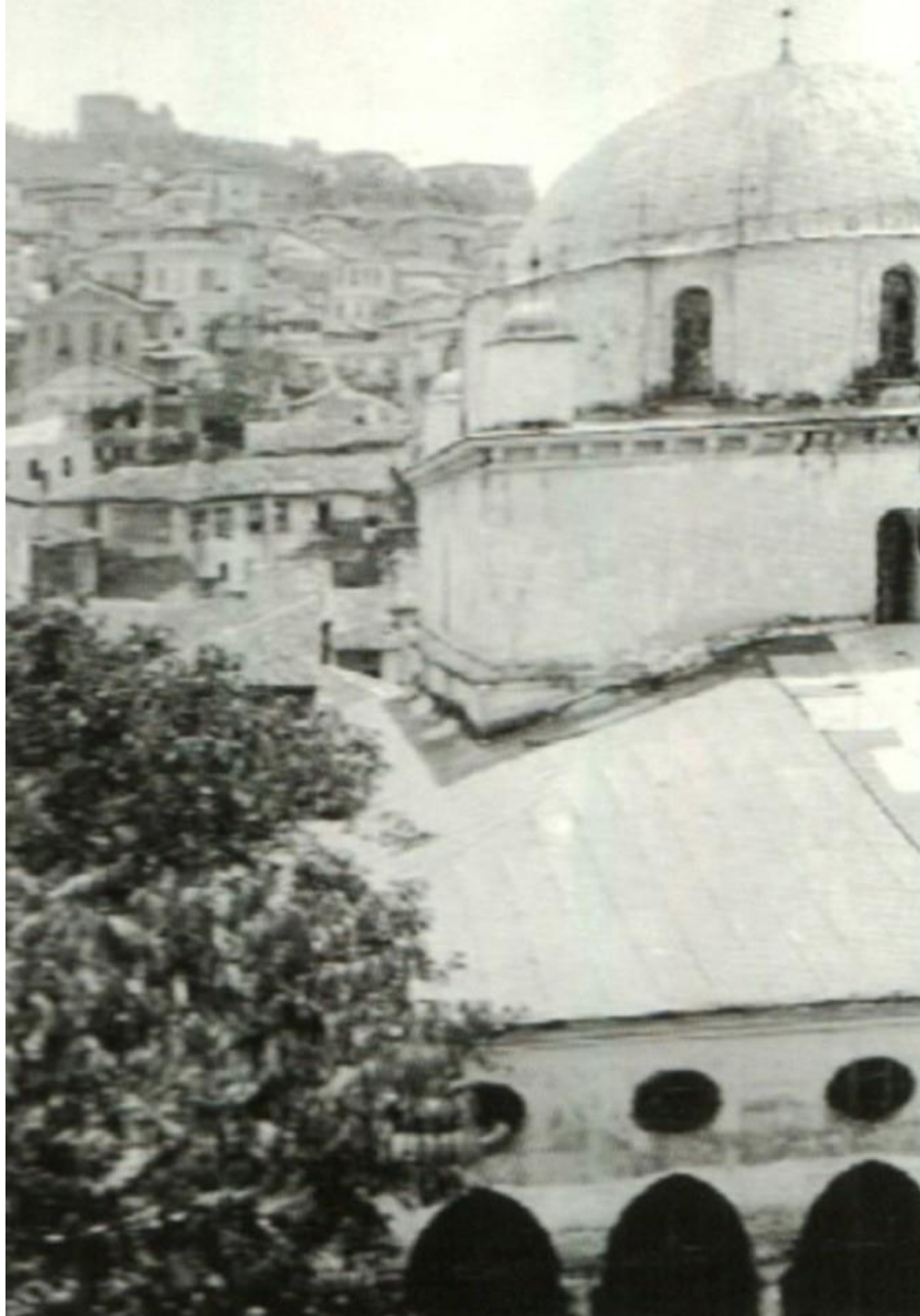

R.19.207

Kavala'nın genel görünüşü ve İbrâhim Paşa Câmii

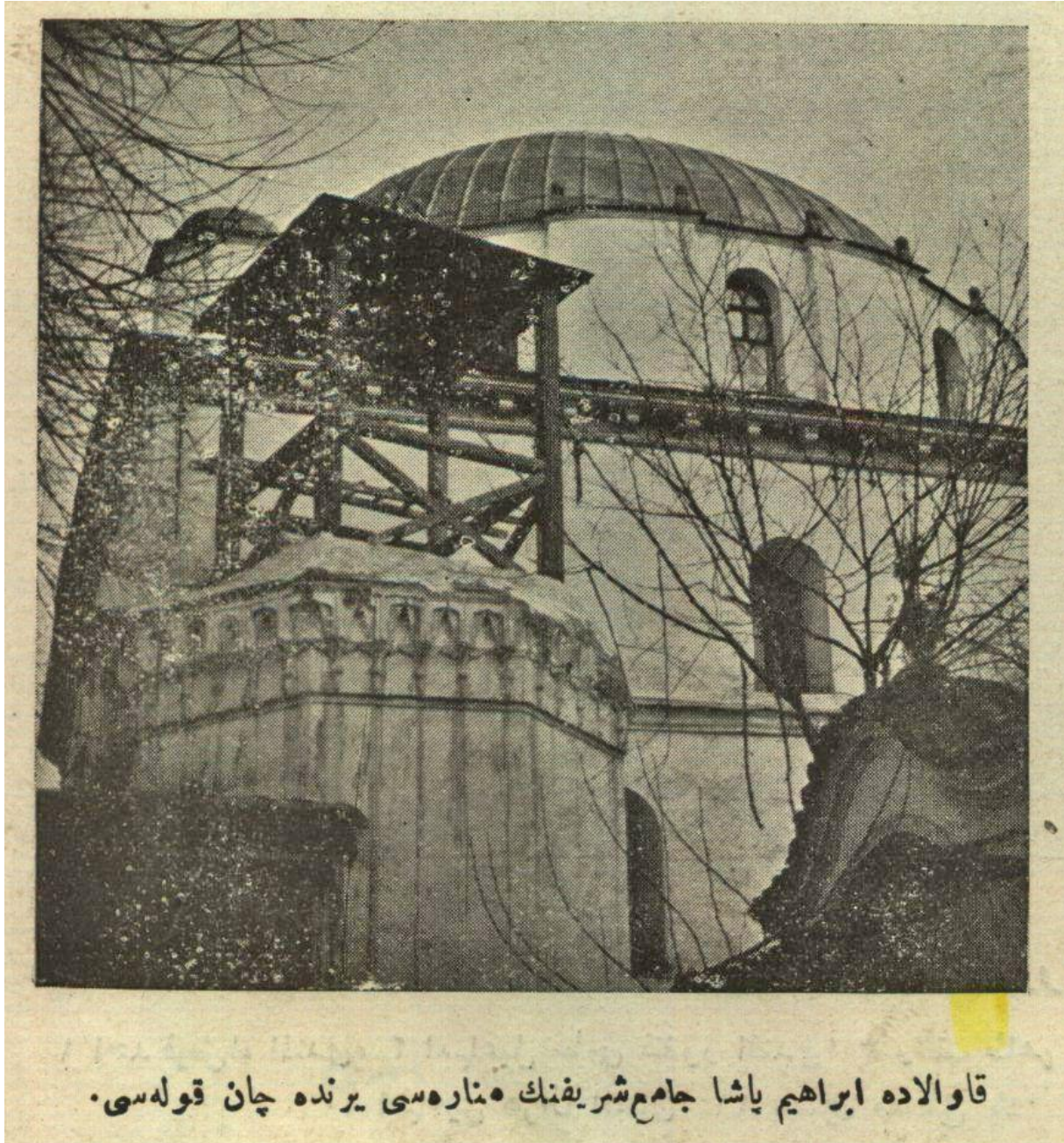
General view of Kavala and Ibrahim Pasha Mosque

R.19.208

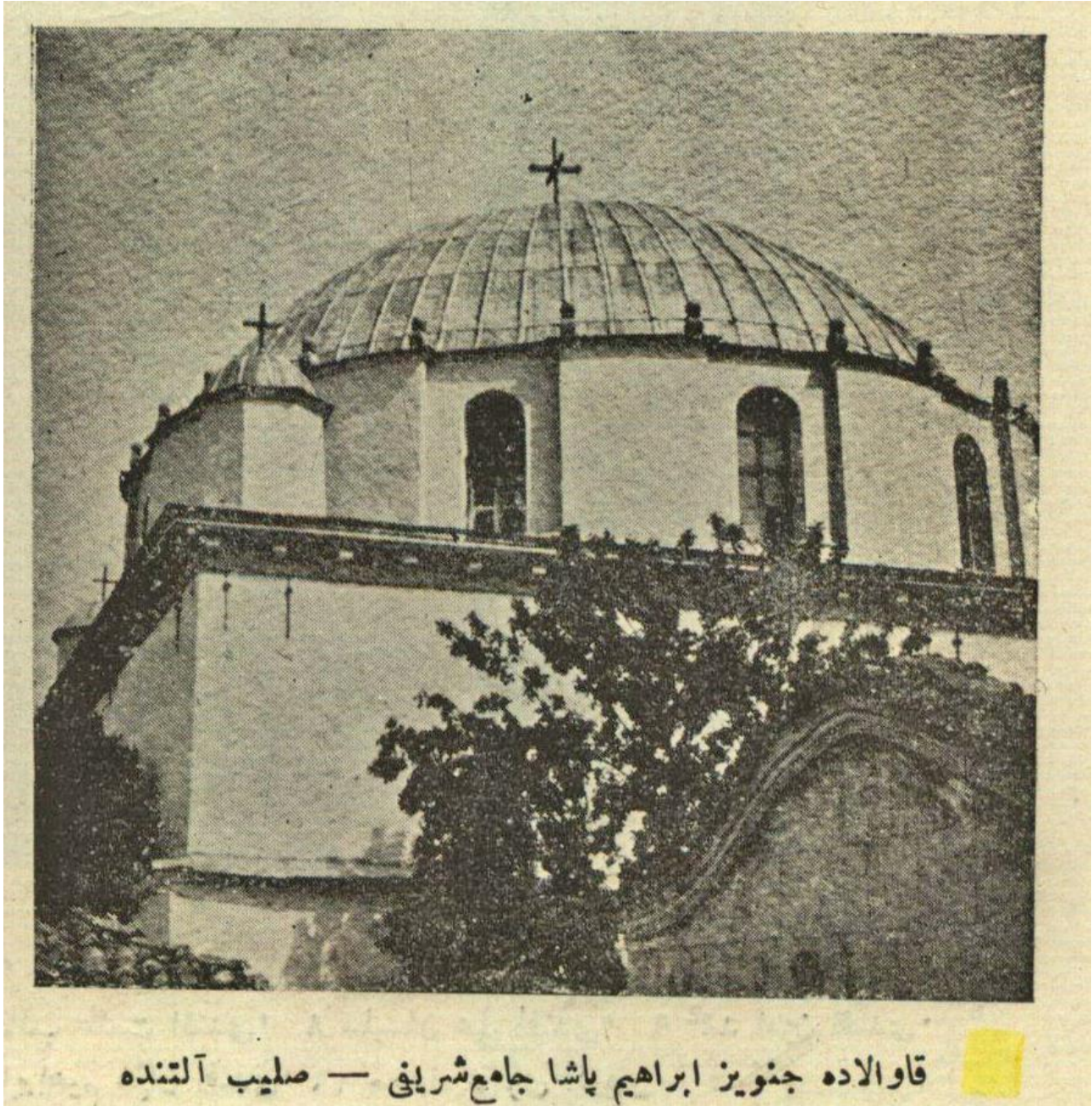
İbrâhim Paşa Câmii
(1928)
Ibrahim Pasha Mosque
(1928)

R.19.209

Kavala'da İbrâhim Paşa Câmii Şerifi'nin minâresi yerine çan kulesi (1913)

The bell tower erected in place of the minaret of the Ibrahim Pasha Mosque in Kavala (1913)

قاوالده جنويز ابراهيم پاشا جامع شريفى — صليب آلتنده

R.19.210

Kavala'da Ceneviz İbrâhim Paşa Câmii Şerîfi sâlib (haç) altında (1913)

Genoese Ibrahim Pasha Mosque in Kavala under a cross (1913)

R.19.211

Kavala İbrâhim Paşa Câmii'nin minâre kâidesi üzerindeki ahşap çan kulesi sökülürken (1930)

The wooden bell tower on the minaret base of the Kavala Ibrahim Pasha Mosque being dismantled (1930)

R.19.212

Kavala İbrâhim Paşa Câmii kible cephesi (2016)
Kavala İbrâhim Pasha Mosque, the qibla facade (2016)

R.19.213

Kavala İbrâhim Paşa Câmii giriş cephesi (2016)

Kavala İbrâhim Pasha Mosque, the entrance facade (2016)

R.19.214

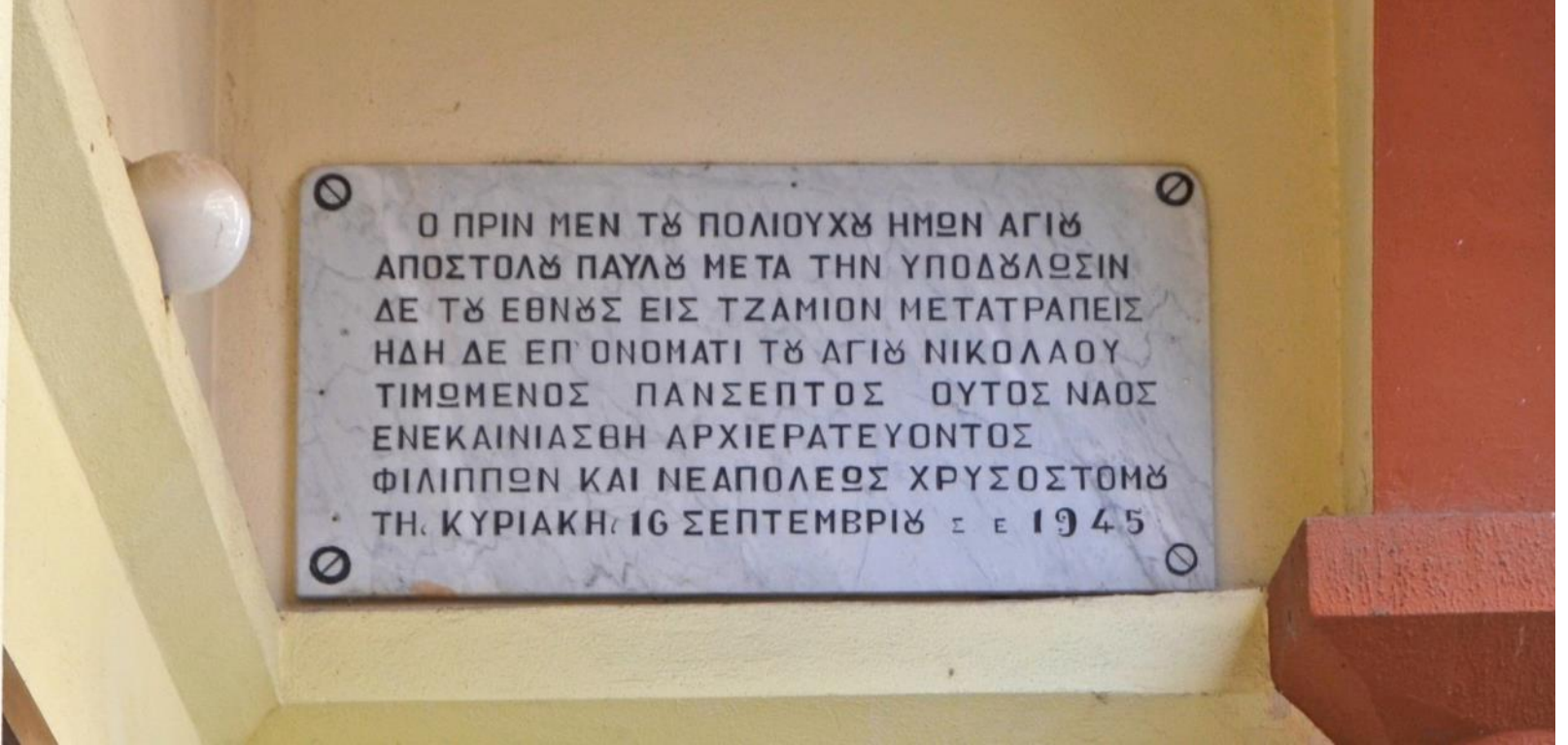
Kavala İbrâhim Paşa Câmii genel görünüşü (2016)
General view of İbrâhim Pasha Mosque in Kavala (2016)

R.19.215

İbrâhim Paşa Câmii'nin son cemaat yeri kalıntıları (2016)

The ruins of the narthex of the Ibrahim Pasha Mosque (2016)

R.19.216

Kavala İbrâhim Paşa Câmii girişinde duvarda asılı mermer levha (2016)

“Burası, esaretten önce Aziz Apostol Kilisesi iken daha sonra câmiye dönüştürülmüştür. 16 Eylül 1945 Pazar günü de Filipon ve Neapolis Mitropolitleri tarafından tekrar kilise olarak açılmıştır.”

Marble plaque hanging on the wall at the entrance of İbrâhim Pasha Mosque in Kavala (2016)

“Before the captivity, this place was the church of St. Apostol and later it was converted into a mosque. On Sunday, September 16, 1945, it was reopened as a church by Philip and the Metropolitan of Neapolis.”

R.19.217

Kavala İbrâhim Paşa Câmii'nin harimi (2016)

Harim of Kavala İbrâhim Pasha Mosque (2016)

R.19.218

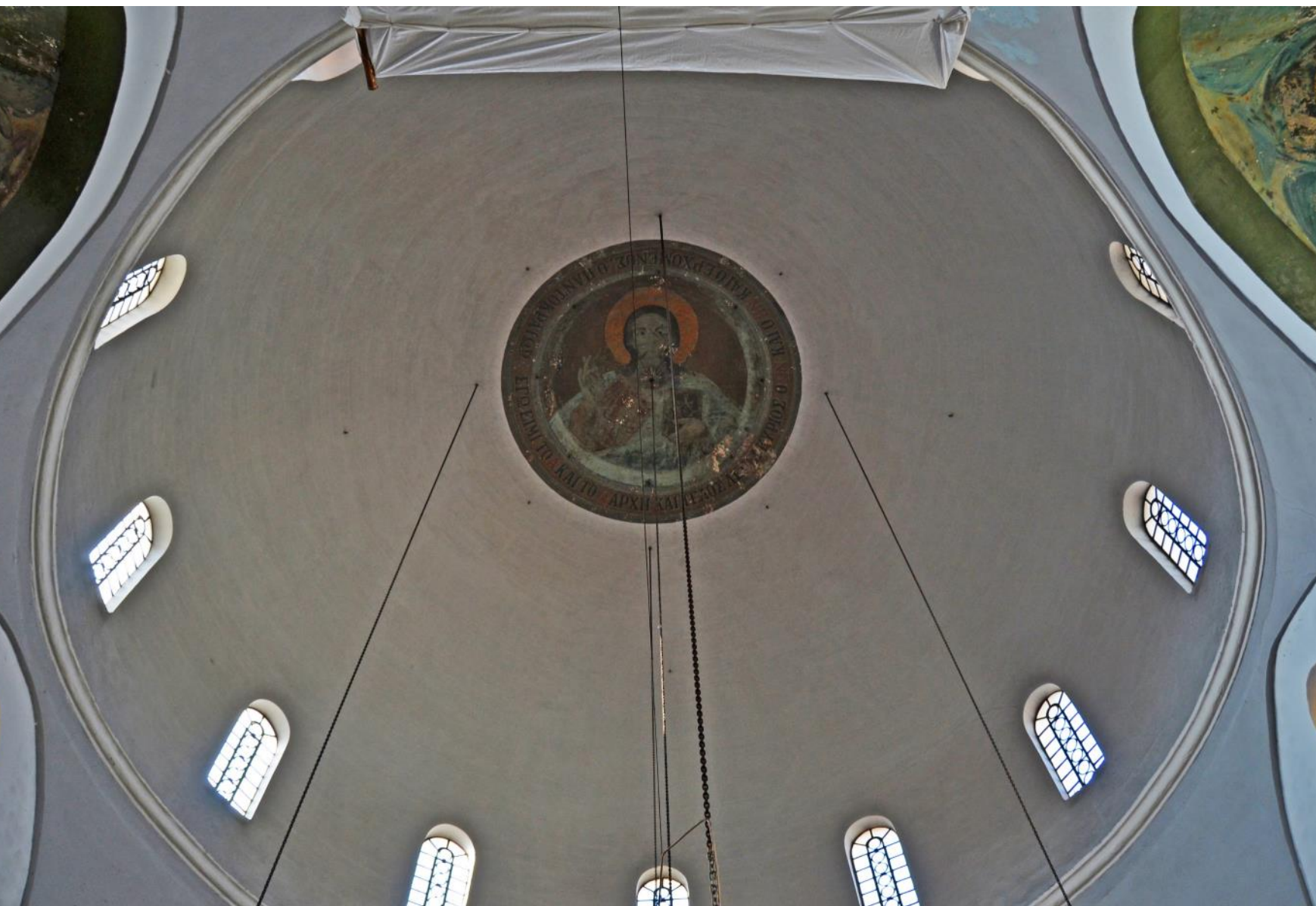
Kavala İbrâhim Paşa Câmii'nin harimi (2016)
Harim of Kavala İbrâhim Pasha Mosque (2016)

R.19.219

Kavala İbrâhim Paşa Câmii kubbe geçişleri (2016)

Dome transitions of Kavala İbrâhim Pasha Mosque (2016)

R.19.220

Kavala İbrâhim Paşa Câmii kubbesi (2016)
Dome of Kavala Ibrâhim Pasha Mosque (2016)

R.19.221

İbrâhim Paşa Câmii'nin yıktırılan son cemaat yerine ait sütun kaidelerine işlenen haç figürleri (2023)

Cross figures carved on the column bases of the demolished narthex of the İbrâhim Pasha Mosque (2023)

R.19.222

İbrâhim Paşa Câmii'nin yıkılan son cemaat yerine ait sütun kaidelerine işlenen haç figürleri (2023)
Cross figures carved on the column bases of the demolished narthex of the İbrâhim Pasha Mosque (2023)

Kavala, Koçan Köyü Câmii

Kavala, Mosque of Koçan Village

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kavala, Koçan <i>Greece, Kavala, Akrovounion</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Akrovounion Kilisesi <i>Akrovounion Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Andreou 2011, Lowry 2009: 88-89

Kavala'nın 25 km güneybatısında yer alan Koçan (Akrovounion) köyüne, mübâdeleden sonra (1923) Anadolu'dan gelen Rumlar iskân edilmiştir. Eski bir Türk köyü olan Koçani Köyü'nün câmisi de 1924 yılında yeni gelen muhâcirler tarafından kiliseye çevrilmiştir. Minâresi şerefesine kadar yıkılmış olan câminin iç mekânı ikonalarla döşenmiş, mihrabın önüne de ahşap bir haç konulmuştur. Köy tümüyle terk edilmiş olduğundan kullanılmayan yapı, 2014'te minâresi dışında tümüyle yıkılarak eski câminin temelleri üzerine yeni bir kilise yapılmıştır. Minâre gövdesinin üzerine de ahşaptan bir iskelet ve külâh çatı yapılarak çan kulesine dönüştürülmüştür.

Koçan (Akrovounion) Village, located 25 km southwest of Kavala, was settled by Greeks from Anatolia after the exchange (1923). The mosque of Kochani, an old Turkish village, was converted into a church in 1924 by the newly arrived immigrants. The interior of the mosque, whose *minaret* was destroyed down to its balcony, was furnished with icons and a wooden cross was placed in front of the *mihrab*. Since the village was completely abandoned, the unused building was wholly demolished in 2014, except for the *minaret*, and a new church was built on the foundations of the old mosque. A wooden frame and a cone roof were built over the body of the *minaret* and turned into a bell tower.

R.19.223

Onarım öncesi Koçan
Köyü Câmii

*Akrovounion Village
Mosque before restora-
tion*

R.19.224

Onarım öncesi Koçan
Köyü Câmii

*Akrovounion Village
Mosque before restora-
tion*

R.19.225

2014 onarımı sonrası Koçan Köyü Câmii
Akrovounion Village Mosque after 2014 restoration

R.19.226

2014 onarımı sonrası Koçan Köyü Câmii
Akrovounion Village Mosque after 2014 restoration

Kavala, Kurudere Köyü Câmii

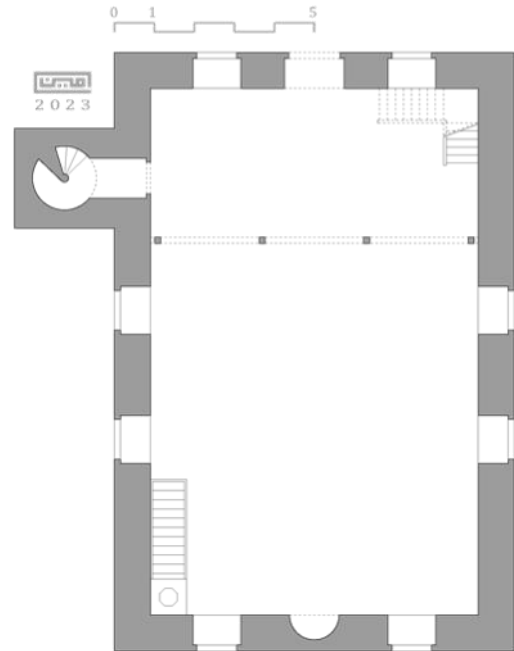
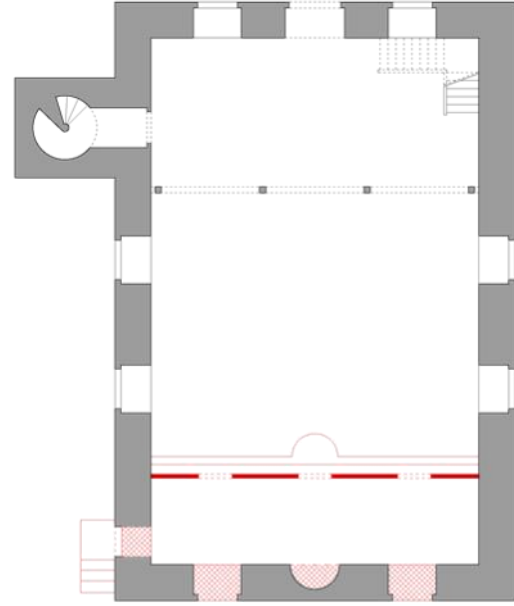
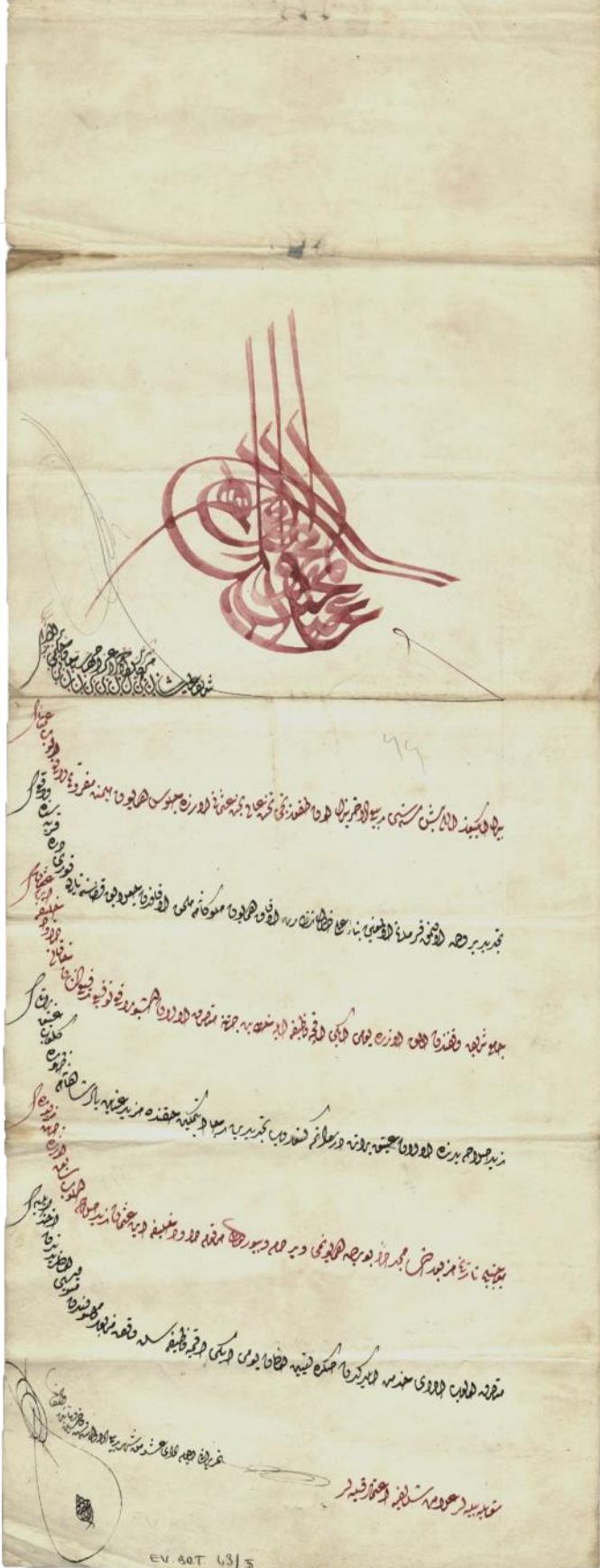
Kavala, Paleos Xerias Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kavala, Kurudere <i>Greece, Kavala, Paleos Xerias</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1840'tan önce <i>Before 1840</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi (Agios Georgios) Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BOA EV.BRT. 43/5, VGMA 185/20/86
Kaynakça <i>References</i>	BOA EV.BRT. 43/5, VGMA 185/20/86

Osmanlı döneminde Selanik vilayeti Drama livası Sarışaban kazasına bağlı olan Kurudere Köyü günümüzde Kavala sınırları içindedir. Sarışaban kasabasının 10 km kuzeyinde yer almaktadır. Osmanlı arşivlerinde, câmide Osman oğlu Davud Hali fe'nin hatib olarak görevlendirildiğine dair 11/03/1256 (13.05. 1840) târihli berat bulunmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde de *Kurudere Köyü Câmii* ismiyle 15/04/1279 (10.10.1862) târihli vakfı kayıtlıdır. Kurudere Köyü Câmii, 10 x 16 m ölçülerinde dikdörtgen planlı, taş duvarlı ve ahşap çatılıdır. Nüfus mübâdelesinden sonra 1924'te Aya Yorgi ismiyle kiliseye dönüştürülmüştür. Bu dönüştürmede, câminin girişindeki pencereler ve mimarisi değiştirilmiştir. Minâre, kâidesine kadar yıktırılıp üzerine çan kulesi yapılmıştır. Kible cephesindeki pencereler örülerek kapatılmış ve batı cepheye kapı açılmıştır. İç mekâna ikonostasis eklenmiş, mahfile müdahale edilmemiştir. Günümüzde terkedilmiş bir köy olan Kurudere'deki kilise, 2020 yılında restore edilmiş olup iyi durumdadır.

Kurudere (Paleos Xerias), a village that belonged to Sarışaban *kaza* of the Drama *liva* of the Thessaloniki province during the Ottoman period, is now within the borders of Kavala. It is located 10 km north of Sarışaban. In the Ottoman archives, there is a certificate dated 11/03/1256 (13 May 1840) stating that Davud Khalifa, son of Osman, was appointed as the orator/*khatib* of the mosque. In the archive of the General Directorate of Foundations, there is a foundation dated 15/04/1279 (10 October 1862) with the name *Kurudere Köyü Camii* (Kurudere Village Mosque). The mosque in question has a rectangular plan measuring 10x16 m, stone walls and a wooden roof. After the population exchange, it was converted into a church in 1924 under the name of Aya Yorgi. In this conversion, the windows at the entrance of the mosque and its architecture were changed. The minaret was demolished down to the base and a bell tower was built instead. The windows on the *qibla* fasade were covered and a door was opened on the west fasade. An iconostasis was added to the interior, but the *mahfil* left intact. The church in Kurudere, an abandoned village today, was restored in 2020 and is in good condition.

Kurudere Köyü Câmii rölöve planı ve restitüsyon önerisi
 Paleos Xerias Mosque survey plan and restitution proposal
 ■ özgün duvarlar / original walls
 ■ ilâveler / additions

Kurudere Köyü Câmii'ne ait 1256 / 1840 târihli hatip görevlendirilmesi konulu berat (BOA EV.BRT. 43/5)
 A document dated 1256 / 1840 on the appointment of a khatip for the Kurudere / Paleos Xerias Village Mosque (BOA EV.BRT. 43/5)

R.19.226.1-2

Kurudere Köyü Câmii (2023)

Paleos Xerias Mosque (2023)

R.19.226.3-4

Kurudere Köyü Câmii (2023)

Paleos Xerias Mosque (2023)

Kavala, Nedirli Köyü Câmii

Kavala, Disvato Mosque

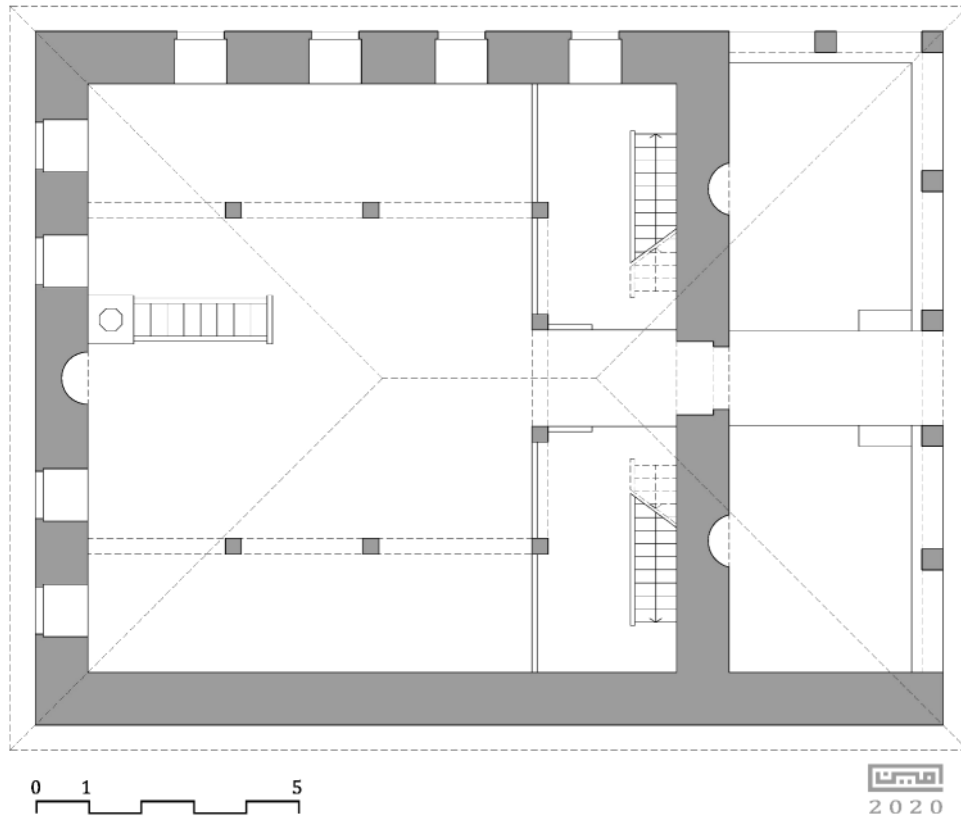
Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kavala, Nedirli <i>Greece, Kavala, Disvato</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1870'ten önce <i>Before 1870</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi (Agios Georgios) Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 179/24/171-172 (02.11.1286 / 03.02.1870)
Kaynakça <i>References</i>	VGMA 179/24/171-172

Nedirli köyü, Kavala'nın 38 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Câmî, köyün kuzeyinde, hâkim bir tepe üzerindedir. Taş duvarlı, ahşap çatılı eser, dıştan yaklaşık 13,2x17,2 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Ahşap direklerle taşınan 4 m enindeki son cemaat yeri, kuzey cephe boyunca uzanmaktadır. İki sofalı son cemaat yerinde simetrik şekilde iki mihrâbiye yer almaktadır. Giriş kapısı üzerindeki kitâbelik boştur. Arazi eğiminden dolayı beden duvarı doğu cephede son cemaat yerini de kapatacak şekilde planlanmıştır. Harim, yaklaşık 11 m eninde kare planlıdır. Ahşap direklerle taşınan mahfil ise kuzey, doğu ve batı duvarı boyunca uzanan biçimlidir.

Mübâdeleyle birlikte (1923) köydeki Türklerin ayrılmasından sonra Nedirli Köyü Câmii, Aya

Yorgi'ye (Agios Georgios) adanarak kiliseye dönüştürülmüştür. İnşâ târîhini ve bânîsini tespit edemediğimiz eserin kiliseye dönüştürüldükten sonra esas giriş kapısı kullanılmamış, batı cephe-deki alt pencerelerden biri genişletilerek kapıya çevrilmiştir. Aynı hizadaki üst pencere de kapatılarak buraya bir çan eklenmiştir. Ahşap minber kaldırılmış, mihraba ise müdahale edilmemiştir. Harimin doğu duvarı önünde ikonostasis eklenmiş olup iç mekân büyük ölçüde özgünlüğünü korumaktadır.

Kavala Nedirli Köyü
Câmii restitüsyon pla-
nı

*Kavala Disvato Village
Mosque restitution plan*

Disvato Village is located 38 km northeast of Kavala. The mosque is located on a dominant hill north of the village. The stone-walled, wooden-roofed monument has a rectangular plan measuring approximately 13.2x17.2 m externally. The 4 m wide narthex carried by wooden poles extends along the northern façade. There are two *mihrab*-like niches symmetrically in the narthex with two sofas. The epitaph on the entrance door is empty. Due to the slope of the land, the body wall was planned to cover the narthex on the east façade. The harim has a square plan approximately 11 meters wide. The *mahfil*, which is carried by wooden poles, has a u-shape extending along the north, east and west walls.

After the departure of the Turks in the village with the exchange (1923), Disvato Village Mosque was dedicated to Agios Georgios (Agios Georgios) and converted into a church. The original entrance door of the monument, whose construction date and owner cannot be determined, was not used after it was converted into a church, and one of the lower windows on the west façade was enlarged and turned into a door. The upper window at the same level was also closed and a bell was added here. The wooden *minbar* was removed and the *mihrab* was left untouched. An iconostasis was added in front of the east wall of the *harim* and the interior preserves its originality to a great extent.

R.19.227

Kavala Nedirli Köyü Câmii genel görünüşü (2020)
General views of Kavala Disvato Village Mosque (2020)

R.19.228

Kavala Nedirli Köyü Câmii batı cephesi (2020)
Kavala Disvato Village Mosque west facade (2020)

R.19.229

Kavala Nedirli Köyü Câmii son cemaat yeri (2020)

Nartex of Kavala Disvato Village Mosque (2020)

R.19.230

Kavala Nedirli Köyü Câmii son cemaat yeri (2020)

Nartex of Kavala Disvato Village Mosque (2020)

R.19.231

Kavala Nedirli Köyü Câmii genel görünüşü (2020)
General views of Kavala Disvato Village Mosque (2020)

R.19.232

Kavala Nedirli Köyü
Câmii harimi (2020)
Harim of Kavala Disvato Village Mosque
(2020)

R.19.233

Kavala Nedirli Köyü
Câmii harimi (2020)
Harim of Kavala Disvato Village Mosque
(2020)

Kavala, Palehor Köyü Câmii

Kavala, Palehor Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kavala Palehor <i>Greece, Kavala, Palaiochori</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Nuri Bey'in eşi Ayşe Hanım
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	19. yüzyıl <i>19th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924 Aziz Apostol Kilisesi
Yıktırılışı <i>Demolish Date</i>	1968
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BCA 130/16/13/2/908/3388/26
Kaynakça <i>References</i>	BCA 130/16/13/2/908/3388/26

Kavala'nın 26 km batısında yer alan Palehor köyündeki Nuri Bey Çiftliği'nde, Ayşe Hanım'ın yaptırdığı bir câmi yer alıyordu.

Mübâdele tasfiye evrakında câminin, *Selanik vilâyeti, Drama livâsı, Pravişte kazâsı, Palihor Köyü Vakfı*'na ait kaydı bulunmaktadır. Tasfiye talep-nâmesinde, "Yeni inşâ edilmiş kârgir ve mükemmel bir kubbeyi ve bir minâreyi hâvîdir." notu ile câminin evsâfi yazılmıştır. Aynı evrakta, çarşı içinde câmiye iki dükkân vakfedildiği de kayıtlıdır.

Mübâdeleden sonra Ayşe Hanım'ın yaptırdığı câmi, Ortodoks kilisesine dönüştürülmüştür. Minâre yıktırılarak yerine çan kulesi inşâ edilen eserin, eski fotoğrafından ahşap çatılı ve müteva-zi bir köy câmisi olduğu görülmektedir. 1968'e kadar kilise olarak kullanılan câmi, bu tarihte yıktırılmış ve yerine günümüzdeki Aziz Apostol Kilisesi inşâ edilmiştir.

In the Nuri Bey Farm in Palehor Village, 26 km west of Kavala, there was a mosque built by Ayşe Hanım.

In the population exchange liquidation documents, there is a record of the mosque belonging to the *Palihor Village Foundation of the Pravişte District of the Drama Liva of the Selanik Province*. In the liquidation demand note, the characteristics of the mosque are written with the note "It is a newly built masonry and perfect dome and a minaret". The same document also records that two shops in the bazaar were endowed to the mosque.

After the exchange, the mosque built by Ayşe Hanım was converted into an Orthodox church. The minaret was demolished and a bell tower was built in its place, and from the old photographs it can be seen that it was a modest village mosque with a wooden roof. The mosque, which was used as a church until 1968, was demolished on this date and the present St. Apostol Church was built in its place.

R.19.234

Palehor Câmii'nin
kiliseye çevrildikten
sonraki hâli

*Palehor Mosque after its
conversion to a church*

R.19.235

Palehor Câmii yıkıldıktan sonra yerine
yapılan kilise

*The church built after
the demolition of the
Palehor Mosque*

Kavala, Tekke Câmii

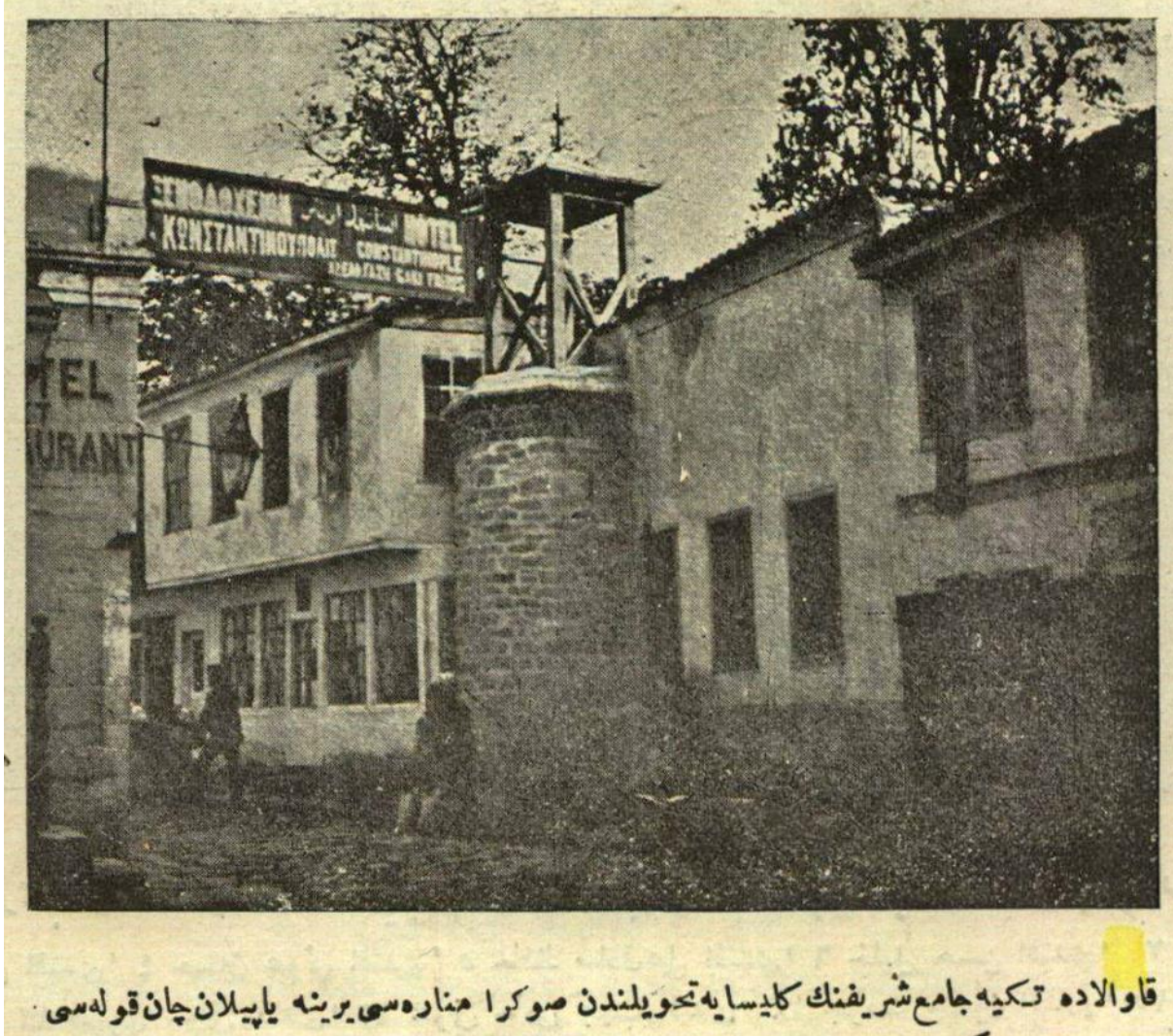
Kavala, Tekke Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kavala <i>Greece, Kavala</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1912-1913 Bulgar Kilisesi <i>1912-1913 (Bulgarian Church)</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Şehbal 1329

Şehbal Mecmuası'nın 1913'teki bir haberinde, Kavala'daki Tekke Câmii'nin kiliseye çevrildiği bildirilmektedir. Haberde yayınlanan câminin fotoğrafında, minârenin kâidesine kadar yıktırılıp çan kulesine dönüştürüldüğü görülmektedir. Şehirdeki Bulgar işgali sırasında İbrahim Paşa Câmii ve Halil Bey Câmii de benzer şekilde minâreleri yıktırılarak kiliseye çevrilmiştir. Fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla, câmiye bitişik yapılar (İstanbul Oteli) olması sebebiyle eser, şehrin merkezinde çarşı içinde olmalıdır.

In a news article published by Şehbal Magazine in 1913, it was reported that the Tekke Mosque in Kavala was converted into a church. In the photograph of the mosque published in the news article, it is seen that the minaret was demolished down to its base and turned into a bell tower. During the Bulgarian occupation of the city, the minarets of the İbrahim Pasha Mosque and Halil Bey Mosque were similarly demolished and turned into churches. As it is understood from the photograph, since there are buildings (Istanbul Hotel) adjacent to the mosque, the work should be in the bazaar in the center of the city.

R.19.236

Kavala'da Tekye Câmii Şerifi'nin kiliseye tahvilinden sonra minâresi yerine yapılan çan kulesi

The bell tower built in place of the minaret of the Tekye Mosque in Kavala after its conversion to a church

Kayılar, Aşağı Mahalle Câmii

Ptolemaida, Aşağı Mahalle Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kayılar <i>Greece, Ptolemaida</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924 Aziz Stefanos Kilisesi <i>1924 St. Stephen Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Konuk 2010: 193, Valsamidis 2003: 262

Aşağı Kayılar Mahallesi'ndeki câmi, mübâdeleden sonra 1924'te Aziz Stefanos Kilisesi'ne dönüştürülmüştür. 9 Mayıs 1955'te yeni kilisenin inşâ edilmesiyle birlikte yıktırılmıştır.

The mosque in the Lower Ptolemaida neighborhood was converted into St. Stefanos Church in 1924 after the exchange. On May 9, 1955, it was demolished with the construction of the new church.

Kayılar, Surpovo Köyü Câmii

Ptolemaida, Surpovo Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kayılar, Surpovo <i>Greece, Ptolemaida, Ardassa</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924 Metamorfoseos Kilisesi <i>1924 Metamorfoseos Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Konuk 2010: 206, Valsamidis 2003: 262

5 Eylül 1959 târihli köy kilisesi mütevelli heyetinin yazdığı bir belgeden anlaşıldığına göre, 1923 yılında köye Türkiye'den gelen Rumlar, köyün tamamen Türklerce meskûn olması dolayısıyla dinî vecibelerini, kiliseye dönüştürdükleri bir ahırda yerine getirmektedirler. Mübâdeleyle birlikte Türklerin ayrılmasından sonra oldukça harap durumda olan câmi, 1924'te kiliseye dönüştürülerek *Kurtarıcının Tecelli Kilisesi (Meta-morfoseos Sotiros)* adını aldı.

According to a September 5, 1959 dated document written by the board of trustees of the village church, the Greeks who came to the village from Turkey in 1923 used to fulfill their religious obligations in a barn which they converted into a church because the village was completely inhabited by Turks. After the departure of the Turks with the exchange, the mosque, which was in a very dilapidated state, was converted into a church in 1924 and named the Church of the Savior's Revelation (Metamorfoseos Sotiros).

Kayılar, Yukarı Mahalle Câmii

Ptolemaida, Yukarı Mahalle Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kayılar <i>Greece, Ptolemaida</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924 Aziz Yuhanna Kilisesi <i>1924 St. John Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Konuk 2010: 199, Valsamidis 2003: 262

Yukarı Kayılar Mahallesi'ndeki câmi, mübâdeleden sonra 1924'te Aziz İoannis Kilisesi'ne çevrilmiştir. Şehirde 1950'lerde yeni kilise inşa edilene kadar kullanılan câmi, daha sonra terk edilmiştir.

The mosque in the Upper Ptolemaida neighborhood was converted into St. Ioannis Church in 1924 after the exchange. It was used until a new church was built in the 1950s and then abandoned.

Kilkış, Hacı Yunus Köyü Câmii

Kilkis, Stavrochori Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kilkış, Hacı Yunus Köyü <i>Greece, Kilkis, Stavrochori</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	1836
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1924-1961 Aziz Atanas Kilisesi <i>1924-1961 Agios Athanasios Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Isn't standing today</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 179/348/2764
Kaynakça <i>References</i>	VGMA 179/348/2764, Pantelidis 2014

Hacı Yunus (Stavrochori) köyü, Kilkış'ın 9 km kuzeybatısında yer almaktadır. Köydeki câminin Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, *El-Hac Yunus Köyü Câmii-i Şerîfi Vakfı* ismiyle kaydı bulunmaktadır. Avrathisarı'nda kurulan vakfın tanzim târihi H. 17.06.1252 / M. 29.09.1836 olup 179. defterin 348. sayfasında 2764. sırada kayıtlıdır.

Mübâdeleden sonra, Hacı Yunus köyünden Anadolu'ya gelen Türkler, Amasya'nın Gümüşhacıköy, Ankara'nın Kalecik ve İzmir'in Menemen ilçelerine iskân edilmişlerdir. Hacı Yunus Köyü Câmii, köyün yeni sakinleri olan Anadolu'dan gelen Rumlar tarafından Aziz Atanas'a atfedilerek kiliseye dönüştürülmüş, 1961'de köydeki yeni kilise yapılarına kadar bu amaçla kullanılmıştır.

Hacı Yunus (Stavrochori) Village is located 9 km northwest of Kilkis. The mosque in the village is registered in the archive of the General Directorate of Foundations under the name *el-Hac Yunus Köyü Câmii-i Şerîfi Vakfı*. The date of the foundation established in Avrathisarı is H. 17.06.1252 / M. 29.09.1836 and it is recorded on page 348 of the 179th book in the 2764th row.

After the exchange, the Turks having come to Anatolia from Hacı Yunus Village were settled in Gümüşhacıköy in Amasya, Kalecik in Ankara and Menemen in İzmir. Hacı Yunus Village Mosque was converted into a church by the new inhabitants of the village, Greeks from Anatolia, attributing it to St. Atanas, and it was used for this purpose until the new church in the village was built in 1961.

Kızılhisar, Beş Çeşme Câmii

Karistos, Beş Çeşme Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Kızılhisar <i>Greece, Karistos</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1833'ten sonra <i>After 1833</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Grabia Aya Sofya Kilisesi <i>Hagia Sophia Church in Grabia</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Arısoy 2015: 96-97

Beş Çeşme Câmii, Kızılhisar'ın güneybatısında bulunan yakın mahallelerden Grabia'da yer almaktadır. Bu mahallenin üst kesimlerinde, bir kısmı günümüzde de görülen kasabayı terk eden Türklerden kalma evler bulunmaktadır. "Beş Çeşme" (Pende Vryses) adıyla bilinen su kaynaklarının hemen üzerinde yer alan Hagia Sophia (Aya Sofya) Kilisesi, eski bir câmiden dönüştürülmüştür. Eski câmiden hiçbir iz görülmeyen kilise, kible yönünde uzunlamasına dikdörtgen planlıdır.

Kilisenin yanındaki Beş Çeşme, eski Kızılhisar'dan günümüze kalan ve hâlen kullanılan ender yapılardan biridir. Orijinal kitâbeleri bulunmayan çeşmelerin dördünden, önlerinde bulunan kurnalar vasıtasıyla, su akmaya devam etmektedir. Yapının hemen üzerindeki yamaçta

bulunan kilise, câmi iken bu çeşmeler şadırvan işlevi de görüyordu. Çeşmelerden sağdan ikincisinin sol tarafında stilize bir selvi motifi hala seçilmektedir. İkincisi ve üçüncüsü arasında ise sonradan konduğu anlaşılan ve üzerinde târih göremediğimiz Yunanca bir kitâbe bulunmaktadır. Kitâbeye göre çeşme, yörede yaptırıldıkları eserlerle tanınan Kotsikas ailesinin katkılarıyla elden geçirilmiştir.

R.19.237

Kızılhisar'da Aya Sofya Kilisesi'ne dönüştürülen Beş Çeşme Câmii (2015)

Beş Çeşme Mosque in Karistos, which was converted into Hagia Sophia Church (2015)

Beş Çeşme Mosque is located in Grabia, a nearby neighborhood to the southwest of Karistos. In the upper parts of this neighborhood, there are houses, some of which are still visible today, from the Turks who left the town. The church of Hagia Sophia, located just above the water springs known as *Five Fountains* (Pende Vryses), was converted from an old mosque. The church, of which there is no trace of the old mosque, has a longitudinal rectangular plan in the direction of the qibla.

The Five Fountains next to the church are one of the rare structures that have survived from the old Karistos and are still in use. Water continues to flow from four of the fountains, which do not have original epitaphs, through the basins in front of them. When the church on the slope just

above the building was a mosque, these fountains were also functional. A stylized cypress motif is still visible on the left side of the second fountain on the right. Between the second and the third, there is an epitaph in Greek, which seems to have been placed later and on which we cannot see a date. According to the epitaph, the fountain was overhauled with the contributions of the Kotsikas family, known for their works in the region.

Koron, Sultan II. Bayezid Câmii Minâresi

Koroni, Minaret of Sultan II. Bayezid Mosque

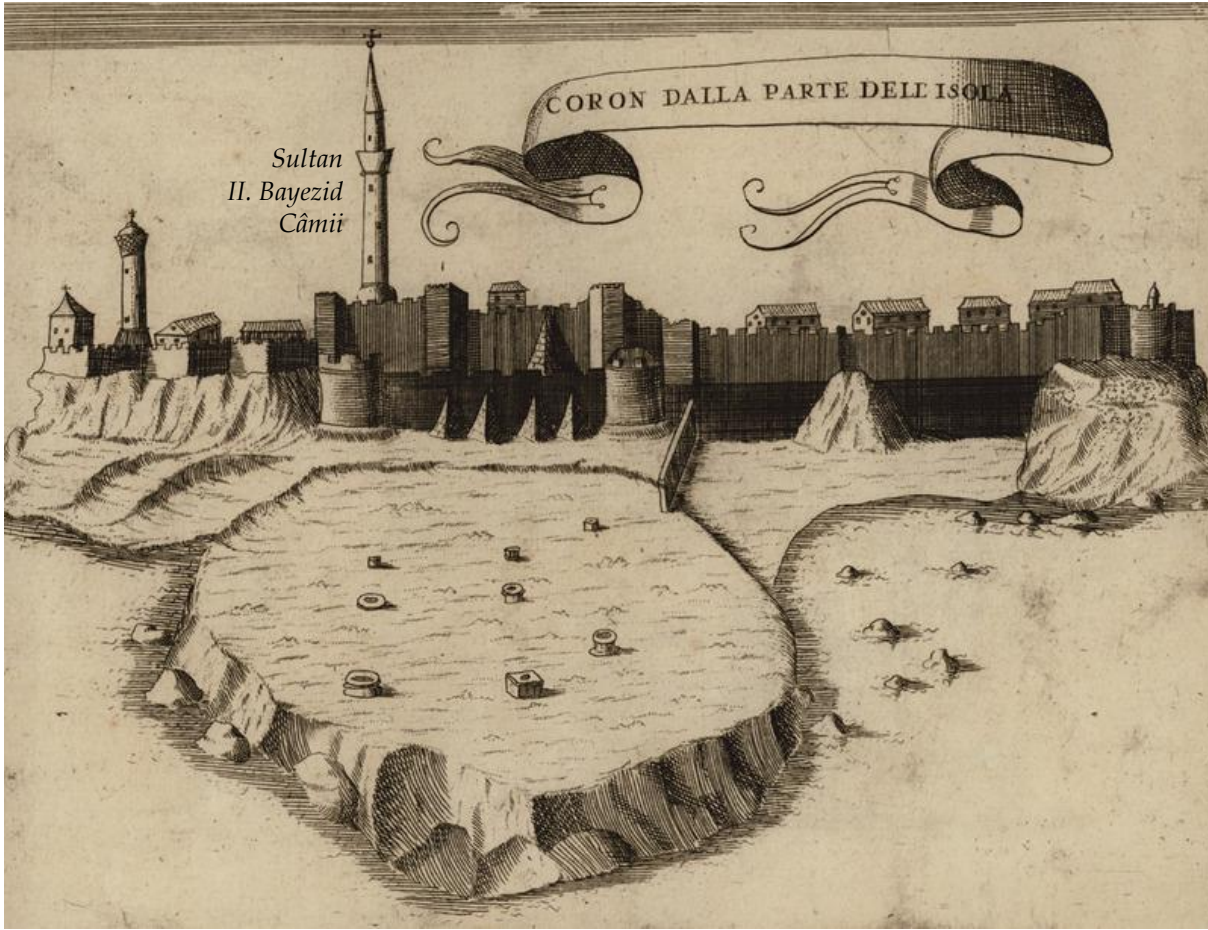

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Koron Kalesi <i>Greece, Koroni Castle</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Sultan II. Bayezid
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	H.906 / M.1500
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1827'den sonra <i>After 1827</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Koron Kale Katedrali <i>Cathedral of Koroni Castle</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BOA İE.EV 1/51
Kaynakça <i>References</i>	BOA İE.EV 1/51, Kiel 2002a: 208-209, Yüksel 1983: 313

Koron Kalesi, Mora Yarımadası'nın güneybatı ucunda, Kalamata Körfezi'ne bakan mevkiye yer almaktadır. Üçgen biçiminde olan târihi Koron Kalesi, kayalık bir zemin üzerinde üç tarafından basamak şeklindeki sarp kayalıklarla korunan bir mevkiye inşâ edilmiştir. Kale, 1499-1503 yıllarındaki Osmanlı-Venedik Savaşı esnasında, Muharrem 906'da (Ağustos 1500) Sultan II. Bayezid tarafından fethedilmiş, fetihten sonra kaledeki Venedik Merkez Kilisesi, Sultan adına câmiye çevrilip giriş kapısının soluna bir minâre eklenmiştir. 1528 târihli defterde, minârenin Mimar İshak tarafından tâmir edildiği kayıtlıdır. 1532-34 yılları arasında kısa süre elden çıkan kale, Ramazan 940'ta (Nisan 1534) Semendire beyi ve Slavonya fâtîhi Yahyâpaşazâde Mehmed Bey tarafından ikinci kez alındı. 1685'te Venedikli

kumandan Morosini, kaledeki askerlerle sivil halkı tamamıyla katletti ve kale otuz yıl Venedik idaresinde kaldı. Şâban 1127'de (Ağustos 1715), Silâhdar / Şehid Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu burayı üçüncü kez fethetti ve Yunanistan'ın kuruluşuna kadar Osmanlı toprağının bir parçası olarak kaldı. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, Sultan II. Bayezid Câmii tekrar kiliseye çevrildi. Gravürlerde görülen tek şerefeli minâresi, kâidesine kadar yıkırılıp üzerine çan kulesi inşâ edildi. Eser, dıştan yaklaşık 11x23 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı olup üzeri beşik çatıyla örtüldür.

R.19.238

Venedik idaresine geçtiği ara dönemde Koron Kalesi (1687)

Koroni Castle during the interim period of Venetian rule (1687)

Koroni Castle is located on the southwestern tip of the Peloponnese peninsula, overlooking the Gulf of Kalamata. The triangular-shaped historical Koron Castle was built on a rocky ground protected on three sides by steep cliffs in the form of steps. The castle was conquered by Sultan Bayezid II in Muharram 906 (August 1500) during the Ottoman-Venetian war of 1499-1503. After the conquest, the Venetian Central Church in the castle was converted into a mosque in the name of the Sultan and a minaret was added to the left of the entrance gate. The castle, which was lost for a short time between 1532-34, was taken for the second time in Ramadan 940 (April 1534) by Yahyâpaşazâde Mehmed Bey, the Bey of Semendire and the conqueror of Slavonia. In 1685, the Venetian commander Morosini com-

pletely massacred all soldiers and civilians in the castle and it remained under Venetian rule for thirty years. In Sha'ban 1127 (August 1715), the Ottoman army under Silâhdar/Shahid Ali Pasha conquered it for the third time and it remained part of Ottoman territory until the foundation of Greece. After the Greek independence, Sultan Bayezid II's mosque was converted back into a church. The single-balcony minaret seen in the engravings was demolished down to its base and a bell tower was built on it. The work has a rectangular plan measuring approximately 11x23 meters externally and is covered with a gable roof.

R.19.239

Koron Kalesi'nde üzerine çan kulesi yapılan Sultan II. Bayezid'in yaptırdığı minâre (2018)

The minaret erected by Sultan Bayezid II on which a bell tower was built in Koroni Castle (2018)

R.19.240

Koron Kalesi'nde üzerine çan kulesi yapılan Sultan II. Bayezid'in yaptırdığı minâre (2018)

The minaret erected by Sultan Bayezid II on which a bell tower was built in Koroni Castle (2018)

Limni, Câmî-i Cedîd (Yeni Câmî)

Limnos, New Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Limni <i>Greece, Limnos</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Hacı Hasan Ağa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1887'den sonra <i>After 1887</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1939
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Isn't standing today</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BOA ML.EEM. 676/19
Kaynakça <i>References</i>	Belitsos 2019: 163-169

Câmî-i Cedîd (Yeni Câmî), Limni Adası'nın merkezinde, eski çarşı içinde kendi ismiyle anılan mahalledeydi. 1887'de çizilen Limni şehir planında yer almayan câmî, bu tarihten sonra yaptırılmış olmalıdır. 1892'de çekilen II. Abdülhamid albümlerinde minâresi gözükken Yeni Câmî'nin Avusturalya ve Fransa arşivlerindeki eski fotoğraflarında (1915), son cemaat yeri kısmen görünmektedir. Bu fotoğraflara göre, dört adet ahşap direk taşıyan beş kemerli, ahşap çatılı, geniş saçaklı son cemaat yerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çarşı içinde yer alan câmînin bitişiğünde dükkânlar bulunduğundan, beden duvarları son cemaat yerinin doğu ve batı cephelerini de kapatacak şekilde planlanmıştır. 1906'da yeniden inşâ edilen tek şerefeli taş minâre, câmînin kuzeybatısında yer alıyordu. Yeni Câmî, Limni'deki Türk idâresinden sonra Yunan devletinin mülkiyetine geçmiştir. Öncelikle minâresi yıktırılan câmî, 1927'den sonra Ulusal Banka tarafından şahıslara kiralanarak farklı amaçlarla kullanılmıştır. Sonraları, pencereleri perdeyle kapatı-

larak *Attikon* ismiyle sinema salonuna dönüştürülen Yeni Câmî'de 9 Eylül 1939 akşamı ilk film gösterimi sırasında yangın çıkmış, ahşap tavanın ve çatının çökmesiyle birlikte çoğunluğu adanın ileri gelen kişilerinden 63 kişi yanarak feci şekilde can vermiştir. Bu olaydan sonra câmî tümüyle yıktırılarak yerine vefât edenlerin anısına mermer anıt dikilmiştir. Câmînin yerine 1976 yılında Mimar Alekos Volikas tarafından küçük bir kilise planlanmış, Hz. Meryem'e adanan bu kilisenin inşâsı, 1988'de tamamlanmıştır. Binânın yanına 1992 yılında yangında ölenlerin isimlerinin yazılı olduğu mermer levha yerleştirilmiştir.

Câmî-i Cedîd (New Mosque) was located in the centre of the island of Limni, in the old bazaar in the neighborhood known by its own name. The mosque, which was not included in the Limnos city plan drawn in 1887, must have been built after this date. In the old photographs (1915) in the Australian and French archives, the narthex of New Mosque, whose minaret is visible in the

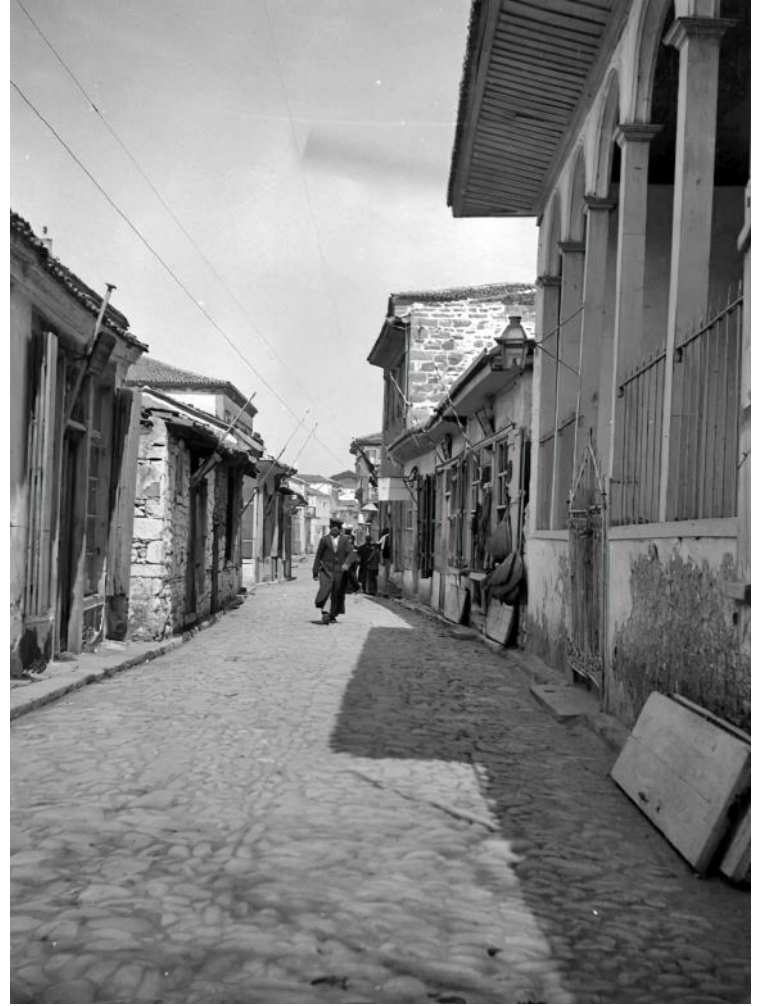
albums of Abdülhamid II taken in 1892, is partially visible. According to these photographs, it is understood that it has a narthex with five arches carried by four wooden poles, a wooden roof and wide eaves. Since there are shops adjacent to the mosque located in the bazaar, the body walls were planned to cover the eastern and western facades of the narthex. The single-balcony stone minaret, which was rebuilt in 1906, was located to the northwest of the mosque. After the Turkish rule in Limnos, the New Mosque became the property of the Greek state. First of all, the minaret was demolished and after 1927, the mosque was rented to individuals by the National Bank and used for different purposes. On the evening of September 9, 1939, a fire broke out in the New Mosque, which was later converted

into a movie theater with the name Attikon by covering the windows with curtains. During the first movie screening, and 63 people, mostly prominent people of the island, were burned to death when the wooden ceiling and roof collapsed. After this incident, the mosque was completely demolished and a marble monument was erected in memory of the victims. A small church was planned by architect Alekos Volikas in 1976 and the construction of this church, dedicated to the Virgin Mary, was completed in 1988. A marble plaque with the names of those who died in the fire was placed next to the building in 1992.

R.19.241

Sultan Abdülhamid
albümlerinde Limni
(1892)

*Limnos in Abdülhamid
II albums (1892)*

R.19.242-243

1910'larda Limni Yeni Câmi

Limnos New Mosque in the 1910s

R.19.244

Limni Yeni Câmi yerine inşa edilen kilise (2012)
The church built instead of the New Mosque in Limnos (2012)

Livadya, Tabakhâne (Süleymâniye) Câmii

Livadia, Tabakhâne (Süleymâniye) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Livadya <i>Greece, Livadia</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	16. yüzyıl <i>16th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1828
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	Ev.K.K. 758/95
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/257,364, Çam 2000: 209, Evliyâ Çelebi 8/228-230, Kiel 2003

Atina'nın 100 km kuzeybatısında küçük bir şehir olan Livadya'da, Evliyâ Çelebi'nin ziyaret ettiği dönemde 7 câmi, 3 mescit, 2 medrese, 3 mektep, 3 tekke ve 3 köprü bulunmaktaydı. Bu câmilerden en ünlüsü Bâli Bey Câmii olmak üzere isimleri bilinen diğerleri Buçuk Ali Câmii, Tabakhane (Süleymaniye) Câmii, Gâzi Ömer Bey Câmii, Muslihiddin Efendi Câmii ve Mustafa Voyvoda Câmii'dir.

Livadya'nın 1877 târîhli gravüründe, kiliseye çevrilmiş olduğu anlaşılan Tabakhane Câmii görülmektedir. Eserin gravüründen, tek kubbeli bir harim ile revaklı bir son cemaat yeri olan klasik tipte bir Osmanlı câmisi olduğu anlaşılmaktadır. Câmînin minâresi, gövdesinin yarısına kadar yıktırılıp çan kulesine çevrilmiştir. Kilise olarak kaç yıl kullanıldığını bilmediğimiz eser, sonraki yıllarda tahrip olmuştur.

Livadia, a small city 100 km northwest of Athens, had 7 mosques, 3 masjids, 2 madrasahs, 3 schools, 3 dervish lodges and 3 bridges at the time of Evliyâ Çelebi's visit. The most famous of these mosques is Bali Bey Mosque, the others with known names are Buçuk Ali Mosque, Tabakhane (Süleymaniye) Mosque, Gâzi Ömer Bey Mosque, Muslihiddin Efendi Mosque and Mustafa Voyvoda Mosque.

Livadya's engraving dated 1877 shows the Tabakhane Mosque, which was apparently converted into a church. It is understood from the engraving that it is a classical Ottoman mosque with a single domed harim and a narthex with a portico. The minaret of the mosque was demolished up to half of its body and turned into a bell tower. We do not know how many years it was used as a church, but it was destroyed in the following years.

R.19.245

Livadya'da Tabakhâne Câmii (1882)

Tabakhâne Mosque in Livadia (1882)

Londar, Sultan II. Bayezid Câmii Minâresi

Leontari, Minaret of Sultan II. Bayezid Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Mora, Londar <i>Greece, Morea, Leontari</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Sultan II. Bayezid
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	H.906 / M.1500
Çan Kulesi <i>Bell Tower</i>	1828
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Kutsal Havariler Kilisesi <i>Church of the Holy Apostles</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Evliyâ Çelebi 8/330, Kiel-Alexander 2020: 281, Louvi-Kizi 2011: 99-114

Londar (Leontari) kasabası Mora'da, Tripoliçe'nin 40 km güneydoğusunda yer almaktadır. Evliyâ Çelebi, "bir adet Sultan Bayezid-i Velî Camii var, kiliseden bozmadır ve bir medresesi, bir tekkesi, bir mektebi, bir hanı, sekiz adet dükkâm ve bir küçük hamamı var, başka yapıları yoktur." diyerek kasabadan kısaca bahsetmiştir. Mora despotluğunun merkezi olan kasabanın Osmanlı hâkimiyetine ikinci kez girmesinin ardından buradaki *Kutsal Havariler Kilisesi*, Koron Kalesi'ndeki gibi Sultan II. Bayezid adına câmîye çevrilerek eserin kuzeydoğu köşesine minâre inşâ edilmiştir. Mora isyânından sonra 1828'de tekrar kiliseye dönüştürülen yapının minâresi, kâidesine kadar yıktırılıp üzerine dört ayaklı basit bir çan kulesi yapılmıştır. 1870 ve 1875 târîhli iki gravürde, bu çan kulesi görülmektedir. Sonraki yıllarda birkaç defa yenilenen çan kulesi, 2008'de yapılan onarımda kaldırılmıştır.

The town of Londar (Leontari) is located 40 km southeast of Tripoli in the Peloponnese. Evliyâ Çelebi briefly mentioned the town by saying that "there is a Sultan Bayezid-i Velî Mosque, which was converted from a church, and it has a madrasah, a dervish lodge, a school, an inn, eight shops and a small bathhouse, and there are no other buildings." After the town, which was the center of the Peloponnesian despotism, came under Ottoman rule for the second time, the Church of the Holy Apostles here was converted into a mosque in the name of Sultan Bayezid II, as in the Coron Castle, and a *minaret* was built in the northeast corner of the work. After the Peloponnesian revolt in 1828, the *minaret* of the building, which was converted back into a church, was demolished down to its base and a simple four-legged bell tower was built on it. Two engravings dated 1870 and 1875 show this bell tower. The bell tower, which was renewed several times in the following years, was removed during the repair in 2008.

R.19.246

Londar' da Sultan II. Bayezid'in yaptırdığı minâre kâidesi üzerindeki çan kulesi

The bell tower on the minaret built by Sultan Bayezid II in Leontari

R.19.247

2008 onarımından sonra Londar' da Sultan II. Bayezid'in yaptırdığı minâre kâidesi

The minaret built by Sultan Bayezid II in Leontari after the 2008 restoration

Midilli, Balçık Köyü Câmii

Lesvos, Balçık Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Midilli, Balçık <i>Greece, Lesvos, Nees Kidonies</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	19. yüzyıl <i>19th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 2383/30
Kaynakça <i>References</i>	BOA.HR. SYS. 2055/3-22, Oğuz 2015: 73

23 Şubat 1914 târihli bir arşiv belgesinde, Midilli'de Balkan Savaşı sırasında Yunanlılar tarafından Müslümanların çok vahşi bir şekilde katıldığı, adadaki câmi ve mescitlere de saldırılıp yakıldığı veya bunların kiliseye çevrildiği bildirilmektedir. Ada merkezinin 28 km kuzeyinde yer alan Balçık köyünde, câmi, iki gözlü târihî bir çeşme ve hamam bulunmaktadır. VGMA'daki 613 numaralı evkâf tasfiye defterinde, *Balçık Karyesi Câmii* adıyla kayıtlıdır, ayrıca 2383 numaralı defterde hurûfat kaydı da bulunmaktadır. Deftere göre câmi, 120 m² alana sahip olup 3.000 Türk altın lirası bedelle tasfiye edilmiştir. Köy halkının nüfus mübâdelesiyile Ayvalık'a göç etmesi sonrasında 1924'te Balçık Köyü Câmii, *Agios Georgios* adıyla kiliseye dönüştürülmüştür. Kiliseye dönüştürme sırasında câminin kuzeyine bir mekân eklenmiş, batı cepheye giriş kapısı açılmıştır. Bu cephenin önüne 3 kemerli bir sundurma ile çatıya çan ilâve edilmiştir. Eserin doğu

cephesine yarım daire formlu apsis eklenerek tüm cephelerin aslî mimarîsi değiştirilmiştir. Kuzey cephedeki üst pencere dıştan örülerek kapatılmış ve tuğla ile haç formu oluşturulmuştur. İlk halinde, dıştan yaklaşık 11x11 metre ölçülerinde kare plana sahip câmi, taş ve tuğla duvarla yöre mimarîsinde inşâ edilmiştir.

In an archive document dated February 23, 1914, it is reported that of Muslims were brutally massacred by the Greeks during the Balkan War in Lesvos and that mosques and mosques on the island were attacked, burned or converted into churches. Nees Kidonies Village, located 28 km north of the center of the island, has a mosque, a two-eyed historical fountain and a bathhouse. It is registered as Balçık Karyesi Mosque in the evkâf tasfiye book numbered 613 in VGMA, and there is also a *hurûfat* record in the book numbered 2383. According to the book, the mosque has

وادیہ دارالحدیث
کتاب خانہ

۱۸ / ۱۶۷۰

4

خارجہ تقاریر جلد سہ

جواب اسد اللہ ریاضیہ مدرسہ اسلامیہ
نومبر

۱۱۴
۱۰

مدرسہ چاکر کینہ لہور
۱۹۱۴ء تا ۱۹۱۷ء ۴۷ روزوں میں تلفیقات پر جواباً بالقامہ مبارکچہ سندہ یونیورسٹی مدرسہ اسلامیہ کے
غایت و حیثیت احمدیہ لکھنؤ و یونیورسٹی کولہا کے تحیید واقعات اسامی جامع مسجد اولیہ ایبیلہ لویہ مدرسہ اسلامیہ کے احکام و کلیات
تعمیر ایدلہ کے دولہ نظم کنی و سائل رسد لہر کے استعارات و تعبیہات کا مکملہ حاصل ایدلہ کے حالہ بلکہ کثرت اور نامزدہ و کثرت
عربکے قیامندہ و حق معاکفہ انعقادندہ حکمہ اسکی دیکھ و حقیقہ دار واقع اولادہ نسبتاً ترک ہیج برین جری صورتہ نظر اعتبار
آگاہندہ دستخط کارانہ برسانہ ایدلہ تجدید مراجعات اولدہ تجر « بوجہ اللہ ہائیک طرفہ وقوع ہوئندہ نہ تحقیقہ ایچوہ قومیہ کوئز بلکہ
وزوہ کوئز بلکہ قومیہ کوئز قیامندہ ہیج برینہ عمیلہ استعمال ایدلہ « صورتہ یاسی آور جوابدہ ویرشک ایدلہ نسبت
مکدرہ سابقہ ترکہ ترکہ خالدین و مدلل آلہ سنک یونانستانہ ترکہ معاہدہ قیامندہ ایدلہ کوئز و دستورک ۱۴ سبیلہ ۱۹۱۴
تاریخو ۱۰۰۰ روزوں و تقریرات عمودہ ایدلہ توجیہ یوریلانہ نسبتانہ اجلاسندہ کافر و تر و ایسہ و تفصیلات سولہ و نہ جملہ تعلیمات جدیدہ
قیامندہ برین رجائیکہ قرار ویرسہ ایچم بناو علیہ سئلہ کوفیدہ کوفیدہ یونانستانہ ایدلہ مذکرہ سے ایچوہ اتحاد یوریلانہ قرار معیہ
اوزرینہ سابقہ لڈک قیامندہ عمودہ کے حقیقہ اتفاق ایدلہ اولیہ اردو زبانہ حقیقہ سہ لالہ لڈک (۱۹۱۴ء) سبیلہ ۱۰
ویانہ سفیری
حصہ ص ۱۰

Yunanlıların Midilli'deki Câmi ve Mes-citleri Yaktıkları veya Kiliseye Çevirdiklerine dair belge, 1914 (Binark, 1995, c.II, s.379' dan BOA.HR. SYS. 2055/3-22)

Archive document that Greeks burned mosques and masjids in Lesbos or converted them into churches, 1914 (Binark, 1995, c.II, p.379 from BOA.HR. SYS. 2055/3-22)

خط اولیہ
مدلل قصائده تا یومین حصان نام قریم واقع حبیب سوزغیہ و طیفیم معینہ ایدلہ ام و
مدرسہ ضعیفہ بدین اولادہ عیسوی برات و دیوبند حصر اختیار سبیلہ ضعیفہ بقدرہ اولادہ عیسوی

Midilli Balçıkhisar Karyesi Câmii Şerîfi vakfına ait hurûfat kaydı (VGMA 2383/30)

Hurûfat record of the foundation of Balçıkhisar Karyesi Câmii Şerîfi in Lesbos (VGMA 2383/30)

an area of 120 m2 and was liquidated for 3,000 Turkish Gold Liras. After the migration of the village people to Ayvalık with the population exchange, the Nees Kidonies Village Mosque was converted into a church under the name of Agios Georgios in 1924. During the conversion to a church, a space was added to the north of the mosque and an entrance door was opened on the west façade. In front of this facade, a porch with 3 arches and a bell was added to the

roof. A semicircular apse was added to the east façade and the original architecture of all facades was changed. The upper window on the north façade was blocked from the outside and a cross form was formed with bricks. In its original state, the mosque, which has a square plan measuring approximately 11x11 meters externally, was built with stone and brick walls in the local architecture.

R.19.248

Midilli'de Ag. Georgios Kilisesi'ne dönüştürülen Balçık Köyü Câmii giriş cephesi (2018)

Entrance façade of the Nees Kidonies Village Mosque, converted into Ag. Georgios Church in Lesbos (2018)

R.19.249

Midilli'de Ag. Georgios Kilisesi'ne dönüştürülen Balçık Köyü Câmii sağ cephesi (2018)
The right facade of the Nees Kidonies Village Mosque, converted into Ag. Georgios Church in Lesbos (2018)

R.19.250

Midilli'de Ag. Georgios Kilisesi'ne dönüştürülen Balçık Köyü Câmii'ne eklenen apsis (2018)
Apse added to the Nees Kidonies Village Mosque, converted into Ag. Georgios Church in Lesbos (2018)

R.19.251

Midilli'de Ag. Georgios Kilisesi'ne dönüştürülen Balçık Köyü Câmii sol cephesi (2018)
The left facade of the Nees Kidonies Village Mosque, converted into Ag. Georgios Church in Lesbos (2018)

R.19.252

Midilli'de Ag. Georgios Kilisesi'ne dönüştürülen Balçık Köyü Câmii iç mekânı (2018)

Interior of the Balçık Mosque converted into Ag. Georgios Church in Nees Kidonies Village Mosque (2018)

R.19.253

Midilli’de Ag. Georgios Kilisesi’ne dönüştürülen Balçık Köyü Câmii iç mekânı (2018)
Interior of the Balçık Mosque converted into Ag. Georgios Church in Nees Kidonies Village Mosque (2018)

Midilli, Çömlek Köyü Yeni Câmii

Lesvos, Çömlek Köyü Yeni Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Midilli, Çömlek Köyü <i>Greece, Lesvos, Skalochori</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Sultan II. Abdülhamid
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1904
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Çömlek Köyü Şapeli <i>Skalochori Chapel</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 4947/25
Kaynakça <i>References</i>	Chatziliias 2009: 334-338, Oğuz 2014: 388

Çömlek köyü, ada merkezinin 57 km batısında, Sıgırı yolu üzerinde yer almaktadır. Câmî-i Sagır, Câmî-i Kebîr ve Câmî-i Cedîd adlarıyla bilinen 3 câmînin yer aldığı Çömlek köyü, Osmanlı döneminde 23 vakfın kurulduğu oldukça zengin bir yerleşimdi. Köyün güneyindeki meydanda yer alan Yeni Câmî'nin inşâsı için Sultan Abdülhamid, 300 lira bağışlamıştı. VGMA belgelerinde göre *Câmî-i Cedîd ve Minâre Vakfı* adıyla para vakfı kayıtlıdır. Mübâdeleden sonra 1934'e kadar okul olarak kullanılan câmî, bir süre yazlık sinema olarak faaliyet göstermiştir. 1960'ta özel mülkiyete geçen eser ve taşlarının bir kısmı, başka inşaatlarda kullanılmak için söküldü. Aslı kısmı 19,15 x 11,15 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı câmînin batı duvarının ortasında, tek şerefeli minâresi yer almaktadır. Minârenin şerefeden üst kısmı yok olmuştur. Giriş kapısının üze-

rindeki kitâbelik kısmı da boştur. Günümüzde câmînin doğu kısmının üzerine bir konut, batı kısmında da minâreye ve beden duvarına yaslanmış şekilde İbyos köyündeki gibi bir şapel inşâ edilmiştir.

Skalochori Village is located 57 km west of the island center on the Sıgırı road. Çömlek Village, where there are 3 mosques known as Câmî-i Sagır, Câmî-i Kebîr and Câmî-i Cedîd (Small, Grand and New Mosques), was a very rich settlement where 23 foundations were established during the Ottoman period. Sultan Abdülhamid had donated 300 liras for the construction of the New Mosque in the square in the south of the village. According to VGMA documents, a monetary *waqf* is recorded under the name *Câmî-i*

Cedîd ve Minâre Vakfî. After the exchange, the mosque, which was used as a school until 1934, operated as a summer movie hall for a while. In 1960, it was privately owned and some of its stones were dismantled to be used in other constructions. The original part of the mosque, which has a rectangular plan measuring 19.15x11.15 meters, has a *minaret* with a single balcony in the middle of the western wall. The upper part of the *minaret* from the balcony has disappeared. The epitaph above the entrance door is also empty. Today, a house was built on the eastern

part of the mosque, and a chapel was built on the western part, leaning against the *minaret* and the body wall, as in the Ibyos Village.

R.19.254

Çömlek Köyü (2016)
Shlalochori Village
 (2016)

R.19.255

Çömlek köyünde
Yeni Câmî minâresi
ve şapel (2016)

*The minaret and chapel
of the New Mosque in
Shlalochori Village
(2016)*

R.19.256

Çömlek köyünde
Yeni Câmî minâresi
ve şapel (2016)
*The minaret and chapel
of the New Mosque in
Shlalochori Village
(2016)*

R.19.257

Çömlek köyünde
Yeni Câmî minâresi
ve şapel (2016)
*The minaret and chapel
of the New Mosque in
Shlalochori Village
(2016)*

Midilli, İbyos Köyü Aşağı Câmii

Lesvos, İbyos Köyü Aşağı Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Midilli, İbyos <i>Greece, Lesvos, Ippio</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1923'ten sonra <i>After 1923</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Konut <i>House</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 613
Kaynakça <i>References</i>	Balkır 1991, Oğuz 2015: 72

Ada merkezinin 17 km batısında, İbyos köyünün güneyindeki Aşağı Mahalle'de yer almaktadır. Osmanlı döneminde iki câmisi bulunan köyde kurulu 17 vakıf kayıtlıdır. VGMA'daki 613 numaralı evkâf tasfiye defterinde, *İbyos Câmii Şerifi Vakfı* adıyla para vakfı bulunmaktadır. Deftere göre câmi, 216 m² alana sahip olup 800 Türk altın lirası bedelle tasfiye edilmiştir. Eser dıştan 10,50x12,30 metre ölçülerinde taş duvarlı dikdörtgen planlıdır. 1923'teki mübâdeleden sonra Türklerin köyden ayrılmasının akabinde câmi de sâhipsiz kalmış ve bir süre depo olarak kullanılmıştır. Bu dönemde câminin kible duvarı önüne Çömlek köyündeki gibi küçük bir şapel inşa edilmiştir. 1990'lardan sonra câminin üstüne bir kat ilâve edilmiş, pencereleri ve kapısı değiştirilerek konut hâline getirilmiştir. Günümüzde de konut olarak kullanılmaktadır.

It is located 17 km west of the center of the island, in the Lower neighborhood south of the village of Ippio. There were 17 foundations established in the village, which had 2 mosques during the Ottoman period. In a liquidation waqf book (*evkâf tasfiye*) numbered 613 in VGMA, there is a *monetary waqf* named *İbyos Câmii Şerifi Vakfı*. According to the book, the mosque has an area of 216 m² and was liquidated for 800 Turkish Gold Liras. The work has a rectangular plan with stone walls measuring 10.50x12.30 meters from the outside. After the exchange in 1923, after the Turks left the village, the mosque was left unattended and used as a warehouse for a while. During this period, a chapel was built in front of the mosque's *qibla* wall as in Çömlek Village. After the 1990s, a floor was added above the mosque, its windows and door were changed and it was turned into a residence. It is still used as a residence today.

R.19.258

İbyos Aşağı Câmî
(1991)

Ibyos Aşağı Mosque
(1991)

R.19.259

İbyos Aşağı Câmî'nin
kible cephesine eklenen
şapel (1991)

*The chapel added to the
qibla façade of the Ibyos
Aşağı Mosque (1991)*

R.19.260

İbyos Aşağı Câmî'nin konuta çevrildikten sonraki hâli ve şapel (2018)

Ibyos Aşağı Mosque after its conversion into a residential building and the chapel (2018)

R.19.261

İbyos Aşağı Câmî'ni'nin konuta çevrildikten sonra kible cephesi ve şapel (2018)
The qibla façade and chapel of İbyos Aşağı Mosque after its conversion into a residential building (2018)

Midilli, Kadirî Tekkesi

Lesvos, Qadiri Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Midilli, <i>Greece, Lesvos</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Fatma Hatun
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1167 / 1754
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1912
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BOA Y.MTV. 222/64
Kaynakça <i>References</i>	BOA Y.MTV. 222/64, Kiel 2005, Samaras 1979: 21-22, 28-29

Midilli'deki Kadirî Tekkesi, kalenin güneybatısında, günümüzdeki isimleri *Mikras Asias* ile *Terseti* Sokaklarının kesişiminde kalan alanda yer alıyordu. Hâlen kamu yapıları olarak kullanılan, Osmanlı devrinin son eserlerinden Midilli İdâdî Mektebi ile Hükümet Konağı da bu alanda yer almaktadır.

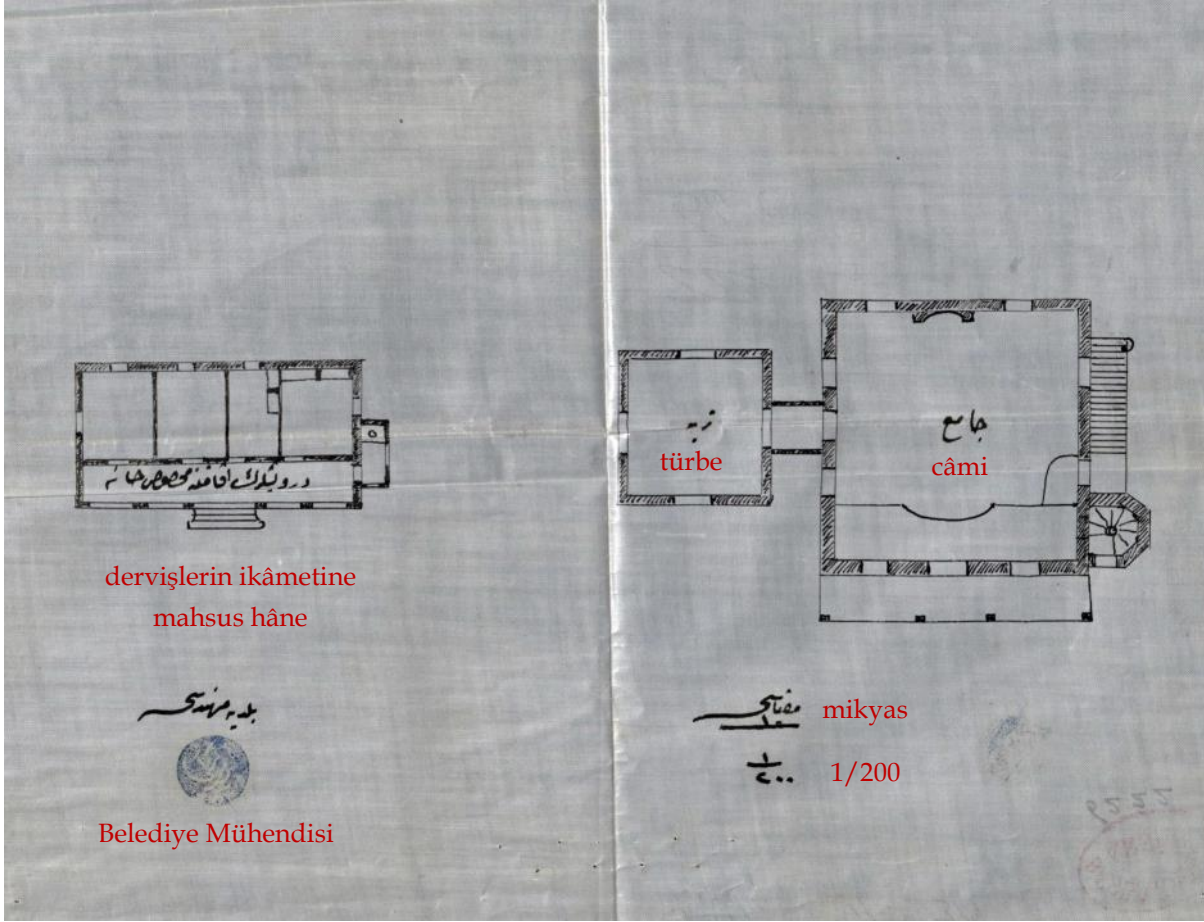
1167 / 1754'te Fatma Hatun'un bir mescid ve Kadiriyye tarikatı için bir tekke inşa ettirdiği bu alan, etrafı duvarla çevrili altı dönümlük büyüklüğe sahipti. Midilli'den Cezayir-i Bahr-i Sefid Vâliliği'ne gönderilen 1319/1901 târîhli bir belgede, dergâhın tâmire muhtaç hâlde olduğu, tâmir masrafının hazineden karşılanarak hazırlanan keşfe göre onarılması istenmiştir. Bu evraklar arasında tekkenin 1/200 ölçekli planı da çizilmiştir. Bu plana göre Midilli Kadiri Tekkesi'nin,

câmi, câmiden geçilen türbe ve derviş odalarından oluştuğu anlaşılmaktadır.

Tekkenin Fransa Kültür Bakanlığı'nın fotoğraf arşivinde, 1915'te çekilmiş bir fotoğrafı bulunmaktadır. Fotoğrafın açıklamasında, yapının önce şapele sonra da mültecilerin sığındığı bir yapıya dönüştüğü yazılıdır. Duvar önünde bekleyen kadınların İzmirli mülteciler olduğu da not edilmiştir. Kadirî Tekkesi, 1912'de Yunan ordusunun adayı işgalinden sonra kiliseye çevrilmiş olmalıdır.

The Qadiri devish lodge in Lesbos was located southwest of the castle, at the intersection of Mikras Asias and Terseti streets. The Midilli İdâdî School, one of the last remaining buildings

Midilli Kadiri Tekkesi'nin planı (BOA Y.MTV. 222/64)
 Plan of Lesbos Kadiri Lodge (BOA Y.MTV. 222/64)

of the Ottoman period, and the Government House, which are still used as public buildings, are also located in this area.

In 1167/1754, Fatma Hatun had a masjid and a dervish lodge for the Qadiriyya sect built in this area, which was six acres in size and surrounded by a wall. In a document dated 1319/1901 sent from Lesbos to the Governorate of Mediterranean Islands (Cezayir-i Bahr-i Sefid), it was stated that the dervish lodge was in need of repair and it was requested to be repaired according to the survey prepared by covering the costs from the treasury. A 1/200 scale plan of the lodge was also drawn among these documents. According to this plan, it is understood that the Midilli Kadiri lodge consisted of a mosque, a tomb passing through the mosque and dervish rooms.

There is a photograph of the lodge in the photo archive of the French Ministry of Culture, taken in 1915. In the description of the photograph, it reads that the building first became a chapel and then a shelter for refugees. It is also noted that the women waiting in front of the wall were refugees from Izmir. The Qadiri Lodge must have been converted into a church after the Greek army occupied the island in 1912.

R.19.262

Yerel kaynaklarda mescit olarak bildirilen Kadiri Tekkesi 1915)

Qadiri Lodge reported as a masjid in local sources (1915)

R.19.263

Konstantinos Maleas'ın tablosu (1922)

Painting by Konstantinos Maleas (1922)

Midilli, Keleme Köyü Câmii

Lesvos, Keramia Village Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Midilli, Keleme <i>Greece, Lesvos, Keramia</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	17. yüzyıl <i>17th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1928
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Keramia Kilisesi <i>Keramia Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 184/144/1137
Kaynakça <i>References</i>	Oğuz 2015: 72, Samaras 1979: 11

Midilli'nin küçük köylerinden biri olan Keramia'da yer almaktadır. VGMA'da, *Kermiye Köyü Câmii Şerîfi Vakfı* adıyla, H. 03.06.1226 M. 25.06.1811 târihli vakfiyesi bulunmaktadır. 613 numaralı evkâf tasfiye defterinde de kayıtlı olup 120 m² alana sahip olduğu hâlde 600 Türk altın lirası bedelle tasfiye edilmiştir. 1697 senesine ait para vakfı bulunmaktadır.

Köy halkının mübâdele ile Anadolu'ya göç etmesi sonrasında câmi, 1928 yılında Midilli Metropolitisi Yakovos'un gayretiyle kiliseye dönüştürülmüştür. Dıştan yaklaşık 9,5 x 9,5 metre ölçülerinde kare plana sahip câmi, taş ve tuğla duvarla inşa edilmiştir. Kiliseye dönüştürme sırasında câminin kible cephesine apsis eklenmiş, giriş kısmına da çan kulesi ilâve edilmiştir. 1967 yılında tâmir edilen yapının giriş kısmı da değiştirilmiş ve günümüzdeki hâlini almıştır. Esas ibadet mekânı, tonozlu bir galerinin üzerine inşa edilmiştir. Kuzeydoğu köşede yer alan minârenin kâidesi, beden duvarına bitişik olarak günümüze ulaşmıştır.

It is located in Keramia, one of the small villages of Lesvos. In VGMA, there is a waqf record dated 03.06.1226 A.D. 25.06.1811 under the name of *Kermiye Köyü Câmii Şerîfi Vakfı*. It is also registered in the waqf liquidation book (*evkâf tasfiye*) numbered 613 and was liquidated for 600 Turkish Gold Liras even though it had an area of 120 m². There is a 1697 monetary foundation.

The mosque was converted into a church in 1928 with the efforts of the Metropolitan of Lesvos Yakovos after the migration of the people of the village to Anatolia. In its original form, the mosque, which has a square plan measuring approximately 9.5 x 9.5 meters from the outside, was built with stone and brick walls. During the conversion into a church, an apse was added to the *qibla* facade of the mosque and a bell tower was added to the entrance. In 1967, the building was renovated and the entrance part was also changed and became what it is today. The main place of worship was built over a vaulted gallery. The bowl of the *minaret* in the northeast corner has survived adjacent to the body wall.

R.19.264

Midilli Kelemye Câmii (2018)
Keramia Mosque in Lesbos (2018)

R.19.265

Midilli Kelemye C mii (2018)

Keramia Mosque in Lesbos (2018)

R.19.266

Midilli Kelemye C mii (2018)
Keramia Mosque in Lesbos (2018)

R.19.267

Midilli Kelemye Câmii (2018)

Keramia Mosque in Lesbos (2018)

R.19.268

Midilli Kelemye Câmii'nin harimi (2018)

Harim of Keramia Mosque in Lesbos (2018)

Midilli, Sarı Baba Tekkesi

Lesvos, Sarı Baba Dervish Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Midilli <i>Greece, Lesvos</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	17. yüzyıl <i>17th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1927
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Yani (Agios Ioannis) Kilisesi <i>St. John Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 184/10/65
Kaynakça <i>References</i>	Oğuz 2014: 166, Papageorgiou 1900: X, Samaras 1979: 35, Şeyh Mehmed Şemseddin Mısırî 2010: 74-75

Sarı Baba Tekkesi, ada merkezinde kendi adıyla anılan mahallede, günümüzdeki *Kiparission Sokağı*'nda yer almaktaydı. Tekke, Sarı Baba'nın türbesi, semâhâne ve bir odadan müteşekkildi. Midilli Şeriye Sicili'nde 1774 târîhli kaydı bulunan tekkenin 1902'deki şeyhi, Mevlevî Kâsım Dede idi. VGMA'da *Kutbü'l Ârifin Sarı Baba Zâviyesi* adıyla, H. 03.08.1285, M.18 Kasım 1868 târîhli vakıf kaydı bulunmaktadır. 613 numaralı Evkâf Tasfiye Defteri'nde *Sarı Baba Türbesi ve Odaları Vakfi* ismiyle kayıtlı olan tekke, 2.000 m² alana sahip olup 1.500 Türk altın lirası bedelle 1923'teki mübâdele sonrasında tasfiye edilmiştir. Bursa Mısırî Tekkesi'nin son şeyhi Mehmet Şemseddin Efendi, 1889'daki Midilli seyahatinde Sarı Baba'yı ziyâret etmiş ve kısaca şu bilgileri vermiştir: "...câmiden evvel Sarı Baba dedikleri Hristiyan

Mahallesi'nde bir türbe ve bir oda var idi. Bizim Galib Efendi'nin dayısı Mevlevî muhibbanından birisi türbedarmış. Evvela orada zikre başlandı, hatta Hristiyanlar gelir, belki Müslümanlardan ziyâde hürmetkâr bulunurlardı... oradan Sarı Baba dediğim mahalle geldik. Güzel bir oda, bir de semâhâne gibi bir yer var. Bu gece orada ihvanla zikrettik." Sarı Baba Tekkesi'nin yerinde günümüzde Aziz Yani Kilisesi ve şapeli bulunmaktadır.

Sarı Baba Dervish Lodge was located on today's *Kiparission Street* in the neighborhood named after Sarı Baba himself in the center of the island. The dervish lodge consisted of Sarı Baba's tomb, a whirling/ritual hall (semahane) and a room.

The sheikh of the dervish lodge in 1902 was Mevlevî Kasım Dede, who was recorded in the Midilli Sheriye Registry dated 1774. There is a foundation record in VGMA under the name of *Kutbü'l-Ârifin Sarı Baba Zâviyesi* dated 03.08.1285 / November 18, 1868. Registered in the 613 numbered waqf liquidation book as *Sarı Baba Türbesi ve Odaları Vakfı*, the lodge has an area of 2,000 m² and was liquidated after the exchange in 1923 for 1,500 Turkish Gold Liras. Mehmet Şemseddin Efendi, the last sheikh of Bursa Mısrî Dervish Lodge, visited Sarı Baba

during his trip to Lesbos in 1889 and briefly gave the following information: "...before the mosque, there was a tomb and a room in the Christian neighborhood called Sarı Baba. Galib Efendi's uncle, one of the Melevî followers was the tomb-keeper. At first we started dhikr there, and even Christians would come, perhaps more reverent than Muslims... From there we came to the neighborhood I call Sarı Baba. There is a nice room and a place like a ritual hall. Tonight we dhikr there with the brothers (ihvan)." Today, St. John Church and its chapel stand on the site of the Sarı Baba Lodge.

R.19.269

Midilli Sarı Baba Tekkesi'nin yerindeki şapel (2018)

Chapel at the site of the Sarı Baba Lodge in Lesbos (2018)

Midilli, Süleyman Paşa Câmii

Lesvos, Süleyman Pasha Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Midilli, Sığrı <i>Greece, Lesvos, Sigrion</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Karadağlı Kaptan Süleyman Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	H.1173 / M.1759
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1997
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Agia Triada Kilisesi <i>Holy Trinity Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 32/71, VGMA 184/2/4
Kaynakça <i>References</i>	Kiel 2005: 13, Lowry 2009: 73-74, Oğuz 2014: 139

Midilli Adası'nın Sığrı kasabası, 18. yüzyılın ikinci yarısında Sultan III. Osman'ın emriyle, korsanların saldırılarını önlemek amacıyla kurulmuştur. H.1170 / M.1757 târihli kitâbesi hâlâ yerinde olan büyük bir topçu kalesi yapılmıştır. Kalenin yapıldığı yıl Karadağlı Kaptan Süleyman Paşa, mektep, hamam, şadırvan ve câmi inşâ ettirmiştir.

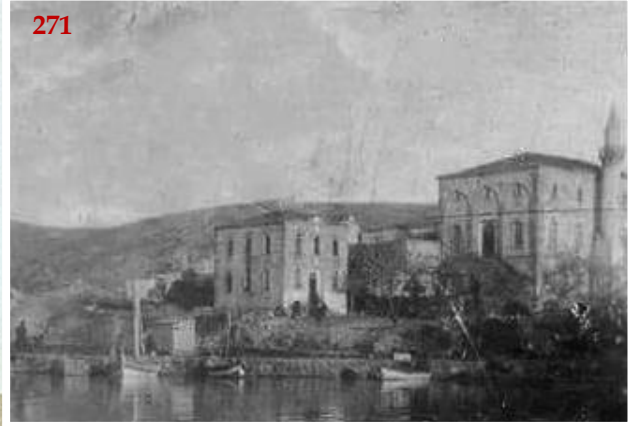
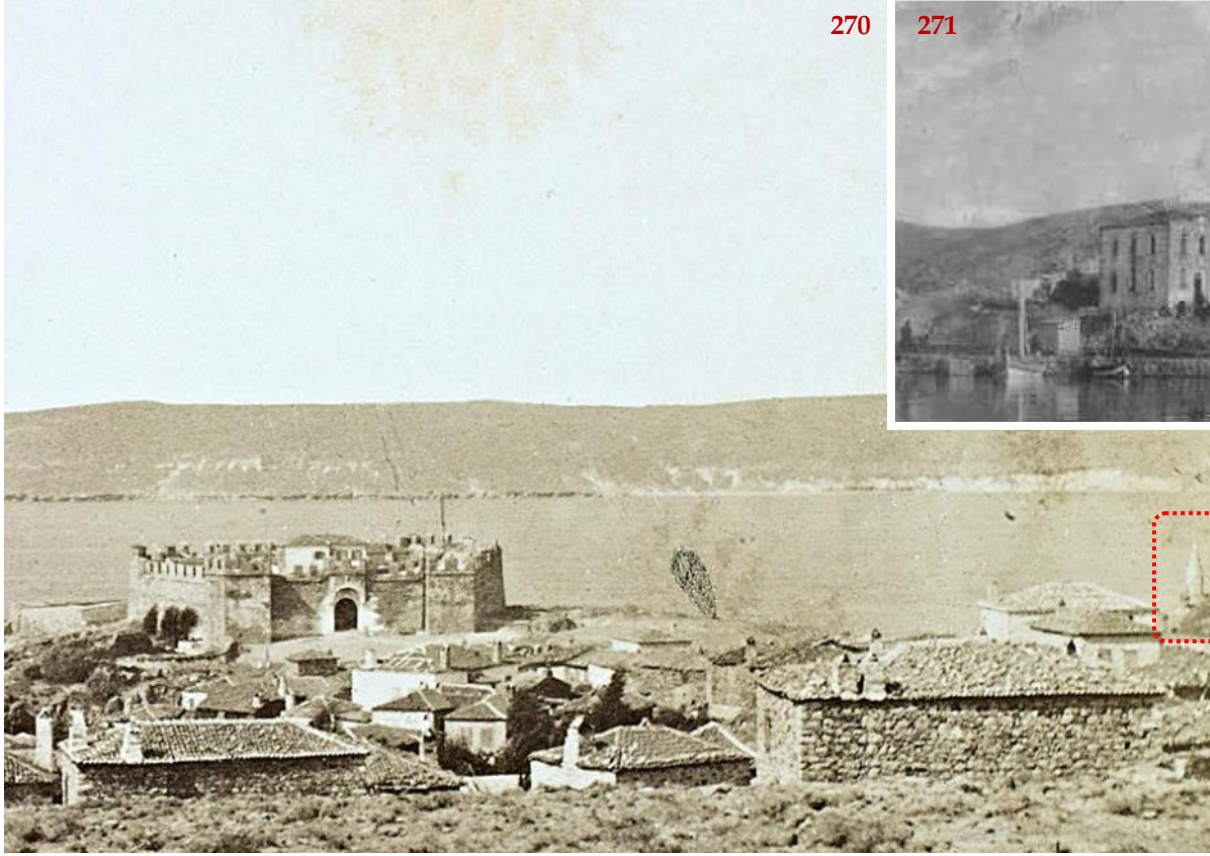
Eser, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, bânînin H.05.05.1173 / M.25.12.1759 târihli *Vezir Kaptân-ı Deryâ Süleyman Paşa Vakfı* 32. defterin 71. sayfasında kayıtlıdır (VGMA 32-71). Ayrıca VGMA'da, *Sığrı Köyü (Liman-ı Atik) Câmii Şerifi Vakfı* 3/11/1265 (21/09/1849) târihiyle kayıtlıdır (VGMA 184/2/4). Câmînin imâmet ciheti için senelik 21 kuruş ayrılmıştı.

Süleyman Paşa Câmii, dıştan 12 x 19,5 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı, kırma çatılı taş malzemeden inşâ edilmiştir. Meyilli bir arazide bulunan câmiye, kuzey ve batı cephedeki merdivenlerle çıkılmaktadır. Cephelerde iki sıralı pencere düzeni görülmektedir. Harim, içten çatalı

ağşap tavanla kaplı olup dıştan kiremitle örtülüdür. Kiliseye çevrilen diğer câmîlerin aksine mihrabı ilk hâliyle durmakta olup Hristiyanlık figürleriyle boyanarak apside dönüştürülmüştür. Bu bölüm, harim zemininden bir basamak yükseltilerek ağşap ikonostasis duvarı eklenmiş ve ana mekândan ayrılmıştır. Mihrabın iki yanındaki pencereler de dıştan örülerek kapatılmış; içten yarım daire formuna çevrilmiştir. Dörder sütunla taşınan kadınlar mahfili de aslı hâliyle durmaktadır. Câmînin kuzeyindeki küçük avluda sekizgen planlı şadırvanın izleri yer almaktadır.

Agia Triada adıyla kiliseye çevrilen Süleyman Paşa Câmii, son olarak 1997'de onarılmıştır. Câmînin eski resminden minâresinin batı cephesinin ortasında yer aldığı görülmektedir. Kiliseye çevrilirken minâre yıktırılmış, yerine çan kulesi yapılmıştır. Eserin bodrum katındaki depoda Türk dönemine ait kitâbeler muhafaza edilmektedir.

R.19.270-271

Sıgır Kalesi ve Süleyman Paşa Câmii
Sigrı Castle and Süleyman Pasha Mosque

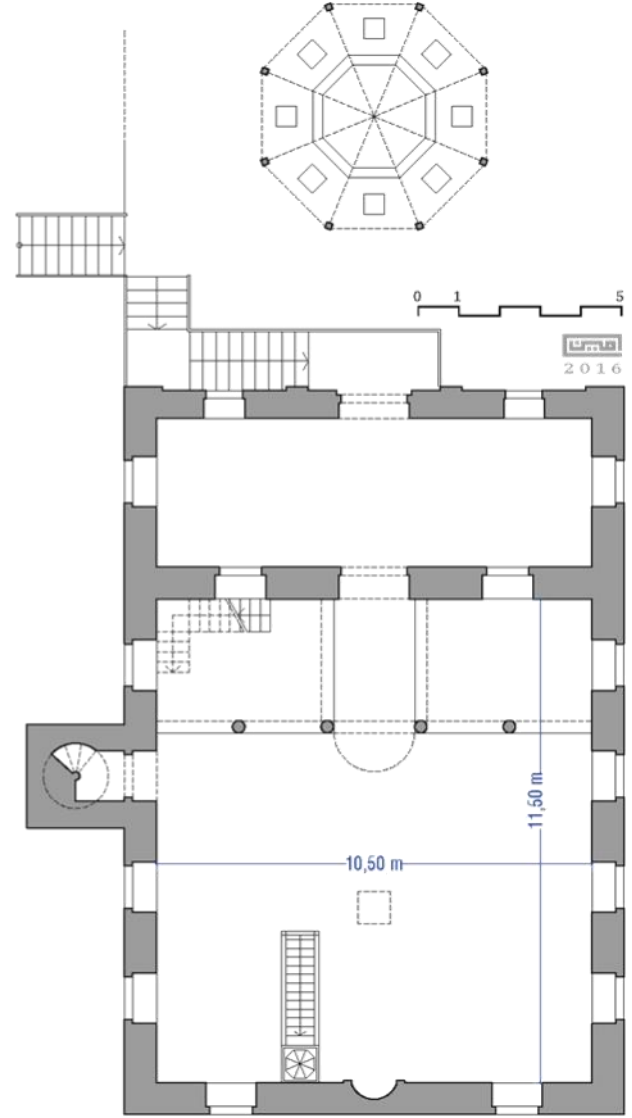
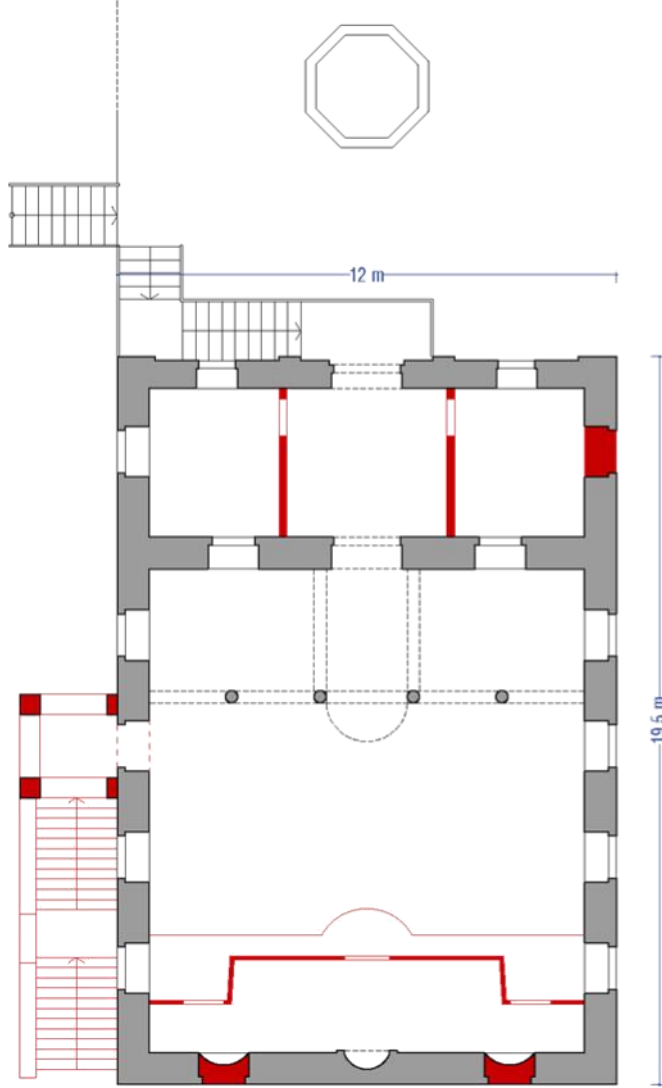
The town of Sigrion on the island of Lesbos was founded in the second half of the 18th century by order of Sultan Osman III to prevent pirate attacks. A large artillery fortress was built, the epitaph dated H.1170 / M.1757 is still in place. In the same year the fortress was built, Captain Süleyman Paşa of Montenegro had a school, a bathhouse, a fountain and a mosque built.

In the archive of the General Directorate of Foundations, *Vezir Kaptan-ı Derya Süleyman Paşa Vakfı* H.05.05.1173 / M.25.12.1759 is recorded on page 71 of the 32nd book (VGMA 32-71). Also in the VGMA, the Sigrion Village (*Liman-ı Atik*) Câmii Şerifi Vakfı is dated 3/11/1265 (21/09/1849) (VGMA 184/2/4). For the imamate of the mosque, 21 kurus was allocated annually.

Süleyman Pasha Mosque is built of stone material with a rectangular plan measuring 12 x 19.5 meters on the exterior and a hipped roof. Located on a sloping land, the mosque is climbed up by stairs on the north and west facades. There are two rows of windows on the facades. The *harim* is covered with

a slatted wooden ceiling from the inside and covered with tiles from outside. Unlike other mosques converted into churches, the *mihrab* remains in its original form and was painted with Christian figures and transformed into an apse. This section was raised one step from the *harim* floor and a wooden iconostasis wall was added and separated from the main space. The windows on both sides of the *mihrab* were also covered with masonry from the outside and turned into a semicircular form from inside. The women's cloister, carried by four columns, also remains in its original form. There are traces of an octagonal fountain in the small courtyard to the north of the mosque.

The Süleyman Pasha Mosque, which was converted into a church under the name *Agia Triada*, was last repaired in 1997. From the old picture of the mosque, it can be seen that the *minaret* is located in the middle of the western façade. When it was converted into a church, the *minaret* was demolished and a bell tower was built instead. In the basement of the building, epitaphs from the Turkish period are preserved.

■ özgün duvarlar / original walls

■ ilâveler / additions

Midilli Süleyman Paşa Câmii rölöve planı ve restitüsyon önerisi
 Lesbos Süleyman Pasha Mosque survey plan and restitution proposal

R.19.272-273

Midilli Süleyman Paşa Câmii' nin kiliseye çevrilmeden önceki ve sonraki hâli (1910-2016)
Lesbos Süleyman Pasha Mosque before and after it was converted into a church (1910-2016)

R.19.274

Midilli Süleyman Paşa Câmii'nin güneybatıdan genel görünüşü (2016)

General view of Lesbos Süleyman Pasha Mosque from the southwest (2016)

R.19.275

Midilli Süleyman Paşa Câmii'nin doğu cephesi (2016)
The eastern facade of the Lesbos Süleyman Pasha Mosque (2016)

R.19.276

Midilli Süleyman Paşa Câmii'nin kuzeybatıdan genel görünüşü (2016)

General view of Lesbos Süleyman Pasha Mosque from the northwest (2016)

R.19.277

Midilli Süleyman Paşa Câmii'nin giriş (kuzey) cephesi - son cemaat yeri (2016)
Entrance (north) facade of Lesbos Süleyman Pasha Mosque - narthex (2016)

R.19.278

Midilli Süleyman Paşa Câmii'nin kible (güney) cephesi - kapatılan pencereler (2016)

Lesbos Süleyman Pasha Mosque's qibla (south) façade - closed windows (2016)

R.19.279

Midilli Süleyman Paşa Câmii'nde muhafaza edilen
Sultan III. Mustafa Han'ın suyolu kitâbesi (2016)

*The waterway epitaph of Sultan Mustafa III Khan preserved
in the Lesbos Süleyman Pasha Mosque (2016)*

R.19.280

Midilli Süleyman Paşa Câmii'nin kuzeyinde -eski fotoğrafta görünen- sekizgen şadırvan kalıntısı (2016)

Remains of an octagonal fountain to the north of the Lesbos Süleyman Pasha Mosque (2016)

R.19.281

Midilli Süleyman Paşa Câmii'nin apside dönüştürülen mihrabı (2016)

The mihrab of the Lesbos Süleyman Pasha Mosque converted into an apse (2016)

R.19.282

Midilli Süleyman Paşa Câmiî'nin iç mekânı, kible yönüne bakış (2016)

Interior of the Lesbos Süleyman Pasha Mosque, looking towards the qibla (2016)

R.19.283

Midilli Süleyman Paşa Câmii'nin iç mekânı, kuzey yönüne bakış (2016)
Interior of the Lesbos Süleyman Pasha Mosque, looking north (2016)

Midilli, Vigla Câmii / Halvetî-Mısrî Tekkesi

Lesvos, Vigla Mosque / Halvetî-Mısrî Dervish Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Midilli <i>Greece, Lesvos</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	18. yy, onarımı 1867 <i>18th century, restoration 1867</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1928
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Nikolas Kilisesi <i>St. Nicholas Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Samaras 1979:10-11, Şeyh Mehmed Şemseddin Mısrî 2010: 133, Yılmaz 2017a: 451-458

Vigla Câmii; Midilli'nin merkezinde, Yalı Câmii'nin de bulunduğu sahil yolunda Yukarı / Kuzey Liman (*Epano Skala*) bölgesinde, *Navmachiias Ellis* Caddesi üzerindedir. Bölge, Fâtih Sultan Mehmet'in adaya çıkıp karargâh kurduğu yer olarak bilinmektedir.

İlk inşâ târihini bilmediğimiz Vigla Câmii, 1867 depreminde harap olmuş, Sarımsaklı'dan getirilen taşlarla yeniden inşâ edilmiştir. Bu tarihlerde câminin bulunduğu alan doğuda sahille, batı tarafında dar sokaklar ve kuzey tarafında da Akif Hoca ve Şevket Efendi'nin evleriyle çevriliydi. Câminin minâresi, depremden sonra ada merkezinin 16 km kuzeyindeki Mistegnon taş ocağından temin edilen taşlarla yeniden inşâ edilmişti. Midilli Messagros Köyü Câmii (1903), Ayvalık Hamidiye Câmii, Cunda Hamidiye Câmii ve Rodos Süleymaniye Câmii minâreleri (1890) aynı karakterde yapılan benzer örneklerdir.

Bursa'daki Mısrî Tekkesi'nin son şeyhi Mehmet Şemseddin Mısrî, Limni'de medfûn Niyâzi-i

Mısrî Hz.ni ziyaretlerinde Midilli'ye de uğramış ve seyahatnâmesinde câmiden sıkça bahsetmiştir. 1908'in Nisan ayındaki seyahatinde Vigla Câmii'yle ilgili şu bilgileri verir: "Vaykala'ya [Vigla] gittim, bu câmi tekke hâlini aldığından dolayı evlâd-ı vakıf ale'l-husus mütevellisi Kuyumcu Ömer Efendi çok memnun oluyorlar. Haftada iki gece âyin münasebetiyle cemiyetli oluyor, duada vâkıfa Fâtihâlar okunuyor. Bunun üzerine vakfı müsâit olduğundan câmi müceddeden tezyîn edilir, ihvan için de üç oda inşâ edilir, birini şeyh odası ittihaz ettik, birisi ihvan için, diğeri de kahve ocağı olmak üzere tayin edildi."

Halk arasında *Göçmenler Kilisesi* olarak bilinen câmi, 1923'teki mübâdeleden sonra Midilli Metropolit Yakovos'un öncülüğünde 1928'de Aziz Nikolas (Agios Nikolaos) ismiyle kiliseye çevrilmiştir. Câminin kuzeybatı köşesinde bulunan minâresi 1929'da yıktırılıp, kuzeydoğu köşesine çan kulesi inşâ edilmiştir. Kible cephesine, cepheden dışa taşacak şekilde apsis eklenmiş ve batı cephesinde papaz girişi için kapı açılmıştır.

Câminin bitişiğinde bulunan yapılar Midilli Müftüsü'nün konutu ve Halvetî Tekkesi'ne ait 5,40x10,70 metre ebadındaki odalardır. 1920 târîhli eski fotoğrafta, câminin kiliseye çevrilmeden önceki hâli görülmektedir. Eserin ilk hâlinde, tek şerefeli taş minâreli, 9,50x11.20 metre ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı mütevazı bir câmi olduğu anlaşılmaktadır.

Mimarî özellikleri Edremit Pazarlık Câmi ile çok benzeyen eserde, hat yazılarıyla süslenmiş bir kubbe bulunuyordu. Harim duvarlarının iç yüzeyi de hat levhalarıyla bezenmişti. Eserin mevcut hâlinde cephesi sıvalı olan bölümler, kiliseye çevrildikten sonra ilâve edilmiş mekânlardır.

Vigla Câmi kiliseye çevrildikten sonra 1936, 1948 ve 1989 târihlerinde onarılarak bugünkü hâlini almıştır. Mevcut yapının uydu görüntüsünden, kuzeyden 143.44⁰ açıyla kible yönünde konumlandığı görülmektedir.

Vigla Mosque is located on *Navmachias Ellis* Street in the Upper / North Harbor (*Epano Skala*) area on the coastal road where Yalı Mosque is also located in the center of Lesbos. The area is known as the place where Sultan Mehmet the Conqueror landed on the island and established his headquarters.

Vigla Mosque, whose first construction date we do not know, was destroyed in the earthquake of 1867 and was rebuilt with stones brought from Sarımsaklı. At this time, the area where the mosque laid was surrounded by the beach on the east, narrow streets on the west side and the houses of Akif Hoca and Şevket Efendi on the north side. The *minaret* was also rebuilt after the earthquake with stones from the Mistegnon quarry on the island. The minarets of the Messagros Village Mosque in Lesbos (1903), Ayvalık Hamidiye Mosque, Cunda Hamidiye Mosque and Rhodes Süleymaniye Mosque (1890) are similar examples of the same character.

Mehmet Şemseddin Mısrî, the last sheikh of the Mısrî Dervish Lodge in Bursa, visited Lesbos during his visit to Niyâzi al-Mısrî, who was buried in

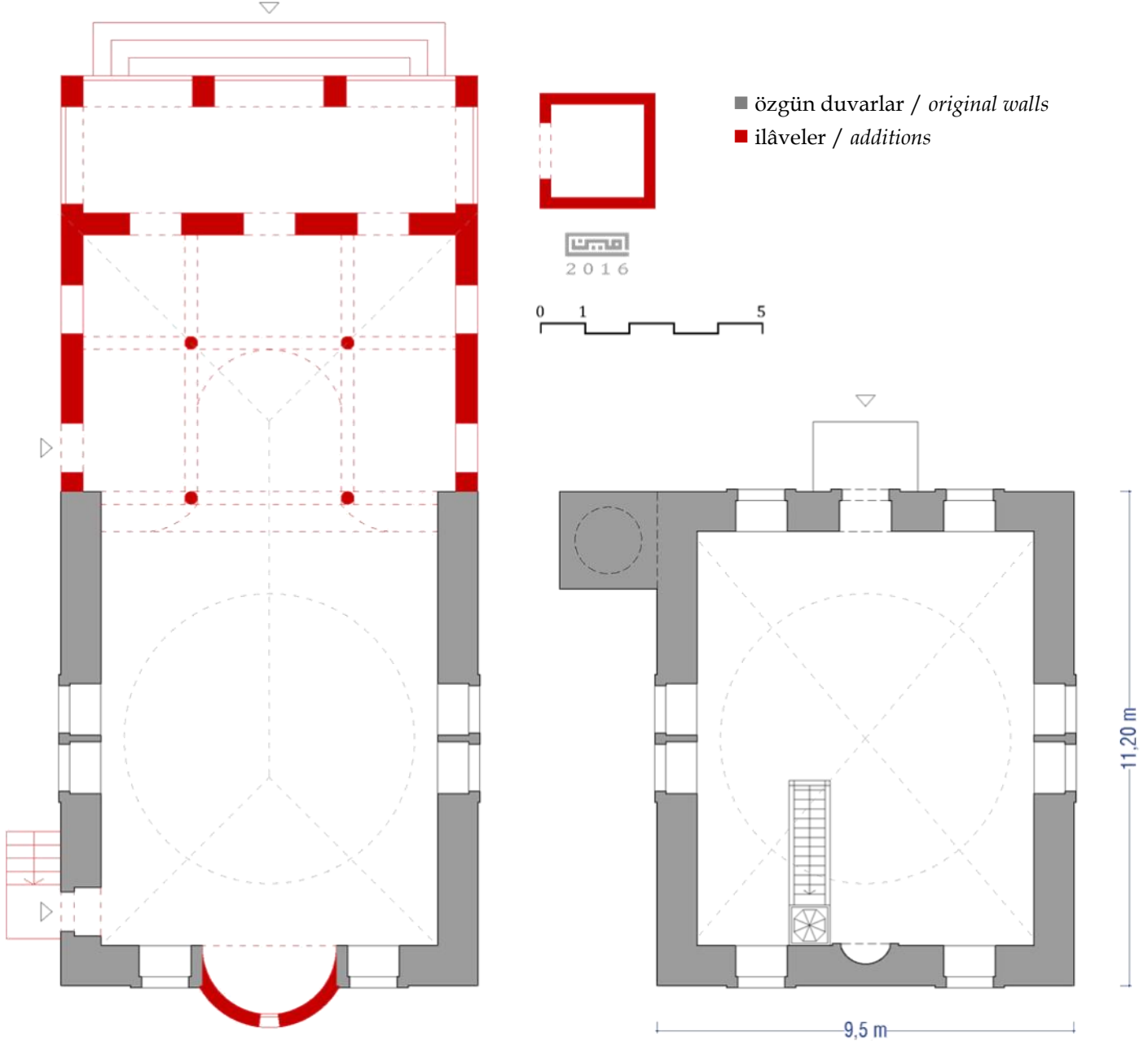
Lemnos, and frequently mentioned the mosque in his travelogue. During his trip in April 1908, he gives the following information about the Vigla Mosque: "I went to Vaykala [Vigla], and the children of the waqf, especially the trustee, Jeweler Ömer Efendi, are very pleased that this mosque has become a dervish lodge. Two nights a week there is a gathering for the rites, and Fatihas are recited for the owner of the foundation during the prayers. Therefore, since the waqf was available, the mosque was renovated and three rooms were built for the brothers (ihvan), one of which was designated as the sheikh's room, one for the brothers, and the other as a coffee stove."

The mosque, popularly known as the Church of the Immigrants, was converted into a church under the name of St. Nicholas (Agios Nikolaos) in 1928 under the leadership of Metropolitan Yakovos of Lesbos after the exchange in 1923. The minaret in the northwest corner of the mosque was demolished in 1929 and a bell tower was built in the northeast corner. An apse was added to the qibla façade, protruding from the façade, and a door was opened on the west façade for the entrance of the priest.

The buildings adjacent to the mosque are the residence of the Mufti of Lesbos and the 5,40x10,70 meter rooms of the Halvetî Dervish Lodge. The old 1920 photograph shows the mosque before it was converted into a church. In its original form, it is understood that it was a modest mosque with a stone *minaret* with a single balcony and a rectangular plan close to a square measuring 9.50x11.20 meters.

Its architectural features are very similar to those of the Edremit Pazarlık Mosque, with a dome decorated with calligraphy. The inner surface of the walls of the *harim* was also decorated with some other plaques. The sections with plastered facades in the current state of the work are places that were added after being converted into a church.

After Vigla Mosque was converted into a church, it was restored in 1936, 1948 and 1989. From the satellite image of the current building, it is seen that it is located in the direction of the *qibla* at an angle of 143.44⁰ from the north.

Midilli Vigla Câmii rölöve planı ve restitüsyon önerisi
 Mytilene Vigla Mosque survey plan and restitution proposal

R.19.284

1920'lerde Midilli Kalesi, Yukarı Liman ve Vigla Câmii

Lesbos Castle, Upper Harbor and Vigla Mosque in the 1920s

R.19.285

Midilli Kalesi, Yukarı Liman ve Vigla Câmii (1920, Fritz Joseph Mraz)

Lesbos Castle, Upper Harbor and Vigla Mosque (1920, Fritz Joseph Mraz)

R.19.286

Vigla Câmii'nin kuzey cephesi (2018)

Vigla Mosque the northern facade (2018)

R.19.287

Vigla Câmii (2018)

Vigla Mosque (2018)

R.19.288

Vigla Câmii'nin batı cephesi (2018)

Vigla Mosque the western front (2018)

R.19.289

Vigla Câmii'nin doğu cephesi (2018)

Vigla Mosque the eastern facade (2018)

R.19.290

Vigla Câmii'nin kible cephesi (2018)

Vigla Mosque qibla facade (2018)

R.19.291

Midilli Vigla Câmii'nin iç mekânı (2018)
Interior of the Vigla Mosque in Lesbos (2018)

R.19.292

Midilli'de kilisenin müstemilâtı olarak kullanılan Mısırî Dergâhı'nın odaları (2018)

The rooms of the Misri Dervish Lodge used as an outbuilding of the church in Lesbos (2018)

R.19.293

Midilli'de kilisenin müstemilâtı olarak kullanılan Mısrî Dergâhı'nın odaları (2018)
The rooms of the Misri Dervish Lodge used as an outbuilding of a church in Lesbos (2018)

Narda, Fâik Paşa (İmâret) Câmii

Arta, Faik Pasha (İmâret) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Narda <i>Greece, Arta</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Fâik Paşa
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	15. yüzyıl <i>15th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1881 (?)
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Fâik Paşa Câmii <i>Faik Pasha Mosque</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 183/74/583; VGMA 663/18
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/314, Bıçakçı 2004: 251-253, Evliyâ Çelebi 8/618, Eyice 1955: 212-214, Eyice 1995, Moutzali 2008: 184

İmâret Câmii olarak da bilinen Fâik Paşa Câmii, Yunanistan'ın batısındaki Narda'nın, Osmanlı dönemindeki adı Karye-i İmâret olan Merati Köyü'nde, ağaçlık alan içerisinde yer almaktadır. Eserin bânîsi Fâik Paşa (ölümü 1499), Fâtih Sultan Mehmet döneminin vezirlerinden olup burada câmiden başka medrese, han, imâret ve köprü de inşâ ettirmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, *Fâik Paşayı Atik Câmii ve İmâreti* adıyla vakıf kaydı bulunmaktadır (VGMA 183-74-583). Türbesi olduğu tahmin edilen binâ kalıntısı, câminin kuzeybatısında yer almaktadır. Evliyâ Çelebi XVII. yüzyılda Narda'yı ziyâret etmiş, şehirdeki kale ile bunun içinde altı câmi, mescitler, medreseler ve sıbyan mekteplerinin varlığından bahsetmiştir. Seyyah, Fâik Paşa Câmii'nin şehrin dışında, Karye-i İmâret denilen kırk evlik bir Müslüman köyünde olduğunu bildirir.

Fâik Paşa Câmii, kare planlı tek kubbeli bir yapıdır. Dışarıdan her bir kenarı 11.70 m. ölçüsündedir. Erken dönem Osmanlı yapılarında sık rastlanan muntazam kesme taş ve tuğla karma tekni-

ğinde itinalı bir işçilikle inşâ edilmiştir. XIV-XV. yüzyıl yapılarında görüldüğü gibi taşların arasına dikine konulmuş tuğla tekniğiyle de dikkati çeker. Giriş cephesinde kemerleri dört sütuna dayanan üstü kubbelerle örtülü üç bölümlü bir son cemaat yeri olduğu yapıdaki izlerden anlaşılmaktadır. Geç bir dönemde (muhtemelen XIX. yüzyıl) bu son cemaat yerinin üzeri, saçakları ince ahşap direklere dayanan geniş ve kiremit örtülü bir sakıfla kapatılmıştır. Mermer söveli kapının üstünde iki satırlık bir kitâbe yer almaktadır. Kitâbenin birinci satırında Besmele-i Şerif, ikinci satırında Kelime-i Tevhîd yazılıdır.

Her cephede altı üstlü ikişer pencere açılmış, ayrıca sekizgen biçimli alt kasnağın dört cephesinde de birer pencerenin içeriği aydınlatması sağlanmıştır. Sağ köşesinde yükselen minâre ise tamamen tuğladan yapılmıştır.

Narda, Türk-Rus savaşının arkasından 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'yla Yunanistan'a bırakılmış; 6 Temmuz 1881'de resmen boşaltılarak Yunan hükûmetine teslim edilmiştir. Şehrin

tesliminden sonra hızlı bir tahrip başlayarak buradaki Türk eserlerinin imhâsına girişilmişti. Fâik Paşa Câmii'nin bu dönemde kiliseye çevrilmiş olması muhtemeldir. Bu sebeple ayakta kaldığını düşünüyoruz. Son cemaat yeri ve minârenin petek kısmı da bu dönemde yıktırılmış olmalıdır. Kiliseye çevrilen câminin alt sıra pencereleri örülerek kapatılmış ve kuzey-güney doğrultusunda ahşap duvarlı ikonostasis eklenmiştir. Bu bölümün zemini de harim seviyesinden yükseltilecek iki taş basamak eklenmiştir. Câminin kaç yıl kilise olarak kullanıldığını bilmiyoruz. 1953'te câmiyi dıştan inceleyen Semavi Eyice, eserin kullanılmadığını ve çok harap hâlde olduğunu bildirmektedir. 2018'deki incelememizde de durumun aynı olduğunu yerinde gördük.

Fâik Paşa Câmii, XV. yüzyıl sonlarında bir külliye'nin merkezi olarak yapılan Osmanlı dönemi Türk mimarîsinin klasik üslûbunun temsilcisi olan öncü bir eserdir. Günümüzde unutulmuş ve kaderine terk edilmiş hâdedir.

The Faik Pasha Mosque, also known as the Imâret Mosque, is located in a wooded area in the village of Merati, which was called Karye-i Imâret in the Ottoman period, in Arta, western Greece. Faik Pasha (died 1499), one of the viziers of the reign of Sultan Mehmet the Conqueror, built a *madrasah*, inn, *imaret* and bridge in addition to the mosque. There is a foundation record in the archive of the General Directorate of Foundations under the name *Faik Paşayı Atik Câmii ve İmareti* (VGMA 183-74-583). The remains of the building, presumed to be his tomb, are located to the northwest of the mosque. Evliyâ Çelebi visited Arta in the seventeenth century and mentioned the castle in the city and the presence of six mosques, *masjids*, *madrasahs* and schools for children. The traveller reported that the Faik Pasha mosque was located outside the city, in a Muslim village of forty houses called Karye-i Imâret.

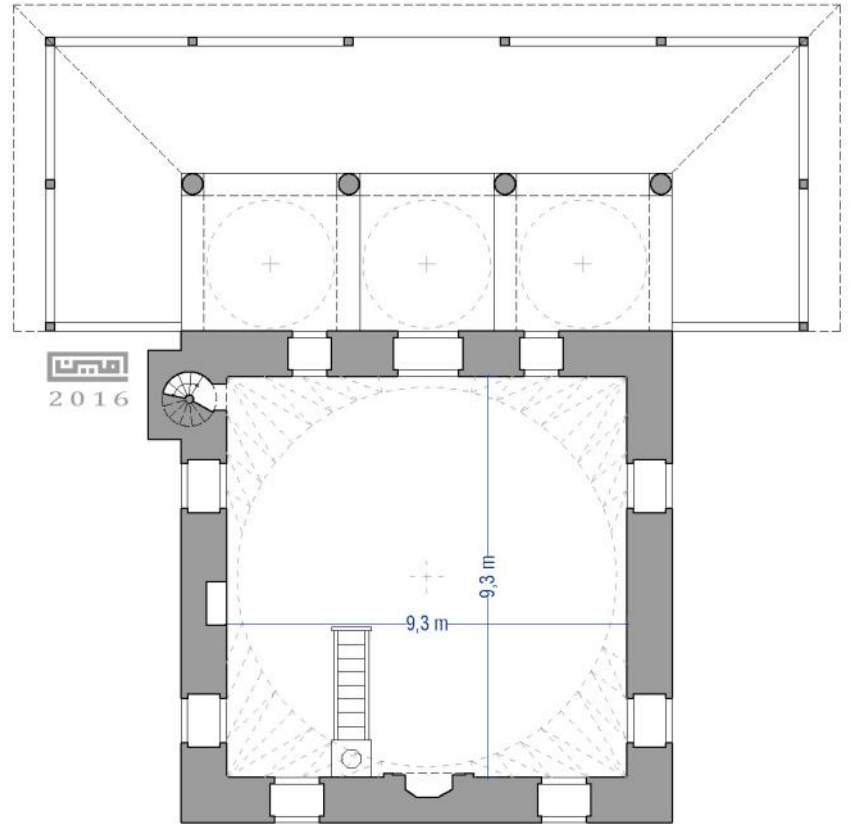
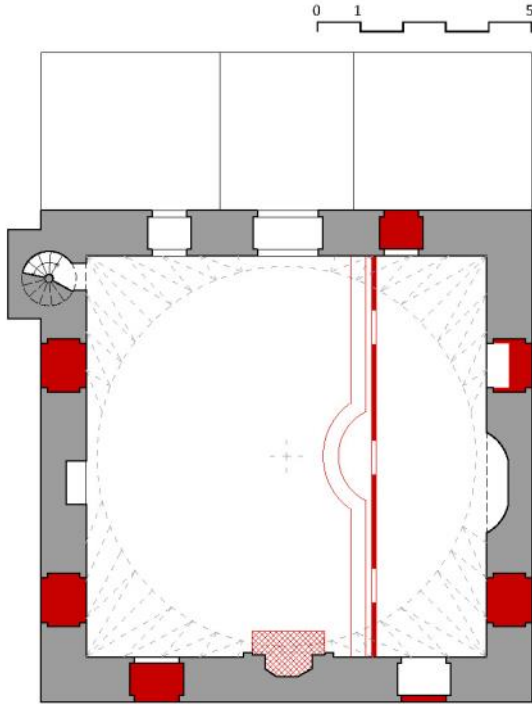
Faik Pasha Mosque is a single-domed building with a square plan. Each side measures 11.70 meters from the outside. It was constructed with meticulous workmanship in the mixed technique of regular cut stone and brick, which is common in early

Ottoman buildings. It also draws attention with its brick technique placed vertically between the stones as seen in XIV-XV. century buildings. It is understood from the traces on the entrance façade that there is a three-part narthex covered with domes on the arches based on four columns. In a late period (probably the XIXth century), this narthex was covered with a wide and tile-covered roof whose eaves were based on thin wooden poles. There is a two-line epitaph above the door with marble jambs. The first line of the epitaph reads (Bismillahirrahmanirrahim) and the second line reads the Word of *tawhid* (Lâ ilâhe illellâh, Muhammedün Rasûlullah). Two windows, one above the other, were opened on each facade, and a window on each of the four sides of the octagonal lower pulley illuminated the interior. The minaret rising in the right corner is made entirely of brick.

Arta was left to Greece with the Treaty of Berlin signed in 1878 after the Turkish-Russian War and was officially evacuated and handed over to the Greek government on July 6, 1881. After the surrender of the city, rapid destruction started and Turkish artifacts were destroyed. It is possible that Faik Pasha Mosque was converted into a church during this period. For this reason, we think it has survived. The narthex and the honeycomb part of the minaret must have been demolished during this period. The lower row of windows of the mosque, which was converted into a church, was covered and an iconostasis with wooden walls was added in the north-south direction. The floor of this section was raised from the level of the *harim* and two stone steps were added. We do not know how many years the mosque was used as a church. Semavi Eyice, who examined the mosque from the outside in 1953, reported that the work was not used and was in a very dilapidated state. During our inspection in 2018, we saw that the situation was the same.

Faik Pasha Mosque, built as the center of a complex at the end of the XVth century, is a pioneering work representing the classical style of Ottoman period Turkish architecture. Today it is forgotten and abandoned to its fate.

Narda Faik Paşa Câmii rölöve planı ve restitüsyon önerisi

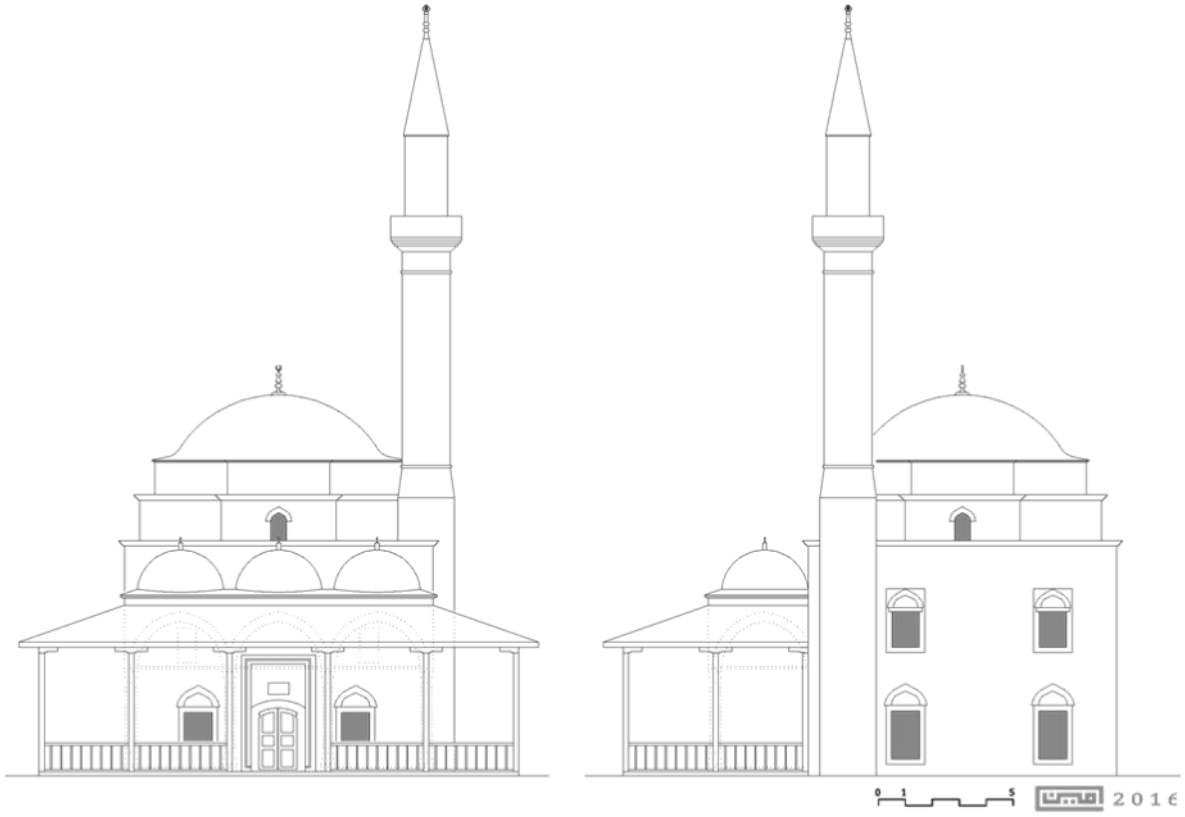
Arta Faik Pasha Mosque survey plan and restitution proposal

- özgün duvarlar / original walls
- ilâveler / additions

Faik Paşa Câmii'nin restitüsyon önerisi, Eyice 1955: 228'deki Orlandos'un çizimi ve S. Eyice'nin tarifleri doğrultusunda hazırlanmıştır.

The restitution proposal for the Faik Pasha Mosque was prepared in line with Orlandos' drawing in Eyice 1955: 228 and S. Eyice's descriptions.

Narda Faik Paşa Câmii restitüsyon önerisi
Arta Faik Pasha Mosque restitution proposal

R.19.294

Narda Faik Paşa Câmii batı cephe genel görünüşü (2018)

General view of the west facade of Arta Faik Pasha Mosque (2018)

R.19.295

Narda Faik Paşa Câmii genel görünüşü (2018)

General view of Arta Faik Pasha Mosque (2018)

R.19.296

Narda Faik Paşa Câmii kible cephesi genel görünüşü (2018)

General view of the qibla facade of Arta Faik Pasha Mosque (2018)

R.19.297

Narda Faik Paşa Câmii'nin yıktırılan son cemaat yeri (2018)

Demolished narthex of Arta Faik Pasha Mosque (2018)

R.19.298

Faik Paşa Câmii'nin girişi (2018)

Entrance of Faik Pasha Mosque (2018)

R.19.299

Faik Paşa Câmii'nin kitâbesi (2018)
Inscription of Faik Pasha Mosque (2018)

R.19.300

Narda Faik Paşa Câmii harimi (2018)

Harim of Arta Faik Pasha Mosque (2018)

R.19.301

Narda Faik Paşa Câmii harimi (2018)
Harim of Arta Faik Pasha Mosque (2018)

R.19.302

Narda Faik Paşa Câmii'ne eklenen apsis (2018)

Apse added to Arta Faik Pasha Mosque (2018)

R.19.303

Narda Faik Paşa Câmii'nin kilise olduğu dönemdeki demir kapısı (2018)
The iron gate of Arta Faik Pasha Mosque when it was a church (2018)

Nasliç Köylerindeki Türbe ve Câmiler

Tomb and Mosques in Neapoli Villages

Kaynakça References

Ayverdi 4/315, BOA HAT 1625/1, BOA MF.MTK 534/24, myvoio.com

Osmanlı döneminde Manastır (Bitola) vilâyetinin Serfiçe (Servia) sancağına bağlı bir kazâ olan Nasliç'in (Neapoli) köylerindeki Müslüman ahalisi, nüfus mübâdelesini sonrasında Anadolu'ya gönderilmiş, Anadolu'dan gelen Ortodokslar da bu köylere yerleştirilmiştir. Nasliç'e bağlı köylerden; Ginuş (Molocha) köyü câmii, Pilazomi (Stavrodmi) köyü Bâli Çavuş Câmii, Mazgan (Archladia) köyü câmii, Mesalogoş (Mesaloggos) köyü câmii, Piluri (Pylorio) köyü câmii ve Rezne (Dicheimarro) köyündeki Sultanzâde Abdüllatif Bey Câmii, mübâdeleden sonra köylerin yeni sakinleri tarafından kiliseye dönüştürülmüştür. Ginuş köyündeki mezarlıkta yer alan kilise, eski bir türbenin üzerine inşa edilmiş olup buradaki mevcut kabirlerin Müslüman mezarlarının defin yönünde olması da dikkat çekicidir. Bu durum, Osmanlı döneminden kalan geleneğin Osmanlı sonrasında da farkında olmadan sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu câminin ve türbenin isimlerini tespit edemedik.

During the Ottoman period, the Muslim population in the villages of Nasliç (Neapoli), which was an accident in the Serfiçe (Servia) sanjak of the Manastır (Bitola) province of Bitola, was sent to Anatolia after the population exchange, and the Orthodox from Anatolia were settled in these villages. Among the villages of Nasliç, the mosque in Ginoush (Molocha) village, Bâli Çavuş mosque in Pilazomi (Stavrodmi) village, and mosques in Mazgan (Archladia), Mesalogoş (Mesaloggos), and Piluri (Pylorio) villages and Sultanzâde Abdüllatif Bey mosque in Rezne (Dicheimarro) village were converted into churches by the new inhabitants of the villages after the population exchange. The church in the cemetery (Ginoush) was built on an old tomb and it is noteworthy that the existing graves here are in the direction of the burial of Muslim graves. This shows that the tradition from the Ottoman period was continued unwittingly in the post-Ottoman period. We have not been able to determine the names of this mosque and tomb.

Köyün Eski Adı <i>Old Name of the Village</i>	Köyün Bugünkü Adı <i>Current Name of the Village</i>	Eserin Adı <i>Name of the Monument</i>	Dönüştürme Tarihi <i>Conversion Date</i>	Kilisenin Adı <i>Church Name</i>
Ginuş	Molocha Μολόχα	Câmi <i>Mosque</i>	1924	Aya Dimitri Kilisesi <i>Church of St. Dimitri</i> Ιερός Ναός Αγίου Δημητρίου
		Türbe <i>Tomb</i>	1985	Mezarlık Kilisesi <i>Cemetery Church</i>
Pilazomi	Stavrodmi Σταυροδρόμι	Bâli Çavuş Câmi <i>Bali Çavuş Mosque</i>	1924	Stavrodmi Kilisesi <i>Stavrodmi Church</i>
Mazgan	Archladia Αχλάδια	Câmi <i>Mosque</i>	1924	Archladia Kilisesi <i>Archlady Church</i> Κοιμητηριακός Ναός Αχλάδια
Mesalogoş	Mesologgos Μεσολογγος	Câmi <i>Mosque</i>	1924	Hız. Meryem Kilisesi <i>Church of the Virgin Mary</i> Ιερός ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου
Piluri	Pylorio Πυλώριο	Câmi <i>Mosque</i>	1924	Pylorio Kilisesi <i>Church of Pylorio</i> Ιερός Ναός Αποτομής Ιωάννου Προδρόμου
Rezne	Dicheimarro Διχειμαρρο	Sultanzâde Abdüllatif Bey Câmi <i>Sultanzâde Abdüllatif Bey Mosque</i>	1924	Aya Yorgi Kilisesi <i>Agios Georgios Church</i> Ιερός Ναός Αγίου Γεωργίου

Navarin, Sultan Ahmet Câmii

Pylos, Sultan Ahmet Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Navarin <i>Greece, Pylos</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Sultan I. Ahmed
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1603-1617
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1686 – 1715, Venedik Katolik Kilisesi (<i>Venetian Catholic Church</i>) 1770 Rus Ortodoks Kilisesi (<i>Russian Orthodox Church</i>) 1842 – hâlen, Yunan Ortodoks Kilisesi (<i>Greek Orthodox Church</i>)
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Metamorphosis Kilisesi <i>Metamorphosis Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BOA AE.SMHD.I. 69/4545; C.EV. 553/27948, C.MF. 160/7993.
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/267, Bıçakçı 2003: 257, Blouet 1831: 1/ek3-4, Evliyâ Çelebi 8/307, Grigoropoulou 2008

Günümüzde Metamorphosis Kilisesi olarak bilinen Sultan I. Ahmet Câmii, Navarin’de (Pilos) 1573 yılında inşâ edilen kale içinde yer almaktadır. İnşâ kitâbesi olmayan câmi, Sultan I. Ahmet’in saltanat devrinde (1603-1617) yapılmıştır. 17. yüzyılda Navarin’e gelen Evliyâ Çelebi câmiyle ilgili şu bilgileri verir:

“Bu câmi kale içinde olup kurşunlu, kârgir kubbeli ve bir nazik minâreli sanatlı güzel câmidir. Ancak çarşı içinde olmayıp şehrin ortasında, yüksek bir yerde, avlusunda havuz ve sebili bulunan câmiin kible kapısı üzere târihi budur:

*Bi-hamdillah yapıldı işbu câmi,
Komadı şöyle hâlî Hak Ta'âlâ,
Ziyaret eyleyenler bu makamum,
Dediler târihin hoşça a'lâ.
Sene 1016”*

Navarin, 1686 ile 1715 yılları arasında 29 yıl Venediklilerin işgalinde kalmıştır. Bu dönemde

Sultan I. Ahmet Câmii, St. Vitus’a atfedilerek Katolik kilisesine dönüştürülmüştür. Navarin’in 1715’te Türkler tarafından geri alınmasından sonra ise eser tekrar câmiye çevrilmiştir. 1770 yılında ise, kale Ruslar tarafından ele geçirilmiş ve câmi bu kez de Prens Aleksiyos Orlof tarafından Ortodoks kilisesine dönüştürülmüştür. Türklerin Navarin’den kesin olarak çekilmesinden sonra câminin cezaevine dönüştürülmesi planlanmış ancak gerçekleşmemiştir. 1842 yılında Ortodoks kilisesine dönüştürülene kadar ordunun malzeme deposu olarak kullanılmıştır.

Navarin Kalesi’nin sürekli olarak el değiştirmesi dönemin gravürlerine de yansımıştır. Venediklilerin işgal döneminde Frederick de Wit’in çizdiği gravürde câmi ve minârelerin alemlerinde haç görülmekte iken, Türklerin Navarin’i geri aldığı dönemde Vincenzo Coronelli’nin çizdiği gravürde ise minârelerde hilâl görülmektedir.

Sultan Ahmet Câmii'nin plan şemasından, ilk yapıldığında kare planlı harim ile kuzeydeki beş bölümlü son cemaat yeri ve kuzeydoğu köşede yer alan minâreden oluştuğu anlaşılmaktadır. Atina Fethiye Câmii ile Anabolu'daki Sultan Ahmet Câmii de aynı plandadır. Harim, dört ayak üzerine oturan merkezi kubbe ve etrafındaki yarım kubbeler ile dört köşedeki küçük kubbelerle örtülüdür. Kuzeyde, câminin giriş cephesi boyunca uzanan revak ise beş kubbe ile örtülüdür. Bu kubbelerden minâreye yakın olanı minâre yok edilirken yıkılmıştır. Minârenin ise yalnızca kâidesi mevcuttur, girişi ise son cemaat yerindedir.

Mimar G. A. Blouet de 1831'te caminin rölövesini ve gravürünü çizmiştir. Çizimde olduğu gibi günümüzde de câminin alt sıra pencereleri kapatılmıştır. Gravürde câminin kuzeyinde günümüze ulaşmamış kiremit örtülü bir şadırvan bulunmaktadır. Aynı gravürden, son cemaat yerine altı basamaklı merdivenle çıkıldığı ve minârenin de günümüzdeki gibi yalnızca kâidesinin mevcut olduğu görülmektedir.

1980 yılındaki onarımda câminin çevresine koruma duvarları ilâve edilmiştir. 1999 yılında eserin onarım projesi hazırlanmış ve bu proje kapsamında başlayan onarımda 2001-2002 yıllarında temizlik ve kazı çalışması yapılmıştır. 2016'da onarımı yapılmış olup hâlen kilise olarak kullanılmaktadır.

Sultan Ahmet I. Mosque, now known as the Church of Metamorphosis, is located in the fortress built in Navarin (Pylos) in 1573. The mosque, which has no construction epitaph, was built during the reign of Sultan Ahmet I (1603-1617). Evliyâ Çelebi, who came to Pylos in the 17th century, gives the following information about the mosque:

This mosque is inside the castle and is a beautiful mosque with a leaded, masonry dome and a gentle minaret. However, the epitaph on the *qibla* gate of the mosque, which is not in the bazaar but in the middle of the city, on a high place,

with a pool and a fountain in its courtyard: *Bi-hamdillah yapıldı işbu câmi / Komadı şöyle hâlî Hak Ta'âlâ / Ziyaret eyleyenler bu makamum / Dediler târihin hoşça a'lâ. / Sene 1016.*

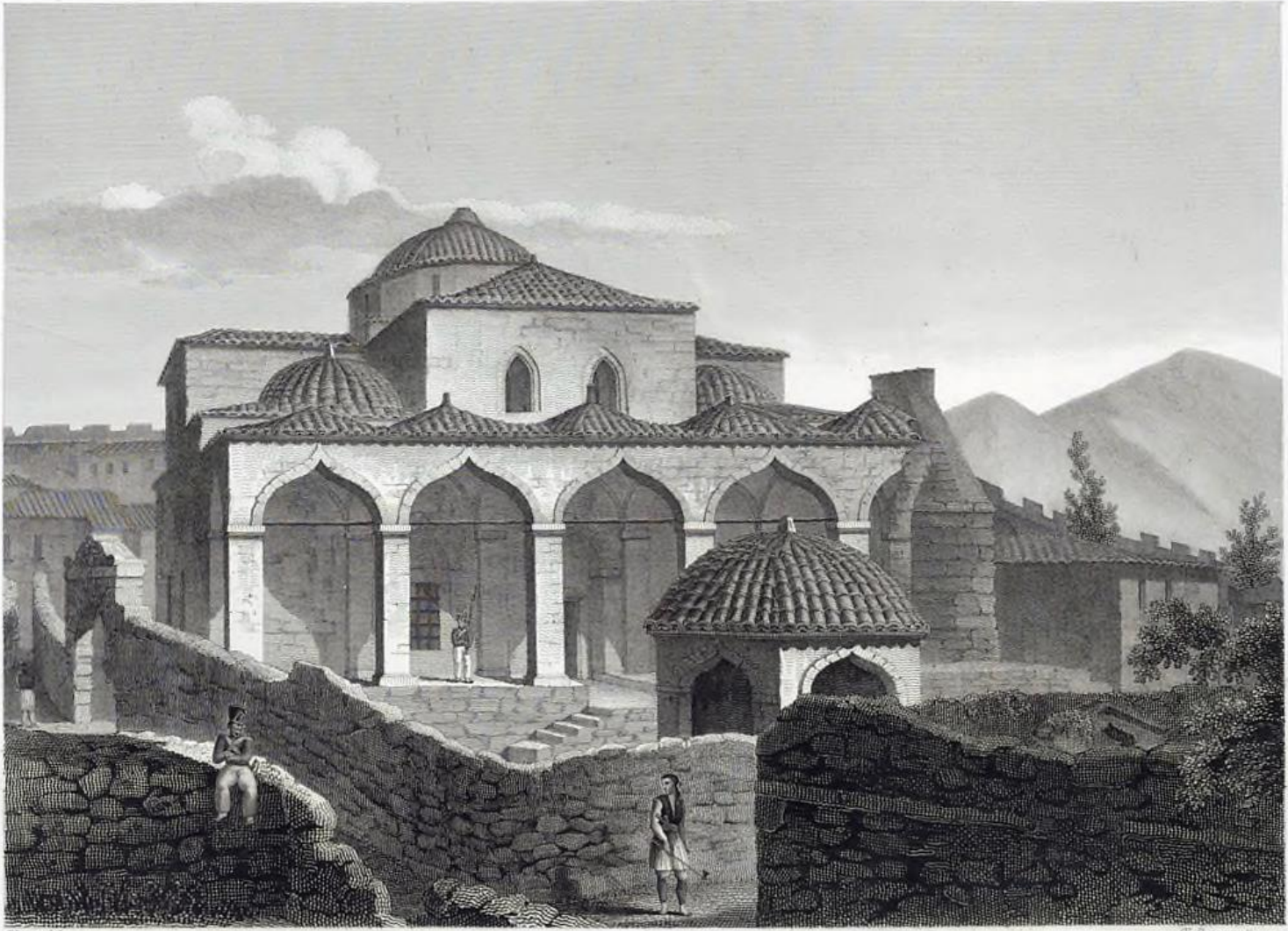
Pylos remained under Venetian occupation for 29 years between 1686 and 1715. During this period, Sultan Ahmet I. Mosque was converted into a Catholic church, attributed to St. Vitus. After Pylos was recaptured by the Turks in 1715, it was converted back into a mosque. In 1770, the fortress was captured by the Russians and the mosque was converted into an Orthodox church by Prince Alexios Orlof. After the final withdrawal of the Turks from Pylos, the mosque was planned to be converted into a prison, but it was not realized. In 1842, it was used as an army supply depot until it was converted into an Orthodox church.

The constant take over of Pylos Castle is also reflected in the engravings of the period. While the engraving drawn by Frederick de Wit during the Venetian occupation period shows a cross on the ornaments of the mosque and minarets, the engraving drawn by Vincenzo Coronelli during the Turkish recapture of Pylos shows a crescent on the *minarets*.

It is understood from the planning scheme of Sultan Ahmet Mosque that it originally consisted of a square harim, a five-sectioned narthex in the north and a *minaret* in the northeast corner. The Fethiye Mosque in Athens and the Sultan Ahmet Mosque in Nauplion have the same plan. The *harim* is covered with a central dome resting on four legs, half domes around it and small domes in the four corners. The portico to the north, along the entrance facade of the mosque, is covered with five domes. One of these domes close to the *minaret* was demolished when the latter was destroyed. The minaret has only its base and its entrance is from the narthex.

The architect G. A. Blouet drew a survey and engraving of the mosque in 1831. As in the drawing, the lower row windows of the mosque are closed today. In the engraving, there is a tiled fountain to the north of the mosque that has

ÉGLISE A NAVARIN.

R.19.304

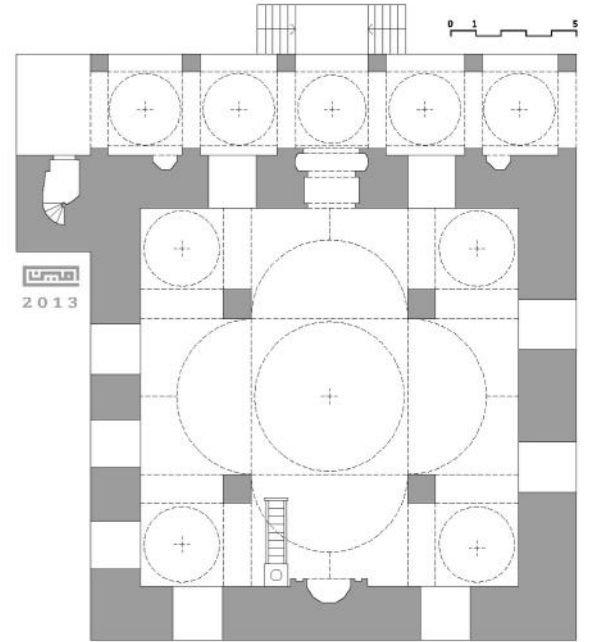
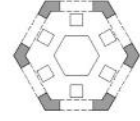
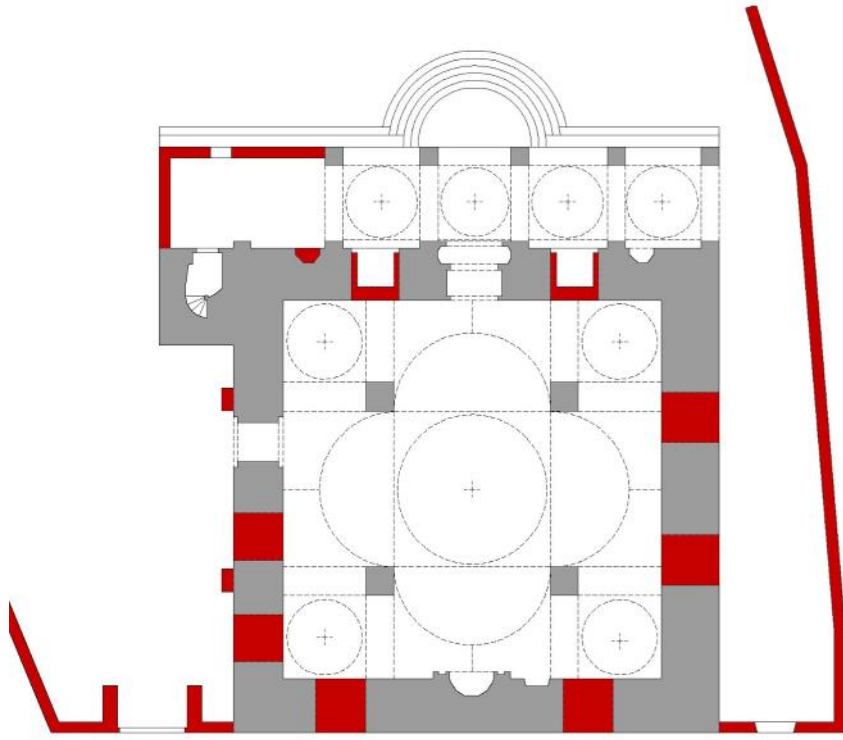
Navarin, Sultan Ahmet Câmii (1831)

Pylos, Sultan Ahmet Mosque (1831)

not survived to the present day. From the same engraving, it can be seen that the narthex is reached by a six-step staircase and the *minaret* has only its base as it does today.

In the 1980 restoration, protection walls were added around the mosque. In 1999, the repair

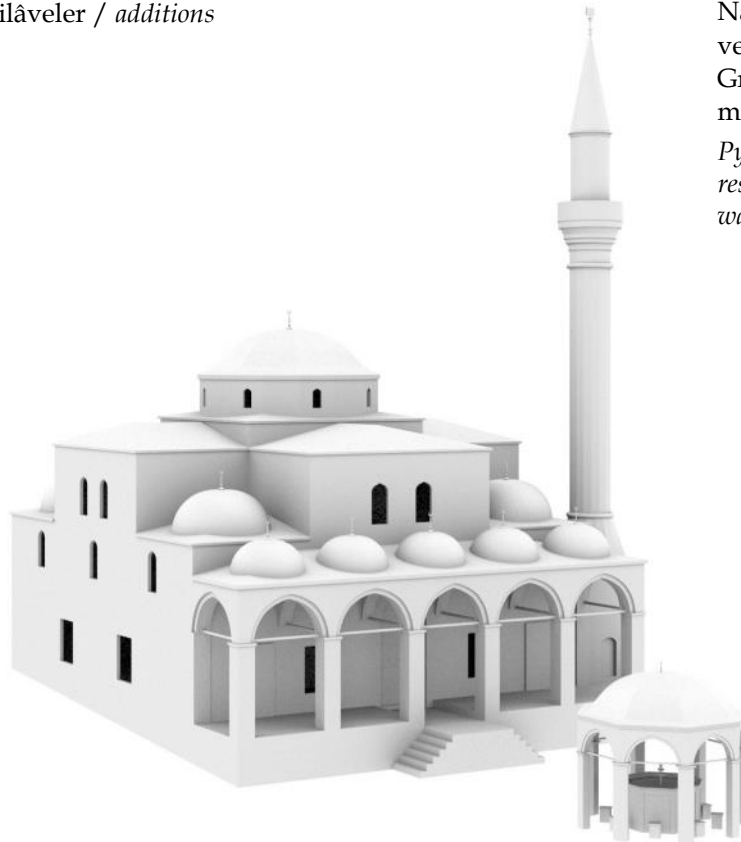
project of the building was prepared and cleaning and excavation work was carried out in 2001-2002 in the repair that started within the scope of this project. It was repaired in 2016 and is still used as a church.

- özgün duvarlar / original walls
- ilâveler / additions

Navarin, Sultan Ahmet Câmii rölöve planı ve restitüsyon önerisi (Yapının rölövesi I. Grigoropoulou' dan işlenerek yeniden çizilmiştir.)

Pylos, Sultan Ahmet Mosque survey plan and restitution proposal (The survey of the building was redrawn from I. Grigoropoulou.)

R.19.305

Navarin, Sultan Ahmet Câmii (2018)

Pylos, Sultan Ahmet Mosque (2018)

R.19.306

Navarin Sultan Ahmet Câmii'nin güneydoğudan görünüşü (2018)
Southeast view of the Sultan Ahmet Mosque in Pylos (2018)

R.19.307

Navarin Sultan Ahmet Câmii'nin batı cephesi ve minâre kâidesi (2018)

Pylos Sultan Ahmet Mosque's western façade and minaret base (2018)

R.19.308

Navarin Sultan Ahmet Câmii'nin doğu cephesi (2018)

Pylos Sultan Ahmet Mosque's eastern façade (2018)

R.19.309

Navarin Sultan Ahmet Câmii'nin son cemaat yeri ve özgün giriş kapısı (2018)

The narthex and the original entrance gate of Pylos Sultan Ahmet Mosque (2018)

R.19.310

Navarin Sultan Ahmet Câmii'nin harimi (2018)
Harim of the Sultan Ahmet Mosque in Pylos (2018)

R.19.311

Navarin Sultan Ahmet Câmii'nin harimi (2018)
Harim of the Sultan Ahmet Mosque in Pylos (2018)

R.19.312

Navarin Sultan Ahmet Câmii'nin harimi (2018)
Harim of the Sultan Ahmet Mosque in Pylos (2018)

R.19.312

Navarin Sultan Ahmet Câmii'nin mihrabı (2018)

The mihrab of the Sultan Ahmet Mosque in Pylos (2018)

R.19.314

Navarin Sultan Ahmet Câmii'nin kapatılan pencereleri (2018)
Closed windows of the Sultan Ahmet Mosque in Pylos (2018)

Preveze'de Üç Câmi

Three Mosques in Preveza

Kaynakça References

BOA A.MKT.MHM. 434/92, BOA HR.SYS. 205/3, Donos 2007: 95,
Evliyâ Çelebi 8/614, Karabelas 2010: 409

Yunanistan'ın batısındaki Epir bölgesinde yer alan Preveze, 1538'de Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının Haçlı donanmasını yok ederek kazandığı deniz muharebesi sonucunda Akdeniz'in kesin olarak Türk hâkimiyetine girdiği kaledir.

Türklerle Venedikliler arasında iki defa el değiştiren Preveze'de, Venediklilerin ilk döneminde (1684-1699 arası), kaledeki iki câmi kiliseye dönüştürülmüştür. *Giovanni Leonardo Mauro* tarafından çizilen 24 Nisan 1685 târihli planda, kiliseye dönüştürülen iki câmi, (M) ve (N) harfleriyle işaretlenerek gösterilmiştir. (M) ile gösterilen câmi, haritanın lejandında Aziz Michael Kilisesi (*Chiesa S. Michiel*), (N) ile gösterilen câmi ise Rum Kilisesi (*Chiesa Greca*) olarak yazılmıştır.

Evliyâ Çelebi, burayı ziyaretinde (1667 yılı) Preveze Kalesi'nde bir câmi olduğunu yazmış, câmiyi *Sultan Süleyman Câmii* ismiyle bildirmiş ve başka bilgi vermemiştir. Seyyah, kale kapısı üzerinde Sultan Süleyman'ın 906/1500 târihli kitâbesini de yazmıştır. 1868 târihli bir belgede ise, Fâtih Sultan Mehmed Han ile Sultan Bayezid Han'ın Preveze'deki câmileri ile mekteb ve çeşmelerin İstanbul'daki vakıf hasılatları ile tamir edilmelerinden bahsedilmektedir. Bu durumda, Preveze'de üç padişahın câmisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Pir-i Reis haritasındaki Preveze çiziminde ve Giuseppe Longhi'nin 1684'teki gravüründe de kalede üç minâre görülmektedir. Ancak Venediklilerin çizdiği kale planında iki câmi işaretlenmiş, üçüncü câmi gösterilmemiştir. Karlofça Antlaşması'ndan sonra 1699'da tekrar Osmanlı hâkimiyetine giren Preveze'de kale yık-

tırılıp, eski kalenin kuzeyine dikdörtgen planlı yeni bir kale inşa edilmiştir. Kalenin 1700'lü yılların başında çizilmiş planlarında, bu kalenin ortasında yer alan câmi görülmektedir. 1717'de Preveze'yi tekrar ele geçiren Venedikliler, öncelikle, kalenin etrafındaki hendeği tahkim edip kaleyi küçültmüşlerdir. Kalede yer alan câmi de Venedikli Amiral *Andrea Pisani* tarafından Aziz Andre'ye atfedilerek Katolik kilisesine dönüştürülmüştür. 1798'de tekrar Osmanlı yönetimine giren kaledeki bu câmi, 81 sene kilise olarak kullanılmıştır. Katolik bir rahip tarafından Osmanlı devletine müracaat edilerek cephânelik olarak kullanılan yapının tekrar Katolik kilisesi olarak açılması istenmiş, rahibin bu talebi üzerine yapının eskiden câmi olduğu ve fetihten önce Preveze'de Katolik cemaat bulunmadığı bildirilerek bu talep reddedilmiştir. Tepedelenli Ali Paşa tarafından bu câminin yerine, yeni bir câmi yaptırılmıştır. 1912'de Osmanlı idâresinden çıkan Preveze'deki Kale Câmii, bir süre müze olarak kullanılmış, Ocak 1941'de İtalyanlar tarafından bombalandıktan sonra 1955'te tümüyle yok olmuştur.

Preveza, located in the Epirus region of western Greece, is the fortress where the Mediterranean Sea came under Turkish rule in 1538 as a result of the naval battle won by the Ottoman navy under the command of Barbarossa Hayreddin Pasha by destroying the Crusading navy.

In Preveza, which changed hands twice between the Turks and the Venetians, two mosques in the castle were converted into churches during the

R.19.315

Venedik işgâli
esnâsında Preveze
Kalesi (1684, Giuseppe
Longhi)

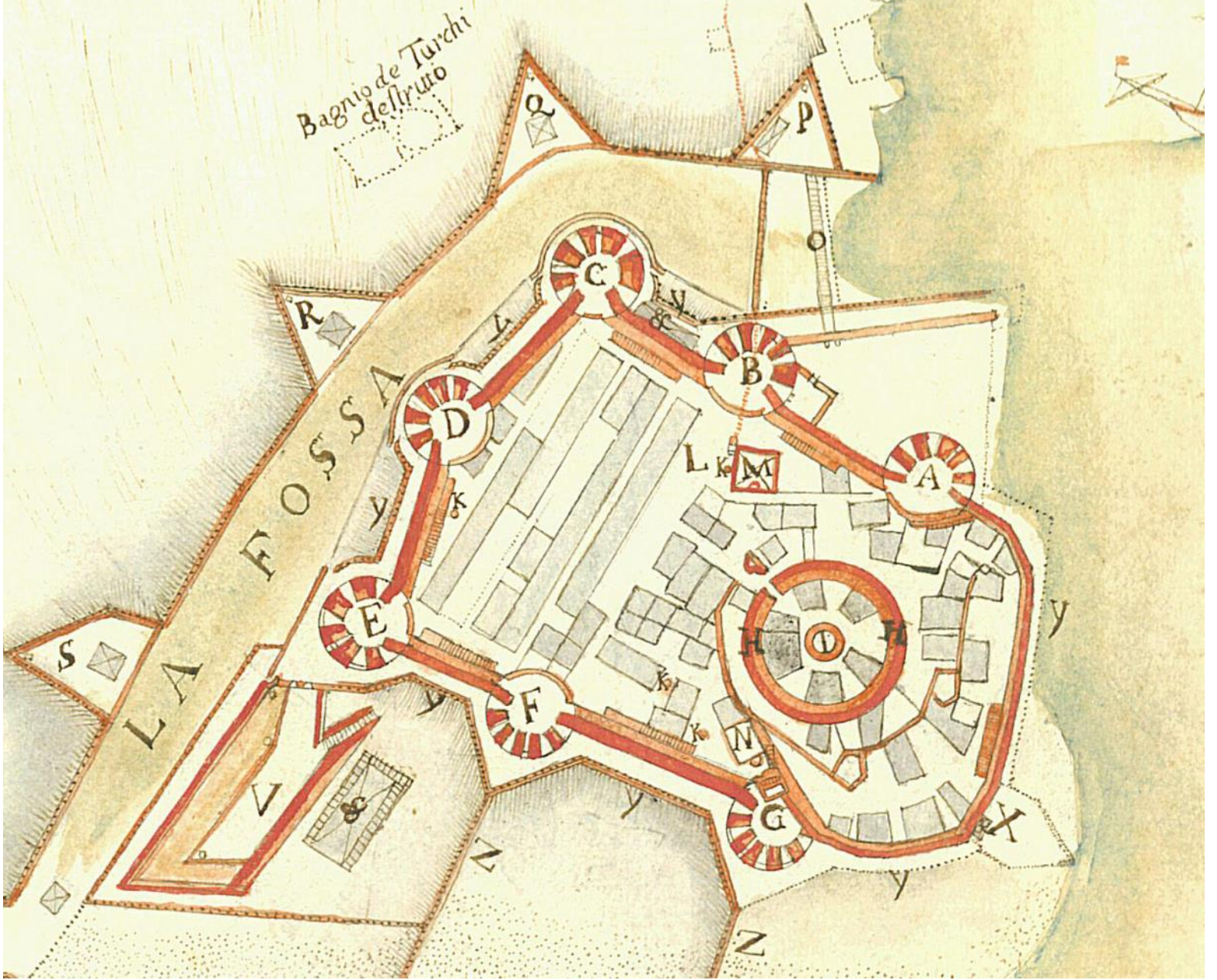
*Preveza Castle during
the Venetian occupation
(1684, Giuseppe Longhi)*

first Venetian period (between 1684-1699). On the plan drawn by Giovanni Leonardo Mauro dated April 24, 1685, the two mosques that were converted into churches are marked with the letters (M) and (N). The mosque shown with (M) is written as St. Michael's Church (Chiesa S. Michael) in the legend of the map, while the mosque shown with (N) is recorded as Greek Church (Chiesa Greca).

Evliyâ Çelebi wrote that there was a mosque in Preveza Castle during his visit here (1667), he reported the mosque as Sultan Süleyman Câmii and did not give any other information about the mosque. The traveler also wrote Sultan Suleiman's epitaph dated 906/1500 on the castle gate. In a document dated 1868, it is mentioned that the mosques, schools and fountains of Fatih Sultan Mehmed and Sultan Bayezid in Preveza were repaired with the foundation revenues in Istanbul. In this case, it is understood that there were three sultans' mosques in Preveza. The drawing of Preveza in the Piri Reis map and Giuseppe Longhi's engraving of 1684 also show three minarets in the castle. However, in the Venetian plan of the castle, two mosques are marked and the third mosque is not shown.

After the Treaty of Karlowitz in 1699, the castle was demolished and a new castle with a rectangular plan was built to the north of the old castle. The plans of the castle drawn in the early 1700s show the mosque in the center of this castle. The Venetians who recaptured Preveza in 1717 first fortified the moat around the castle and reduced its size. The mosque in the castle was converted into a Catholic church by the Venetian Admiral Andrea Pisani, attributing it to St. Andre. This mosque in the castle, which came back under Ottoman rule in 1798, was used as a church for 81 years. A Catholic priest applied to the Ottoman state and requested that the building, which had been used as an ammunition store, be reopened as a Catholic Church. It was rejected on the grounds that the building was formerly a mosque and that there was no Catholic community in Preveza before the conquest. A new mosque was built by Tepedelenli Ali Pasha to replace this mosque. The castle mosque in Preveza, which dropped of Ottoman rule in 1912, was used as a museum for a while, and after being bombed by the Italians in January 1941, it was completely destroyed in 1955.

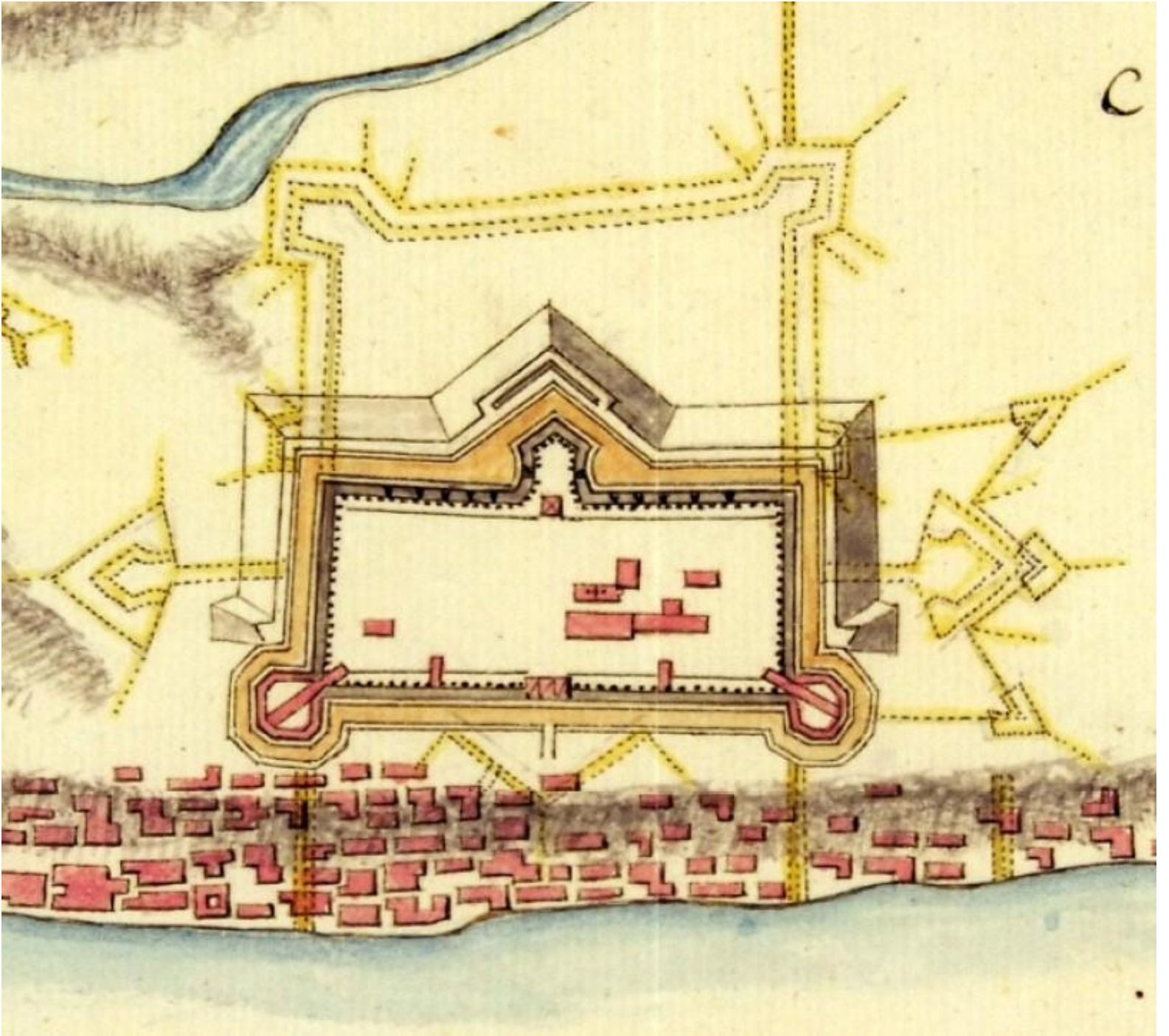
Câminin Yeri <i>Location of the Mosque</i>	Haritadaki Gösterimi <i>Display on the map</i>	Câminin Bânîsi <i>The Founder of the Mosque</i>	Kiliseye Çevrilişi <i>Date of Conversion into a Church</i>
Eski Kale'de (Bouka) câmi (I) <i>Mosque in the Eski Kale (Bouka) (I)</i>		Fâtih Sultan Mehmed veya Sultan Bayezid veya Kânûnî Sultan Süleyman <i>Sultan Mehmed II or Sultan Bayezid or Suleiman the Magnificent</i>	1684-1699 Aziz Michael Katolik Kilisesi <i>1684-1699 St. Michael's Catholic Church</i>
Eski Kale'de (Bouka) câmi (II) <i>Mosque in the Eski kale (Bouka) (II)</i>		Fâtih Sultan Mehmed veya Sultan Bayezid veya Kânûnî Sultan Süleyman <i>Sultan Mehmed II or Sultan Bayezid or Suleiman the Magnificent</i>	1684-1699 Rum Ortodoks Kilisesi <i>1684-1699 Greek Orthodox Church</i>
Yeni Kale'de câmi <i>Mosque in Yeni Kale</i>		III. Ahmed Han (?) Tepedelenli Ali Paşa (yeniden inşâ) <i>Ahmed III Khan (?) Ali Pasha of Tepedelen (reconstruction)</i>	1717-1798 Aziz Andre Ka- tolik Kilisesi <i>1717-1798 St. Andre Catholic Church</i>

R.19.316

Giovanni Leonardo Mauro'nun planında kiliseye çevrilen
câmiler: (M) Katolik Kilisesi (N) Rum Kilisesi
*The mosques converted into churches in Giovanni Leonardo Mau-
ro's plan: (M) Catholic Church (N) Greek Church*

R.19.317

Preveze'ye yapılan yeni kalenin Venedik işgalindeki planı (Kalenin merkezindeki câmi, kilise olarak işaretlenmiştir.)

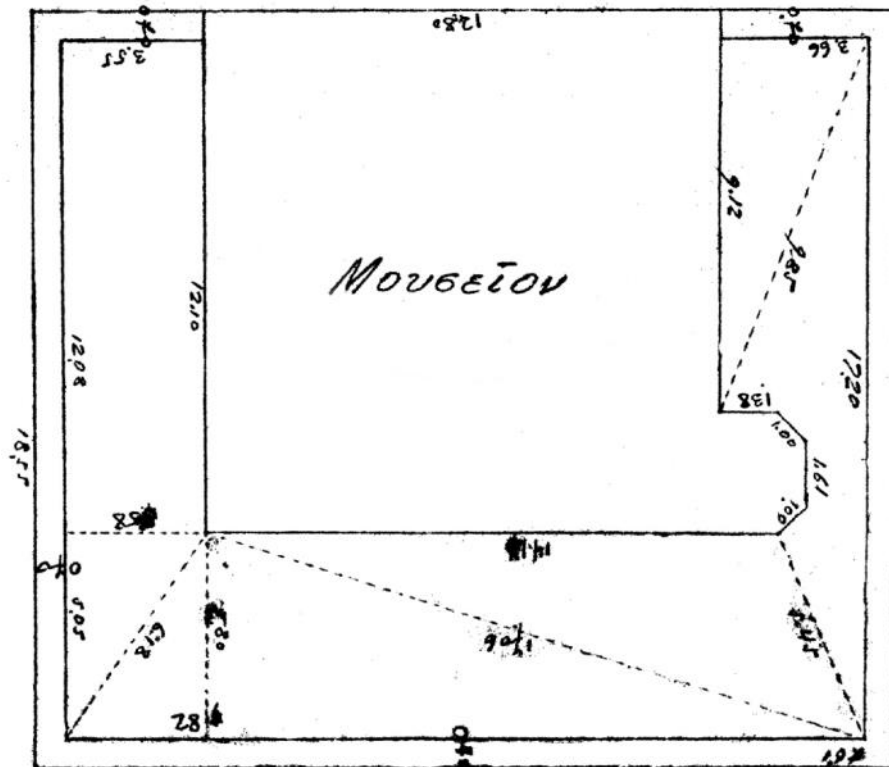
Plan of the new fortress built in Preveza during the Venetian occupation (The mosque in the center of the castle is marked as a church)

R.19.318

Preveze Kalesi'ndeki câminin yerine yapılan Ali Paşa Câmii (1912)

Ali Pasha Mosque built to replace the mosque in Preveza Castle (1912)

Ali Paşa Câmii'nin planı (N. Karabelas'tan)

Plan of the Ali Pasha Mosque (by N. Karabelas)

Rodos, Tîr-i Müjgân Câmii

Rhodes, Tîr-i Müjgân Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Rodos, Kalamona <i>Greece, Rhodes, Peveragno</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Sultan II. Abdülhamit
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	19. yüzyıl <i>19th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	27.07.1930, Katolik Kilisesi (<i>Catholic Church</i>)
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Kalamona Katolik Kilisesi <i>Kalamona Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BOA DH.MKT. 1098/7, BOA Y..MTV. 24/45; BOA Y.MTV. 28/37
Kaynakça <i>References</i>	BOA DH.MKT. 1098/7, BOA Y..MTV. 24/45, BOA Y.MTV. 28/37, Cascioli 2019

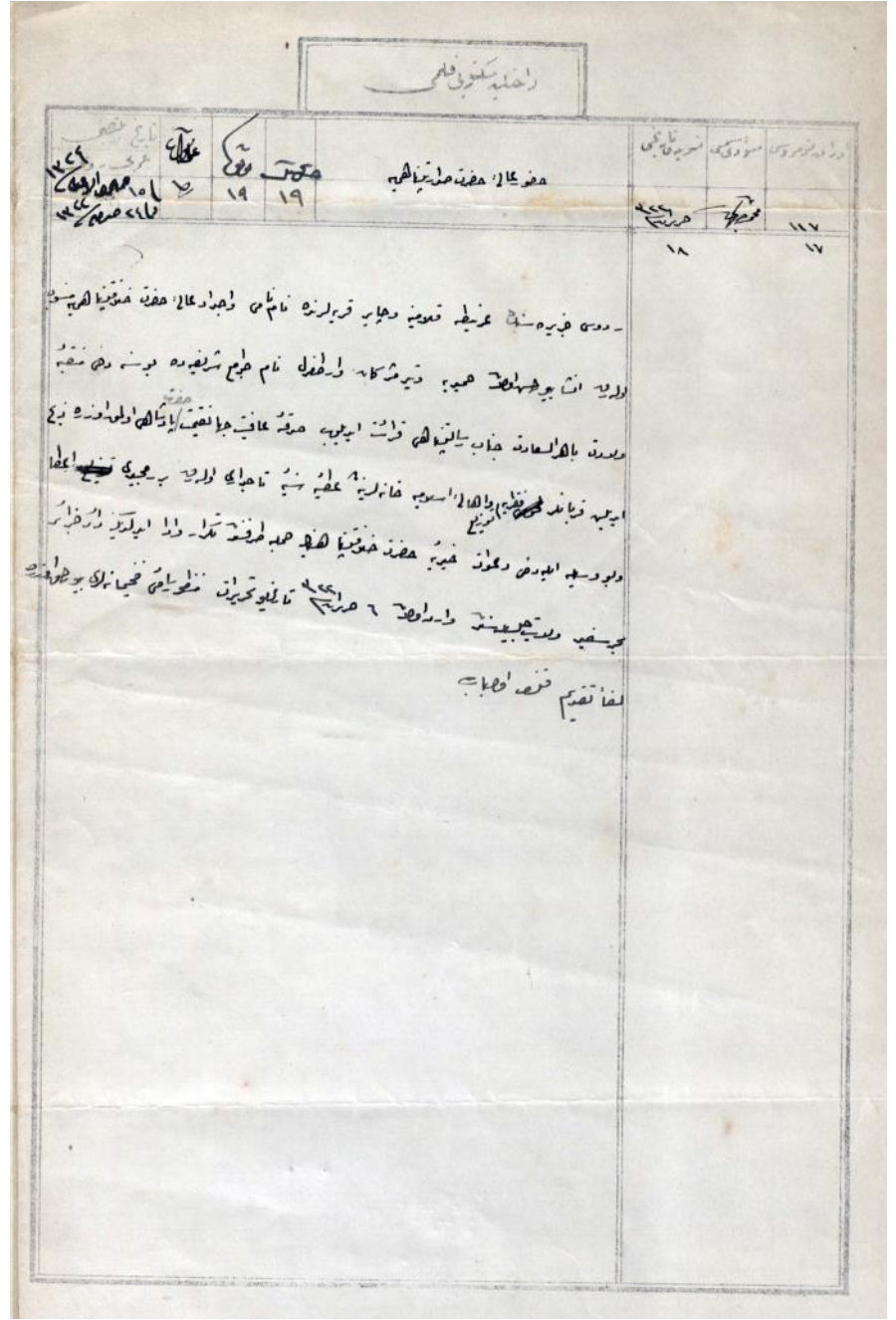
Ada merkezinin 30 km batısında yer alan Yukarı ve Aşağı Kalamona'nın İtalyan dönemindeki adı Peveragno idi. Burada kubbeli ve minâreli, mütevazı ebatta Tîr-i Müjgân Câmii yer alıyordu. Bu câmi, Rodos'ta Girit muhâcirleri için Sultan II. Abdülhamid tarafından inşâ ettirilmiş câmilerdendi. 1930 yılında İtalyan Meyve Üretim Şirketi (Società Italiana Frutticoltura), Kalamona'da 3.500 m² toprağı Türklerden satın alarak modern tarım yöntemlerine göre üretim yapmak üzere yeni bir yerleşim kurdu. Yeni kurulan çiftlikte çalışmak üzere İtalya'dan aileler getirip yerleştirdi. Burada oluşan tarım toplumunun dinî ihtiyaçlarını karşılamak üzere bölgede yer alan Tîr-i Müjgân Câmii, kiliseye dönüştürüldü. Câminin eski fotoğraflarından, kubbeli bir harimi ve üç bölümlü yarım daire kemerli son cemaat yeri bulunan tipik bir Osmanlı câmisi olduğu anlaşıl-

maktadır. Kiliseye dönüştürme sırasında eserin kuzeybatı köşesinde yer alan tek şerefeli taş minâresi, kâidesine kadar yıktırılıp üzerine çan kulesi inşâ edilmiştir. Câminin doğusuna, eserin hemen hemen iki katı büyüklüğünde dikdörtgen planlı bir ek yapılmış ve girişi değiştirilmiştir. Tîr-i Müjgân Câmii, günümüzde de kilise olarak kullanılmaktadır.

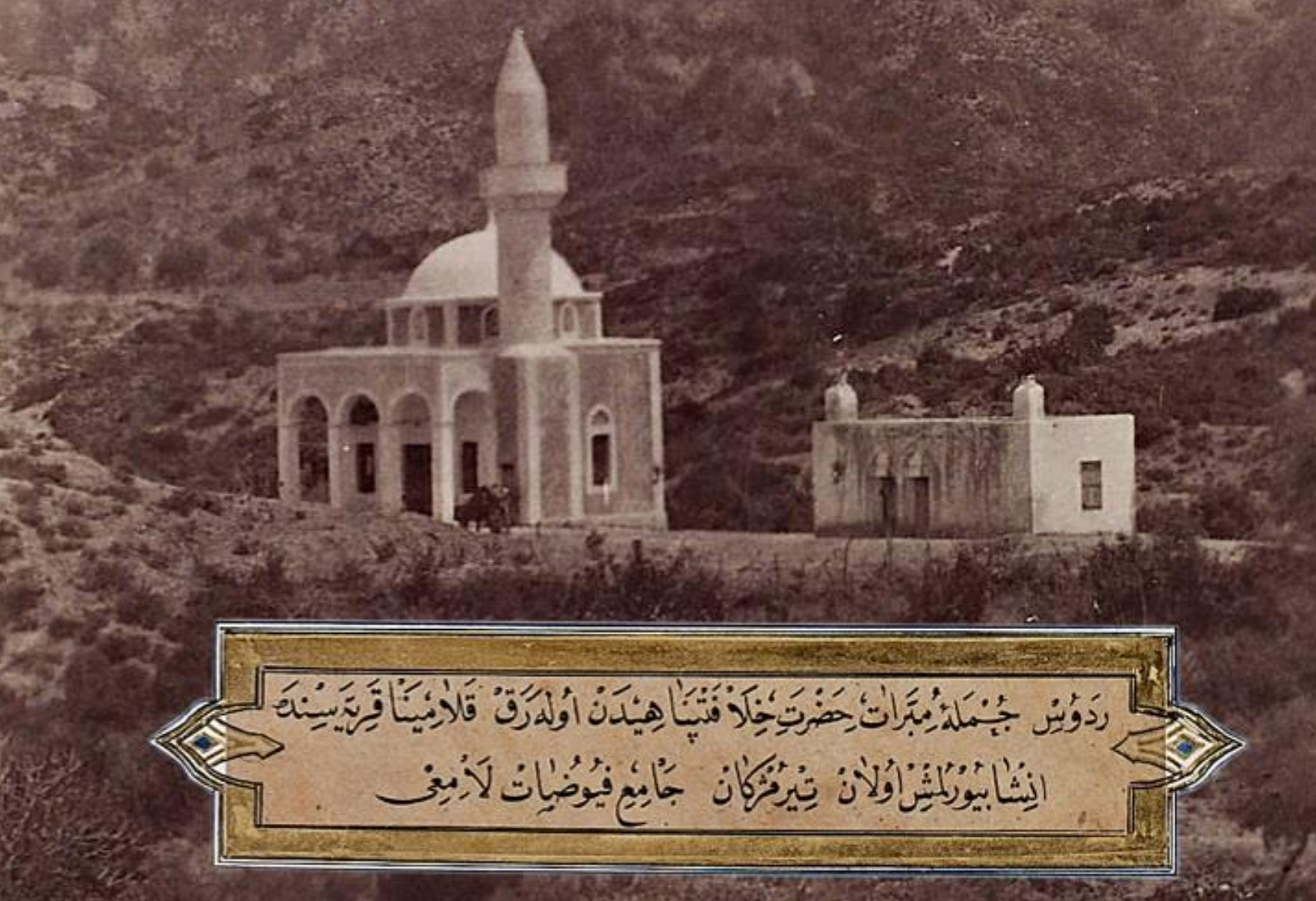

Upper and Lower Kalamona, 30 km west of the center of the island, was called Peveragno in Italian times. There was a modest-sized Tîrimüjgân mosque with a dome and minaret. This mosque was one of the mosques built by Sultan Abdülhamid II for Cretan immigrants in Rhodes. In 1930, the Italian Fruit Production Company

(Società Italiana Frutticoltura) purchased 3,500 m2 of land in Kalamona from the Turks and established a new settlement to produce according to modern agricultural methods. It brought and settled families from Italy to work on the newly established farm. In order to meet the religious needs of the agricultural community, the Tîr-i Müjgân Mosque in the area was converted into a church. Old photographs of the mosque show that it was a typical Ottoman mosque with a domed *harim* and a three-section semicircular arched narthex. During the conversion to a church, the single-balcony stone minaret in the northwest corner of the building was demolished down to its base and a bell tower was built on it. To the east of the mosque, a rectangular addition almost twice the size of the monument was built and the entrance was changed. Tîr-I Müjgân Mosque is still used as a church today.

Rodos'ta inşa olunan Hamidiye, Tîr-i Müjgân ve Ertuğrul Câmilerinde mevlid okunması konulu belge (BOA DH.MKT 1098/7)
Document on the recitation of mawlid in the Hamidiye, Tîrimüjgân and Ertuğrul mosques built in Rhodes (BOA DH.MKT 1098/7)

R.19.319

Rodos'ta Tır-i Müjgân Câmii'nin özgün hâli

The original form of the Tır-i Müjgân Mosque in Rhodes

R.19.320-321

Rodos Tîr-i Müjgân Câmii'nin kiliseye çevrilmeden önceki ve sonraki hâli
The Tîr-i Müjgân Mosque in Rhodes before and after its conversion into a church

R.19.322

Rodos Tîr-i Müjgân
Câmii'nin kiliseye
dönüştürülmüş hâli

*Rhodes Tîr-i Müjgân
Mosque converted into a
church*

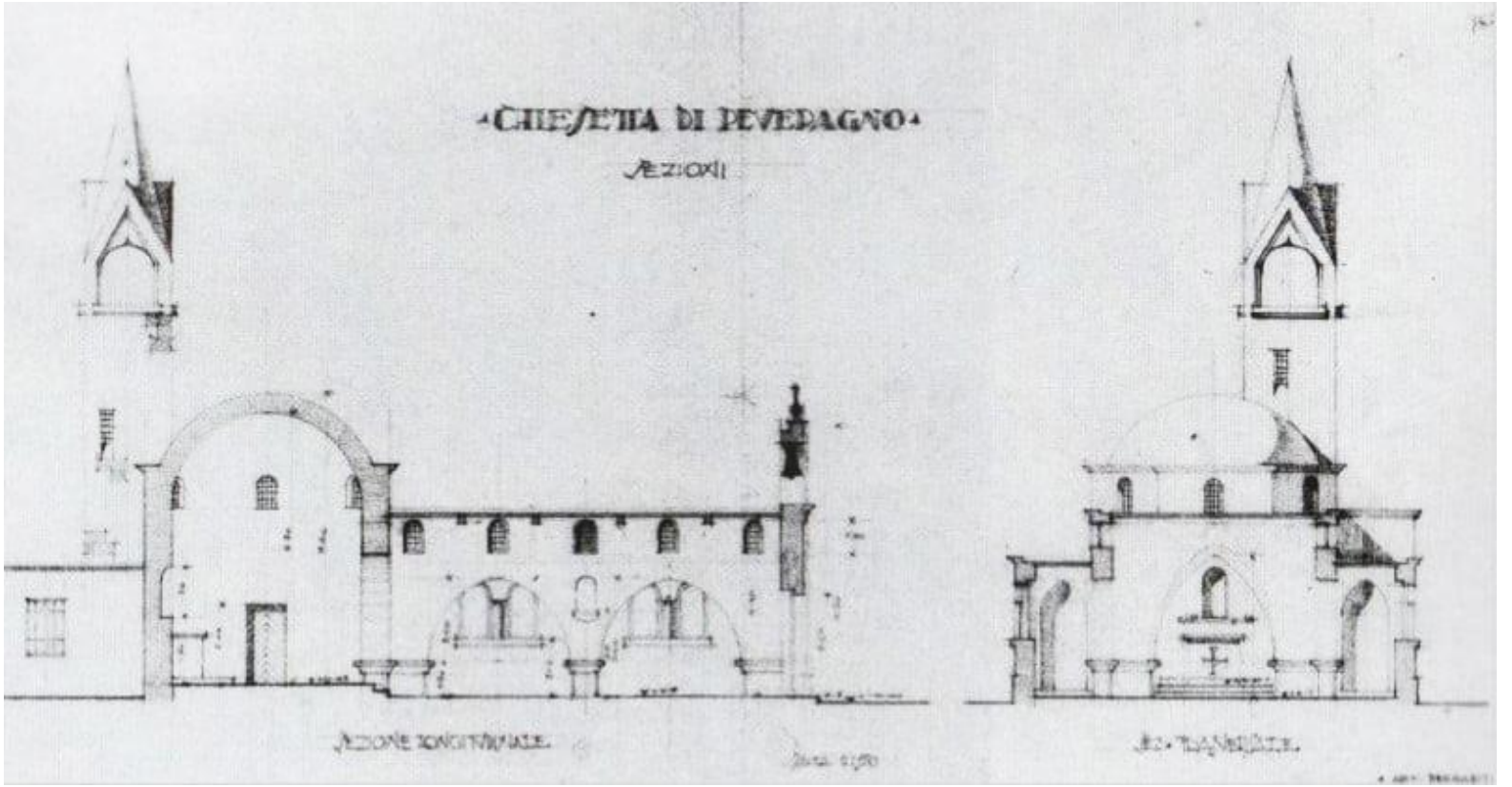

R.19.323

Rodos Tîr-i Müjgân
Câmii'nin kiliseye
dönüştürülmüş hâli

*Rhodes Tîr-i Müjgân
Mosque converted into a
church*

Mimar Bernabiti'nin Rodos Tîr-i Müjgân Câmii'ni
kiliseye dönüştürme projesi (Cascioli 2019' dan)
*Architect Bernabiti's conversion of the Tîr-i Müjgân
Mosque of Rhodes into a church (from Cascioli 2019)*

Sakız, Eski Câmi

Chios, Old (Hamidiye) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Sakız Adası <i>Greece, Chios</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1892 (yeniden yapımı) <i>1892 (reconstruction)</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1912 (?)
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aya Yorgi (Agios Georgios) Kilisesi <i>St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Mitsi 2016: 34, Monioudi – Gavala 2001: 56, Örenç 2009: 9

Eski Câmi, Sakız Adası'nda kale içinde, Navarhou Nikodimou Sokağı'nda yer almaktadır. Sakız'ın fethinden sonra, Piyâle Paşa tarafından kale içindeki eski Ceneviz Katolik kilisesi 1561 yılında câmiye çevrilmiştir. Venedik muhârebesinde hasar gören câmi, 1699'da Kaptan-ı Deryâ Mezemorta Hüseyin Paşa tarafından tâmir edildi. Piyâle Paşa Câmii olarak bilinen bu eser, 1881'deki büyük depremde tümüyle yıkılmış ve 1892'de II. Abdülhamid Han tarafından yeniden yaptırılmıştır. Sultan Abdülhamid'in Sakız'da yaptırdığı diğer câmi de Eski Câmî'nin yakınında olup *Bayraklı Câmî* adıyla bilinmektedir. Bu yeniden yapımdan sonra câmi, Hamidiye Câmii olarak anılmaya başlanmıştır. Giriş kapısının solunda, duvara gömülü hâlde, büyük oranda silinmiş H.993 – M.1566 tarihli, Kelime-i Tevhid ile başlayan ilk kitâbesi hâlen yerindedir. Adadaki Türk hâkimiyetinden sonra câmi, 1912'de Aya Yorgi (Agios Georgios) adıyla Ortodoks kilisesine dönüştürülmüştür. Kilisedeki ikonaların çoğu Çeşme civarından gelen mübâdil Rum-

lar tarafından Anadolu'dan getirilmiştir. Taş duvarlı ve kırma çatılı olarak inşâ edilen câminin avlusunda, Feyzi Paşa'nın tâmir ettirdiği iki katlı Rüştiye Mektebi, çan kulesi ve şadırvan bakiyesi bulunmaktadır. Câmi, 12,5 x 19,5 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı harim ile 5,5 metre eninde kuzey cephe boyunca uzanan son cemaat yerinden oluşmaktadır. Mevcut çan kulesi minârenin temelleri üzerine inşâ edilmiştir. Eser, adadaki diğer câmiler gibi iki sıralı pencere düzeninde cephelere sahiptir. Alt sıra pencereler dikdörtgen biçimli kesme taş sövelidir. Üst pencereler ise daire formunda ve tuğla kemerlidir. Kili-seye dönüştürme sırasında üst pencerelerin çoğu kapatılmıştır. Diğer kiliselerde olduğu gibi burada da kible cephesindeki mihrap kaldırılarak apsis eklenmiştir. Mevcut kilisenin uydu görünüşünden, kuzeyden 141.32° açıyla kible yönünde konumlandığı görülmektedir.

R.19.324

Sakız Adası (1588)

Chios Island (1588)

Old Mosque is located on Navarchou Nikodimou Street inside the castle in Chios. After the conquest of Chios, Piyâle Pasha converted the old Genoese Catholic church inside the castle into a mosque in 1561. The mosque, which was damaged during the Venetian War, was repaired in 1699 by Captain-at-Arms Mezemorta Hüseyin Pasha. This building, known as Piyâle Paşa Mosque, was completely destroyed in the great earthquake of 1881 and was rebuilt by Abdülhamid II Khan in 1892. Another mosque built by Sultan Abdülhamid in Chios is close to the *Eski Mosque* and is known as *Bayraklı Mosque*. After this reconstruction, the mosque became known as *Hamidiye Mosque*. To the left of the entrance door, embedded in the wall, the first epitaph, dated H.993-M.1566, which has been largely erased, starting with the Word of *tawhid*, is still in place. After the Turkish rule on the island, it was converted into an Orthodox church under the name of *Aya Yorgi* (Agius Georgios) in 1912. Most of the icons in the

church were brought from Anatolia by the Greek immigrants from the Çeşme region. In the courtyard of the mosque, which was built with stone walls and a hipped roof, there is a two-storey *Rüştiye* (secondary) School, a bell tower and a fountain, which Feyzi Pasha had repaired. The mosque consists of a 12.5 x 19.5 meter rectangular *harim* and a 5.5 meter wide *nathex* along the north façade. The existing bell tower was built on the foundations of the *minaret*. Like the other mosques on the island, the building has facades with two rows of windows. The lower row of windows have rectangular cut stone jambs. The upper windows are circular and have brick arches. Most of the upper windows were closed during the conversion into a church. As in other churches, the *mihrab* on the *qibla* façade was removed and an apse was added. The satellite image of the existing church shows that it is located in the direction of the *qibla* at an angle of 141.32° from the north.

R.19.325

Sakız Eski Câmî şadırvanı

Chios Old Mosque fountain

R.19.326

Sakız Eski C mi  ad rvanının günümüzdeki h li (2016)

Chios Old Mosque fountain as it looks today (2016)

R.19.327

Sakız Eski Câmî'nin kapatılan son cemaat yeri (2016)

The closed narthex of the Old Mosque in Chios (2016)

R.19.328

Sakız Eski Câmî'nin doğu cephesi (2016)
East facade of the Old Mosque of Chios (2016)

R.19.329

Sakız Eski Câmî'nin batı cephesi (2016)

West facade of the Old Mosque of Chios (2016)

R.19.330

Sakız Eski Câmî'nin kible cephesine eklenen apsis (2016)
Apse added to the qibla façade of the Old Mosque of Chios (2016)

R.19.331

Sakız Eski Câmî'nin iç mekânı (2016)
Interior of the Old Mosque of Chios (2016)

R.19.332

Sakız Eski Câmî'nin iç mekânı (2016)
Interior of the Old Mosque of Chios (2016)

R.19.333

Sakız Eski Câmî'nin
H.993 - M.1566 târihli
kitâbesi (2016)

*The epitaph of the Old
Mosque of Chios, dated
H.993 - 1566 (2016)*

R.19.334

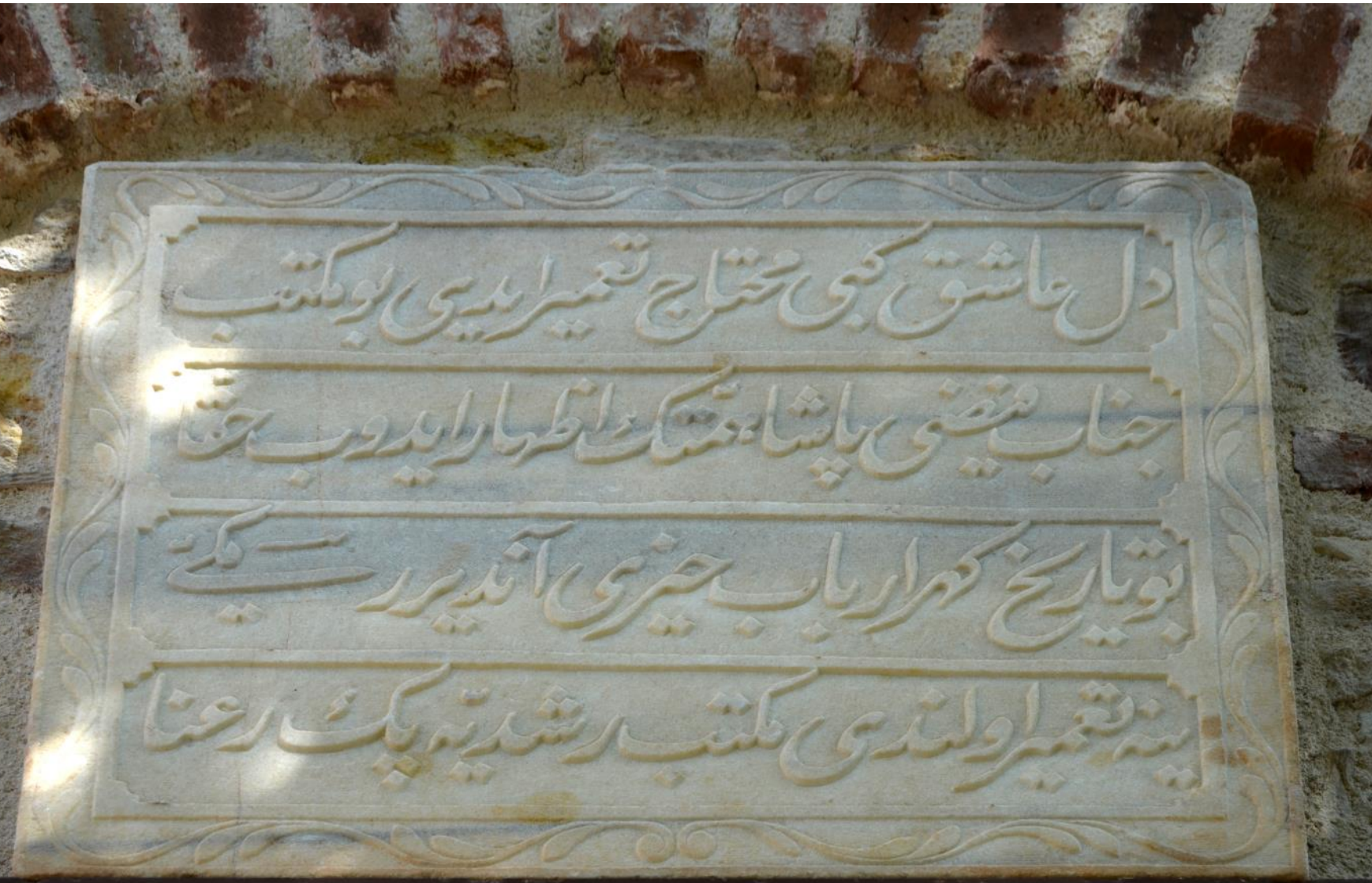
Sakız Eski Câmî
minâre kâidesinin
üzerine inşâ edilen
çan kulesi (2016)
*The bell tower built on
the minaret frame of
Chios Old Mosque
(2016)*

R.19.334a

Sakız Eski Câmî'nin avlusundaki Rüşdiye Mektebi (2016)

Ottoman Middle School in the courtyard of Chios Old Mosque (2016)

R.19.334b

Sakız Rüşdiye Mektebi'nin kitâbesi (2016)
The epitaph of Ottoman Middle School in Chios (2016)

Selânik, Burmalı Câmi

Thessaloniki, Burmalı Mosque

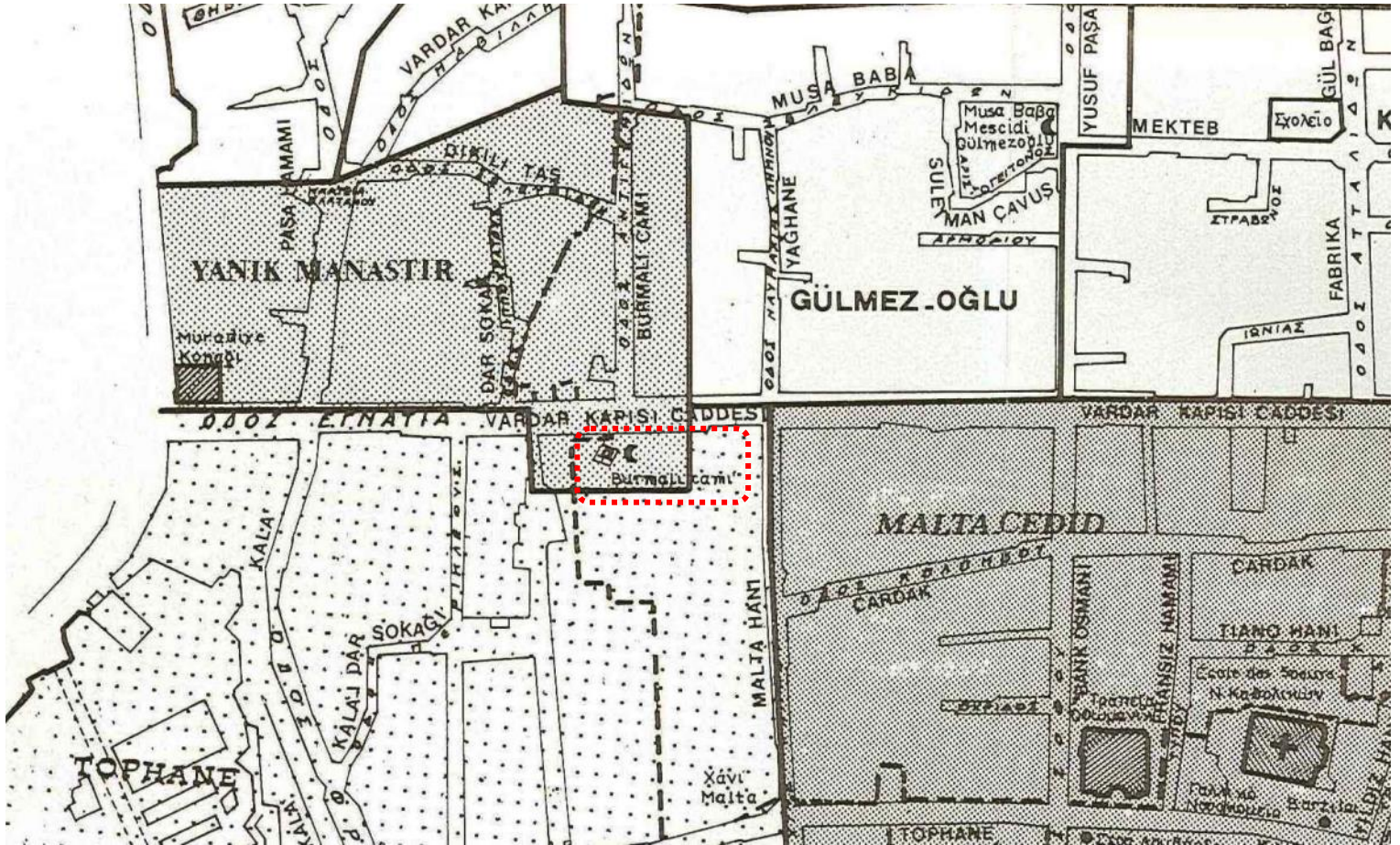

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Selânik, Vardar Kapısı <i>Greece, Thessaloniki, Vardar Gate</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Sultan II. Murat'ın tarakçısı oğlu Hacı Ali
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	15. yüzyıl <i>15th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1912
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Isn't standing today</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 179/276/2185
Kaynakça <i>References</i>	BOA-C.EV. 519/26201, Ayverdi 4/273, Binark 1995: 1/285-286, Dimitriades 1983: 312-313, Parlak 1986: 386, Ünver 1972: 258

Burmalı Câmi olarak bilinen eser, Selânik'te kendi adıyla anılan mahallede, Vardar Kapısı'nda (günümüzde Egnatia Caddesi, No:4) yer alıyordu. 1784 târihli bir belgeye göre câmiyi yaptıran kişi, Sultan Murad'ın tarakçısı oğlu Hacı Ali'dir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde ise *Burmalı Câmi - Hüsrev Kethüdâ Câmii* adıyla vakıf kaydı bulunmaktadır (VGMA 179-276-2185). E. H. Ayverdi de câminin, Hüsrev Kethüdâ Câmii olarak kaydedildiğini bildirir. Eski fotoğraflardan, câminin kare planlı, almaşık duvar örgüsüne sahip, kirpi saçaklı, kiremitle örtülü tek kubbeli olduğu görülmektedir. Bu özellikleriyle tipik bir 15. yüzyıl câmisi olduğu anlaşılan eserin Aziz Kiriaki Kilisesi'nden dönüştürüldüğü iddiaları asılsızdır. Selânik Müftüsü Ahmed bin Ali'nin 22 Eylül 1914'te Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği,

Yunan hükûmetinin Hristiyan halkı silahlandırıp Müslümanların idaresinde olması gereken mektep, medrese ve vakıfhâneleri zorla işgal etmesini konu alan raporunda, Burmalı Câmii'nin eskiden kilise olmamasına rağmen, Atina Muâhedenâmesi'ne aykırı olduğu hâlde bir bak-kalın ifadesiyle el konulup kiliseye çevrildiğini bildirmektedir. 1917'deki büyük yangında tahrip olmamasına rağmen yıkıtılıp yerine otel yapılmıştır.

Known as the Burmalı Mosque, it was located at Vardar Gate (today Egnatia Street No: 4) in the neighborhood named after itself in Thessaloniki. According to a 1784 dated document, the person who built the mosque was Hacı Ali, the son of Sultan Murad's carder. In the archive of the General Directorate of Foundations, there is a foundation record under the name *Burmali Câmî - Hüsrev Kethüda Câmii* (VGMA 179-276-2185). E. H. Ayverdi also states that the mosque was recorded as Hüsrev Kethüda Mosque. Old photographs show that the mosque has a square plan, alternating masonry, spiked eaves, and a single dome covered with tiles. With these features, it is understood to be a typical 15th century mosque, and the claims that it was converted from the Church of St. Kiriaki are unfounded. In

a report sent by Ahmed bin Ali, the Mufti of Thessaloniki, to the Ministry of Interior on September 22, 1914, about the Greek Government's arming the Christian population and forcibly occupying the schools, *madrasas* and foundation houses that should have been under the administration of Muslims, he states that although the Burmalı Mosque was not a church in the past, it was confiscated and converted into a church with the testimony of a grocer, in violation of the Treaty of Athens. Although it was not destroyed in the great fire of 1917, it was demolished and replaced by a hotel.

R.19.335

Selânik Vardar Kapısı'nda Burmalı Câmî'nin yeri

Location of the Burmalı mosque at the Vardar Gate in Thessaloniki

R.19.336

Yıkılmadan önce
Selânik Burmalı Câmî
(1918)

*Thessaloniki Burmalı
Mosque before its demo-
lition (1918)*

Selânik, Eski Câmî

Thessaloniki, Old Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Selânik, İç Kale <i>Greece, Thessaloniki, Acropolis</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Çelebi Hüseyin Bey
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	1429' dan sonra <i>After 1429</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1922
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Agia Anargiroi Kilisesi <i>St. Anargyroi Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	BOA A.MKT.MHM. 275/63; BOA C.BLD. 102/5085; BOA A.MKT.NZD. 375/78
Kaynakça <i>References</i>	Athanassiou vd. 2009: 163, Bıçakçı 2003: 307, Dimitriades 1983: 332, Eyice 1954: 168, Lowry 2009: 72, Tafrali 1910: 233, Ünver 1972: 258

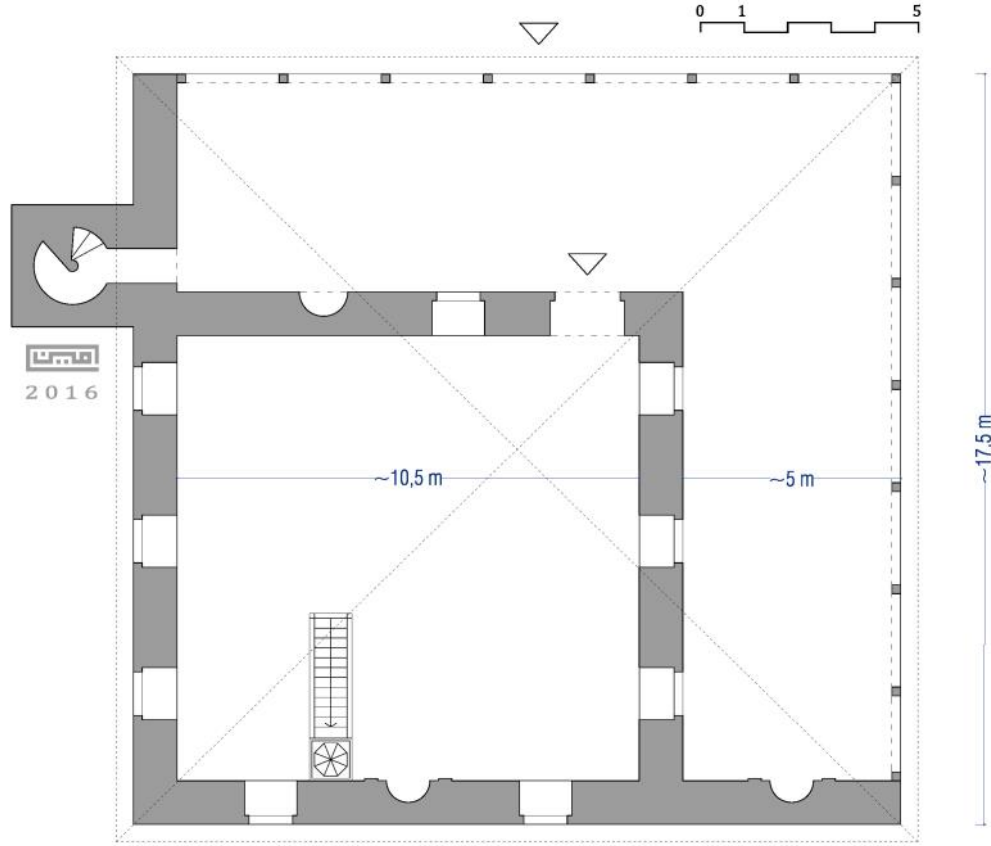
Selânik'te, iç kalenin güney kapısının iç yüzünde yer alan bu mâbed, *Eski Câmî / Câmî-i Atik yahut Papora Baba Câmii* olarak da biliniyordu. S. Ünver, câminin 1685'te Suluca Mahallesi'nde, *Câmî-i Atik* adıyla kayıtlı olduğunu bildirir. Muvakithâne olarak da kullanılan câminin, 1861 ve 1863'te tâmir kaydı bulunmaktadır.

Semavi Eyice, 1953 yılında Selânik'e yaptığı bir ziyaret sırasında, şehrin İç Kale (Akropolis) kısmında kiliseye dönüştürülmüş bir câmî bulunduğunu şöyle bildirir: "İç kalede olan sakıflı küçük câmî minâresi kürsüsüne kadar yıkıldıktan sonra, yan duvarına dışarı taşkın bir apsis ilavesi ile kiliseye çevrilmiştir. Fazla bir sanat değeri taşımayan bu binâ hâlen Agia Anargiroi Kilisesi adını taşımaktadır. Son cemaat yeri ile eski şadırvanı kısmen durmaktadır."

Câminin 20. yüzyıl başlarında çekilmiş fotoğrafları da mevcuttur. Bu fotoğraflarda görülen son cemaat yeri, Semavi Eyice'nin bildirdiği ve günümüzdeki giriş bölümüne benzerdir.

1916'ya ait fotoğrafta, Eski Câmî'nin, Sigetvar Kalesi'ndeki Kânûnî Sultan Süleyman Câmii gibi, kuzey ve doğu yönünde L biçiminde ahşap direkli son cemaat yerine sahip olduğu görülmektedir. Batı cephede iki sıralı pencere düzeni görülmektedir. Alt pencereler dikdörtgen biçimli lokma parmaklıklıdır. Üst pencereler ise yarım daire kemerlidir. Kare plana sahip câmî, kirpi saçaklı olup alaturka kiremitle örtülüydü. 1922'deki kiliseye çevirme sırasında ve sonraki yıllarda yapının mimarîsi tümüyle değiştirildiği için kıyaslama yapma imkânımız yoktur. 6 Eylül 1959'da esaslı bir onarım gören yapı, bugünkü hâline getirilmiş ve düzenlenen törenle tekrar ibâdete açılmıştır. Mevcut kilisenin uydu görüntüsünden, kuzeyden 138.29 derece açıyla tam kible yönünde konumlandığı görülmektedir.

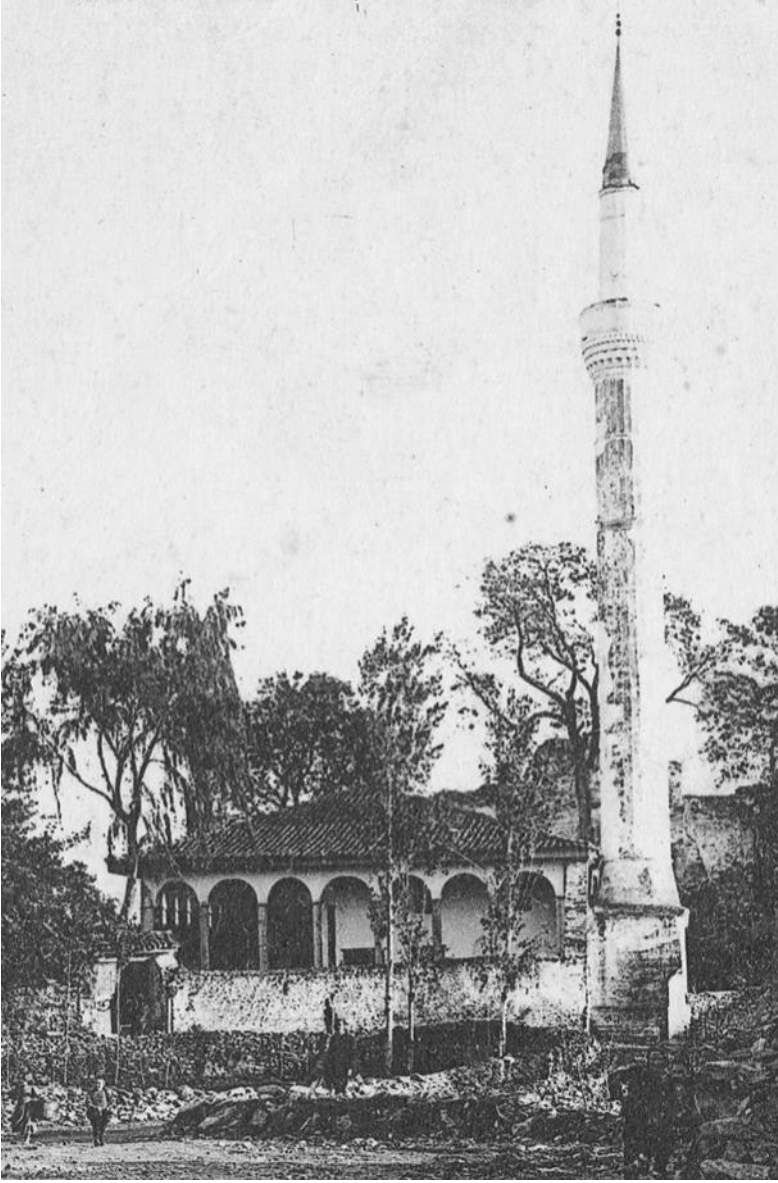
Selânik Eski Câmî
restitüsyon önerisi
*Thessaloniki Old
Mosque restitution pro-
posal*

Located on the inner side of the southern gate of the inner castle in Thessaloniki, this temple was also known as *Eski Câmî / Câmî-i Atik* or *Papora Baba Câmî*. S. Ünver reports that the mosque was registered as *Câmî-i Atik* in the Suluca neighborhood in 1685. The mosque, which was also used as a *muvaqqithane*, has a record of repair in 1861 and 1863.

Semavi Eyice, during a visit to Thessaloniki in 1953, reports that there was a mosque converted into a church in the Inner Castle (Acropolis) section of the city: "After the small mosque with a sacred minaret in the inner castle was demolished up to its minbar, it was converted into a church with the addition of an apse protruding from the side wall. This building, which does not carry much artistic value, still bears the name of *Agia Anargiroi Church*. The narthex and the old fountain partially remain."

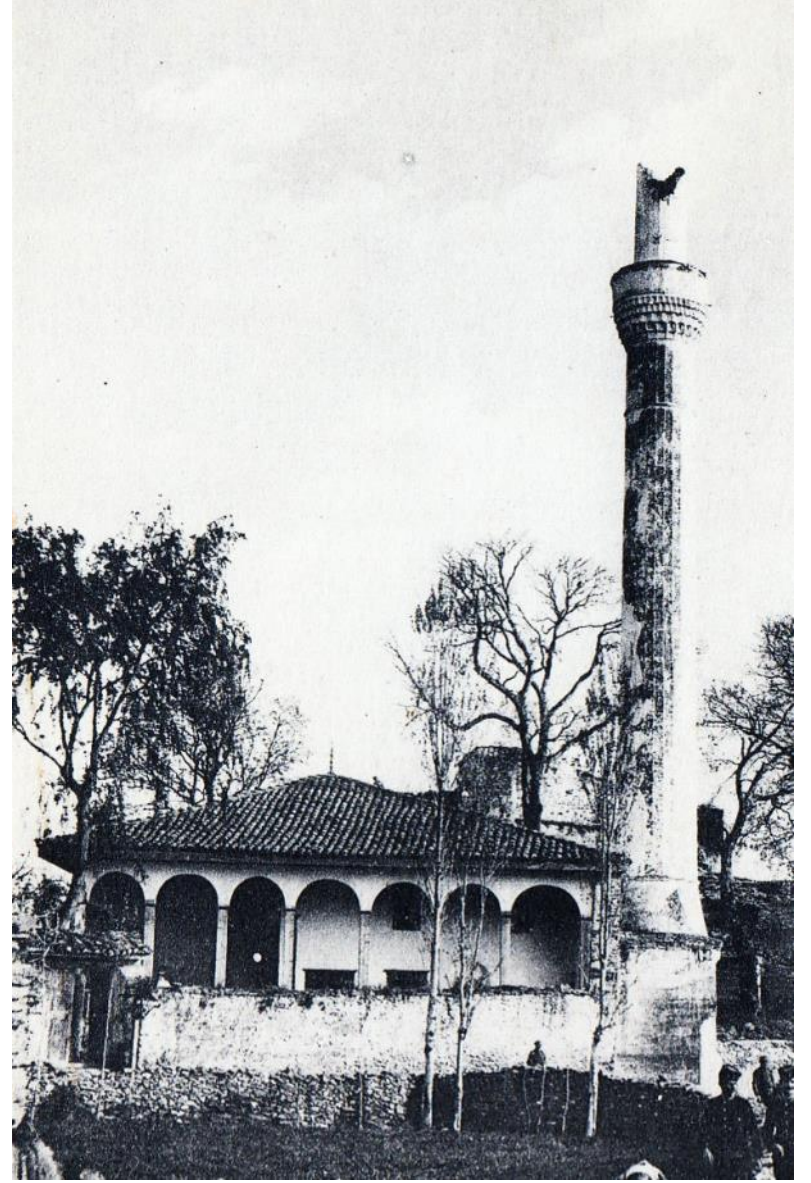
There are also photographs of the mosque taken in the early 20th century. The narthex seen in these photographs resembles the current entrance section

reported by Semavi Eyice. In the photograph of 1916, it is seen that the Old Mosque has an L-shaped wooden pillared narthex in the north and east directions like the Suleiman the Magnificent Mosque in Szigetvar castle. There are two rows of windows on the west façade. The lower windows have rectangular shaped socket bars. The upper windows have semicircular arches. The mosque, which had a square plan, had hedgehog eaves and was covered with Turkish style tiles. During the conversion into a church in 1922 and in the following years, the architecture of the building was completely changed, so we do not have the opportunity to make comparisons. On September 6, 1959, the building underwent a major renovation and was reopened for worship with a ceremony. From the satellite image of the existing church, it can be seen that it is located at an angle of 138.29 degrees from the north in the direction of the *qibla*.

R.19.337

Minâresi tahrip edilmeden önce Selânik Eski Câmî
Thessaloniki Old Mosque before its minaret was destroyed

R.19.338

Minâresi tahrip edildikten sonra Selânik Eski Câmî
Thessaloniki Old Mosque after its minaret was destroyed

R.19.339
Selânik Eski Câmî
(1941)
*Old Mosque in Thessa-
loniki (1941)*

R.19.340-341
Selânik Eski Câmî'nin
minâre kâidesi üstü-
ne yapılan çan kulesi
(1940'lar)
*Bell tower built on the
minaret base of the Old
Mosque in Thessaloniki
(1940s)*

R.19.342

Agia Anargiroi Kilisesi'ne dönüştürülen Selânik Eski Câmî batı cephesi (2016)

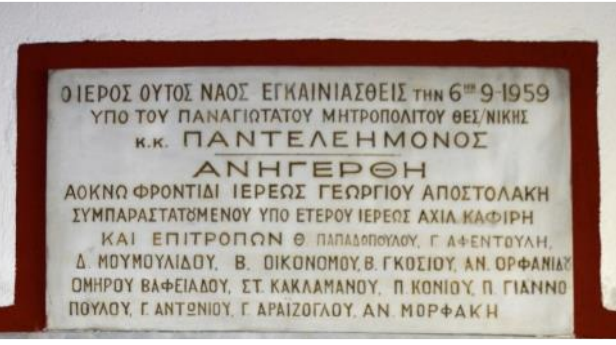
The western façade of the Old Mosque of Thessaloniki, converted into the Church of Agia Anargiroi (2016)

R.19.343

Agia Anargiroi Kilisesi'ne dönüştürülen Selânik Eski Câmi'nin kible cephesine eklenen apsisler (2016)
Apses added to the qibla façade of Thessaloniki Eski mosque converted into the Church of Agia Anargiroi (2016)

Kilisedeki onarım levhası (Bu kutsal mâbed adı geçen kişilerin yorulmak bilmez çaba ve katkılarıyla inşa olunmuş ve Selânik'in muhterem Metropoliti Panteleimon zamanında, 6 Eylül 1959 tarihinde resmi olarak faaliyete geçmiştir.)

Repair epitaph in the church (This holy shrine was built with the tireless efforts and contributions of the aforementioned individuals and was officially inaugurated on September 6, 1959, during the reign of His Eminence Metropolitan Panteleimon of Thessaloniki.)

R.19.344

Agia Anargiroi Kilisesi'ne dönüştürülen Selânik Eski Câmi giriş cephesi (2016)

The entrance façade of the Old Mosque of Thessaloniki, converted into the Church of Agia Anargiroi (2016)

R.19.345

Agia Anargiroi Kilisesi'ne dönüştürülen Selânik Eski Câmi iç mekânı (2016)
Interior of the Old Mosque of Thessaloniki, converted into the Church of Agia Anargiroi (2016)

Selânik, İshâkiye Câmii Minâresi

Thessaloniki, Minaret of İshakiye Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Selânik <i>Greece, Yunanistan, Thessaloniki</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	İshak Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1483
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1912
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Panteleimon Kilisesi <i>St. Pantaleimon Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 1663/1/1
Kaynakça <i>References</i>	Eyice 2000a

İshâkiye Câmii, eski Bizans mâbetlerinden biri olup aslında azizlerden Panteleimon'a sunulduğu için onun adıyla anılan bir kilise idi. Selânik fethedildikten bir süre sonra çevresinin Müslüman mahallesi olması ile Panteleimon Kilisesi de İshak Paşa tarafından mihrap, minber, minâre, mahfil ve şadırvan eklenerek câmiye dönüştürülmüştür. Bâninin, Selânik'te bir câmisi daha bulunmaktadır.

Selânik'in Balkan Savaşı sonunda Hasan Tahsin Paşa tarafından 1912'de Yunanlılara teslim edilmesinin ardından câmi tekrar kiliseye dönüştürülmüş, minâresi yıktırılarak içindeki minber, mihrap ve ahşap mahfiller gibi bütün unsurlar ortadan kaldırılmıştır. Daha sonra da binâ bütünüyle ele alınarak Türk dönemini hatırlatan izler kazınmak suretiyle yeniden bir Bizans kilisesi hüviyetine sokulmuştur.

İshâkiye Câmii'nin eski resimlerinde görünen, yapıdan ayrı olarak tek başına inşa edilmiş, bir

şerefeli yüksek minâresinin gövdesi, yivli ve şerefe çıkmaları mukarnaslı idi. 1912'den sonra minâre kâidesinden üst kısmı yıktırılmış, kâidenin üstüne sekiz köşeli çan kulesi inşa edilmiştir. 1974 fotoğraflarında görülen bu kısım, sonraki dönemde kaldırılmıştır. Günümüzde İshâkiye Câmii'nden geriye şadırvanın havuzu, sütunları ve minâre kâidesi kalmıştır.

İshâkiye Mosque is one of the old Byzantine temples and was originally a church named after Panteleimon, one of the saints. Some time after Thessaloniki was conquered, Panteleimon Church was converted into a mosque by İshak Pasha by adding *mihrab*, *minbar*, *minaret*, *mahfil* and fountain. There is another mosque in Thessaloniki.

After the surrender of Thessaloniki to the Greeks by Hasan Tahsin Pasha at the end of the Balkan War in 1912, the mosque was converted back

R.19.346

Kilise avlusunda saksı olarak kullanılan
Türk mezar taşı başlığı (2022)

*Turkish tombstone cap used as a flower pot
in the churchyard (2022)*

R.19.347

Selânik İshâkiye
Câmiî minâre kâidesi-
nin avlunun dışından
görünüşü (2018)

*View of the minaret of
Thessaloniki İshâkiye
Mosque from outside the
courtyard (2018)*

into a church, its *minaret* was demolished and all the elements such as the *minbar*, *mihrab* and wooden *mahfils* were removed. Later, the building was taken over in its entirety and turned back into a Byzantine church by scraping away the traces of the Turkish period.

The body of the high *minaret* with one balcony, which is visible in the old pictures of İshâkiye Mosque, was built separately from the building,

and the body of the *minaret* was grooved and the ribs of its balcony were with *muqarnas*. After 1912, the upper part of the *minaret's* base was demolished and an eight-cornered bell tower was built on top of the base. This part seen in 1974 photographs was removed in the following period. Today, the pool of the fountain, columns and the *minaret's* bowl remain of İshâkiye Mosque.

R.19.348

Selânik İshâkiye
Câmii'nin minâre
kâidesi üzerine yapılmış
çan kulesi ve şadırvan
bakiyesi (1974)

*The remains of the bell
tower and fountain built
on the minaret base of
the Thessaloniki Ishâki-
ye Mosque (1974)*

R.19.349

Selânik İshâkiye
Câmii minâre kâidesi-
nin avlunun içinden
görünüşü (2018)

*View of the minaret of
Thessaloniki Ishâkiye
Mosque from inside the
courtyard (2018)*

Selânik, Kışla Câmii

Thessaloniki, Kışla (Barracks) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Selânik <i>Greece, Thessaloniki</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Üçüncü Kolordu Hümâyûn Müşîri Hacı Mehmed Hayri Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	1900-1902
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1930 (?)
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Agiou Konstantinou Kilisesi <i>Church of Hagia Constantine</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 185/14/40
Kaynakça <i>References</i>	Dimitriadis 1983: 334, Lowry 2022: 17-24

Kışla Câmii, Selânik Bizans Müzesi'nin karşısında, eski Osmanlı Üçüncü Kolordu Karargâhı'nın güneybatısında yer almaktadır. 1900 yılında yapımına başlanmış, 1902'de resmî törenle ibâdete açılmıştır. Hem câmi hem de karargâh binâsi, Üçüncü Kolordu Hümâyûn Müşîri Hacı Mehmed Hayri Paşa tarafından halktan toplanan bağışla yaptırılmıştır. Bu binâların mimarı, İtalyan Vitaliano Poselli'dir. Dimitriadis tarafından 1983'te yayınlanan Selânik Yeni Câmî'ye ait kitâbenin, aslında Kışla Câmii'ne ait olduğu, H. W. Lowry tarafından tespit edilmiştir. Câmînin beş satırlık kitâbesi şöyledir:

İşbu câmi-i şerîf sâye-i mâmuriyet-vâye-i hazret-i / Hilâfet penâhide Üçüncü Kolordu-yı Hümâyûn Müşîri Hacı / Mehmed Hayri Paşa hazretlerinin eser-i teşvîkât-ı / Diyanetkârânesiyle ianeten vücuda gelmiştir. / Merâsim-i küşâd fi 19 Ağustos sene 1316 vaz'ı esası sene-i 1316

Kışla Câmii'nin VGM arşivinde vakıf kaydı bulunmaktadır. (H. 05.01.1328 / M. 17.01.1910 târihli vakfiyesi: *Asakir-i Nizâm-ı Şahâne Kışla-i Hü-*

mayânu Derûnu Câmî-i Şerîf Vakfı VGMA 185/14/40)

1930'larda kiliseye çevrilen Kışla Câmii, günümüzde Yunan askerî karargâhının resmî kilisesi (Saint Konstantin Kilisesi) olarak faaliyet göstermektedir.

Yapının eski fotoğrafından, sekizgen planlı olduğu, kemerli girişi, penceresi ve kitâbeliği görülmektedir. Günümüzde eserin batı cephesine üç bölümlü, tonozlu ilâveler yapıldığından dış görünüşünde sekizgen hâli kalmamıştır. Yapının güneyinde de çan kulesi bulunmaktadır. Uydu görüntüsünden, Kışla Câmii'nin Selânik'in kible açısına (138.26°) uygun inşâ edildiği görülmektedir. Benzer örnek olarak, son devir Osmanlı mimarisinde İzmir Konak Yalı Câmii, Rodos Şadırvan Mescidi, İstanbul Silivrikapı Bâlâ Süleyman Ağa Câmii, Hırka-i Şerif Câmii ve Sultanahmet Fuat Paşa Câmii sekizgen planlı olarak inşâ edilmiş câmilerdir.

R.19.350

Selânik Kışla
Câmiî'nin kitâbesi
*Inscription of Barracks
Mosque in Thessaloniki*

Kışla Mosque is located opposite the Byzantine Museum of Thessaloniki, southwest of the former Ottoman Third Corps Headquarters. Its construction began in 1900 and it was opened for worship with an official ceremony in 1902. Both the mosque and the headquarters building were built by the Third Corps Hümâyûn Müşîri Hacı Mehmed Hayri Pasha with donations collected from the public. The architect of these buildings was Italian Vitaliano Poselli. It was determined by H. W. Lowry that the epitaph of the Thessaloniki Yeni Mosque, published by Dimitriadis in 1983, actually belonged to the Kışla Mosque. The five-line epitaph of the mosque reads as follows:

*İşbu câmi-i şerîf sâye-i mâmûriyet-vâye-i hazret-i /
Hilâfet penâhide Üçüncü Kolordu-yı Hümâyûn
Müşîri Hacı / Mehmed Hayri Paşa hazretlerinin eser-i
teşvikât-ı / Diyanetkârânesiyle ianeten vücuda gel-
miştir. / Merâsim-i küşâd fi 19 Ağustos sene 1316
vaz'ı esası sene-i 1316*

Kışla Mosque has a foundation record in the VGM archive. (H. 05.01.1328 / M. 17.01.1910 dated foun-

dition: *Asakir-i Nizâm-ı Şahâne Kışla-i Hümayânü Derûnu Câmi-i Şerîf Vakfı VGMA 185/14/40*)

The Barracks Mosque, which was converted into a church in the 1930s, today operates as the official church of the Greek military headquarters (Saint Constantine Church).

The old photograph of the building shows that it has an octagonal plan, arched entrance, window and epitaph. Today, since three-sectioned, vaulted additions have been made to the western façade of the building, the octagonal form is no longer present in its exterior appearance. There is also a bell tower to the south of the building. From the satellite image, it can be seen that the Kışla Mosque was built in accordance with the *qibla* angle of Thessaloniki (138.26°). As similar examples, Izmir Konak Yalı Mosque, Rhodes Şadırvan Masjid, Istanbul Silivrikapı Bâlâ Süleyman Ağa Mosque, Hırka-i Şerîf Mosque and Sultanahmet Fuat Paşa Mosque are mosques built with octagonal plans in the late Ottoman period.

R.19.351

Selânik Kışla
Câmii'nin kiliseye
çevrildikten sonra
henüz ilâve yapılmamış
hâli

*Thessaloniki Barracks
Mosque after it was
converted into a church
with no additions*

R.19.352

Selânik Kışla Câmii
(1930'lar)

*Thessaloniki Barracks
Mosque (1930s)*

R.19.353

Selânik Kışla Câmii
(2023)

*Thessaloniki Barracks
Mosque (2023)*

R.19.354

Selânik Kışla Câmii
(2023)

*Thessaloniki Barracks
Mosque (2023)*

R.19.354.1

Selânik Kışla Câmii (2023)

Thessaloniki Barracks Mosque (2023)

R.19.354.2

Selânik Kışla Câmii iç mekânı (2023)

Interior of Barracks Mosque in Thessaloniki (2023)

Selânik, Mûsâ Baba Tekkesi

Thessaloniki, Musa Baba Dervish Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Selânik <i>Greece, Thessaloniki</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	16. yüzyıl <i>16th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1917
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Mûsâ Baba Türbesi <i>Musa Baba Tomb</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 179/290/2289
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/285, 377, Çam 2000: 301, Dimitriades 1983: 108-110, Evliyâ Çelebi 8/166

Mûsâ Baba Tekkesi, Selânik sur içinde, Osmanlı döneminde kendi adıyla anılan mahallede, günümüzde *Terpsitheas* Meydanı'nda yer almaktaydı. 16. yüzyılda inşâ edilmiş olması muhtemel tekkede, türbe, mescit ve hazîrenin bulunduğu bilinmektedir. VGMA'da, *el- Hac Mûsâ Baba Zâviyesi Vakfı* defter no:179, sayfa no:290, sıra no:2289'da kayıtlıdır.

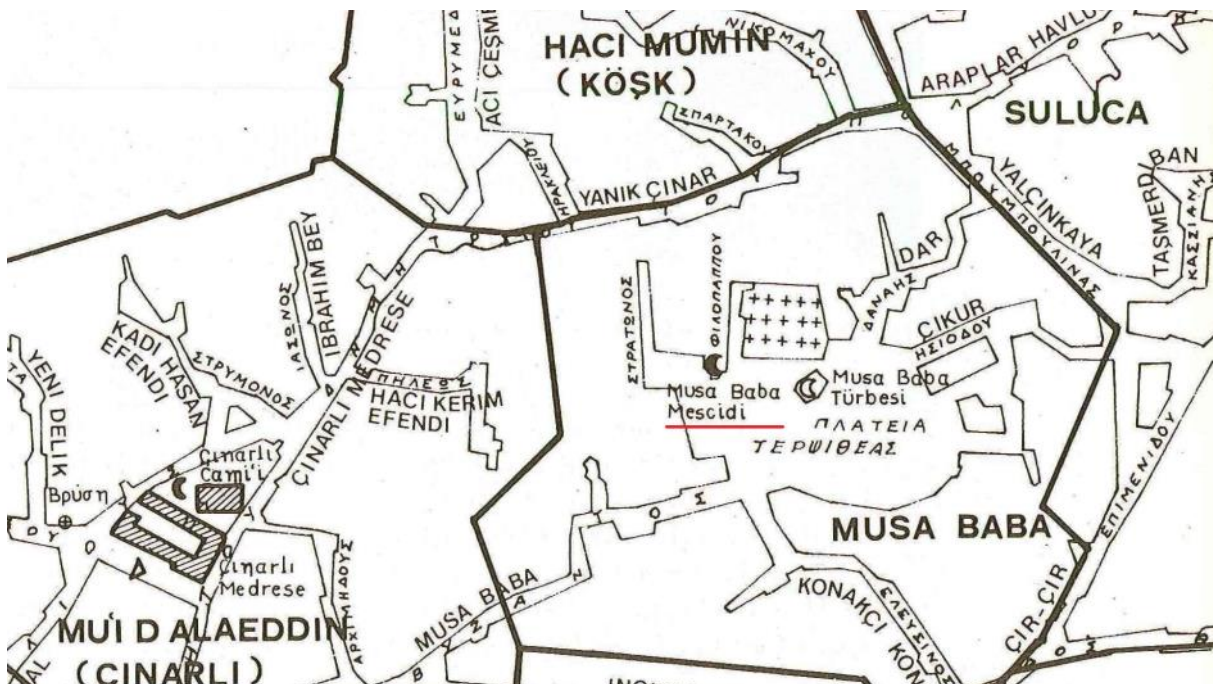
H. 1078 / M. 1668'de Selânik'e gelen Evliyâ Çelebi, şehrin ziyâret yerlerini anlatırken Mûsâ Baba Türbesi'ni şöyle tasvir etmektedir: "*Kanlı Burgaz dibinde kurşun ile örtülü mamur bir kubbe içinde Mûsâ Baba yatmaktadır. Bir servi ağaçlı küçük tekkesinde birkaç fakr-u fâka sahibi fukarâları vardır.*"

Tekkenin 1917 yılına ait iki eski kartpostalında, sekizgen planlı ve kubbeye örtülü bir türbe ile küçük bir mescit görülmektedir. Tekkenin mescidi, Selânik'te Türk hâkimiyetinin son bulmasından sonra kiliseye çevrilmiştir. Bu mescit günümüze ulaşmamış; tekkeden günümüze yalnızca türbe kalmıştır. 2015'te AB fonlarıyla onarılan Mûsâ Baba Türbesi, bakımlı ve iyi durumdadır.

Musa Baba Dervish Lodge was located within the city walls of Thessaloniki, in the neighborhood known by its name during the Ottoman period - today's *Terpsitheas* square. Probably built in the 16th century, the dervish lodge is known to have had a tomb, a *masjid*, and a graveyard. In VGMA, *el- Hac Musa Baba Zaviyesi Vakfı* is recorded in book no: 179, page: 290, row: 2289.

Evliyâ Çelebi, who came to Thessaloniki in H. 1078 / M. 1668, describes the tomb of Musa Baba while numbering the places of visit in the city as follows: "*At the foot of Kanlı Burgaz, Musa Baba is lying in a well-built dome covered with lead. In his small dervish lodge with a cypress tree, he has a few poor people in desperate poverty.*"

Two old postcards of the dervish lodge from 1917 show an octagonal tomb covered with a dome and a small *masjid*. The *masjid* of the dervish lodge was converted into a church after the end of Turkish rule in Thessaloniki. This *masjid* has not survived to the present day; only the tomb remains from the dervish lodge. Musa Baba Tomb, which was repaired with EU funds in 2015, is well maintained and in good condition.

R.19.355

Müsâ Baba Türbesi
(1910'ler)

Musa Baba Tomb
(1910's)

R.19.356

Selânik'te Türk dönemi-
ne ait mahalleleri gösteren
haritada Müsâ Baba Türbesi ve
mescidi

*Musa Baba Tomb and
masjid on the map
showing the neighborho-
ods of the Turkish period
in Thessaloniki*

R.19.357

Selânik Mûsâ Baba Türbesi ve mescidi (1917)

Tomb and mosque of Musa Baba in Thessaloniki (1917)

R.19.358

Selânik Mûsâ Baba Türbesi ve mescidi (1917)
Tomb and mosque of Musa Baba in Thessaloniki (1917)

Serez, Eski Câmi

Serres, Old Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Serez <i>Greece, Serres</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Çandarlı Halil Hayreddin Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	H.787 / M.1385
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1912, Aziz Boris Bulgar Kilisesi 1912, Saint Boris Bulgarian Church
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 179/162/1271
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/292-293, Bıçakçı 2003: 346-347, Lowry 2008: 10-11, Mevsim 2013: 62, Serezli 2012: 1/169-186

Serez’de Çandarlı Halil Hayrettin Paşa’nın 1385’te yaptırdığı Eski Câmi, Osmanlı mimarîsinin erken dönem örneklerindendi. Eser, *Cuma Câmii*, *Câmi-i Kebir* ve *Kurşunlu Câmi* olarak da biliniyordu. Câmi; Serez’in merkezinde yanındaki bedesten, kütüphâne, şadırvan ve diğer binâlarla birlikte bir külliye şeklindeydi. 1720’deki büyük yangında câmi hasar görmüş, 1836’da II. Mahmut tarafından yenilenmiştir. VGMA’da, *Siroz’da Halil Paşa Câmii* adıyla 07.06.1291 (21.07.1874) tarihli vakıf kaydı bulunmaktadır. Evliyâ Çelebi, câmiyi kurşun kubbeli ve mevzun minâreli diye tarif edip Arapça kitâbesini bildirir.

Eski Câmi, Balkan Savaşları sırasında bölgeyi işgal eden Bulgarlar tarafından ikinci minâresi de yıktırılarak kiliseye çevrilmiştir. 6 Şubat 1913’te Serez’e gelen Arkeolog Bogdan Filov, câminin kiliseye çevrildiğini belirterek günü şöy-

le anlatır: “Sabah buraya geldik ve vâlinin huzuruna çıktık, destek sözü verdi. Öğleden sonra Papaz Evgeniy’in yanına gittik ve şimdilerde Aziz Boris Kilisesi’ne dönüştürülen başlıca Eski Câmi’nin Türk kütüphanesini göstermesini istedik. Bunu yarına erteledik çünkü artık geç olmuştu. Bu câmiddeki halıların çoğunun özel kişilerce yağmalandığını öğrendik. Papaz Evgeniy’in topladığı çoğu eski ve yıpranmış 14 halıdan 8’ini Pançev müze için almış.”

Serez Eski Câmi, 1937’de iş merkezi yapılması amacıyla yıktırılmıştır. Câmi, günümüzdeki bedestenin kuzeydoğusundaki meydanda yer alıyordu.

Built by Çandarlı Halil Hayrettin Pasha in Serres in 1385, the Old Mosque was one of the early examples of Ottoman architecture. It was also known as *Cuma Câmî*, *Câmî-i Kebir* and *Kurşunlu Câmî*. The mosque was a complex in the center of Serres together with the adjacent bazaar, library, fountain and other buildings. The mosque was damaged in the great fire of 1720 and was renovated by Mahmut II in 1836. In VGMA, there is a foundation record dated 07.06.1291 (21.07.1874) with the line, *Siroz'da Halil Paşa Câmii*. Evliyâ Çelebi describes the mosque as having a lead dome and a minaret and reports its Arabic epitaph.

The Old Mosque was converted into a church by the Bulgarians who occupied the region during the Balkan Wars by demolishing the second minaret. On February 6, 1913, Archaeologist Bogdan Filov, who came to Serres, stated that the

mosque was turned into a church and described the day as follows: "We arrived here in the morning and appeared before the governor, who promised support. In the afternoon we went to Pastor Evgeniy and asked him to show us the Turkish library of the main Old Mosque, now converted into the Church of St. Boris. We postponed this till the other day, as it was too late. We learned that most of the carpets in this mosque had been looted by the public. Of the 14 carpets Father Evgeniy collected, most of them old and worn, Panchev took 8 for the museum."

The Old Mosque of Serres was demolished in 1937 to build a business center. The mosque was located in the square northeast of today's bazaar.

R.19.359

Serez Eski Câmî
Old Mosque in Serres

Serez, Mehmet Paşa Câmii

Serres, Mehmet Pasha Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Serez, Gırmuş <i>Greece, Serres, Krioneri</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Mehmet Paşa
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1924
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	Ev.K.K. 757/49
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/301, Moraitis 1962

Gırmuş köyü, Serez'in 50 km güneybatısında yer almaktadır. Mübâdeleden sonra, 1924 yılında Anadolu'dan gelen Ortodoksların yerleştirildiği köyün câmisi kiliseye çevrilmiştir. Bu câmi, Ev.K.K. 757/49'da *Gırmuş (Gırmuş) köyünde Mehmet Paşa Câmii* adıyla kayıtlıdır.

Mübâdelede köy halkı İnceköy'den gelirken, beraberlerinde, *Kimiseos tis Theotokou* Kilisesi'nin çanı ile *Makkaveon* Manastırı'ndan ikonaları getirmişler. Kiliseye çevrildikten sonra minâresi yıktırılan câminin, doğusundaki asırlık karaağaca Anadolu'dan getirdikleri bu çan asılmıştır. 1939'daki fırtınada bu ağaç devrilince minârenin yerine çan kulesi inşâ edilmiştir. 1955'te eserde tâmirat yapılmış; kırma çatılı olan üst örtü beşik çatıya çevrilmiş ve eserin giriş cephesi değiştirilmiştir. 1978 depreminde hasar gören câminin yerine, bugünkü kilise inşâ edilmiştir.

Eski fotoğraflardan, câminin ilk hâlinde, dik-dörtgen planlı, iki sıralı pencere düzenlemesine sahip, alaturka kiremitle kaplı, sakıflı tipik bir taşra câmisi olduğu anlaşılmaktadır.

Krioneri Village is located 50 km southwest of Serres. After the population exchange in 1924, the village was settled by Orthodox people from Anatolia and the mosque was converted into a church. This mosque is registered in Ev.K.K. 757/49 with the words, *Mehmed Pasha Mosque in Gırmuş village*.

During the exchange, the people of the village brought the bell of the *Kimiseos tis Theotokou* church and icons from the *Makkaveon* monas-

R.19.360

Mehmet Paşa
Câmii'nin kiliseye
çevrildikten sonraki
kible ve doğu cepheleri
*The qibla and eastern
facades of the Mehmet
Pasha Mosque after it
was converted into a
church*

R.19.361

Mehmet Paşa
Câmii'nin kiliseye
çevrildikten sonra
kible cephesi
*The qibla facade of the
Mehmet Pasha Mosque
after it was converted
into a church*

tery with them from İnceköy. This bell they brought from Anatolia was hung on the centuries-old elm tree to the east of the mosque, whose *minaret* was demolished after it was converted into a church. When this tree fell down during a storm in 1939, a bell tower was built in place of the *minaret*. In 1955, it was repaired; the upper cover with a hipped roof was turned into a gable

roof and the entrance facade of the work was changed. The 1978 earthquake damaged the mosque and today's church was built in its place.

It is understood from old photographs that the mosque was originally a typical provincial mosque with a rectangular plan, two-row window arrangement, covered with Turkish style tiles and roof.

R.19.362

Mehmet Paşa Câmii'nin kiliseye çevrildikten sonraki hâli (1955 öncesi)

Mehmet Pasha Mosque after it was converted into a church (before 1955)

R.19.363

Mehmet Paşa Câmii
1955 onarımı sonrası
*Mehmet Pasha Mosque
after the 1955 restora-
tion*

Tripoliçe, Ebûbekir Paşa Câmii

Tripoli, Ebubekir Pasha Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Tripoliçe <i>Greece, Tripoli</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Mora Vâlisi Hacı Ebûbekir Paşa
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	1740
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1855
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Aziz Vasilyos Kilisesi <i>St. Vasilios Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 735/234/113
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/269, Bıçakçı 2003: 382, Göyünç 1972: 17, Kiel 2012a, Kiel-Alexander 2020, Pouqueville 1805: 3/18

Tripoliçe, Mora Yarımadası'nda, Anabolu'nun 30 km batısında yer almaktadır. 16. yüzyıldan beri köy olan Tripoliçe, 18. yüzyılda (1790'dan itibaren) eyalet yönetiminin merkezi ve Müslüman nüfusun çoğunluk oluşuyla önemli bir şehir hâline gelmiştir. François Pouqueville, 1804'te şehrin planını çizmiş ve 4 büyük câmi işaretlemiştir.

1740'da Mora muhafızı olarak şehirde ikâmet eden Moralı Hacı Ebûbekir Paşa, Tripoliçe'nin merkezinde bütün Güney Yunanistan'ın en büyük külliyesini yaptırdı. Bu külliye kubbeli bir cami, medrese, mektep, hamam, bedesten ve büyük bir han içermekteydi. Bânînin 21.08.1154 (M. 01.11.1741) târîhli vakfiyesi, VGMA'da *Mora Vâlisi ve Muhafızı, Şeyhülharem, Serçavuşân-ı Dergâh-ı Âli el-Hac Ebûbekir Paşa bin İbrahim Ağa Vakfi* adıyla kayıtlıdır.

Şehirdeki Türk hâkimiyetinden sonra Ebûbekir Paşa külliyesi tümüyle yok edilmiştir. 1855 yılında Ebûbekir Paşa Câmii'nden geriye kalan be-

den duvarları ve temel kalıntıları kullanılarak *Aziz Vasilyos Kilisesi* inşâ edilmiştir. Dıştan yaklaşık 15x25 metre ölçülerindeki kilise, şehir merkezinde Aziz Vasilyos Meydanı'nda yer almakta olup eski câminin temelleri kullanıldığı için kible yönünde konumlanmaktadır.

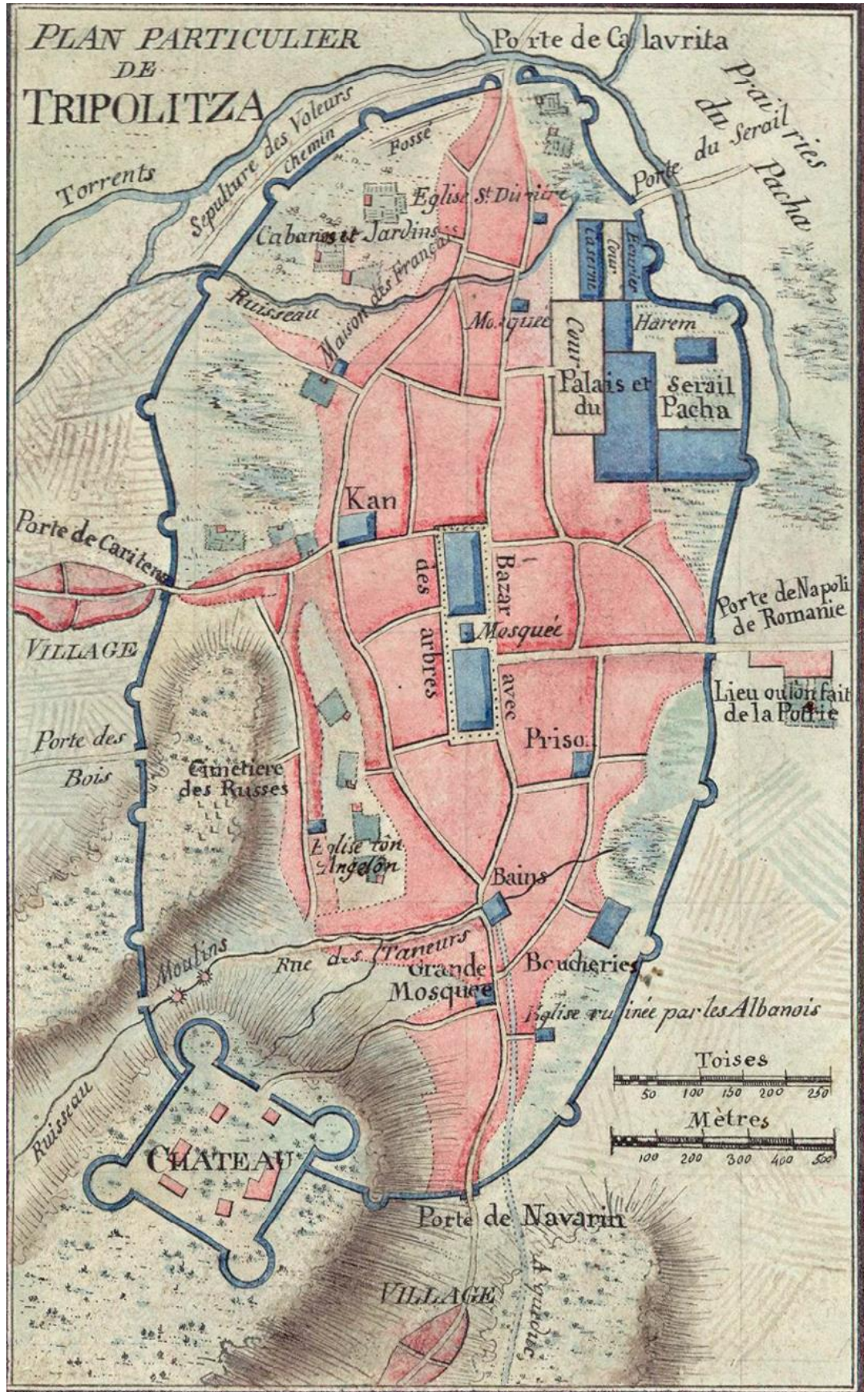
Tripoli is located on the Peloponnese peninsula, 30 km west of Nafplion. A village since the 16th century, Tripoli became the center of the provincial administration in the 18th century (from 1790) and an important city with a majority of Muslim population. François Pouqueville drew a plan of the city in 1804 and marked 4 large mosques.

In 1740, Hacı Ebûbekir Pasha of Mora, who was residing in the city as the Peloponnese guard, built the largest complex in all of southern Gree-

R.19.364

Tripoliçe planı (1804)

Plan of Tripoli (1804)

ce in the center of Tripoli. This complex included a domed mosque, madrasah, school, bathhouse, bazaar and a large inn. The foundation dated 21.08.1154 (01.11.1741 A.D.) is recorded in the VGMA as *Mora Valisi ve Muhafızı, Şeyhülharem, Serçavuşân-ı Dergâh-ı Âli el-Hac Ebûbekir Paşa bin İbrahim Ağa Vakfı*.

Following the Turkish rule in the city, the Ebûbekir Pasha complex was completely destroyed. In 1855, the Church of St. Vasilyos was built using the remaining body walls and foundations of the Abubakir Pasha Mosque. The church, which measures approximately 15x25 meters from the outside, is located in St. Vasilyos square in the city center and is located in the direction of the *qibla* since the foundations of the old mosque were used.

R.19.365

Tripoliçe'de Ebûbekir Paşa Câmii temelleri üzerine kurulan Aziz Vasilyos Kilisesi (2018)
Church of St. Vasilyos built on the foundations of Abubakar Pasha Mosque in Tripoli (2018)

R.19.366

Tripoliçe'de Ebûbekir Paşa Câmii temelleri üzerine kurulan Aziz Vasilyos Kilisesi (2018)
Church of St. Vasilyos built on the foundations of Abubakar Pasha Mosque in Tripoli (2018)

Vodine, Hünkâr (Fâtih Sultan Mehmet) Câmii

Edessa, Sultan (Fâtih Sultan Mehmet) Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Vodine <i>Greece, Edessa</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Fâtih Sultan Mehmet
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	15. yüzyıl <i>15th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1912 (?) Rum Kilisesi <i>1912 (?) Greek Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Günümüze ulaşmamış <i>Has not survived</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 179/70/536; VGMA 2816/71
Kaynakça <i>References</i>	BOA.HR.SYS.135/7, Bıçakçı 2003: 384-385, Binark 1995: 1/293

Selânik vilâyetine bağlı Vodina kasabası, 1373 yılında Gâzi Evrenos Bey tarafından fethedilmiştir. 17. yüzyılda kasabaya gelen Evliyâ Çelebi, 9 Müslüman mahallesinde 20 câmi-mescit bulunduğunu bildirmektedir. Fâtih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan câminin Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, *Vodine'de Sultan Mehmed Câmii* adıyla 19.05.1272 (28.01.1856) tarihli vakıf kaydı bulunmaktadır (VGMA 179-70-536).

Balkan Savaşları sonrasında, Selânik Müftüsü Ahmet bin Ali, Şeyhülislâm'a 13 Temmuz 1915'te Vodine ve Selânik'teki bazı câmilerin Rumlar tarafından işgal ve tahrip edildiğini bildiren bir rapor göndermiştir. Bu raporda, Vodine kasabasında Fâtih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmış olan Hünkâr Câmii'nin daha önceleri kilise olduğu iddiasıyla, yerli Rumlar tarafından

işgal edilerek içindeki eşyaların yağmalanarak büyük tahribat yapıldığı, kiliseye dönüştürüldüğü ancak Yunan hükümetinin yaptırdığı soruşturma sonucunda câminin tekrar Müslümanlara iade edilip masrafı Müslüman cemaat tarafından karşılanarak tâmir ve tefrişinin yapıldığı, fakat câmi civarındaki suyollarının hafriyatı esnasında ortaya çıkan bazı eski iskeletleri bahane ederek câminin tekrar Rumlarca işgal edildiği ve Vodine kaymakamının organizasyonu ile câmiyi tahrip ettikleri bildirilmektedir.

Vodine'de Fâtih Sultan Mehmet'in inşâ ettirdiği Hünkâr Câmii, bu târihten sonra kasabadaki diğer câmiler gibi yıkılmıştır. Vodine'de inşâ edilen 20 câmiden günümüze yalnızca Yeni Câmi ulaşmıştır.

Edessa town of Thessaloniki province was conquered by Gâzi Evrenos Bey in 1373. Evliyâ Çelebi, who came to the town in the 17th century, reported that there were 20 mosques in 9 Muslim neighborhoods. The mosque built by Fâtih Sultan Mehmet has a foundation record dated 19.05.1272 (28.01.1856) in the archive of the General Directorate of Foundations under the name *Vodine'de Sultan Mehmed Câmii* (VGMA 179-70-536).

After the Balkan Wars, Ahmet bin Ali, the Mufti of Thessaloniki, sent a report to the Sheikhülislâm on July 13, 1915, stating that some mosques in Edessa and Thessaloniki were occupied and destroyed by Greeks. In this report, it was stated that the Hünkâr Mosque in the town of Edessa, which had been built by Sultan Mehmet the Conqueror, had been invaded by local Greeks claiming that it had previously been a church, and that great damage had been done by looting its contents. It is reported that the mosque was converted into a church, but as a result of the investigation carried out by the Greek Government, the mosque was returned to the Muslims and repaired and furnished at the expense of the Muslim community, but the mosque was again occupied by the Greeks using the excuse of some old skeletons unearthed during the excavation of the waterways around the mosque and they destroyed the mosque with the organization of the district governor of Edessa.

The Hünkâr Mosque built by Mehmed the Conqueror in Edessa was demolished like the other mosques in the town after this date. Of the 20 mosques built in Vodine, only New Mosque has survived to the present day.

R.19.367

Hünkâr Câmii (1910)

Sultan Mosque (1910)

Yenice Karasu, Kırklar Tekkesi

Genissea, Kırklar Dervish Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Yenice Karasu <i>Greece, Genissea</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	H. 1265 / M. 1848
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1913, Bulgar Kilisesi <i>1913, Bulgarian Church</i>
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Kırklar Tekkesi <i>Kırklar Dervish Lodge</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Bıçakçı 2003: 406-407, Mevsim 2013: 70

Yenice Karasu'dan Gümülcine'ye giden yol üzerinde, Kaygusuz Sultan'ın medfûn olduğu Kırklar Tekkesi bulunmaktadır. Türbe girişindeki kapı üzerinde 1265 (1848) târîhli kitâbesi bulunmaktadır. Tekke, Balkan Savaşları sırasında bölgeyi işgal eden Bulgarlar tarafından kiliseye çevrilmiştir. 5 Temmuz 1913'te Yenice Karasu'ya gelen Arkeolog Bogdan Filov, tekkenin kiliseye çevrildiğini bildirerek yanındaki sekizgen planlı türbenin fotoğrafını çekmiştir. Tekke binâsı, ahşap hatıllı moloz taş duvardan inşâ edilmiş, mimarî bakımdan sade bir binâdır. Eski fotoğrafta görülen türbe günümüze ulaşmamıştır.

On the road from Genissea to Komotini, there is Kırklar Dervish Lodge where Kaygusuz Sultan is buried. There is an epitaph dated 1265 (1848) on the door at the entrance of the tomb. The dervish lodge was turned into a church by the Bulgarians who occupied the region during the Balkan Wars. On July 5, 1913, Archaeologist Bogdan Filov, who came to Genissea, reported that the dervish lodge had been turned into a church and took a photograph of the octagonal tomb next to it. The dervish lodge building was constructed of rubble stone walls with wooden beams and is a simple building in terms of architecture. The tomb seen in the old photograph has not survived.

R.19.368

Yenice Karasu Kırklar Tekkesi'nde günümüze ulaşmayan türbe. Anastas İşirkov ve Türk Öğretmen (1913, B. Filov)

The tomb that has not survived in Genissea Kırklar Dervish Lodge in Yenice Karasu. Anastas Isirkov and Turkish Teacher (1913, B. Filov)

R.19.369

Yenice Karasu Kırklar
Tekkesi (2016)

*Genissea Kırklar Der-
vish Lodge in Yenice
Karasu (2016)*

R.19.370

Yenice Karasu Kırklar
Tekkesi'ndeki kitâbe
(2016)

*The epitaph in Genissea
Kırklar Dervish Lodge
(2016)*

R.19.371

Yenice Karasu Kırklar
Tekkesi'ndeki türbe
(2016)

*Tomb in Genissea Kırklar
Dervish Lodge
(2016)*

R.19.372

Yenice Karasu Kırklar
Tekkesi'ndeki türbe
(2016)

*Tomb in Genissea Kırklar
Dervish Lodge
(2016)*

Yenice Karasu, Mustafa Paşa Câmii

Genissea, Mustafa Pasha Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Yenice Karasu Greece, Genissea
Bânîsi <i>Built by</i>	Musâhib Mustafa Paşa
İnşâ Târihi <i>Building Date</i>	H. 1094 / M.1682-83
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1913, Aziz Boris Bulgar Kilisesi 1913, St. Boris Bulgarian Church
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Mustafa Paşa Câmii Mustafa Pasha Mosque
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	VGMA 633/106/38
Kaynakça <i>References</i>	Ayverdi 4/316, Bıçakçı 2003: 403-405, Çam 2000: 163-167; Delioğlu 2008: 111-114, Mevsim 2013: 70, Stefanidou 2008: 314-315, Yapar 2007: 348-353

Mustafa Paşa Câmii, 1675 yılında, 4. Murat Han döneminin kaptan paşalarından Musâhip Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, *Yenice-i Karasu'da Musâhib-i Şehriyârî Mustafa Paşa bin Süleyman* adıyla vakıf kaydı bulunmaktadır (VGMA 633-106-38). İlk hâlinde câmi, 12,50 x 12,50 m ölçülerinde kare planlı, kubbeli, kuzey batı ve kuzey doğu köşelerinde minâreleri bulunan, revaklı beş kubbeli son cemaat yerinden oluşuyordu. Câmi girişindeki mermer kitâbe şöyledir:

*Vezîrin meşrebi âsafdır memdûh-ı dirâra
Ki etmiştir muvaffak hayra Zât-ı Hazret-i Mevlâ
Li-vechillâh idup bu zibendini itmam
Kılu se cennetini hazfı eyledi ihya
Mutâf-ı kudsiyân ola bu mâbed haşre dek yâ Rab
Ola cârûb-ı sahn-ı anberîni kevn-i havrâ
Duâ eyle dedi itmâmın târih-i tâmı
Kabûl-i dergâh ola ey Musâhib Mustafa Paşa*

Kitâbenin son satırındaki “Kabûl-i dergâh ola ey Musâhib Mustafa Paşa” ifâdesi, ebced hesabıyla câminin târihini H. 1094 (M. 1682-83) vermektedir.

Mustafa Paşa Câmii, Balkan Savaşları sırasında bölgeyi işgal eden Bulgarlar tarafından tahrip edilerek kiliseye çevrilmiştir. 21 Şubat 1913'te Yenice Karasu'ya gelen Arkeolog Bogdan Filov, câminin kiliseye çevrildiğini belirterek eseri şöyle anlatır: “Şimdi Aziz Boris Kilisesi'ne dönüştürülen Büyük Câmi de ilginç. Tamamıyla mermerden olan dış kapısı görkemli, görmüş olduğum örneklerin en iyilerinden. Zengin süslemeleri dışında, başlıca özelliği, gri ve beyaz mermerden dekoratif unsurların kullanılması. Mihrap da aynı şekilde yapılmış, ama süslemeleri daha sade. Daha önce câminin kilise olduğu söyleniyor, ancak bu olanaklı değil, çünkü avluda, büyük dörtgen tuğlalarla yapılmış daha eski duvar kalıntıları var.”

Bulgarlar, İkinci Dünya Savaşı esnasında da, Batı

Trakya'yı işgal ettikleri zaman (1943), tıpkı Balkan Harbi'nde olduğu gibi câmiyi yakmışlar, sağ ve soldaki iki minâresini de yıkmışlardır. Savaştan sonra Yunan Kralı Pavlos, 1958'de câmiyi onartmış ve bu onarım sayesinde yapının günümüze kadar korunmasını sağlamıştır. Bu onarımda yıkılan kubbeler ve minâreler tekrar yapılmamış sadece ahşap çatı yapmakla yetinilmiştir.

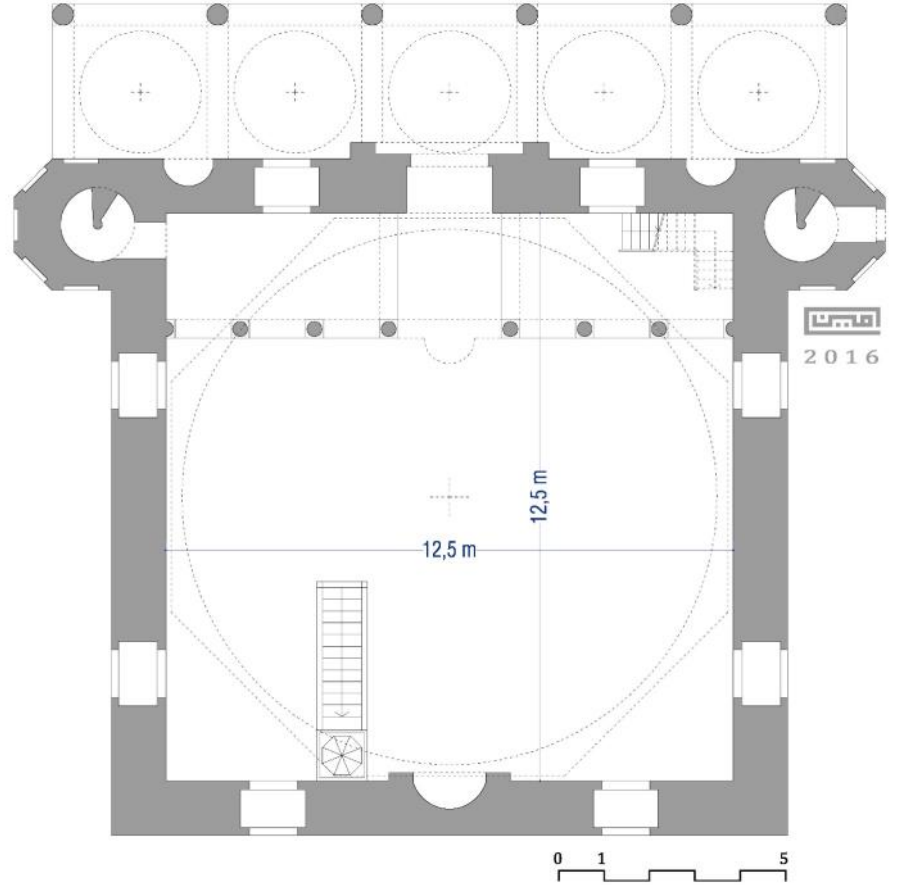

Mustafa Pasha Mosque was built in 1675 by Musahip Mustafa Pasha, one of the Captain Pashas served during the reign of Murat IV. There is a foundation record in the archive of the General Directorate of Foundations under the name *Yenice-i Karasu'da Musâhib-i Şehriyârî Mustafa Paşa bin Süleyman* (VGMA 633-106-38). In its original form, it had a square plan measuring 12.50 x 12.50 m, domed, with minarets at the north-west and north-east corners, and five domed narthex with porticoes. The marble epitaph at the entrance of the mosque reads as follows:

*Vezîrin meşrebi âsafdır memdûh-ı dirâra
Ki etmiştir muvaffak hayra Zât-ı Hazret-i Mevlâ
Li-vechillâh idup bu zibendeni itmam
Kılup se cennetini hazfi eyledi ihya
Mutâf-ı kudsiyân ola bu mâbed haşre dek yâ Rab
Ola cârûb-ı sahn-ı anberîni kevn-i havrâ
Duâ eyle dedi itmâmın târih-i tâmu
Kabûl-i dergâh ola ey Musâhib Mustafa Paşa*

The last line of the epitaph reads "*Kabûl-i dergâh ola ey Musâhib Mustafa Paşa*" (May Allah accept this from you Mustafa Pasha), which gives the date of the mosque as H. 1094 (M. 1682-83).

Mustafa Pasha Mosque was destroyed and turned into a church by the Bulgarians who occupied the region during the Balkan Wars. On February 21, 1913. Bogdan Filov, an archaeologist who came to Genissea, stated that the mosque was converted into a church and described the work as follows: "*The Great Mosque, now turned into the Church of St. Boris, is also interesting. The outer door, made entirely of marble, is magnificent, one of the best examples I have seen. Apart from the rich ornamentation, its main feature is the use of decorative elements in gray and white*

marble. The mihrab is made in the same way, but the decorations are simpler. It is said that the mosque used to be a church, but this is unlikely, because in the courtyard there are remains of older walls made of large rectangular bricks."

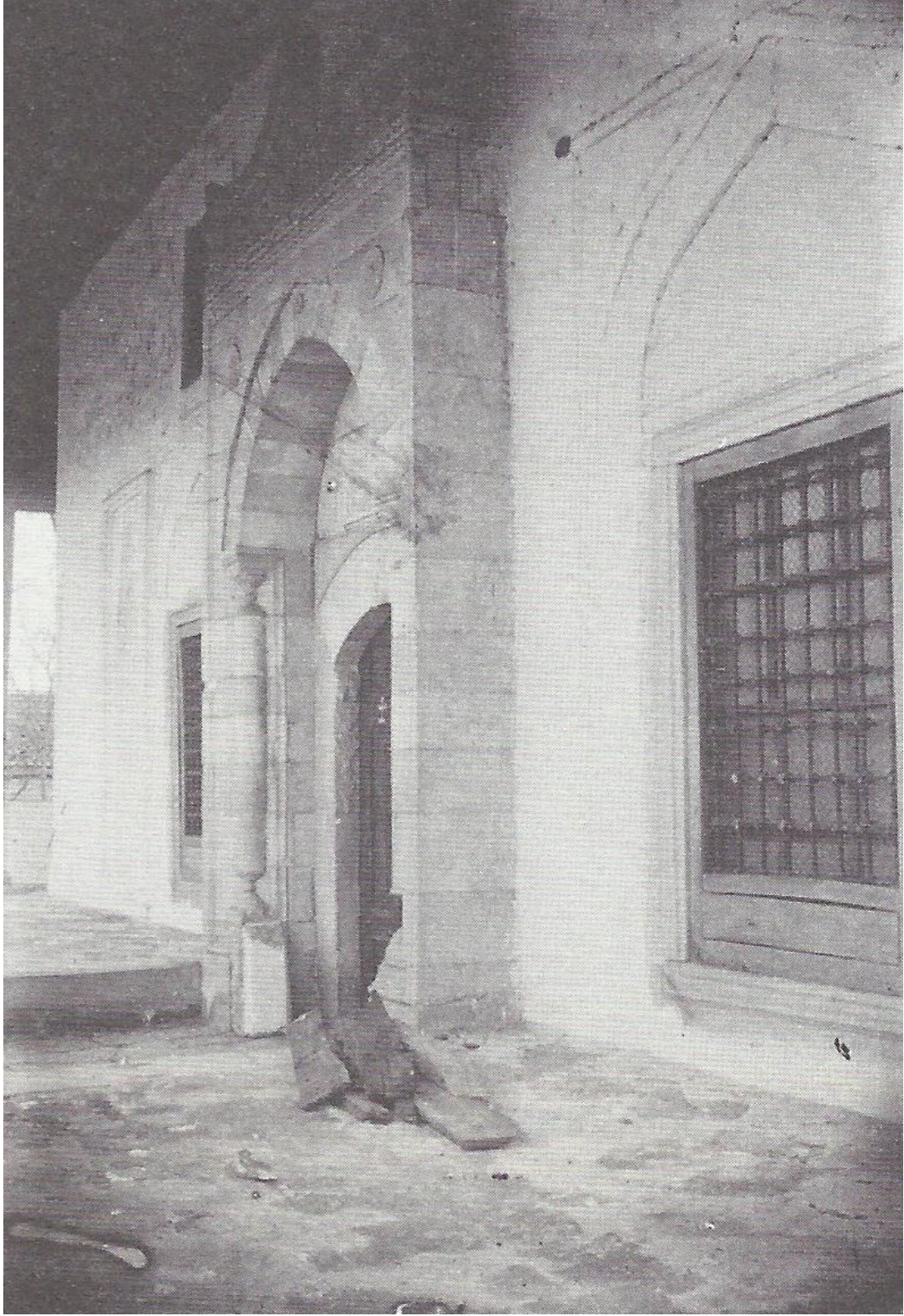
When the Bulgarians occupied Western Thrace during the Second World War (1943), they burned the mosque and demolished the two minarets on the right and left, just like in the Balkan War. After the war, the Greek King Pavlos had the mosque repaired in 1958 and thanks to this repair, the building has been preserved until today. In this repair, the destroyed domes and minarets were not rebuilt, only the wooden roof was built.

Yenice Karasu'da Mustafa Paşa Câmiî restitüsyon planı
Restitution plan of Mustafa Pasha Mosque in Genissea

R.19.373

Yenice Karasu, Mustafa Paşa Câmii'nin kiliseye çevrilip kapısına haç asılmış hâli (1913, B. Filov)

Genissea, Mustafa Pasha Mosque converted into a church and a cross hung on its door (1913, B. Filov)

R.19.374

Yenice Karasu Mustafa Paşa Câmii'nin giriş kapısı (2016)

The entrance gate of the Genissea Mustafa Pasha Mosque (2016)

R.19.375

Mustafa Paşa Câmii
genel görünüşü (2016)
*General view of Mustafa
Pasha Mosque (2016)*

R.19.376

Mustafa Paşa Câmii
genel görünüşü (2016)
*General view of Mustafa
Pasha Mosque (2016)*

R.19.377

Mustafa Paşa Câmii-
nin harimi (2016)

*Harim of Mustafa Pasha
Mosque (2016)*

R.19.378

Mustafa Paşa Câmii-
nin kitâbesi (2016)

*Inscription of Mustafa
Pasha Mosque (2016)*

Yenice Vardar, Evrenosoğlu Türbesi

Giannitsa, Evrenosoğlu Tomb

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Yenice Vardar <i>Greece, Giannitsa</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Evrenosoğlu ailesi
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	15. yüzyıl <i>15th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1948
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Agia Paraskevi Kilisesi <i>St. Paraskevi Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Lowry 2009: 79-80

Eser, Yenice Vardar'da (Giannitsa) şehrin güneydoğusunda, Egnatia Caddesi ile halk arasında İskender Bey Câmii olarak bilinen câminin kalıntıları yakınında yer almaktadır. Şehirdeki en iyi muhafaza edilmiş Osmanlı eseridir. Yenice Vardar'da bugüne kadar ulaşabilmiş olan türbe, 1948 yılında Agia Paraskevi adıyla Rum Ortodoks kilisesine dönüştürülmüştür. Yerel târihçi Eleni Mavrokefalidou, "ilk hâli ile sekiz köşeli bir câmi ya da türbe olup sol tarafında da minâre bulunan bu yapı" şeklinde eseri tanımlamaktadır. Yapı, daha sonra mal sahibi Baş Rahip Nikandros Papaioannou tarafından, 1951 yılında belediyeye bağışlanmıştır. Ardından 1990-92 yılları arasında binânın batı kanadına bir çan kulesi eklenmiştir. Heath W. Lowry'e göre, türbe, Osmanlıların ünlü akıncı ailelerinden Evrenosoğullarına mensup İki Yürekli Ali Bey ya da Yakup Bey'e aittir. Türbe, kare planlı ve sekizgen kasnağa oturan

kubbeden oluşan, alaturka kiremit örtülü bir yapıdır. Sekizgen külah biçimindeki üst örtünün onarımda değiştirilerek iç mekândaki kubbe formunun dışa da yansıtıldığı görülmektedir. Türbenin aslı hâlinde cephesinde iki pencere bulunmaktadır. Kiliseye dönüşüm sırasında bu pencereler kapatılmış ve türbenin cephesine yarım daire formlu apsis eklenmiştir. İç mekândaki duvar, kubbe ve pandantif yüzeyleri de tümüyle yenilenmiş ve Hristiyan kültürüne ait resimlerle süslenmiştir.

The monument is located in Yenice of Vardar (Giannitsa), southeast of the city, near Egnatia Street and the ruins of the mosque popularly known as the İskender Bey Mosque. It is the best preserved Ottoman monument in the city. The surviving mausoleum in Giannitsa was converted into a Greek Orthodox Church in 1948 under

the name Agia Paraskevi. Local historian Eleni Mavrokefalidou describes it as "originally an eight-sided mosque or tomb with a minaret on the left side". The building was later donated to the municipality in 1951 by the owner, Archpriest Nikandros Papaioannou. A bell tower was added to the west wing of the building in 1990-92. According to Heath W. Lowry, the tomb belongs to İki Yürekli Ali Bey or Yakup Bey, who belonged to Evrenosoğulları, one of the famous raiding families of the Ottomans. The tomb is a square-planned structure with a dome resting on an octagonal pulley and

covered with Turkish style tiles. It is seen that the octagonal cone-shaped upper cover was changed during the restoration and the dome form in the interior was reflected to the exterior. There are two windows on the facade of the tomb in its original state. During the transformation into a church, these windows were closed and a semicircular apse was added to the façade of the tomb. The interior wall, dome and pendant surfaces were completely renovated and decorated with paintings of Christian culture.

R.19.379

Yenice Vardar'da Evrenosoğlu Türbesi kuzey cephesi (2018)
North facade of Evrenosoğlu Tomb in Gianitsa (2018)

R.19.380

Yenice Vardar'da Evrenosoğlu Türbesi ve yanına yapılan yeni kilise (2018)

Tomb of Evrenosoglu and the new church built next to it in Gianitsa (2018)

R.19.381

Yenice Vardar'da Evrenosoğlu Türbesi kible cephesi (2018)

Qibla facade of Evrenosoglu Tomb in Gianitsa (2018)

R.19.382

Yenice Vardar'da
Evrenosoğlu Türbesi
iç mekânı

*The interior of the tomb
of Evrenosoglu in Gian-
nitsa*

Yenişehir, Durbalı Baba Sultan Tekkesi

Larissa, Durbalı Baba Sultan Dervish Lodge

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Yenişehir, Ayvalı <i>Greece, Larissa, Asprogia</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Bilinmiyor <i>Unknown</i>
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	16. yüzyıl <i>16th century</i>
Kiliseye Çevrilişi <i>Conversion Date</i>	1972
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Durbalı Baba Sultan Tekkesi - Aya Yorgi Kilisesi <i>Durbalı Baba Sultan Dervish Lodge – St. George Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Choulia 2008, Kiel 2005b, Lowry 2009: 58-60, Mavrommatis 2005: 528-531

Durbalı Baba Sultan Tekkesi, Yenişehir'e bağlı, Ayvalı (Asprogia) köyünde bulunmaktadır. 16. yüzyıldan kalma bir Bektâşî tekkesi olarak bilinen külliye, imâret, meydanevi, türbe ve hazîreden meydana gelmektedir. Yunanistan'ın bu en büyük Bektâşî tekkesi, 1955 depreminde büyük hasar görmüş ve Cafer ve Mustafa isimli iki halifenin gömülü olduğu Durbalı Sultan Türbesi ayakta kalabilmiştir. Tekke, 1972 yılında son postnişin Seit Baba'nın vefatına kadar kullanılmıştır. Daha sonra, Farsala Gelirler İdaresi tarafından yapıya el konulmuştur.

Müverrih ve gezgin V. Hasluck, 1888'de tekkeyi ziyaret etmiştir. Ziyâreti sırasında 54 dervişin bulunduğunu bildirip yerel Hristiyanların da Aya Yorgi ve Aya Dimitri isimli Ortodoks azizlerinin ismini atfederek, ziyarette bulduklarını zikreder.

M. Kiel, tekkeyi ziyaretini şöyle anlatır: "*Son Şeyh Baba Seyit'in ölümünden sonra tekkenin duru-*

mu hızla kötüleşmiştir. El yazmaları ve üzerinde hat çalışmaları yer alan Bektâşî levhaları çalınmış, kapılar ve pencereler kırılmıştır. 1990'lı yıllarda ayakta kalan binâları yıkan fanatik Yunan milliyetçileri, üzerinde el yazmaları bulunan mezar taşlarını kırıp mezarları açmış ve kemikleri sağa sola saçarak Avrupa'nın en eski uygarlığını kurmuş olan bir milletin torunlarına yakışmayacak vandallık örneği sergilemişlerdir."

Günümüzde Müslümanların tamamen terk ettiği tekke, Durbalı Baba Sultan ve Muharrem Mahzûnî Baba türbelerinin girişine yerleştirilmiş ikonalar, resimler ve altar ile Hristiyanlar tarafından sahiplenilen Aya Yorgi'ye adanmış bir kilise adayıdır.

Durbalı Baba Sultan Dervish Lodge is located in the village of Ayvalı (Asprogia) in Larissa. Known as a 16th-century Bektâşî lodge, the

complex consists of an *imaret*, a square house, a tomb, and a treasury. The largest Bektâşî dervish lodge in Greece was severely damaged in the earthquake of 1955 and only the tomb of Durbalı Sultan, where two caliphs, Cafer and Mustafa, are buried, survived. The dervish lodge was used until the death of the last postmaster, Seyit Baba, in 1972. The building was then confiscated by the Farsala Revenue Administration.

The historian and traveler V. Hasluck visited the dervish lodge in 1888. He reported that 54 dervishes were present during his visit and that local Christians also visited the lodge, attributing it to the Orthodox saints named St. George and St. Dimitri.

M. Kiel describes his visit to the dervish lodge as

follows: "*After the death of the last Sheikh Baba Seyit, the condition of the dervish lodge rapidly deteriorated. Manuscripts and Bektâşî plates with calligraphy were stolen, doors and windows were broken. In the 1990s, fanatical Greek nationalists demolished the surviving buildings, broke the tombstones, opened the graves and scattered the bones left and right, displaying an example of vandalism unbecoming of the descendants of a nation that founded the oldest civilization in Europe.*"

Today, the dervish lodge, completely abandoned by Muslims, is a candidate for a church dedicated to St. George, claimed by Christians with icons, paintings and an altar placed at the entrance to the tombs of Durbalı Baba Sultan and Muharrem Mahzûnî Baba.

R.19.383

Yenişehir, Durbalı Baba Sultan Türbesi girişindeki ikonalar
Icons at the entrance of Durbalı Baba Sultan Tomb in Larissa

Yenişehir, Hasan Bey Câmii

Larissa, Hasan Bey Mosque

Yeri <i>Location</i>	Yunanistan, Yenişehir <i>Greece, Larissa</i>
Bânîsi <i>Built by</i>	Gâzi Hasan Bey
İnşâ Târîhi <i>Building Date</i>	16. yüzyıl <i>16th century</i>
Kiliseye Çevrişi <i>Conversion Date</i>	1965
Bugünkü Adı <i>Modern Name</i>	Agios Achillios Kilisesi <i>St. Achilios Church</i>
Arşiv Kaydı <i>Archive Record</i>	
Kaynakça <i>References</i>	Bıçakçı 2003: 424-425, Evliyâ Çelebi 8/190

Hasan Bey Câmii, Yenişehir'in merkezinde, kendi yaptırdığı köprüsünün yanı başında yer alıyordu. Bânî, câmi ve köprüden başka bir medrese ve bir de mektep yaptırmış olup, türbesi de câminin yanında idi. Gâzi Hasan Bey, Mora Beyi olup Çaldıran'da şehit düşmüştür. Eski resimde görüldüğü gibi câmi, kubbeli, kurşun örtülü, üç bölümlü son cemaat yeri olan yüksek minâreli-dir. Türbe ise mihrabın arkasındadır.

Evliyâ Çelebi, câmiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: "*câmilerden mükellefi köprübaşındaki kurşun kubbeli Hasan Bey Câmii büyük yapıdır, ama ziyneti eski tarzdır.*"

II. Dünya Savaşı'ndaki İtalyan bombardımanı ve hemen ardından gelen şiddetli depremde câmi ve köprü yıkılmıştır. Sonraki yıllarda câminin yerine Agios Achillios Kilisesi inşâ edilip 5 Haziran 1965'te ibâdete açılmıştır.

Hasan Bey Mosque was located in the center of Larissa, next to the bridge he built himself. In addition to the mosque and the bridge, he also built a madrasah and a school, and his tomb was next to the mosque. Gâzi Hasan Bey was the Bey of Mora and was martyred in Çaldıran. As seen in the old picture, the mosque has a domed, lead-covered, three-sectioned narthex with a high minaret. The tomb is behind the *mihrab*.

Evliyâ Çelebi gives the following information about the mosque: "*The lead domed Hasan Bey Mosque at the bridgehead is a large building, but its ornamentation is old-fashioned.*"

The mosque and the bridge were destroyed during the Italian bombardment of World War II and the severe earthquake that followed. In the following years, Agios Achillios Church was built in place of the mosque and opened for worship on June 5, 1965.

R.19.384

Yenişehir'de Hasan Bey Câmii ve Köprüsü
Hasan Bey Mosque and Bridge in Larissa

Dobruca'da Haç Takılan Çeşmeler

Fountains with Crosses in Dobrudja

Osmanlı devrinde İstanbul'un zahîre ve et ihtiyâcı, Dobruca köylerinden tedârik ediliyordu. Türk iskânından sonra Dobruca kırsı, kuyular kazılarak tarıma açılmış ve deniz yolu ile ulaşımdaki kolaylık dolayısıyla İstanbul'un buğday ambarı hâline gelmişti. Dobruca'da meskûn Türklerin hayrat olarak yaptıkları çeşmeler, köy merkezlerinin yanı sıra yol kenarlarında, açıklık ve kırılık yerlerde de inşâ edilmiştir. Kırlardan ağaçlarına dönen hayvanların su içmesi için çok sayıda yalıkları olan bu çeşmeler yakındaki bir pınardan beslenmektedir. Dobruca'da sadece Hacıoğlu Pazarı köylerinde, Osmanlı döneminde yüzden fazla çeşme inşâ edilmiştir.

II. Balkan Savaşı'nın ardından 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile Dobruca'nın tamamı Romanya idaresine geçmiştir. Bu dönemde de köylerde kullanılmaya devam eden Osmanlı çeşmelerinin bazılarının üstüne haç eklenmiştir. Günümüzde, Hacıoğlu Pazarı, Köstence ve Silistre'nin tabloda ismi yazılı köylerinde faal olan 38 adet çeşmenin üzerinde haç bulunmaktadır. Bu haç ilâvelerinin bir bölümü (Kaynarca, Kapaklı, Kanlı, Kuzgun, Karapelit, Oltina köylerindeki gibi) sadece basit bir sembol eklemekten öte, çeşmenin ana unsuruymuş gibi algılanması için kesme taştan, çeşmenin özgün taş detaylarıyla aynı olacak şekilde eklenmiştir. Bazıları ise (Tokmak Mahalle ve Paryola köyleri ve Nasreddin ile Pazargân arasındaki çeşme gibi) sonradan eklendiği çok açık olacak şekilde yapılmıştır. Kitâbelik kısmının boş olduğu çeşmelerin yanı sıra nadir de olsa kitâbesi muhafaza edilerek üstüne haç eklenen (Tekkeköy, Gölpınar ve Nasreddin) çeşmeler de bulunmaktadır.¹

During the Ottoman period, Istanbul's need for food and meat was supplied from Dobrudja villages. After the Turkish settlement, the Dobrudja countryside was opened to agriculture by digging wells and became the wheat warehouse of Istanbul due to the ease of transportation by sea. The fountains built by the Turks living in Dobrudja as charities were constructed not only in the village centers but also on the roadsides, in open spaces and in the countryside. These fountains, which had many troughs for the animals returning from the countryside to their corrals, were fed from a nearby spring. Only in the villages of Hacıoğlu Pazarı in Dobruja, more than a hundred fountains were built during the Ottoman period.

With the Treaty of Bucharest signed in 1913 after the Balkan War II, all of the city was transferred to the Romanian administration. During this period, some of the Ottoman fountains that were still in use in the villages were topped with crosses. Today, in the villages of Hacıoğlu Pazarı, Constanța and Silistre listed in the table, there are 38 active fountains with crosses on them. Some of these crosses (such as those in the villages of Kaynarca, Kapaklı, Kanlı, Kuzgun, Karapelit, Oltina) were added in cut stone, identical to the original stone details of the fountain, in order to be perceived as the main element of the fountain, rather than a simple addition of a symbol. Others (such as those in the villages of Tokmak Mahalle and Paryola and the fountain between Nasreddin and Pazargân) were clearly added later. In addition to the fountains where the inscription is blank, there are also fountains (Tekkeköy, Gölpınar and Nasreddin) where the epitaph is preserved and a cross is added (Tekkeköy, Gölpınar and Nasreddin).¹

1. Bkz. *See: Kılıç 2022, Manolescu 2021, Manolescu 2023, Yılmaz 2020.*

DOBRUCA'DA HAÇ TAKILAN ÇEŞMELER

Fountains with Crosses in Dobrudja

Ülke Country	Şehir City	Köy İsmi Village Name	Eski İsim / Çeşme İsmi Old Name / Fountain Name	Adet Quantity
Romanya Romania	Köstence Constanta	<i>Ostrov</i>	Ada Köyü Çeşmesi	1
		<i>Almălău</i>	Elmalı Köyü Çeşmesi	1
		<i>Almălău</i>	Elmalı Köyü, İbrâhim Paşa Çeşmesi	1
		<i>Esechioi</i>	Eseköy Çeşmesi	1
		<i>Şipotele</i>	Gölpınar Köyü'nde Üç Çeşme	3
		<i>Canlia</i>	Kanlıköy'de Beş Çeşme	5
		<i>Coslugea</i>	Kozluca Köyü'nde İki Çeşme	2
		<i>Ion Corvin</i>	Kuzgun Köyü'nde İki Çeşme	2
		<i>Pădureni / Rariştea</i>	Nasreddin ile Pazargân arasındaki çeşme	1
		<i>Pădureni</i>	Nasreddin Köyü Çeşmesi	1
		<i>Oltina</i>	Oltina Köyü'nde Beş Çeşme	5
		<i>Baneasa / Lipnita</i>	Paraköy ile Lipnita Köyü arasındaki çeşme	1
		<i>Baneasa</i>	Paraköy'de İki Çeşme	2
		<i>Îzvoarele</i>	Paryola Köyü Çeşmesi	1
<i>Lespezi</i>	Tekke Köyü'nde İki Çeşme	2		
Bulgaristan Bulgaria	Hacıoğlu Pazarı Dobriç	<i>Efreytor Bakalovo</i>	Baraklar Köyü Çeşmesi	1
		<i>Aleksandria</i>	Kapaklı Köyü Çeşmesi	1
		<i>Karapelit</i>	Karapelit Köyü Çeşmesi	1
		<i>Ognyanovo</i>	Küçük Ahmet Köyü Çeşmesi	1
		<i>Kozlodaytsi</i>	Osman Fakih Köyü Çeşmesi	1
	Silistre Silistra	<i>Çar Asen</i>	Tokmak Mahalle (?) Çeşmesi	1
		<i>Çukovets</i>	Tokmak Köyü Çeşmesi	1
		<i>Garvan</i>	Garvan Köyü Çeşmesi	1
		<i>Kaynarca</i>	Kaynarca Köyü Çeşmesi	1
Romanya Dobrucası / <i>Romanian Dobruja</i>				29
Bulgaristan Dobrucası / <i>Bulgarian Dobruja</i>				9
Toplam / <i>Total</i>				38

R.20.1
Kanlıköy - *Canlia*

R.20.2
Kozluca - *Coslugea*

R.20.3
Oltina

R.20.4
Paraköy - *Baneasa*

R.20.5
Tekkeköy - *Lespezi*

R.20.6
Karapelit

Diğer Yapılar

Other Monuments

Katalog bölümünde incelediğimiz eserlerin hâricinde, muhtelif yayınlarda, ayrıntıya girmeden bazı yapıların kiliseye çevrildiği bildirilmektedir. Günümüzde ayakta olup olmadığını tespit edemediğimiz, bazılarının isimlerini dahi bilmediğimiz ve başka yayınlardan da ulaşamadığımız kiliseye çevrilen bu eserler şunlardır:

Balyabadra (Patras) Câmileri: M. Kiel, 1687-1715 yılları arasında Venedikliler tarafından işgal edilen Mora Yarımadası'nda yer alan Balyabadra'daki câmilerin bazılarının silah ve barut deposu hâline getirildiğini, bazılarının da Katolik yahut Ortodoks kilisesine çevrildiğini bildirmektedir. Bu dönemde şehirdeki câmilerden kiliseden çevrilen Fâtilh Sultan Mehmet Câmii ve Kurşunlu Câmii (Aziz Demetrios Kilisesi) dışında var olan Sultan Bayezid Câmii, Tabakhane Câmii, İbrahim Çavuş Câmii ve Osman Paşa Câmii'nin hangilerinin kiliseye çevrildiği bilinmemektedir¹.

Demirhisar Câmii: Doktor Cemil Bey, *Bulgar Vahşetleri*'nde Demirhisar (Sidirokastro) Câmii'nin kiliseye çevrildiğini bildirmektedir². Kasabadaki 23 câmiden³ hangisinin kilise olduğunu bilmiyoruz. Bulgarların çoğunlukla şehirdeki en büyük veya en eski câmileri kiliseye çevirdiklerini düşünürsek, Demirhisar'daki Câmii-i Atik'in kiliseye dönüştürülmüş olması muhtemeldir. Ancak şimdiki bilgilerimizle bunu doğrulayamıyoruz.

Dimetoka Kalesi: Dimetoka Kalesi'nin surlarının yanında, 1846'da inşa edilen Kurtarıcı İsa Kilisesi (Holy Church of Christ the Savior) bulunmaktadır. Bu kilisenin çan kulesi ise, kalenin güneydoğusundaki Osmanlı burcunun üzerine inşa edilmiştir.

In addition to the works we examined in the catalog section, it is reported in various publications that some buildings were converted into churches without going into detail. These works, which we cannot determine whether they are still standing today, some of which we do not even know the names of, and which we cannot reach from other publications, are as follows:

The mosques of Balyabadra (Patras): M. Kiel reports that some of the mosques in Balyabadra, located in the Peloponnese peninsula occupied by the Venetians between 1687-1715, were converted into gunpowder depots and some were converted into Catholic or Orthodox churches. It is not known which of the existing mosques in the city were converted into churches during this period, other than Fâtilh Sultan Mehmet Mosque and Kurşunlu Mosque (St. Demetrios Church), Sultan Bayezid Mosque, Tabakhane Mosque, İbrahim Çavuş Mosque and Osman Paşa Mosque¹.

Sidirokastro Mosque: Dr. Cemil reports in *Bulgar Vahşetleri* that Demirhisar (Sidirokastro) Mosque was converted into a church². We do not know which of the 23 mosques in the town³ became a church. Considering that Bulgarians often converted the largest or oldest mosques in the city into churches, it is possible that the Atik mosque in Demirhisar was converted into a church. However, we cannot confirm this with our current knowledge.

Didymoteiho Castle: Next to the walls of Didymoteiho Castle is the Holy Church of Christ the Savior, built in 1846. The bell tower of this church was built on the Ottoman bastion in the southeast of the castle.

1. Bıçakçı 2003: 36-37;

Kiel 1992: 45

2. Doktor Cemil 1324: 70

3. Câmilerin isimleri için

bkz. Ayverdi 4/204-205

For the names of the

mosques, see: Ayverdi

4/204-205

R.21.1

Yunanistan Dimetoka Kalesi'nde sur duvarı üzerine yapılan çan kulesi (1972)

Bell tower built on the city wall of Dimetoka Castle, Greece (1972)

Dövlən ve Nevrekob Câmileri: Osmanlı arşivlerindeki 01.11.1332 / 21 Eylül 1914 târihli bir belgede; Bulgar hükümetinin, Rupçoz (Dövlən / Devin) ve Nevrekob (Gotse Delçev) kazâlarında, resmî görevliler ve rahipler vasıtasıyla Müslüman halkı Hristiyanlığa zorlayıp câmileri kilise yaptığı ve okullarda Hristiyanlık eğitimi verdiğinden bahisle, Osmanlı Devleti'nin bu duruma engel olması talebi yazılıdır. Bu câmilerin hangi yapılar olduğunu tespit edemedik⁴.

Eğri'de Tekke: Eğri (Eger) Kalesi'nin Hatvan Kapısı yakınındaki Baba Sultan Bektâşi Tekkesi, 1873'de meydanı düzenlemesi ve yerine büyük bir kilise yapılabilmesi için yıktırılmıştır⁵.

Eğriboz'da Minâre: S. Eyice, Eğriboz'daki (Euboia) Agios Demetrios Kilisesi'nin yanındaki çan kulesinin eski bir minâre olduğunu bildirmektedir⁶.

Girit Câmileri: Vatan gazetesinin haberine göre, 1923'te Resmo (Rethymno), Hanya (Chania) ve Laşid (Lassithi) sancaklarındaki (isimlerini belirtmeden) câmilerin çok zamandan beri kiliseye çevrildiğini, Müslüman mezarlıklarının müsadere edilerek tarlaya dönüştürüldüğünü bildirmektedir⁷.

The mosques of Devin and Gotse Delçev: In a document in the Ottoman archives dated 01.11.1332 / September 21, 1914, it is written that the Bulgarian Government, through officials and priests, forced the Muslim population in the towns of Rupçoz (Dövlən / Devin) and Nevrekob to convert to Christianity, converted mosques into churches and provided Christian education in schools, and requested the Ottoman State to prevent this situation. We have not been able to determine which buildings these mosques were⁴.

Dervish lodge in Eger: The Baba Sultan Bektashi Lodge near the Hatvan Gate of Eger Castle was demolished in 1873 in order to organize the square and build a large church in its place⁵.

Minaret in Euboia: S. Eyice reports that the bell tower next to the Church of Agios Demetrios in Eğriboz (Euboia) is an old minaret⁶.

Cretan mosques: According to *Vatan*, in 1923 it was reported that the mosques in the sanjaks of Rethymno, Chania and Lassithi (without mentioning their names) had long since been converted into churches, and that Muslim cemeteries had been confiscated and turned into fields⁷.

4. BOA DH.EUM.5.Şb 1/57

5. Saral 2003: 219

6. Eyice 1955: 219

7. Vatan, 17 Ağustos 1923, s.2, sayı:139

R.21.2

Yunanistan Karababa Kalesi'nde sur duvarı üzerine yapılan çan kulesi

Bell tower built on the fortification wall at Karababa Castle

İnebahtı'da Câmî: İ. Bıçakçı, 1970 yılında İnebahtı'da (Naupaktos) isimlerini vermediği iki câmîden birisinin kiliseye çevrildiğini bildirmektedir⁸.

İskeçe Câmîleri: Balkan Harbi'nde Bulgar mezâlimini anlatan bir vesîkada, İskeçe (Xanthi) ve havalisindeki câmîlerin kiliseye çevrildiği, Müslümanların isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilip baskı ve tehditle Hristiyan yaptıkları anlatılmaktadır. Katalog bölümünde incelediğimiz İskeçe'deki Eski (Pazaryeri) Câmî, Yenice Karasu'daki Mustafa Paşa Câmîi ve Kırklar Tekkesi'nin kiliseye çevrildiğini biliyoruz. Bunlardan başka özellikle Filibe ve Kırcaali köylerindeki gibi köy câmîlerinden hangilerinin kiliseye tahvil edildiği konusunda bilgi sahibi değiliz⁹.

Kavala Câmîleri: Kavala Şehbenderliği'ne ait 24 Temmuz 1914 târîhli belgede, Kavala civarında önce Bulgarlar, daha sonra da Rumlar tarafından bazı câmî, mescit ve mezarlıkların tahrip edildiği, Bulgarlar tarafından câmîlerin kiliseye tahvil ve minârelerine çan asılmak üzere şerefelerinin yıktırıldığı bildirilmektedir¹⁰. Kavala merkezindeki

Mosque in Inebahti: İ. Bıçakçı reports that one of the two mosques in Inebahti (Naupaktos) was converted into a church in 1970⁸.

The mosques in Xanthi: In a document describing the Bulgarian atrocities during the Balkan War, it is described that the mosques in Xanthi and its vicinity were converted into churches, the names of Muslims were changed to Bulgarian names and they were forced to embrace Christianity through pressure and threats. We know that the Old (Pazaryeri) Mosque in Xanthi, Mustafa Pasha Mosque in Yenice Karasu and Kırklar Dervish Lodge, which we examined in the catalog section, were converted into churches. Apart from these, we do not have information about which of the village mosques, especially in the villages of Plovdiv and Kardzhali, were converted into churches⁹.

Kavala mosques: According to a document¹⁰ dated July 24, 1914 from the Kavala City Embassy, some mosques, masjids and cemeteries around Kavala were destroyed first by Bulgarians and then by Greeks, and the Bulgarians converted mosques into churches and demolished their minarets to hang bells on. Halil Bey Mosque, Tekke Mosque and İbra-

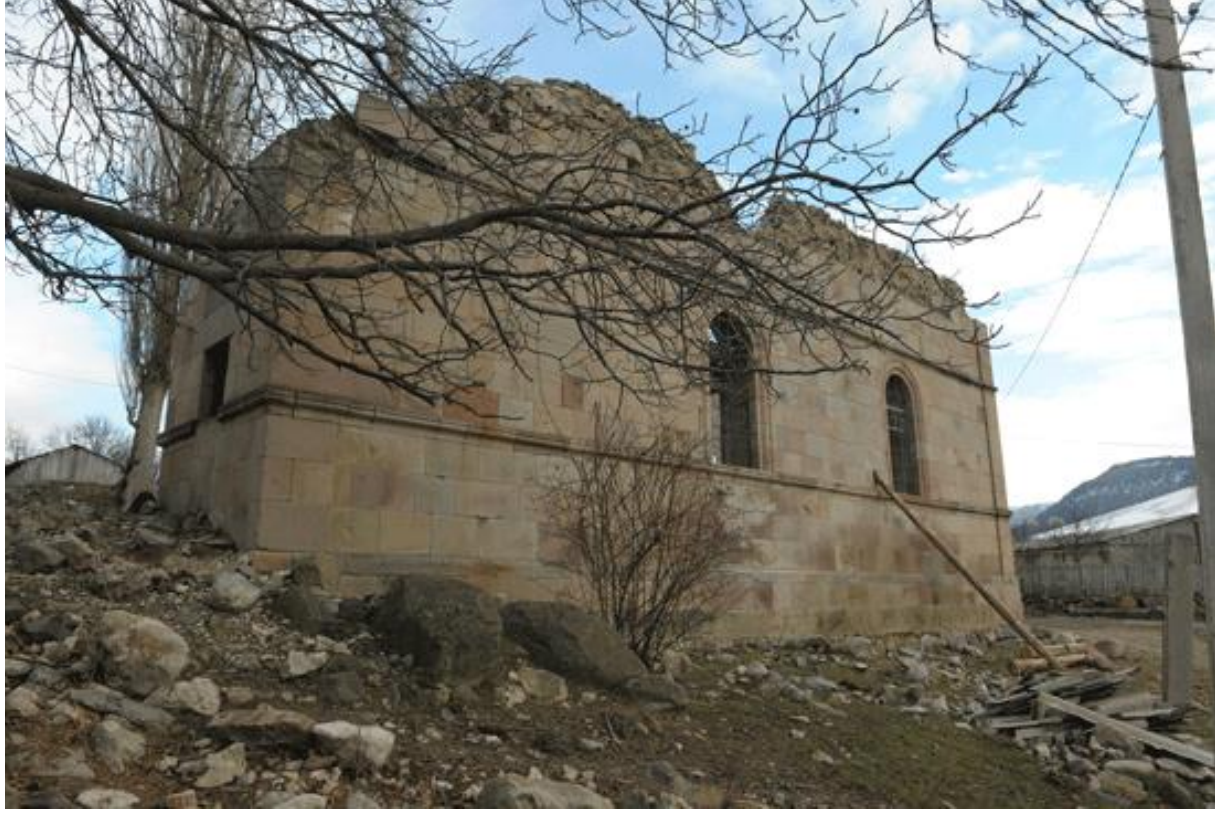
8. Bıçakçı 2003: 186

9. Ünal 2013: 2/348-349

10. Binark 1995: 1/283

R.21.3

Gürcistan'da Plate
Köyü Câmii
*Plate Village Mosque in
Georgia*

Halil Bey Câmii, Tekke Câmii ve İbrahim Paşa Câmii bu dönemde kiliseye çevrilmiştir. Bunların dışında merkezde ve köylerde başka hangi câmiilerin kiliseye dönüştürüldüğünü bilmiyoruz.

Karababa Kalesi: Eğriboz Kalesi'nin Venedikliler tarafından işgal edilmesini önlemek amacıyla bölgenin savunması için 1687'de Karababa Kalesi inşa edilmiştir¹¹. Osmanlı döneminden sonra kale içinde 1895'te İlyas Peygamber Kilisesi yaptırılmış, bu kilisenin çan kulesi ise Dimetoka Kalesi'ndeki gibi sur duvarının üstüne inşa edilmiştir.

Karaferye'de Câmi: S. Eyice, Karaferye şehir merkezinde sakıflı bir kilisenin eskiden câmi olduğu izlenimi verdiğini belirtmektedir¹².

Plate Köyü Câmii: 2007 yılında Gürcistan'ın Agideni bölgesinde Plate köyündeki târihî câminin çatısındaki ahşaplar ve düzgün kesme taşları Zarzma köyünün papazı tarafından sökülerek buradaki manastırın inşaatında kullanılmış, bu olayın Müslümanlar tarafından şikâyet edilmesiyle birlikte konu mahkemeye taşınmıştır¹³.

Poroy'da Minâre: Serez'e tâbi Demirhisar (Sidiro

him Pasha Mosque in the center of Kavala were converted into churches during this period. Apart from these, we do not know which other mosques in the center and villages were converted into churches.

Karababa Castle: Karababa Castle was built in 1687 for the defense of the region in order to prevent the occupation of Egeribos Castle by the Venetians¹¹. After the Ottoman period, the Church of the Prophet Elijah was built inside the castle in 1895, and the bell tower of this church was built on top of the city wall as in Dimetoka Castle.

Mosque in Veria: S. Eyice states that a roofed church in the city center of Karaferye gives the impression that it used to be a mosque¹².

Plate Village Mosque: In 2007, the timbers and smooth cut stones from the roof of the historical mosque in Plate Village in Agideni region of Georgia were removed by the priest of Zarzma village and used in the construction of the monastery there, and the issue was brought to court after the Muslims complained about this incident¹³.

Minaret in Poroy: The bell tower of the church in

11. Bkz. See: Kul 2022: 53

12. Eyice 1955: 207

13. Gogolaşvili 2016,
Gümüş vd. 2019: 250,
Kutateladze 2021: 435-437

-kastro) kazâsının Poroy-i Bâlâ / Yukarı Poroy'da (Ano Poria) yer alan kilisenin çan kulesi, eski bir minâre kâidesi üzerinde yükseliyor izlenimi vermektedir. Üzerinde 1926 târihi yazılmış çan kulesinin hangi câminin minâresi olduğunu tespit edemedik.

Seçen Kalesi'ndeki Hamam: Seçen (Szécsény) Kalesi'nin kuzeybatı tabyasındaki Osmanlı Hamamı, 1607'de Lutheran rahipleri tarafından Katolik kilisesine dönüştürülmüştür¹⁴. Günümüze ulaşmayan bu hamamla ilgili başka bilgiye ulaşamadık.

Semendire ve Karaguyevaç Câmileri: Avusturyalılar, Sırbistan'da 1717-1738 senelerindeki hâkimiyetlerinde, Katolik halkın bulunmadığı Semendire, Hisarcık, Kraguyevaç ve Hasan Paşa Palankası gibi yerlerdeki câmilerin Sırlar tarafından Ortodoks kilisesine dönüştürülmesine müsaade etmiştir. Semendire'de Türk döneminde 24 câmi-mescit inşâ edilmiştir¹⁵. Kraguyevaç'ta ise kaç câmi bulunduğu tespit edilememiştir. Bu şehirlerde hiçbiri günümüze ulaşmamış câmilerin hangilerinin kiliseye çevrildiği bilinmemektedir¹⁶.

Solnok'ta Türbe: B. Sudár, 1810'da Solnok'ta şehrin batısında Türk yapısı olarak kabul edilen bir binânın (muhtemelen türbenin) yerli Rumlar tarafından şapel olarak kullanıldığını bildirmektedir¹⁷.

Suda'da Câmi: 138 numaralı Tasvir-i Efkâr'da yayınlanan bir haberde, 1913'te Suda (Souda) limanındaki küçük adada Osmanlı sancağının indirilerek yerine Yunan bayrağı asıldığı ve adadaki küçük câminin kiliseye tahvil edildiği bildirilmektedir¹⁸.

Teselya Câmileri: Osmanlı arşivlerindeki 29.05.1893 târîhli belgede; Yunanistan'a bırakılan Teselya bölgesindeki Golos (Volos), Yenişehir (Larissa), Çatalca (Farsala), Kardiça ve Tırhala (Trikala) kazâlarındaki câmi ve mescitlerin Hristiyanlara verilip yerlerine kilise ve meyhâne inşâ edildiği, bazı Müslüman kızların Hristiyanlarla evlendirildiği, Müslümanların çingenelerle birlikte defnedildiği ve hastanelerdeki ölmek üzere olan Müslümanlara şarap içirildiği bildirildiğinden konu hakkında şehbenderliklere tavsiyelerde bulunulması yazılıdır¹⁹.

Upper Poroy (Ano Poria) in Demirhisar (Sidirokastro) district of Serres gives the impression of rising on an old minaret base. We have not been able to determine to which mosque belonged the minaret used as bell tower dated 1926.

The Bath in Seçen Castle: The Ottoman Bath in the northwestern bastion of Seçen (Szécsény) Castle was converted into a Catholic Church by Lutheran priests in 1607¹⁴. We could not find any other information about this bath, which has not survived to the present day.

Semendire and Karaguyevac mosques: During their rule in Serbia between 1717-1738, the Austrians allowed the Serbs to convert the mosques in Semendire, Hisarcık, Kraguyevaç and Hasan Pasha Palanka, where there was no Catholic population, into Orthodox churches. In Semendire, 24 mosque-masjids¹⁵ were built during the Turkish period. The number of mosques in Kraguyevac has not been determined. It is not known which of the mosques in these cities, none of which have survived, were converted into churches¹⁶.

Tomb in Szolnok: B. Sudár reports that in 1810 a building (probably a tomb) in Szolnok, west of the town, recognised as a Turkish building, was used as a chapel by the local Greeks¹⁷.

Mosque in Suda: In a news article numbered 138 published in Tasvir-i Efkâr, it is reported that in 1913, the Ottoman flag on the small island in the harbor of Suda (Souda) was taken down and replaced with the Greek flag and the small mosque on the island was converted into a church¹⁸.

Teselya mosques: According to 29.05. 1893 dated document in the Ottoman archives; it was reported that the mosques and masjids in Golos (Volos), Yenişehir (Larissa), Çatalca (Farsala), Kardiça and Tırhala (Trikala) in the Thessaly region, which was ceded to Greece, were given to Christians and replaced with churches and taverns, some Muslim girls were married to Christians, Muslims were buried with gypsies, and Muslims who were about to die in hospitals were given wine to drink¹⁹.

14. Sudár 2004: 428

15. Bu câmiler şunlardır:

Ahmet Çelebi Mescidi, Ali Karagöz Mescidi, Eski Ali Paşa Câmii, Fâtih Sultan Mehmet Câmii, Gâzi Bali Bey Câmii, Hacı Hasan Câmii, Hacı Veli Câmii, Hoca Bali Câmii, Hoca Nasuh Câmii, Minnetoğlu Mehmet Bey Câmii, Şir-i Merd Câmii, Veliyüddin Bey Câmii, Zağarcıbaşı Mehmet Bey Câmii ve ismi bilinmeyen on câmi. (Ayverdi 2000: 3/218-219)

These mosques are as follows: Ahmet Çelebi Masjid, Ali Karagöz Masjid, Eski Ali Paşa Mosque, Fâtih Sultan Mehmet Mosque, Gâzi Bali Bey Mosque, Hacı Hasan Mosque, Hacı Veli Mosque, Hoca Bali Mosque, Hoca Nasuh Mosque, Minnetoğlu Mehmet Bey Mosque, Şir-i Merd Mosque, Veliyüddin Bey Mosque, Zağarcıbaşı Mehmet Bey Mosque and ten unknown mosques.

16. Okıç 1973: 392; Nikiç 1958:202

17. Sudár 2008: 238

18. Karan 2006: 141

19. BOA HR.SYS 1715/73

Tripoliçe'de 5 Câmî ve 2 Tekke: 1822 târihli bir arşiv belgesinde, Tripoliçe'nin Rum isyancılar tarafından zaptedildiği, Müslümanların şehit edilerek şehirdeki 5 câmî ile 2 tekkenin kiliseye dönüştürüldüğü (eserlerin ismi zikredilmeden) yazılıdır²⁰: "...Kaymakam ve Kethüdâ Mustafa Bey'le kale binâ emini olan Kuyumcubaşı el-hac Yusuf Ağa ve bazı ihtiyar Müslümanlara da taş ve toprak naklettirerek Tripoliçe'de olan beş adet câmî-i şerîf ile iki adet tekkeleri kilise yaptırılmakta idiler..."

Voştina'da Câmî ve Bektaşî Tekkesi: Yanya (Ioannina) vilâyetine bağlı Pogon (Pogoniani) kazâsının merkezi olan Voştina kasabası, Yunanistan'ın Arnavutluk sınırında yer almaktadır. Voştina'nın merkezinde günümüzde müze olarak kullanılan câmî, mübâdeleden sonra minâresi yıktırılarak kiliseye dönüştürülmüştür²¹. Çamer-ya Arnavutlarının hâtıralarına göre bu yapının, Şeyh Kerim Tekkesi'nin câmîsi olması muhtemeldir. Voştina'da, köyün yakınındaki değirmenin yanında yer alan Şeyh Avdulit (Abdül) Tekkesi'nden kalan türbenin de câmîyle birlikte aynı dönemde Agios Georgios ismiyle kiliseye dönüştürüldüğü zikredilmiştir²².

Zesopeli Köyü Câmîi: Gürcistan'daki yerel halk tarafından Acara'daki Keda ilçesine bağlı Zesopeli Köyü Câmîi'nin yıktırılıp yerine kilise müstemilatı yaptırıldığı bildirilmiştir.

Zilhova'da Câmî: Tasvir-i Efkâr gazetesinin Selânik ve Serez'de 1914 yılındaki hadiselerle ilgili bir haberinde, "Zilhova'da bulunan üç câmî-i şerîften ikisinin tahrip edildiğini, diğerinin de câmî olarak yapıldığına dair vesikalar olduğu hâlde kiliseye tahvil edildiğini" bildirmektedir. Kaynaklardan Zilhova'da (Zihne) Osmanlı döneminde Eski Câmî (Sultan Bayezid Câmîi), Emir Kadı Câmîi, Cemsid Bey Câmîi, Gâzi Ferhat Bey Câmîi, Hacı İbrahim Câmîi ve Hüseyin Çelebi Câmîi'nin var olduğunu öğrenmemize rağmen kiliseye çevrilen câmînin bunlardan hangisi olduğunu bilmiyoruz²³.

5 mosques and 2 dervish lodges in Tripoli: In an archival document dated 1822, it is written that Tripoli was captured by Greek rebels, Muslims were martyred and 5 mosques and 2 dervish lodges in the city were converted into churches (without mentioning the names of the monuments)²⁰: "...The district governor and Kethüdâ Mustafa Bey, the castle's building supervisor Kuyumcubaşı el-hac Yusuf Ağa and some old Muslims were forced to transport stones and soil to Tripoli and five mosques and two dervish lodges in Tripoli were being turned into churches..."

Mosque and Bektashi Dervish Lodge in Vostina: The town of Voshtina, the center of Pogon (Pogoniani) district of Ioannina province, is located on the Albanian border of Greece. The mosque in the center of Voshtina, which is now used as a museum, was converted into a church after the exchange by demolishing its minaret²¹. According to the memories of the Albanians of Chamerya, it is possible that this building was the mosque of Sheikh Kerim Dervish Lodge. In Voshtina, the tomb of Sheikh Avdulit (Abdul) Dervish Lodge, located next to the mill near the village, was also converted into a church with the name Agios Georgios in the same period²².

Zesopeli Village Mosque: It was reported by locals in Georgia that the Zesopeli Village Mosque in the Keda district of Adjara was demolished and replaced with a church outbuilding.

Mosque in Zilhova: In a news article published in Tasvir-i Efkâr Newspaper about the events in Thessaloniki and Serres in 1914, it is reported that "two of the three mosques in Zilhova were destroyed and the other one was converted into a church even though there were documents proving that it was built as a mosque". Although we learn from the sources that there were Eski Mosque (Sultan Bayezid Mosque), Emir Kadı Mosque, Cemsid Bey Mosque, Gâzi Ferhat Bey Mosque, Hacı İbrahim Mosque and Hüseyin Çelebi Mosque in Zilhova (Zihne) during the Ottoman period, we do not know which one of these mosques was converted into a church²³.

20. BOA HAT. 841-37873, H.01/07/1237 - M.24/03/1822

21. Vrakas 2022: 57

22. Değerli katkıları için Dr. İlkay Erken'e teşekkür ederim.

I would like to thank Dr. İlkay Erken for his valuable contributions.

23. Ayverdi 2000: 4/333; Tasvir-i Efkâr 2 Şubat 1914.

قاوالد شهبازلی

۵۰

عدد
۷۶
مجموع
۸۶

فاجیه ناطری دولتو خانسه صیغیم باشا فخرینک بیگانه سیرینه

دوی قریب اولور اماکه تقدیرک
ظهور ایدری عهده
امور واریم بیریتمه عیسی

"...Kavala ve sâyir ba'zı mahallerde kâ'in cevâmi' ve mesâcid-i şerifenin ekserisi Bulgarlar tarafından kiliseye tahvil ve minârel-erine çan vaz' olunmak üzere şerefeleri hedm ve tahrîb olunarak müte'âkiben istirdâd ve i'âde kılınmış idi..."

"...Most of the mosques and masjids in Kavala and some other places were converted into churches by the Bulgarians, their balconies were demolished to install bells on their minarets; but all taken back later..."

BOA. HR. SYS. 13/2;
Binark 1995: 1/639

مردمه حاکم کلمه اید
یونان مظالم شایعین اولمه اوزره ده جیار قریب ایشه اولون جماع سریفه واماکه مقدس ایم سارمبانی اسلامینک ظهور ایدری
تبارک و تعالی شرف اولون ۹۱۴ تا ۹۱۷ و ۹۷۶ تا ۱۰۷۹ نوروز اولون ایدری حاکم کلمه اید
اروزمان بوردور
قوالا و سائر بعضه محله ره کانه جماع و مساجد سریفه تک اکرین بغا ر طرفدن کلیسا تحویل و ضاره اینه حاکم وضع اولونه اوزره
سرفاری حکم و قریب اولورده متعاقباً استرداد و اعاده قلمبندی . جماع قدوره تک ضاره ایدره و سائر بعضه اقامنده اجرا
ایتمه قریبان تعمیر اولموره مع حال موجود اولدیغین ایجا ب ایدری تقدیره بوندرن قوالوره بوندرنک ظهور ایدریک بالذات
اخذ و تقدیر کلمه .
بده حالینک یونان استیلون اتقانن صوره داره ماسوریته نگاریم داخنده یونان دو قاط جامع سریفه مندی مذکورده
بغاریک انا ای جمعنده و قوعیدون قتل عام انا سده قضا و عدل طرفدن قریب ایدریک ایوم قونیه بر صیبه تعلیم ایشه
ایلمیش حالده رفته حاکم و ساری هیواناق اقامه و اسکان و مسکن قریب جماعی مایه قاپی مناسیبه سواتوره اولوی
تایمه ایدن اهل طوقدن اوزرینه طاسه و قوسون آیدره به بعضه محله قریب و حیاط کویده کی بر صیبه کلیه حکم ایدریک
عمر حاله قونیه کی بیگانه سامیرنه و عد و تقدیر نمنه ۹۱۴ تا ۹۱۷ و ۹۷۶ نوروز و قریب ایجا ب مصلحت لینه ره قریب
وارا ایدری اوزره بر صیبه جماع سریفه و عظامتی حاکم و اهل طوقدن اشغال ایدر . بوندرن ماعدا هر طرفه کل ایوم
تجاره حاکم تحریب و طاسه ایدر و قعب اولموره . ده جیار قوالور اولون مذکور جماع واماکه اسلامینک کانه اولموره قریب
قوالورن ال آرز ایدر دن ساعت ساخره بونموره اولون بعضیره ده عکس اتخا قنده بعضی و سربینه خار ماسوریتلر
بولسه عیبره تعقیب و احوال و حکایتی کیمی بعضی بوندرنک ساسه فاعده لره رسدی حقیقجه اوزره ایشی بر صیبه تکلیف
بولن ایلیا جمعه سندن ماریانوا سنده بر ظهور ایدری بوندرنک ساسه فاعده لره رسدی حقیقجه اوزره ایشی بر صیبه تکلیف
اونجه ایدره یونان حکومتده اقراراً تکلیف و اتمه قبول ایدر . مع مانجه بوندرنک ظهور ایدریک اتصال اسبابک ثانی هوکن نقره
حکیمده اسکان معلومه ایدری ایشی ساعته ایشی بونموره اولورده و کمالده اوزمان هفت و اولورده
قاوالد شهبازلی
۹۱۴
۷۶
۸۶

“...Bulgarların mahâll-i mezkûr-ları istilası üzerine İskeçe ve havali-i İslâmiyye'nin kalblerinden kopan feryâd-ı mutazarriâneyi hasbe'l-İslâmiyye nazargâh-ı fetvâ-penâhûlerine arz ediyorum. Şöyle ki İskeçe ve havalisinde bulunan cevâmî1 ve mesâcid-i şerife kiliseye tahvil ve yüz yirmi bini mütecâviz erkek ve kadın Müslümanların isimleri tebdil ve nüfus defterine Bulgar olarak kaydedildi ve Müslüman kızları Bulgar gençlerine tezvîc etdirildi. Vefat eden Müslümanların teçhiz ve tekfini merasim-i Hıristiyanıyye üzere defnedildi...”

Hacı Seyyid Yusuf tarafından Şeyhülislam Esad Efendi'ye gönderilen 7 Nisan 1329 (20 Nisan 1913) târihli vesika (HR.SYS, 2013/1_129,130)

“I would like to submit the pleading cries that broke out from the hearts of the residents of Xanthi and the people of Islam upon the invasion of the aforesaid areas by the Bulgarians. Namely, the mosques masjids in Xanthi and its surroundings were converted into churches, the names of more than one hundred and twenty thousand male and female Muslims were changed and they were enlisted as Bulgarians in the population register. Muslim girls were married to the Bulgarian youth. The deceased Muslims were buried in a Christian ceremony.”

A document dated 7 April 1329 (20 April 1913) sent to Şeyhülislam Esad Efendi by Hacı Sayyid Yusuf HR.SYS, 2013/1_129,130

مردود عید...
و عید سوره خواند...
فردی ای دی و بر جگر کلگی...
فردی نه صابج و قوریده...
قربان فزاید تفرغان...
تجارت کلاک و فادیه...
و کفنی راسم خستیانه...
بعضا شکرک...
دقه و کور...
نایت و بر عیب...
مالدیک...
سرد جنا...
یکده بری...
جفان...
بعضی بزه...
حقیقه جنا...
در تحقیق...
تسبات شرعیه...

فقدتہ تاخا...
رسیدہ جا...
ایہ عاجز...

اصلہ مطالبہ اولیٰ نفسیہ

Değerlendirme

Evaluation

Bu çalışmada incelediğimiz Türk mimarî eserlerinin içinde, kiliseye çevrilen farklı yapı türleri olduğu görülmüştür. Hristiyan mâbedine dönüştürülen 345 câmi ve mescit, 41 çeşme-sarnıç, 41 tekke ve türbe, 7 saat kulesi, 7 minâre, 3 kulekale, 2 medrese-mektep, 2 namazgâh, 1 imâret, 1 hamam ve 1 kervansaray olmak üzere toplam 451 eser tespit edilmiştir (Tablo 1). Mübâdele köyleri başta olmak üzere Yunanistan ve Bulgaristan'da yapılacak ayrıntılı saha araştırmasıyla kiliseye çevrilen eser sayısı muhakkak artacaktır (Bkz. *Yunanistan / Dırâma, İskeçe ve Kavala'nın Köylerindeki Câmiler* başlığı). Katalog bölümünde incelediğimiz mimarî yapıları, genel olarak şu başlıklarda tasnif edebiliriz:

- *Hâlen kilise olarak kullanılan yapılar*
- *Geçmişte bir dönem kiliseye çevrilip, günümüzde başka bir işlev verilen yapılar*
- *Geçmişte bir dönem kiliseye çevrilip günümüzde aslî işlevini sürdüren yapılar*
- *Geçmişte bir dönem kiliseye çevrilen, günümüze ulaşmamış yapılar*
- *Geçmişte bir dönem kiliseye çevrilip, günümüzde harap hâldeki yapılar*
- *Harap olmuş bir câminin duvar kalıntıları kullanılarak inşa edilen kiliseler*
- *Tümüyle yıktırılıp üzerine kilise inşa edilen câmi ve türbeler*
- *Çan kulesine dönüştürülen minâreler ve saat kuleleri*
- *Haç takılan çeşmeler*

In this study, it has been observed that there are different types of buildings converted into churches among the Turkish architectural works we examined. A total of 451 monuments that were converted into Christian temples were identified. (345 mosques and masjids, 41 fountains-cisterns, 41 lodges and tombs, 7 clock towers, 7 minarets, 3 towers-fortresses, 2 madrasahs-schools, 2 prayer places, 1 soup kitchen, 1 bath and 1 caravanserai: Table 1). The number of monuments converted into churches will surely increase with detailed field research to be conducted in Greece and Bulgaria, especially in the villages of the exchange (See *Greece / Mosques in the Villages of Drama, Xanthi and Kavala* title). We can generally classify the architectural monuments we examined in the catalog under the following headings:

- *Buildings still used as churches*
- *Buildings that have been converted into churches in the past and given another function today*
- *Buildings that were converted into churches in the past and continue their original function today*
- *Buildings that were converted into churches at some point in the past but have not survived*
- *Buildings that were once converted into churches but are now in ruins*
- *Churches built using the remains of the walls of a ruined mosque*
- *Mosques and mausoleums completely demolished and churches built on them*
- *Minarets and clock towers converted into bell towers*
- *Fountains with crosses*

İncelediğimiz yapılar içinde en eski Türk eseri, 1222’de Selçuklular tarafından inşa edilip, 1373’te Cenevizliler tarafından kiliseye çevrilen Kırım Sudak Kalesi’ndeki câmidir. Son olarak ise, 2008’de Gümülcine’nin Taşlık köyündeki Hıdır Baba Tekkesi kiliseye dönüştürülmüştür.

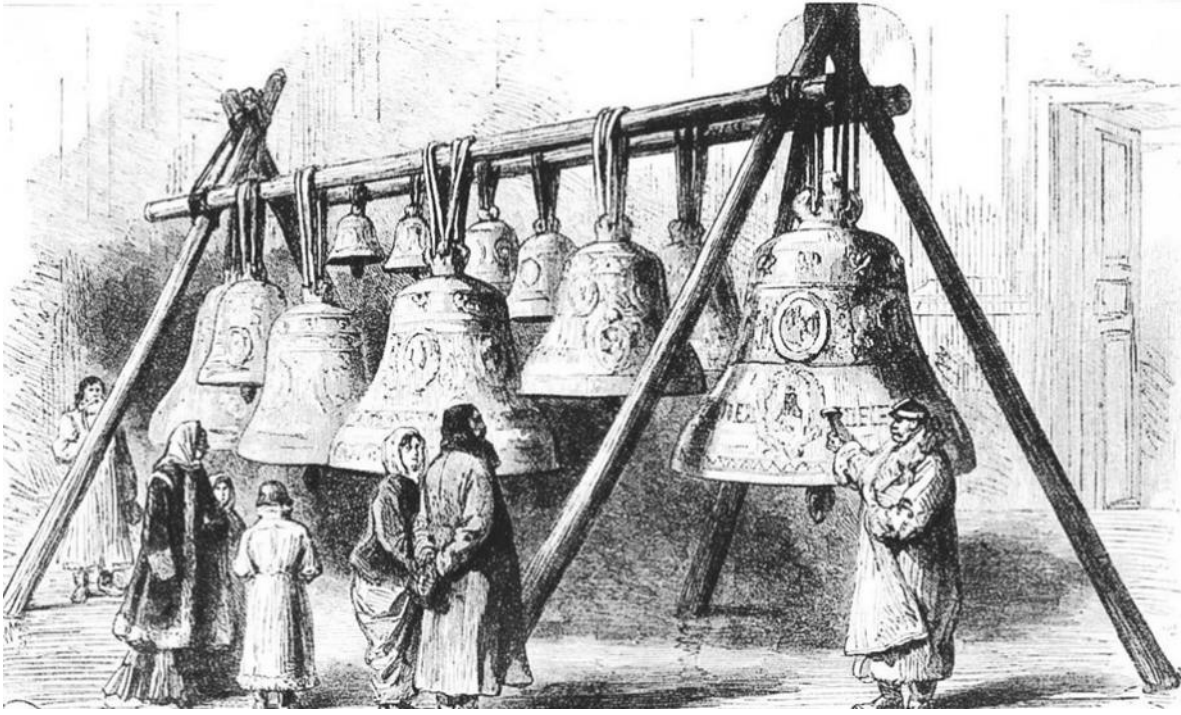
Câmilerin kiliseye çevrilmesi çoğunlukla savaşlar, işgaller ve kitlesel göçlerin sonucunda gerçekleşmiştir. Örneğin Yunanistan’da başta Anadolu olmak üzere Mora Yarımadası’ndaki câmiler, şehirlerin Venediklilerle Osmanlılar arasında el değiştirmesi sırasındaki işgal dönemlerinde kiliseye çevrilmiş, Osmanlıların Mora’yı ikinci kez fethetmeleriyle birlikte tekrar asıllarına döndürülmüşlerdir. Bu duruma en güzel örnek, işgal dönemlerinde farklı milletler tarafından üç kez kiliseye dönüştürülen Navarin’deki Sultan Ahmet Câmi’dir. 17. yüzyılın başında inşa ettirilen câmi, Navarin’in 1686 ile 1715 yılları arasındaki Venedik işgal döneminde Aziz Vitus’a atfedilerek Katolik kilisesine dönüştürülmüştür. Navarin’in 1715’te Türkler tarafından geri alınmasından sonra ise eser tekrar câmiye çevrilmiştir. 1770 yılında ise, kale Ruslar tarafından ele geçirilmiş ve câmi bu kez de Rus Ortodoks kilisesine dönüştürülmüştür. Türklerin Navarin’den kesin olarak çekilmesinden sonra câmi bir süre malzeme deposu olarak kullanılmış; daha sonra Rum Ortodoks kilisesine dönüştürülmüştür.

18. yüzyılda Belgrad ve civarındaki yerleşimler, tıpkı Mora gibi, Avusturyalılarla Osmanlılar arasında üç kez el değiştirmiştir. Avusturyalıların bölgeyi ilk işgalleri (1688-90), ikinci işgalleri (1717-39), üçüncü işgalleri ise (1789-91) arasında olmuştur. Özellikle ikinci işgal döneminde Belgrad’daki câmilerin çoğu yıktırılırken yedi câmi kiliseye, Vidin Kapısı’ndaki câmi de havraya çevrilmiştir. 1739’da Türklerin şehri geri almasıyla birlikte minâreleri yıktırılıp kiliseye çevrilen câmiler tekrar asıllarına döndürülmüştür. Bu dönemde Belgrad’da yoğun bir imâr faaliyetinin olduğu bilinmektedir. Belgrad’ın Avusturyalılar tarafından üçüncü işgalinde, (1789-1791) Petrovaradin Muharebelerinde şehit olan Damat Ali Paşa’nın kaledeki türbesi tahrip edilmiş, sandukası

The oldest Turkish monument among the buildings we examined is the mosque in the Crimean Sudak Castle, which was built by the Seljukids in 1222 and converted into a church by the Genoese in 1373. Most recently, in 2008, the Hıdır Baba Dervish Lodge in the Taşlık Village of Komotini was converted into a church.

The conversion of mosques into churches was mostly due to the wars, occupations and mass migrations. For example, the mosques in the Peloponnese peninsula, especially in Nafplio in Greece, were converted into churches during the occupation periods when the cities changed hands between the Venetians and the Ottomans, and they were returned to their original form/function after the Ottomans reconquered the Peloponnese for the second time. The best example of this is the Sultan Ahmet Mosque in Navarin, which was converted into a church three times by different nations during periods of occupation. Built in the early 17th century, the mosque was converted into a Catholic church attributed to St. Vitus during the Venetian occupation of Navarin between 1686 and 1715. After Navarin was recaptured by the Turks in 1715, it was converted back into a mosque. In 1770, the fortress was captured by the Russians and the mosque was converted into a Russian Orthodox church. After the Turks’ definitive withdrawal from Navarin, the mosque was used as a material warehouse for a while; then it was converted into a Greek Orthodox church.

In the 18th century, Belgrade and its environs, like the Peloponnese, changed hands between the Austrians and the Ottomans three times. The Austrians first occupied the region (1688-90), the second (1717-39) and the third (1789-91). Especially during the second occupation period, most of the mosques in Belgrade were demolished, seven mosques were converted into churches and the mosque at Vidin Gate was converted into a synagogue. After the Turks recaptured the city in 1739, the mosques whose minarets had been demolished and converted into churches were returned to their original state. It is known that there was an intensive reconstruction activity in Belgrade during this period. During the third occupation of Belgrade by the Austrians (1789-

Türk-Rus Savaşı'nda (93 Harbi) işgal edilen câmilere konulmak üzere Rusya'dan sevk edilen çanlar (Y. Öztuna'dan)

Bells shipped from Russia to be placed in mosques occupied during the Russo-Turkish War (War of 93) (from Y. Öztuna)

açılmış, kemikleri *zafer nişanesi* olarak Viyana'ya götürülmüş; türbesi Cizvit tarikatına verilerek kiliseye çevrilmiş, iç duvarları istavroz ve aziz resimleriyle boyanmıştır.

Tarihimizde derin izler bırakan 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'ndan, câmilere de nasibini almıştır. Ukrayna, Kırım, Romanya, Moldova, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da kiliseye dönüştürülen eserler, Rus işgalindeki dönemlerde gerçekleşmiştir.

Bulgarlar; Balkan Savaşları sırasında, Trakya'yı işgal etmişler ve şehirlerde büyük tahribat meydana getirmişlerdir. Kavala'daki Tekke Câmii, İbrahim Paşa Câmii ve Halil Bey Câmii ile Gümülcine'deki Gâzi Evrenos Bey İmâreti ve Eski Câmi, İskeçe Eski Câmi, Serez Eski Câmi, Yenice Karasu'daki Mustafa Paşa Câmii ve Kırklar Tekkesi, Kırklareli Kapan Câmii ve Lüleburgaz Sokollu Câmii, minâreleri yıktırılarak Bulgar kilisesine dönüştürülmüştür.

1912'de Gümülcine'deki Eski Câmi'nin kiliseye çevrilmesi sırasında, minâre şerefeye kadar yıktırılmış ve câminin batı tarafındaki kitâbe parçalanmıştır. Hazîrede bulunan Sultan IV. Murat'ın

1791), the tomb of Damat Ali Pasha, who was martyred in the battles of Petrovaradin, was destroyed, his sarcophagus was opened, his bones were taken to Vienna as a token of victory; his tomb was given to the Jesuit order and turned into a church, and the interior walls were painted with images of the cross and saints.

The 1877-78 Ottoman-Russian war, which left deep traces in our history, also had its share of mosques. During the Russian occupation lots of buildings were converted into churches in Ukraine, Crimea, Romania, Moldova, Bulgaria, Armenia, Georgia, Azerbaijan and Eastern Anatolia.

Bulgarians invaded Thrace during the Balkan Wars and caused great destruction in the cities. Tekke Mosque, İbrahim Pasha Mosque and Halil Bey Mosque in Kavala, Gâzi Evrenos Bey İmâreti and Old Mosque in Komotini, İskeçe Old Mosque, Serres Old Mosque, Mustafa Pasha Mosque and Kırklar Dervish Lodge in Yenice Karasu, Kırklareli Kapan Mosque and Lüleburgaz Sokollu Mosque were converted into Bulgarian churches by demolishing the minarets thereof.

In 1912, during the conversion of the Old Mosque in

torunu Şehzâde Mehmet'in türbesi yıktırılmış; mezarı kazılıp kemikleri toplanarak *zafer hâtırası* olarak Sofya'daki Bulgar Kralı Ferdinand'a gönderilmiştir. Balkanlar'daki en eski Türk eserlerinden olan Gâzi Evrenos Bey'in imâretindeki kitâbe de kazınarak okunmaz hâle getirilmiştir. Bulgarların bu dönüştürmeleri sadece Türk yapılarını kapsamamış; bazı Rum kiliseleri de Bulgar kilisesine bağlanmıştır. Rodop bölgesi başta olmak üzere orta Bulgaristan'daki Müslüman köylerinde halka din değiştirmeleri için baskı yapılmış, Müslümanların isimlerinin değiştirilerek Bulgarca isim konulmuştur. 110 köyün câmisi tahrip edilerek kiliseye çevrilmiş ve bu köylere Bulgar papaz gönderilmiştir.

Macaristan'da Türk hâkimiyeti, 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyıl başlarında son bulmuştur. Bu dönem, Macaristan'da Cizvit tarikatının faal olduğu dönemdir. Türklerin çekilmesiyle birlikte geride kalan mimarî eserlerin büyük bir kısmı, Avusturyalılar tarafından Cizvit tarikatına tahsis edilmiştir. Muhasara sırasında câmilere bir kısmı tüümüyle yok olmuş, bir kısmı da zarar görüp harap hâle gelmiştir. Budin'deki Kapuçin Kilisesi, Toygun Paşa Câmii'nin kalıntılarıyla; Aziz Katalin Kilisesi ise Mustafa Paşa Câmii'nin beden duvarları üzerine inşâ edilmiştir. Aynı şekilde Peçuy'daki Aguston Kilisesi de Tabakhâne Câmii'nin duvar bakiyesi üzerine yapılmıştır. Bu eserlerde eski câmilere ait izler mevcuttur. Solnok'taki Kale Kilisesi de eski Türk eserlerine ait malzemeler kullanılarak inşâ edilmiştir (Tablo 2).

Avusturyalılar döneminde kiliseye çevrilen Gül Baba Türbesi ile İdris Baba Türbesi, Macar devleti tarafından onararak aslî hâline döndürülmüştür. Yakovalı Hasan Paşa Câmii onararak müzeye çevrilmiştir. Macar devletinin son yıllarda yaptığı onarımlarla Türk eserleri büyük oranda aslî hâline döndürülmektedir.

Macaristan, Hırvatistan ve Sırbistan'da, Avusturyalılar tarafından kiliseye çevrilen câmilere mimarî özelliklerinin tümüyle değiştirildiği görülmektedir. Türk mimarisinin ana unsuru olan kubbenin görülmemesi amacıyla ya kubbelerin üstüne ahşaptan dilimli üst örtü yapılarak formu

Komotini into a church, the minaret was demolished up to the balcony and the epitaph on the west side of the mosque was destroyed. The tomb of Prince Mehmet, the grandson of Sultan Murat IV, was destroyed; his grave was dug up and his bones were collected and sent to the Bulgarian King Ferdinand in Sofia as a *souvenir of victory*. The epitaph on the imâret of Gâzi Evrenos Bey, one of the oldest Turkish monuments in the Balkans, was also scratched and rendered illegible. These conversions by the Bulgarians did not only include Turkish buildings; some Greek churches were also annexed to the Bulgarian church. In Muslim villages in central Bulgaria, especially in the Rhodope region, people were forced to change their religion and the names of Muslims were changed to Bulgarian names. The mosques in 110 villages were destroyed and turned into churches and Bulgarian priests were sent to these villages.

Turkish rule in Hungary ended in the late 17th and early 18th centuries. This was the period when the Jesuit order was active in Hungary. With the withdrawal of the Turks, the Austrians allocated a large part of the remaining architectural works to the Jesuit order. During the siege, some of the mosques were completely destroyed, while others were damaged and ruined. The Capuchin Church in Budin was built on the ruins of the Toygun Pasha Mosque, while the St. Katalin Church was built on the body walls of the Mustafa Pasha Mosque. Similarly, the Church of Aguston in Peçuy was built on the remains of the walls of the Tabakhâne Mosque. There are traces of the old mosques in these monuments. The Castle Church in Solnok was also built using materials from the old Turkish monuments (Table 2).

The Tomb of Gül Baba and the Tomb of İdris Baba, which had been turned into a church during the Austrian period, were restored by the Hungarian state and returned to their original state. Yakovalı Hasan Pasha Mosque was restored and turned into a museum. With the repairs carried out by the Hungarian state in recent years, Turkish artefacts have been largely restored to their original forms.

In Hungary, Croatia and Serbia, it is seen that the architectural features of the mosques converted into churches by the Austrians were completely changed.

değiştirilmiş ya da çatı yapılarak kubbe çatının içinde gizlenmiştir. Bu dönemde eklenen çan kuleleri de ana yapıyı ezen oranda büyük boyutlu olarak inşa edilmiştir. Sigetvar'daki Ali Paşa Câmii, Çaçak'taki Tur Ali Bey Câmii, Yakova'daki İbrahim Paşa Câmii, Peçuy'daki Gâzi Kasım Paşa Câmii ile Yakovalı Hasan Paşa Câmii bu şekilde Avusturyalılar döneminde minâresi yıkrılmış, çan kulesi eklenmiş ve kubbesi gizlenmiş câmiler olarak Barok üslûpta Katolik kiliselerine dönüştürülmüş örneklerdir (Tablo 3).

Rusların yaptığı dönüştürmelerde de Avusturyalıların yaptığı gibi câminin temel mimarî özellikleri yok edilmiştir. Bender, Özü, Kili ve Revan'daki câmilerde yapılan müdahaleler sonucunda Türk mimarisine ait tüm unsurların kaldırıldığı ya da gizlendiği görülmektedir (Tablo 4).

Kiliseye çevrilen Türk yapılarının, Yunanistan'da yoğunlaştığı görülmektedir. İlk olarak Mora Yarımadası'nda Venediklilerin geçici işgal döneminde Katolik kilisesine dönüştürülen câmiler, Türk döneminin son bulmasıyla birlikte Ortodoks kilisesine dönüştürülmüştür.

1923'teki nüfus mübâdelesini sonucunda 500.000 Müslüman Yunanistan'dan Anadolu'ya göç etmiştir. Buna karşılık 1.200.000 Ortodoks da Anadolu'dan Yunanistan'a yerleştirilmiştir. Nüfusun bir anda artması sonucu Müslüman nüfus da kalmadığından Türklere ait dinî ve sivil yapılar mübâdillere tahsis edilmiştir. Mübâdele sonrasında da cemaati kalmayan câmilerden bazıları kiliseye çevrilmiş, bazıları da müze, depo, tiyatro gibi farklı amaçlarla kullanılmıştır. Avrethisar'daki Bayezid Baba Türbesi ile Yenice Vardar'daki Evrenosoğlu Ali Bey Türbesi mübâdeleden sonra kiliseye çevrilen türbelerdendir.

Yunanistan'da câmilerin yanı sıra tekkelerin ve türbelerin de kiliseye çevrildiği görülmektedir. Tekkeler, özellikle erken dönem Osmanlı târihinin önemli bir unsuru idi. Osmanlılar, fethedcekleri topraklara önce dervişleri gönderir ve bu dervişler tekkeler kurarlardı. Tekkeler, kültür, sanat, düşünce ve sosyal nizam bakımından şehir halkına örnek olurlardı. Din ve ırk ayrımı yapı-

In order to prevent the dome, which is the main element of Turkish Architecture, from being seen, either the form of the domes was changed by building a wooden sliced top cover over the domes or the dome was hidden inside by building a roof. The bell towers added during this period were also built in a large size that overwhelmed the main structure. The Ali Pasha Mosque in Sigetvar, Tur Ali Bey Mosque in Çaçak, Ibrahim Pasha Mosque in Yakova, Gâzi Kasım Pasha Mosque in Pecs and Hasan Pasha Mosque in Yakova are examples of mosques whose minarets were demolished, bell towers were added and the domes were hidden, and they were converted into Catholic churches in Baroque style during the Austrian period (Table 3).

In the transformations made by the Russians, the basic architectural features of the mosque were destroyed as the Austrians did. As a result of the interventions made in the mosques in Bender, Ochakiv, Kili and Yerevan, it is seen that all elements of Turkish architecture were removed or hidden (Table 4).

Turkish buildings converted into churches are concentrated in Greece. The mosques, which were first converted into Catholic churches during the temporary occupation period of the Venetians in the Peloponnese peninsula, were converted into Orthodox churches with the end of the Turkish period.

As a result of the population exchange in 1923, 500.000 Muslims migrated from Greece to Anatolia. In return, 1.200.000 Orthodox were settled in Greece from Anatolia. Since there was no more Muslim population as a result of the sudden increase in the population, religious and civil buildings belonging to the Turks were allocated to the immigrants. Some of the mosques that had no congregation after the exchange were converted into churches, while others were used for different purposes such as museums, warehouses and theatres. Bayezid Baba Tomb in Avrethisar and Evrenosoğlu Ali Bey Tomb in Yenice Vardar are among the tombs converted into churches after the exchange.

In Greece, besides mosques, dervish lodges and tombs were also converted into churches. Dervish lodges were a particularly important element of ear-

madan, tekkelerde misafirlerin üç gün kabul edildiği bilinmektedir. Dervişlerin çalışkan, mütevazı ve misafirperver olmaları, tekkenin çevresindeki halk tarafından sevilmesine ve benimsenmesine sebep olmuştur. Bu dervişleri Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri* olarak tanımlamaktadır. Balkanlar'da İslâm'ın ve Türklüğün yayılmasında öncü rolü hep tekkeler üstlenmiştir. Yüzyıllarca din ayrımı yapılmadan İslâm hoşgörüsünü yansıtan bu tekkeler, Hristiyan halkın saygısını kazanmakla kalmamış, onların da ziyaret ettiği mekânlar hâline gelmiştir. 1923'teki mübâdeleden sonra Müslüman cemaatin yok olmasıyla birlikte Hristiyan halk tarafından kutsal kabul edilen tekkeler de kiliseleştirilmiştir. Dedeağaç'daki Nefes Baba Tekkesi, Dırama'daki Bektâşî Tekkesi, Gümülcine'deki Hıdır Baba Tekkesi, İskeçe'deki Kütüklü Baba Tekkesi, Midilli'deki Sarı Baba Tekkesi, Kavala'daki Bektâşî Tekkeleri ve Yenişehir'deki Durbalı Sultan Tekkesi; Yunanistan'da kiliseye çevrilen Bektâşî tekkeleridir. Bu tekkelerin hepsinin, Hristiyan inancında tedavi etme özelliği bulunan, şifa verici bir Aziz olan *Agios Georgios* adıyla kiliseye çevrilmesinin, ayrıca incelenmesi gereken bir konu olduğunu düşünüyoruz.

"Câmi"yi simgeleyen en önemli alametler mihrap, minber ve minâresinin bulunmasıdır. İncelediğimiz yapıların çoğunda, bu üç simgenin yok edildiğini gördük. Kible duvarının ortasına yapılan mihraplar ya apsis eklenerek ya da duvarda boşluk açılmak suretiyle yok edilmiştir. Ortodoks kiliselerine dönüştürülen câmilerde (Midilli, Navarin, Anabolu ve Narda'daki gibi) mihrabın muhafaza edilerek ikonostasis eklendiği örnekler de görülmektedir.

Kiliseye çevrilen câmilerdeki en önemli simgelerinden olan minârelerin çoğu bilinçli olarak yıktırılmış bir kısmı da yıldırım düşmesi ya da deprem gibi doğal sebeplerle yok olmuştur. Kavala'daki İbrahim Paşa Câmii, Ahıska'daki Ahmediye Câmii, Kandiye'deki Vezir Câmii, Dırama'daki Mahmut Paşa Câmii ile Sakız Eski Câmii'nin minâreleri kâidesine kadar yıktırılmış; minâre kâidesinin üzerine çan kulesi inşa edil-

ly Ottoman history. The Ottomans would first send dervishes to the lands they would conquer and these dervishes would establish lodges. Dervish lodges would set an example for the people of the city in terms of culture, art, thought and social order. It is known that guests were accepted in dervish lodges for three days irrespective of their faith or race. The fact that the dervishes were hardworking, humble and hospitable caused the lodges to be loved and adopted by the people around them. Ömer Lütfi Barkan defines these dervishes as *Colonizing Turkish Dervishes*. Dervishes have always played a leading role in the spread of Islam and Turkishness in the Balkans. Reflecting the tolerance of Islam for centuries without discrimination of religion, these dervish lodges not only gained the respect of the Christian population, but also became places frequently visited. After the exchange in 1923, with the disappearance of the Muslim community, the dervish lodges, which were considered sacred by the Christian people, also became churches. Nefes Baba Dervish Lodge in Alexandroupoli, Bektâşî Dervish Lodge in Drama, Hıdır Baba Dervish Lodge in Komotini, Kütüklü Baba Dervish Lodge in Xanthi, Sarı Baba Dervish Lodge in Lesvos, Bektâşî Dervish Lodges in Kavala and Durbalı Sultan Dervish Lodge in Yenişehir are the Bektâşî lodges in Greece that were converted into churches. We think that the fact that all of these dervish lodges were converted into churches under the name of *Agios Georgios*, a healing saint with healing properties in the Christian faith, is an issue that needs to be examined separately.

The most important signs symbolizing a "mosque" are the mihrab, minbar and minaret. In most of the buildings we examined, these three symbols were destroyed. The mihrabs built in the center of the qibla wall were destroyed either by adding an apse or by opening a gap in the wall. In the mosques that were converted into Orthodox churches (as in Lesvos, Navarin, Nafplio and Narda), there are also examples where the mihrab was preserved and an ikonostasis was added.

Most of the minarets, which were the most important symbols of the mosques converted into churches, were deliberately demolished and some of

miştir. Peçuy'daki Yakovalı Hasan Paşa Câmii'nde ise sadece minârenin petek kısmı sökülmüş, üstüne çan takılmıştır. Valide Sultan Câmii Minâresi ile günümüze ulaşmamış Livadiye'deki Tabakhâne Câmii'nin minâreleri de yıktırılmadan çan kulesine dönüştürülmüştür (Tablo 5-6). Kiliseye çevrilen Türk eserlerinin çoğuna, yeni çan kulesi inşa edildiği görülmektedir. Nadir de olsa bazı câmilerde çan kulesi ve minâre bir arada görülmektedir.

Budin, Peçuy, Sigetvar, Yakova ve Çaçak'ta Avusturyalılar tarafından Katolik kilisesine dönüştürülen Türk eserlerinin çoğunda, esas mekânın önüne tüm cepheyi kapatacak şekilde çan kulesi eklendiği görülmektedir. Ortodoks kilisesi olmasına rağmen Dırma Yıldırım Câmii'nde de durum aynıdır.

Avrethisar'daki Bayezid Baba Türbesi, Navarin'deki Sultan Ahmet Câmii, Arhos'taki Beşir Ağa Câmii, Kalami'deki câmi, Yerapetra'daki Ankebut Ahmet Paşa Câmii ve Midilli'deki Süleyman Paşa Câmii'nde ise çan kulesi inşa edilmemiş, sadece çan takılmakta yetinilmiştir.

Anabolu'daki Sultan Ahmet Câmii ve İç Kale Câmii, Arhos'taki Beşir Ağa Câmii, Navarin'deki Sultan Ahmet Câmii, Kandiye'deki Defterdar Ahmet Paşa Câmii ile Sigetvar'daki Kânûnî Sultan Süleyman Câmilerinin minâreleri yıktırılmış, sadece kâidesi günümüze ulaşmıştır.

Klasik dönem Osmanlı câmileri genellikle kubbe kasnağındaki pencereler ve cephelerdeki iki-üç sıralı pencerelerle aydınlatılan ferah bir iç mekâna sahiptir. Buna karşılık, kiliselerin iç mekânları da loş ve karanlıktır. Kiliseye dönüştürülen yapılarda loş ve karanlık bir iç mekân elde etmek amacıyla pencereler ya çok küçültülmüş ya da tümüyle kapatılmıştır.

1976'da Sigetvar'daki Ali Paşa Câmii'ni (Aziz Rokuş Kilisesi) inceleyen Ekrem Hakkı Ayverdi, pencereleri kapatılıp karanlık hâle getirilen eser için şöyle demektedir: "...pencerelerin iki sırasının tamâmen örüldüğü görülmektedir, Osmanlı mimarîsinin, Osmanlı mimarî târîhçisinin havsalasının alma-yacağı bir tutum... Anlaşılan kilise, aydınlıktan, Al-

them were destroyed by natural causes such as lightning strikes or earthquakes. The minarets of the Ibrahim Pasha Mosque in Kavala, the Ahmadiye Mosque in Meskhetia, the Vizier Mosque in Heraklion, the Mahmut Pasha Mosque in Drama and the Old Mosque in Chios were demolished down to their bases, and a bell tower was built over the minaret bases. In the Yakovalı Hasan Pasha Mosque in Pecs, only the honeycomb part of the minaret was dismantled and a bell was installed on top. The minaret of the Valide Sultan Mosque and the minarets of the extant Tabakhâne Mosque in Livadiye were also converted into bell towers without being demolished (Table 5-6). It is observed that new bell towers were built in most of the Turkish monuments that were converted into churches. Although rare, bell towers and minarets are seen together in some mosques.

In most of the Turkish monuments converted into Catholic churches by the Austrians in Buda, Pécs, Sigetvar, Djakoov and Cacak, a bell tower was added in front of the main space, covering the entire facade. Though being an Orthodox church, the same is the case with the Yıldırım Mosque in Drama.

The Bayezid Baba Tomb in Kilkis, the Sultan Ahmet Mosque in Pylos, the Beşir Ağa Mosque in Arhos, the mosque in Kalami, the Ankebut Ahmet Pasha Mosque in Ierapetra and the Süleyman Pasha Mosque in Lesvos did not have a bell tower built, only a bell was installed.

The minarets of the Sultan Ahmet Mosque and İç Kale Mosque in Nafplio, Beşir Ağa Mosque in Arhos, Sultan Ahmet Mosque in Pylos, Defterdar Ahmet Pasha Mosque in Heraklion and Kânûnî Sultan Süleyman Mosque in Sigetvar were demolished and only the bases have survived.

Classical Ottoman mosques generally have spacious interiors illuminated by windows in the dome vault and two or three rows of windows on the facades. In contrast, the interiors of churches are dim and dark. In buildings that were converted into churches, windows were either minimized or completely closed in order to achieve a dim and dark interior.

Ekrem Hakkı Ayverdi, who examined the Ali Pasha Mosque (St. Rokuş Church) in Sigetvar in 1976, says

lah'ın insanlara verdiği en büyük dünyâ nimetlerinden biri olan güneş nûrundan ürkmektedir. Biz, Bizans kiliselerinden câmie tahvil ettiklerimize alt sıra pencere açabilirsek açıyoruz, açmışızdır da; burada ise kapatılıyor. Bir medeniyet ve kültür, bir zihniyet tecellisi..." (Ayverdi 2000: 1:242)

Kiliseye dönüştürme sırasındaki onarımlarda cephelerdeki pencereler çoğunlukla kapatılmış, kubbe kasnağındaki pencereden gelen ışık yeterli görülmüştür. Onarımlarda pencerelerin açıklık oranları da değiştirilmiş ve Türk mimarisinde olmayan detaylar eklenerek yapıların mimarî karakteri değiştirilmiştir. Buna en güzel örnek, Sofya'daki Mimar Sinan'ın eseri olan Sofu Mehmet Paşa Câmii'dir. Pencerelerinin bazıları kapıya çevrilmiş, mihrap yok edilerek apsis eklenmiş, köşelerine yapıyla orantısız kuleler eklenmiş ve kubbe kasnağına sütunceler eklenerek câmi tanınmaz hâle getirilmiştir.

Eski fotoğraflarından aslî hallerini kısmen de olsa bildiğimiz Selânik Eski Câmi, Serez'deki Mehmet Paşa Câmii, Sofya'daki Mehmet Paşa Câmii ve Kavala'daki Ali bin Aguş Câmii'ndeki gibi aşama aşama Türk mimarisine ait izler yok edilerek eserler tanınmaz hâle getirilmiştir. Bu dönüşüm sadece dış cephelerle sınırlı kalmamış; özellikle kubbeli câmilerde iç mekân duvarları ve kubbe yüzeyleri tümüyle Hristiyanlıkla ilgili figürlerle boyanarak dönüştürülmüştür. Kible yönünden başka eski câmiden hiçbir iz kalmamış kiliseler de bulunmaktadır.

Anadolu Çarşı Câmii, İbrail Çarşı Câmii, Sakız Adası Eski Câmii, Sigetvar Ali Paşa Câmii ve Kânûnî Sultan Süleyman Câmii ile Midilli Süleyman Paşa Câmii, İsmail'deki Mehmed Ağa Câmii ve Midilli Vigla Câmii'nin son cemaat mahalleri kapatılarak iç mekânlarının genişletildiği görülmektedir.

Kitâbeler; eski eserlerin inşâ târihi, bânîsi ve onarımlarıyla ilgili temel bilgi kaynağı olması sebebiyle önemlidir. Osmanlı eserlerinde yapım – onarım kitâbeleri genellikle bulunmaktadır. Ancak kiliseye çevrilen yapılarda kitâbelerin bilinçli olarak yok edildiğini görmekteyiz. Gümülci-ne'deki Gâzi Evrenos Bey İmâreti'nin kitâbesi

the following about the work whose windows were covered and made dark: "...It can be seen that two rows of windows have been completely covered, an attitude that Ottoman Architecture and the Ottoman History of Architecture cannot comprehend... Apparently, the church is afraid of light, of the sunlight, one of the greatest blessings of Allah, which is one of the greatest blessings of the world. We, in the Byzantine churches that we converted into mosques, open windows if we can, and we have done so; here they are closed. A manifestation of civilization and culture, a mentality..." (Ayverdi, 2000: 1/242)

In the repairs during the conversion into churches, the windows on the facades were mostly closed and the light from the window in the dome pulley was deemed sufficient. In the repairs, the opening ratios of the windows were also changed and the architectural character of the buildings was altered by adding details not found in Turkish architecture. The best example of this is the Sofu Mehmet Pasha Mosque in Sofia, the work of Mimar Sinan. Some of its windows were turned into doors, the apse was added by destroying the mihrab, towers disproportionate to the building were added to its corners and columns were added to the dome pulley, making the mosque unrecognizable.

Gradually, traces of Turkish architecture were destroyed and the works were rendered unrecognizable, as in the Old Mosque in Thessaloniki, the Mehmet Pasha Mosque in Serres, the Mehmet Pasha Mosque in Sofia, and the Ali bin Agush Mosque in Kavala, whose original state we know partially from old photographs. This transformation was not limited to the exterior facades; especially in domed mosques, the interior walls and dome surfaces were completely transformed by painting them with figures related to Christianity. Apart from the direction of the qibla, there are also churches where no trace of the old mosque remains.

It is seen that the last congregation spaces of the Anadolu Çarşı Mosque, Braila Çarşı Mosque, Chios Island Old Mosque, Sigetvar Ali Paşa Mosque and Kânûnî Sultan Süleyman Mosque, Lesvos Süleyman Paşa Mosque, Mehmed Ağa Mosque in Ismail and Lesvos Vigla Mosque were closed and their interior spaces were expanded.

1912'de Bulgar işgalinde önce kazınarak okunmaz hâle getirilmiş, sonra da yerinden sökülüp Bulgarca *Aziz Kral Boris'in Kilisesi* yazılı bir kitâbe konulmuştur.

Sofya'da Mimar Sinan'ın eseri olan Mehmet Paşa Câmii'nin kitâbesi de kiliseye dönüştürme sırasında sökülmüş ve müzeye kaldırılmıştır. Aynı şekilde Harmanlı'daki Hızır Baba Türbesi'nin kitâbesi de yerinden sökülmüş ve parçalanarak yok edilmiştir. Kavala'da 16. yüzyılda Kânûnî Sultan Süleyman'ın veziri İbrahim Paşa tarafından yaptırılan büyük bir külliye günümüze yalnızca câmi ulaşmıştır. Kiliseye çevrilen İbrahim Paşa Câmii'nde asılı 1945 tarihli onarım levhasında, câminin aslında eski Aziz Apostol Kilisesi olduğu iddia edilerek kiliseye çevrildiği belirtilmektedir. Tartışılmayacak kadar açık bir şekilde Türk yapısı olduğu bilinen bu câmi, uydurma bir hikâyeye kiliseye çevrilmiştir. Câminin batısına İncil'de bahsedilen Aziz Pavlus'un (sahilden epeyce yüksek bir yerde olmasına rağmen) Kavala'ya ayak bastığı yer iddiasıyla tıpkı Karaferye Namazgâhı'nda olduğu gibi bir altar eklenmiştir. Gümülcine'nin Taşlık köyündeki Agios Georgios Kilisesi'ne dönüştürülen Hızır Baba Tekkesi'nin giriş kapısının üstünde de târih yazılı kitâbe taşı ve çarkifelek motifi bulunmaktaydı. 2008 yılında yapılan onarımda cephe tümüyle sıvanmak suretiyle bu kitâbe görünmez hâle getirilmiş ve "*Rodop Petrota Agios Georgios Kültür Derneği Kuruluş yılı 2008*" yazılı mermer bir levha asılmıştır.

Macaristan'daki Türk eserlerine yapılan onarımlarda da kitâbe konulduğu görülmektedir. Yunanistan'dakilerin aksine bu kitâbelerde; eserin eski adı, bânîsi, yapım târihi ve onarım târihini içeren açıklayıcı bilgiler bulunmaktadır.

Osmanlı mimarisinde, kubbelerin ya da minâre külâhlarının tepesine kesme taştan veya pirinç, bakır gibi metal malzemeden alem yerleştirilmesi yaygındır. "Lâle", "hilâl" ve "Allah" kelimelerinin ebced hesabındaki karşılığı 66'dır. Bu sebeple Osmanlı mimarisinde süsleme unsuru olarak hilâl ve lâle formu çokça kullanılmıştır. Allah lafzının karşılığı olarak alemler de gökyüzüne

Epitaphs are important because they are the main source of information about the construction date, the founder and the repairs of the buildings. Ottoman monuments usually have construction-repair epitaphs. However, we see that the epitaphs were deliberately destroyed in the buildings that were converted into churches. During the Bulgarian occupation in 1912, the epitaph of Gâzi Evrenos Bey Imaret in Komotini was first scratched and rendered illegible, and then removed and replaced with an epitaph written in Bulgarian on the Church of St. King Boris.

The epitaph of the Mehmet Pasha Mosque in Sofia, the work of Mimar Sinan, was also removed during the conversion into a church and taken to a museum. Likewise, the epitaph of the Hızır Baba Tomb in Harmanlı was also removed and destroyed. In Kavala, only the mosque has survived to the present day from a large complex built by İbrahim Pasha, the vizier of Süleyman the Magnificent in the 16th century. The repair plaque dated 1945 hanging on the İbrahim Pasha Mosque, which was converted into a church, states that the mosque was converted into a church, claiming that it was actually the old St. Apostol Church. This mosque, which is indisputably a Turkish structure, was converted into a church with a fabricated story. An altar was added to the west of the mosque, just like in the Karaferye Namazgâh, claiming to be the place where St. Paul, mentioned in the Bible, set foot in Kavala (although it is quite high from the coast). The entrance door of the Hızır Baba Dervish Lodge, which was converted into the Church of Agios Georgios in the Taşlık Village of Komotini, also had an epitaph inscribed with a date and a passionflower motif. In the 2008 renovation, this epitaph was rendered invisible by plastering the entire facade and a marble plaque with the inscription "*Establishment year 2008 of the Cultural Association of Agios Georgios of Rodopi Petrota*" was hung.

It is observed that inscriptions were also placed on the repairs made to Turkish monuments in Hungary. Unlike those in Greece, these epitaphs contain descriptive information about the old name of the work, the owner, the date of construction and the date of repair.

bakan hilâl ya da lâle formunda yapılmıştır. Kili-seye çevrilen câmilerde alemlerin de yok edildiğini görmekteyiz. Yeni konulan alemler çoğunlukla haç formundadır. Gâzi Kasım Paşa Câmii, Tekke Kilisesi, Özü'deki Câmi ile Kethüdâ Hamza Bey Câmii minâresindeki alemlerde ise hilâlin üstüne haç konularak siyasî gönderme yapıldığı görülmektedir.

Sigetvar'daki Ali Paşa Câmii, Budin'deki Gül Baba Türbesi, İsmail'deki Mehmed Ağa Câmii, Özü'deki câmi ve Çaçak'taki Tur Ali Bey Câmii'nde kubbenin tepesine işlevi olmayan sahte aydınlık feneri eklendiği görülmektedir. Bu fenerlerin tek amacı eserin dış görünüşünü değiştirip kilise olduğunu hissettirmektir.

Firzovik, Uzuncaova, Bansko ve Teteven'deki Saat kuleleri, yanlarındaki kiliselerin çan kuleleri olarak dönüştürülmüş Türk mimarî eserleridir (Tablo 7).

Yunanistan'da Dimetoka Kalesi yanındaki Kurtarıcı İsa Kilisesi'nin çan kulesi, kalenin sur duvarının üzerine inşa edilmiştir. Benzer şekilde Karababa Kalesi'nin sur duvarları üzerinde de İlyas Peygamber Kilisesi'nin çan kulesi bulunmaktadır. Bu iki çan kulesi, Türk eserlerine eklenen dinî unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır .

In Ottoman architecture, it is common to place cut stone or metal ornaments such as brass and copper on the top of domes or minaret cones. The words "tulip", "crescent" and "Allah" have an equivalent of 66 in the *abjad* system. For this reason, the crescent and tulip form was widely used as an element of ornamentation in Ottoman architecture. As a counterpart to the word "Allah", these symbols were also made in the form of crescent or tulip facing the sky. We see that these symbols were also destroyed in the mosques that were converted into churches. The newly placed symbols are mostly in the form of a cross. In the symbols of Gâzi Kasım Paşa Mosque, Tekke Church, the mosque in Özü and the minaret of Kethüda Hamza Bey Mosque, political references are made by placing a cross on the crescent.

In the Ali Pasha Mosque in Szigetvar, the Gül Baba Tomb in Buda, the Mehmed Aga Mosque in Ismail, the mosque in Özü and the Tur Ali Bey Mosque in Çaçak, it can be seen that false light lanterns were added to the top of the dome that had no function. The only purpose of these lanterns is to change the external appearance of the monument and make it look like a church.

Clock towers in Firzovik, Uzuncaova, Bansko and Teteven are Turkish architectural works that were converted as bell towers of the churches next to them (Table 7).

The bell tower of the Church of Christ the Savior near Dimetoka Castle in Greece was built on the fortification wall of the castle. Similarly, there is the bell tower of the Church of Elijah the Prophet on the fortification walls of Karababa Castle. These two bell towers appear as religious elements added to Turkish monuments..

TABLO 1 - Table 1

Ülkelere ve yapı türlerine göre kiliseye çevrilen Türk eserleri
Turkish monuments converted into churches by country and building type

No	Ülke - Yapı Türü <i>Country - Type of Monument</i>	câmi, mescit <i>mosque, masjid</i>	çeşme, sarnıç <i>fountain, cistern</i>	hamam <i>Turkish bath</i>	imâret <i>imaret</i>	kervansaray <i>caravanserai</i>	kale, kule <i>fortress, tower</i>	medrese, mektep <i>madrassa, school</i>	minâre <i>minaret</i>	namazgâh <i>open prayer space</i>	saat kulesi <i>clock tower</i>	tekke, türbe <i>derwish lodge, tomb</i>	toplam <i>total</i>
1	Arnavutluk <i>Albania</i>	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1
2	Azerbaycan <i>Azerbaijan</i>	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1
3	Bosna Hersek <i>Bosnia & Herzegovina</i>	3	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	3
4	Bulgaristan <i>Bulgaria</i>	124	9	---	---	---	---	1	---	---	3	7	144
5	Cezâyir <i>Algeria</i>	3	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	3
6	Ermenistan <i>Armenia</i>	2	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	2
7	Güney Kıbrıs <i>Southern Cyprus</i>	---	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1
8	Gürcistan <i>Georgia</i>	7	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	7
9	Hırvatistan <i>Croatia</i>	9	---	---	---	---	1	---	---	---	---	---	10
10	Karadağ <i>Montenegro</i>	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1
11	Kosova <i>Kosovo</i>	1	---	---	---	---	---	---	---	---	1	---	2
12	K. Makedonya <i>N. Macedonia</i>	3	---	---	---	---	---	---	---	---	2	2	7
13	Macaristan <i>Hungary</i>	24	1	1	---	---	---	1	---	---	---	7	34
14	Moldova <i>Moldova</i>	5	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	5
15	Romanya <i>Romania</i>	9	29	---	---	---	---	---	---	---	---	---	38
16	Sırbistan <i>Serbia</i>	15	---	---	---	1	---	---	---	---	---	2	18
17	Türkiye <i>Türkiye</i>	5	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	5
18	Ukrayna <i>Ukraine</i>	16	---	---	---	---	---	---	1	---	---	1	18
19	Yunanistan <i>Greece</i>	116	1	---	1	---	2	---	6	2	1	22	151
	Toplam <i>Total</i>	345	41	1	1	1	3	2	7	2	7	41	451

TABLO 2 - Table 2

Harap hâldeki câmilerin duvarları veya malzemeleri kullanılarak inşâ edilen kiliseler
Churches built using the walls or materials of dilapidated mosques

Budin, Mustafa Paşa Câmii
Buda, Mustafa Pasha Mosque

Budin, Toygun Paşa Câmii
Buda, Toygun Pasha Mosque

Peçuy, Tabakhâne Câmii
Pécs, Tabakhane Mosque

Solnok, Hünkâr Câmii
Szolnok, Sultan Mosque

TABLO 3 - Table 3

Avusturyalılar tarafından Katolik kilisesine çevrilip kubbe formu değiştirilen
veya kubbesi çatı arasına gizlenen eserler

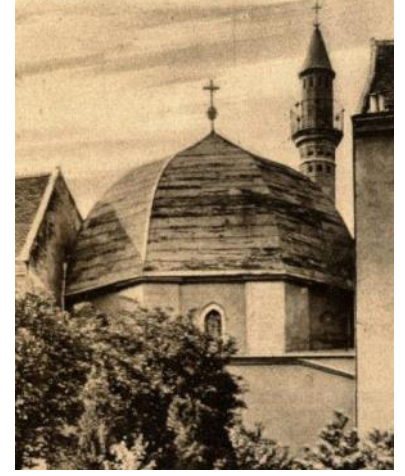
*Monuments that were converted into Catholic churches by the Austrians and
the dome form was changed or the dome was hidden in the roof*

Budin, Gül Baba Türbesi
Buda, Gül Baba Tomb

Çaçak, Tur Ali Bey Câmii
Cacak, Tur Ali Bey Mosque

Peçuy, Yakovalı Hasan Paşa Câmii
Pécs, Yakovalı Hasan Pasha Mosque

Peçuy, Gâzi Kasım Paşa Câmii
Pécs, Gazi Kasım Pasha Mosque

Sigetvar, Ali Paşa Câmii
Szigetvár, Ali Pasha Mosque

Yakova, İbrahim Paşa Câmii
Djakovo, İbrahim Pasha Mosque

TABLO 4 - Table 4

Rusların kiliseye çevirdikleri câmilerde yaptığı uygulamalar
Practices of the Russians in the mosques they converted into churches

Bender
Bender

Bender
Bender

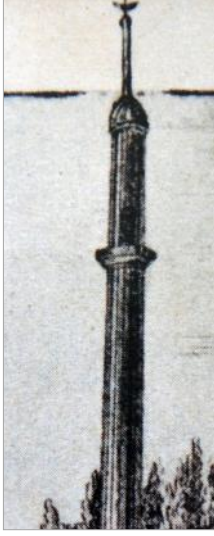
Kili
Kilia

Revan
Yerevan

TABLO 5 - Table 5

Çan kulesine dönüştürülen minâreler
Minarets turned into bell towers

Eğri
Eger

Eğriboz
Khalkis

Kamaniçe
Kamieniec Podolski

Koçan
Akrovounion

Keçe
Feodosia

Livadya
Livadeia

Narda
Arta

Peçuy
Pécs

TABLO 6 - Table 6

Minâre kâidesinin üzerine inşâ edilen çan kuleleri
Bell towers built on the minaret bases

Ahıska,
Ahmediye Câmii
*Akhaltsikhe,
Ahmediye Mosque*

Dırama,
Mahmut Paşa Câmii
*Drama,
Mahmut Pasha Mosque*

Dırama,
Bey Câmii
*Drama,
Bey Mosque*

Girit,
Vezir Câmii
*Kriti,
Vezir Mosque*

Kavala,
İbrâhim Paşa Câmii
*Kavala,
İbrahim Pasha Mosque*

Kavala,
Tekke Câmii
*Kavala
Tekke Mosque*

Koroni,
II. Beyazıt Minâresi
*Koroni,
Minaret of Beyazıt II*

Lüleburgaz, Sokollu
Mehmet Paşa Câmii
*Lüleburgaz, Sokollu
Mehmet Pasha Mosque*

Sakız,
Eski Câmii
*Chios,
Old Mosque*

Selânik,
Eski Câmii
*Thessaloniki,
Old Mosque*

Selânik,
İshakiye Câmii
*Thessaloniki,
Ishakiye Mosque*

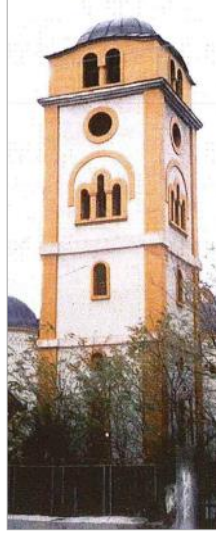
Serez,
Mehmet Paşa Câmii
*Serres,
Mehmet Pasha Mosque*

TABLO 7 - Table 7

Çan kulesine dönüştürülen yahut vaftiz edilip haç dikilen saat kuleleri
Clock towers converted into bell towers or baptized and crosses erected

Bansko
Bansko

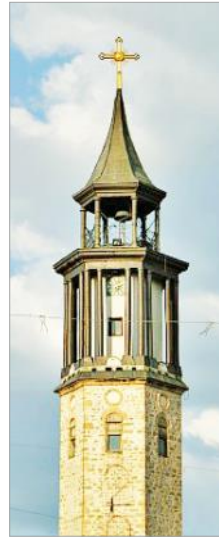
Firzovik
Ferizaj

İskeçe
Ksanthi

Manastır
Bitola

İştıp
Stip

Teteven
Teteven

Uzuncaova
Uzundzhovo

Sonuç

Conclusion

Târihî şehirlerin geçmişine baktığımızda dinî anıtsal yapıların aynı zamanda o devletin ya da şehrin simgesi hâline geldiğini görmekteyiz. Atina'daki Parthenon veya İstanbul'daki Ayasofya gibi anıtsal yapılar, târihin farklı dönemlerinde, hâkim olan siyasî otoritenin dinî inancına yönelik ibâdethâne vasfıyla kullanılmışlardır.

Balkan coğrafyasındaki târihî eserler, ister ibâdethâne olarak isterse başka amaçla kullanılsın, siyasî-dinî sembol olmaktan kurtulamamışlardır. Karaferye'deki Eminzâde Hacı Ahmet Ağa (Medrese) Câmii, geçtiğimiz yıllarda AB fonlarıyla onarılarak konferans salonu olarak kullanılmaya başlanmış, eserin yeni işleviyle hiç ilgisi olmasına rağmen mihrabı kapatılıp üzeri Aziz Pavlos'un büyükçe bir resmi ile kaplanmıştır. Macaristan Graboç'ta suyu hâlen akan Türk çeşmesi ikonalarla süslü olup, Dobruca'daki Osmanlı çeşmelerinin üzerinde haç bulunmaktadır¹. Eğriboz kuzeyindeki Skiathos Adası'nda harap hâldeki Kale Câmii'nin kubbesindeki haç ile Selânik'te Hortacı Süleyman Efendi Câmii'nin şadırvanındaki haç da bu durumun belirgin örnekleridir. Bu eserlerin hiçbiri kilise olmamasına rağmen Hristiyanlık âlâmetleriyle, hâkim olan siyasî gücü dolaylı da olsa simgelemektedir. Yüzyıllar boyunca alem ve sancaklarda kullanılan hilâl, Türk-İslâm kültürüyle o kadar özdeşleşmiş-

When we look at the history of historical cities, we see that religious monumental buildings have also become the symbol of that state or city. Monumental buildings such as the Parthenon in Athens or the Hagia Sophia in Istanbul were used as places of worship for the faiths of the dominant political authority in different periods of history.

Whether they are used as places of worship or for other purposes, historical monuments in the Balkan geography have not been able to avoid being political-religious symbols. The Eminzâde Hacı Ahmet Ağa (Madrasa) Mosque in Veria was repaired with EU funds in recent years and used as a conference hall, and although it had nothing to do with the new function of the monument, the mihrab was covered and screened with a large picture of St. Paul. The Turkish fountain in Graboc, Hungary, whose water still flows, is decorated with icons, while the Ottoman fountains in Dobrudja have a cross on them¹. The cross on the dome of the ruined Kale Mosque on the island of Skiathos, north of Evros, and the cross on the fountain of the Hortacı Süleyman Efendi Mosque in Thessaloniki are also clear examples of this fate. Although none of these monuments are churches, they symbolize the dominant political power with Christian signs, albeit indirectly. The crescent, which had been used on banners and standards for centuries, became so

1. Bkz. "Dobruca'da Haç Takılan Çeşmeler" başlığı
See the title "Fountains with Crosses in Dobrudja"

Edirne’de Bulgarlar tarafından kazınarak haç eklenmiş Osmanlı arması (2019)

Ottoman coat of arms with a cross carved by Bulgarians in Edirne (2019)

2. İstanbul’daki Bizans yapıları için bkz. Millingen vd. 1912 ve Yerasimos 2010

For Byzantine buildings in Istanbul, see Millingen et al. 1912 and Yerasimos 2010

3. Bkz. Köprülü 2004 ve Aydüz 2009

See Köprülü 2004 and Aydüz 2009

4. Macaristan’daki Türk mimarî eserleri aslına uygun bir şekilde onarılmakta ve sürekli bakımları yapılmaktadır.

Avusturyalılar döneminde Cizvit tarikatına tahsis edilip kiliseye çevrilen Gül Baba Türbesi, İdris Baba Türbesi, Yakovalı Hasan Paşa Câmii ve Kânûnî Sultan Süleyman Câmii’nde Avusturyalıların yaptıkları tahribatlar giderilip eserler onarılmıştır. Türbeler tekrar eski işlevine çevrilmiş, câmiler de müze yapılmıştır. Gâzi Kasım Paşa Câmii ile Ali Paşa Câmii hâlen kilisedir. Ayrıca yakın zamanda Estergon’daki Öziceli Hacı İbrahim Câmii ile Şikloş’taki Malkoç Bey Câmii de harap hâlden

tir ki Balkan Harbi esnasında Edirne’yi işgal eden Bulgarların ilk yaptıkları işlerden biri, mermer Osmanlı armasındaki hilâli kazıyarak haç eklemek olmuştur.

Milattan önce 5. yüzyılda inşa edilmiş bir Pagan mâbedi olan Atina’daki Partenon Tapınağı, Roma İmparatorluğu’nda Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte, 6. yüzyılda kiliseye çevrilmiştir. 1456’da Atina’da başlayan Türk döneminde minâre eklenerek câmiye çevrilmiş; Venedik kuşatması sırasında minâresi yıktırılmıştır.

İstanbul’daki Ayasofya, kilise olarak inşa edilmiş bir yapı olmasına rağmen İstanbul’un Türk döneminde mihrap, minber ve minâre eklenerek câmi olarak kullanılmıştır. Osmanlıların Rumeli’de inşa ettiği en ihtişamlı câmilerden birisi olan Macaristan’ın Peçuy şehrindeki Gâzi Kasım Paşa Câmii, Türklerin Peçuy’dan çekilmesiyle birlikte minâresi yıktırılarak kiliseye çevrilmiştir. Gâzi Kasım Paşa Câmii, günümüzde Peçuy’un en büyük kilisesidir.

Osmanlılar, fethettikleri şehirlerdeki fetih namazlarını çoğunlukla, câmiye çevirdikleri şehrin en büyük kilisesinde kılmışlardır. İstanbul’un

identified with Turkish-Islamic culture that one of the first things the Bulgarians did when they occupied Edirne during the Balkan War was to scrape it off the marble Ottoman coat of arms and add a cross instead.

The Parthenon Temple in Athens, a Pagan temple built in the 5th century BC, was converted into a church in the 6th century with the spread of Christianity in the Roman Empire. During the Turkish period that began in Athens in 1456, it was converted into a mosque with the addition of a minaret, but the minaret was destroyed during the Venetian siege.

Although the Hagia Sophia in Istanbul was built as a church, it was used as a mosque with the addition of a mihrab, minbar and minaret during the Turkish period. One of the most magnificent mosques built by the Ottomans in Rumelia, the Gâzi Kasım Pasha Mosque in Pecs, Hungary, was converted into a church after the Turks withdrew from Pecs by demolishing its minaret. Today, Gâzi Kasım Pasha Mosque is the largest church in Pecs.

The Ottomans performed the conquest prayers in the cities they conquered, mostly in the largest church of the city, which they converted into a mosque. After the

Selânik'te kubbesine haç dikilen Hortacı Süleyman Efendi Câmii şadırvanı (1928)

The fountain of the Hortacı Süleyman Efendi Mosque in Thessaloniki, where a cross was erected on its dome (1928)

kurtarılarak aslına uygun bir şekilde onarılıp Türk İslâm Eserleri müzeye dönüştürülmüştür. Yılmaz 2013b: 475-492

The Turkish architectural monuments in Hungary are being repaired in accordance with their originals and are constantly maintained. In Gül Baba Tomb, İdris Baba Tomb, Yakovalı Hasan Pasha Mosque and Kânûnî Sultan Süleyman Mosque, which were allocated to the Jesuit order and turned into churches during the Austrian period, the damages caused by the Austrians were eliminated and the works were repaired. The tombs were returned to their former function and the mosques were turned into museums. Gâzi Kasım Paşa Mosque and Ali Paşa Mosque are still churches. In addition, Öziceli Hacı İbrahim Mosque in Esztergom and Malkoç Bey Mosque in Siklos were recently saved from dilapidation, restored to their original form and turned into a museum of Turkish Islamic Art. Yılmaz 2013b: 475-492

fethinden sonra da Ayasofya başta olmak üzere pek çok Bizans kilisesi² câmîye çevrilmiştir. Bu çevirme sırasında yapıların zeminine halı döşenmiş, mihrap, minber ve minâre eklenmiştir. İslâm hoşgörüsü mimariye de yansımış; yapıların inşâ edildikleri dönemleri yansıtan kubbe şekli, kapı-pencere oranları, kemer biçimleri gibi temel özelliklerine müdahale edilmemiştir. İstanbul başta olmak üzere Balkan şehirlerinde câmîye çevrilen kiliseler bu sayede aslî mimarî özelliklerini yitirmeden, bakımlı ve sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Müzeye çevrilen Ayasofya ve Kariye örneğinde olduğu gibi binâlardaki Osmanlı dekorasyonlarının ortadan kaldırılmasıyla birlikte Bizans dönemine ait unsurlar büyük ölçüde ortaya çıkmıştır. Bu durum, Türklerin Bizans kültürünü kendi binâ kültürü içinde muhafaza ettiklerini göstermesi açısından son derece dikkat çekicidir. Ayrıca Osmanlıların eski medeniyetlere duyduğu saygının da önemli bir işaretidir³. Maa-lesef -Macarlar hariç⁴- aynı saygıyı Balkanlar'daki Türk eserlerine karşı görememekteyiz.

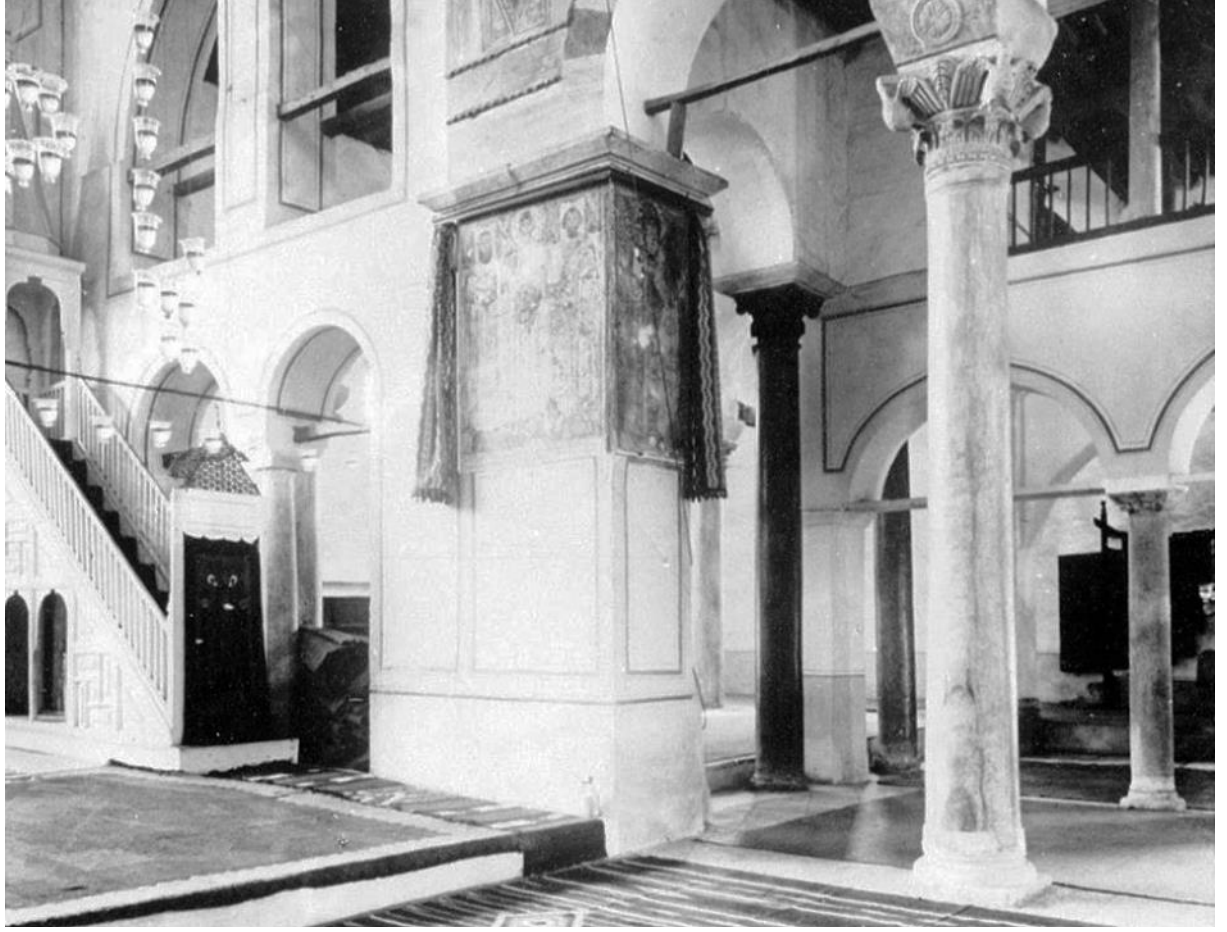
Evliyâ Çelebi, Budin'deki Süleyman Han Câmii'nin kiliseden çevrilişini ve câmideki süsle-

conquest of Istanbul, many Byzantine churches, especially Hagia Sophia, were converted into mosques². During this conversion, carpets were laid on the floors of the buildings and mihrabs, minbars and minarets were added. Islamic tolerance was also reflected in architecture; the basic features of the buildings reflecting the periods in which they were built, such as dome shape, door-window proportions, and arch forms, were not interfered with. In this way, the churches converted into mosques in Balkan cities, especially in Istanbul, have survived to the present day without losing their original architectural features, well-maintained and intact. As in the case of Hagia Sophia and Kariye, which were converted into museums, the Byzantine elements were largely revealed with the removal of Ottoman decorations in the buildings. This is remarkable in that it shows that the Turks preserved the Byzantine culture within their own building culture. It is also an important sign of the Ottomans' respect for ancient civilizations³. Unfortunately, *with the exception of the Hungarians*⁴, we cannot see the same respect for Turkish monuments in the Balkans.

Evliyâ Çelebi describes the conversion of the Süleyman Han Mosque in Budin from a church and the

Selânik Kâsîmiye
Câmîi'nde perdeyle
örtülen freskler
(1917'den önce)

*Frescoes covered with
curtains in the Kâsîmiye
Mosque in Thessaloniki
(before 1917)*

melerin korunduğunu şöyle anlatmaktadır:⁵ "Süleyman Han, fetihten sonra bu kilisenin içini küfür ve şirk pisliklerinden arındırıp Müslüman ibâdethânesi eder... bu câminin iki kapısı var, doğu taraftaki kapı üzerinde bir beyaz mermerden mermer ustası bir kanatlı ejderha tasviri eylemiş ki sanki canlıdır. Ağzını açıp dört ayaklarını gerip kuyruğunu kıvrıp durur. Bu ejderha önünde Hazret-i Hızır bir at üzerine binip elinde mızrağıyla ejdere bir süngü vurup ejderhayı at altına alıp çiğner şekilde bir çeşit yapmış ki sanki hâlen canlıdır. Hatta fetih sırasında Şeyhülislam Ebussuud Efendi "resim ve heykel haramdır, bu heykeli kırmak gerekir" dediklerinde Süleyman Han nezaket edip "kimse bu heykele bakmasın, Müslüman olanlar tanumasınlar" diye boynundan Keşmir şalını çıkarıp bu heykellerin üzerini örttürüp kırılmaktan kurtarır. Hâlâ ibret verici resim ve heykellerdir..."

Evliya Çelebi'nin anlattığı yapı, Aziz Matyas Kilisesi'dir. Kilisenin câmiye çevrilmesinden sonra içindeki ikonalar kaldırılmış, freskler alçı ile kap-

preservation of its ornaments as follows⁵: "After the conquest, Suleiman Khan cleansed inside of this church from the filth of blasphemy and polytheism and made it a Muslim place of worship... This mosque has two doors, and on the door on the east side, a white marble master has depicted a winged dragon, as if it were alive. It opens its mouth, stretches its four legs and curls its tail. In front of this dragon, Hazret-i Khidr (Hızır) rode on a horse and with his spear in his hand, he hit the dragon with a bayonet and trampled the dragon under the horse, as if it was still alive. In fact, during the conquest, when Sheikhulislam Ebussuud Efendi said 'painting and sculpture are haram, this statue must be broken', Suleiman Khan was kind enough to take off his Kashmiri shawl from his neck so that 'no one would look at this statue and Muslims would not recognize it' and had these statues covered and saved them from being broken. They are still exemplary paintings and statues..."

The building described by Evliya Çelebi is the Church of St. Matthias. After the church was converted into a mosque, the icons inside were removed, the

lanarak duvarlar İslâmî motifler ve âyetler ile süslenmiştir. Bu dönemde şapelin ve altarin bulunduğu bölüm bir duvar ile ayrılarak fresklere zarar vermeden kilisenin altar kısmı korunmuştur. Türklerin bu kiliseyi koruduklarını anlatan ve bu duvarla ilgili bir efsane de hâlen anlatılmaktadır. Bu efsaneye göre, Budin'in muhasarası sırasında câmiye isabet eden bir top atışı sonucunda kilisenin şapelinin gizleyen duvar yıkılmış ve yıkılan duvarın arkasından Türkler tarafından tahrip edilmeden korumaya alınmış olan Hz. Meryem heykeli ortaya çıkmıştır. Bu olayın ardından Budin düşmüş ve Türkler şehri terk etmiştir. Bu hikâye, kilisenin aslî hâlinin korunduğunun bir göstergesidir.

Selânik'teki Aziz Dimitrios Kilisesi, Osmanlı döneminde câmi olarak kullanılmıştır. Kurucusu Cezerî Kasım Paşa'ya atfen Kâsımiye Câmii olarak bilinen eser, aslında bazilika tipinde eski bir mâbettir. Kilisenin iç mekânındaki kâgir ayaklar fresklerle süslüdür. Câmi olduğu dönemde bu freskler tümüyle korunup üzeri perdeyle kapatılmıştır. 1917'deki büyük yangında tahrip olmuş, 1949'da onarılarak kilise olarak tekrar ibâdet açılmıştır. Osmanlı döneminde korunan freskler hâlen mevcuttur.

Rodos'un İtalyan işgal döneminde İtalyan Mimar Hermes Balducci, 1931-32'de adadaki Türk eserlerini incelemiş ve neşretmiştir. Adada Türklerin câmiye çevirdiği eski Latin kiliselerini de inceleyen Balducci'nin bu konudaki düşünceleri şöyledir⁶: *"Umumiyetle Türkler değiştirdikleri kiliselerde esaslı tadilat yapmamışlardır. Kiliseye bir minâre yanaştırmak, istenilen cihete bir mihrap inşâ etmek, duvarlardaki boyaları kalın sıva ile tekrar tekrar örtmekle iktifa etmişlerdir. Bu gibi değiştirmeye tipik misal olarak Santa Maria del Castello Kilisesi'ni gösteriyorum."*

Balducci'nin örnek verdiği Santa Maria del Castello Kilisesi, 1523'te Rodos'un fethinden sonra Enderun Câmii'ne dönüştürülmüştür. Bu dönüşürmede kiliseye mihrap, minber, minâre ve üç bölümlü bir revak ilâve edilmiştir. Adadaki İtalyan döneminde (1940-41) minâre yıkılmış, 1974'te de Rodos Metropolitliği'ne hibe edilmiş;

frescoes were covered with plaster and the walls were decorated with Islamic motifs and verses. During this period, the chapel and the altar were separated by a wall and the altar part of the church was preserved without damaging the frescoes. A legend about the Turks protecting this church and about this wall is still being told. According to this legend, during the siege of Buda, the wall hiding the chapel of the church collapsed as a result of a cannon shot hitting the mosque, and the statue of the Virgin Mary, which had been protected by the Turks without being destroyed, emerged from behind the collapsed wall. After this incident, Buda fell and the Turks left the city. This story is an indication that the church was preserved in its original state.

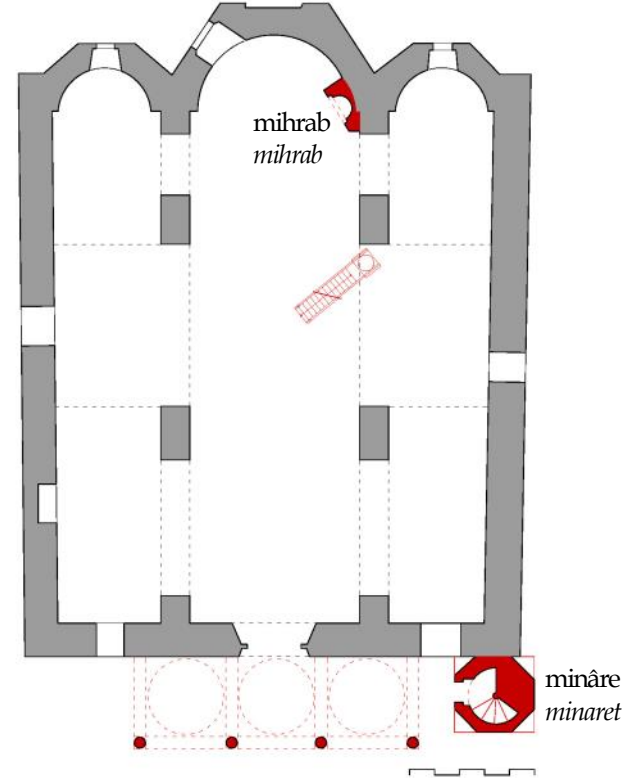
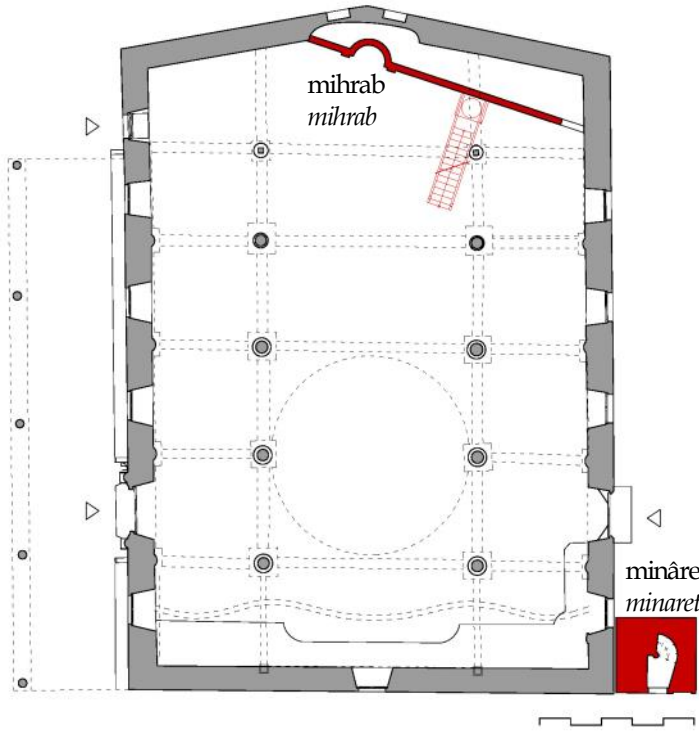
The Church of St. Dimitrios in Thessaloniki was used as a mosque during the Ottoman period. Known as Kâsımiye Mosque after its founder, Cezerî Kasım Pasha, it is actually an old basilica-type temple. The masonry pillars in the interior of the church are decorated with frescoes. When it was a mosque, these frescoes were completely preserved and covered with a curtain. It was destroyed in the great fire in 1917, repaired in 1949 and reopened for worship as a church. The frescoes preserved during the Ottoman period are still present.

During the Italian occupation period of Rhodes, Italian Architect Hermes Balducci examined and published the Turkish artefacts on the island in 1931-32. Balducci, who also examined the old Latin churches converted into mosques by the Turks on the island, has the following thoughts on this subject⁶: *"In general, the Turks did not make major renovations to the churches they replaced. They merely added a minaret to the church, built a mihrab in the desired direction, and repeatedly covered the paint on the walls with thick plaster. I cite the Church of Santa Maria del Castello as a typical example of such alterations."*

The Church of Santa Maria del Castello, which Balducci gives as an example, was converted into the Enderun Mosque after the conquest of Rhodes in 1523. In this conversion, a mihrab, minbar, minaret and a three-section portico were added to the church. During the Italian period on the island (1940-41), the minaret was demolished, and in 1974 it was donated to the Metro-

6. Balducci 1945: 63-65

çan kulesi
bell tower

Türklerin 16. ve 21. yy.larda câmiye çevirdiği iki kilise: Antalya Kaleiçi, Sultan Alaaddin Câmii / Panaya Kilisesi (Asır Proje Arşivi'nden) ve Rodos Enderun Câmii / Santa Maria del Castello Kilisesi planları (H. Balducci'den)

Two churches converted into mosques by the Turks in the 16th and 21st centuries: Antalya Kaleiçi, Sultan Alaaddin Mosque / Panaya Church (from Asır Proje Archive) and Rhodes Enderun Mosque / Santa Maria del Castello Church (from H. Balducci)

Türk döneminde eklentileri temizlendikten sonra müzeye çevrilmiştir⁷.

1923'teki nüfus mübadelesi sonrasında Yunistan'da çok sayıda câmi ve türbe, kiliseye çevrilmiştir. Aynı dönemde Anadolu'da da eski Rum kiliselerinin câmiye çevrilmesi söz konusudur. Antalya Kaleiçi'nde 1834'te inşa edilmiş eski bir Rum yapısı olan Panaya Kilisesi, mübadeleden sonra Rum cemaati kalmadığı için müzeye tahsis edilerek bir süre depo olarak kullanılmış ve 1958'de *Sultan Alaaddin* adıyla câmiye çevrilmiştir. Bu çevirme sırasında eklenen minâre, yapıdan ayrı olarak inşa edilmiştir. Mihrap da kible yönüne paralel olarak beden duvarlarına dokunmayacak biçimde apsisin önüne bir duvar parçası şeklinde yapılmıştır. Yapının kilise özelliklerini gösteren tüm süslemeleri ve avlusundaki çan kulesi de ilk hâli ile durmaktadır. Rodos ve Antalya'daki 16. ve 20. yüzyıllara ait bu iki örnek Türklerin câmiye çevirdikleri kiliselerde eserlerin mimarîlerini değiştirme yoluna gitmediğinin iki emsalidir. Bu dönüştürmelere ilişkin tüm Osmanlı coğrafyasını içeren kapsamlı bir çalışma

politanate of Rhodes; during the Turkish period, it was turned into a museum after its annexes were cleaned⁷.

After the population exchange in 1923, many mosques and tombs in Greece were converted into churches. During the same period, old Greek churches in Anatolia were also converted into mosques. Panaya Church, an old Greek structure built in 1834 in Antalya Kaleiçi, was allocated to the museum and used as a warehouse for a while since there was no Greek community left after the exchange and was converted into a mosque under the name *Sultan Alaaddin* in 1958. The minaret added during this conversion was built separately from the building. The *mihrab* was built parallel to the *qibla* direction in the form of a piece of wall in front of the apse so as not to touch the body walls. All the ornaments of the building showing the characteristics of a church and the bell tower in the courtyard remain in their original form. These two examples from the 16th and 20th centuries in Rhodes and Antalya are two examples of the Turks not changing the architecture of the churches they converted into mosques. We do not know how many church-

7. Bıçakçı 2003: 279-280

yapılmadığı için Türklerin kaç kiliseyi câmiye çevirdiklerini bilmiyoruz ancak genel yaklaşım tarzının mihrap, minber ve minâre eklemekten ileri gitmediği aşikârdır.

Slovakya ve Macaristan'daki Türk eserlerine ait hazırladığımız envanter listesinin sonuçlarına göre; Türklerin câmiye dönüştürdüğü kiliseler (42 adet) ile Türk döneminden sonra kiliseye çevrilen câmilere (65 adet) ait bir tabloya sahibiz. Buna göre dönüştürülen yapılara ait rakamlar şöyledir⁸:

es the Turks converted into mosques, as there has not been a comprehensive study on these conversions covering the entire Ottoman geography, but it is clear that the general approach did not go beyond adding a mihrab, minbar and minaret.

According to the results of the inventory list of Turkish monuments in Slovakia and Hungary, we have a table of churches converted into mosques by the Turks (42) and mosques converted into churches after the Turkish period (65). Accordingly, the numbers of the converted buildings are as follows⁸:

8. Yılmaz 2021: 27

Slovakya ve Macaristan'da câmiden kiliseye yahut kiliseden câmiye dönüştürülen eser adedleri <i>Number of buildings converted from mosques to churches or from churches to mosques in Slovakia and Hungary</i>					
	Macaristan <i>Hungary</i>		Slovakya <i>Slovakia</i>		Toplam <i>Total</i>
	Câmi <i>Mosque</i>	Mescid <i>Masjid</i>	Câmi <i>Mosque</i>	Mescid <i>Masjid</i>	
Osmanlı döneminde inşâ edilen câmi-mescid adedi <i>Number of mosques built during the Ottoman period</i>	202	133	10	2	347
Osmanlı döneminde câmiye çevrilen kilise adedi <i>Number of churches converted into mosques during the Ottoman period</i>	39	-	3	-	42
Osmanlı döneminden sonra kiliseye çevrilen câmi-mescid adedi <i>Number of mosques converted into churches after the Ottoman period</i>	39+21	2	3	-	65
Hâlen ayakta olan câmi-mescid adedi <i>Number of mosques still standing</i>	6	-	-	-	6
Günümüze ulaşmayan câmi-mescid adedi <i>Number of mosques that have not survived</i>	235	133	13	2	383

Yeni fethedilen yerlerdeki en büyük kilisenin *kılıç hakkı* olarak câmiye çevrilmesi dışında, Müslüman nüfusun artmasıyla birlikte ihtiyaç olan yerlerde de kiliselerin câmiye dönüştürüldüğünden ya da yeni câmiler inşâ edildiğinden yukarıda bahsetmiştik. Özellikle İstanbul'da câmiye dönüştürülen Bizans eserlerinin çoğu, II. Bayezid devrinde Müslüman nüfusun artmasıyla birlikte gerçekleşmiştir.

Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa, Macaristan'da Canfedâ (Jászberény) Kalesi'ndeki ahalinin cuma ve bayram namazlarını kılabilmek için başka sancaklarda uzak yerlere gittiklerini, çok zorluk çektiklerini ve kimisinin de yollarda düşmana esir düştüğünü bildirerek kaledeki eski kiliseyi câmiye çevirmek istediğini Sultan 3. Murad Han'a bildirmiştir. Bu talep karşısında sultanın verdiği cevap şöyledir: "*Budin'de bulunan Vezir Mustafa Paşa'ya emrim şudur ki: Yüce makamına gönderdiğin mektupta; "Canfeda Kalesi halkının cuma ve bayram namazlarını kılabilmek için başka sancaklarda uzak yerlere gittiklerini, çok zorluk çektiklerini ve kimisinin de yollarda düşmana esir düştüğünü" bildirmiş ve "Canfeda Kalesi içerisinde bulunan kiliseye minâre ve minber konulup hatip, imam, müezzin ve kayyum atanması" isteğinde bulunmuşsun. Buyurdum ki: Kadı ile birlikte söz konusu kiliseye giderek durumu yerinde göresiniz; şayet bu kilisenin hukuken câmi yapılması caiz ise, bildirdiğin şekilde câmi yapasın ve hatip, imam, müezzin ve kayyum atayasın. Bu konuyu ne şekilde hal yoluna koyduğunu da ayrıntılı olarak yazıp bildiresin."* 29/IV/1577 (BOA, A.DVNS.MHM.d. 30/184)⁹

Bu hüküm, Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu 16. yüzyılda dahi adâletten ayrılmadığının belgesidir.

Viyana'dan önceki son kale olan Uyvar'ın fethinden sonra, kaledeki büyük kilise, Sultan IV. Mehmet adına câmiye çevrilmiştir. Kalenin fâtihi Fâzıl Ahmet Paşa, bölgenin tahririni yaptırdıktan sonra Estergon Kapısı dışına yeni bir câmi inşâ ettirmiştir. İstanbul, Selânik, Budin, Kandiye, Uyvar gibi yeni fethedilen kalelerde en büyük kilise sultan adına câmiye çevrilmiş akabinde de yeni câmiler inşâ edilmiştir. Bu örnekleri arttır-

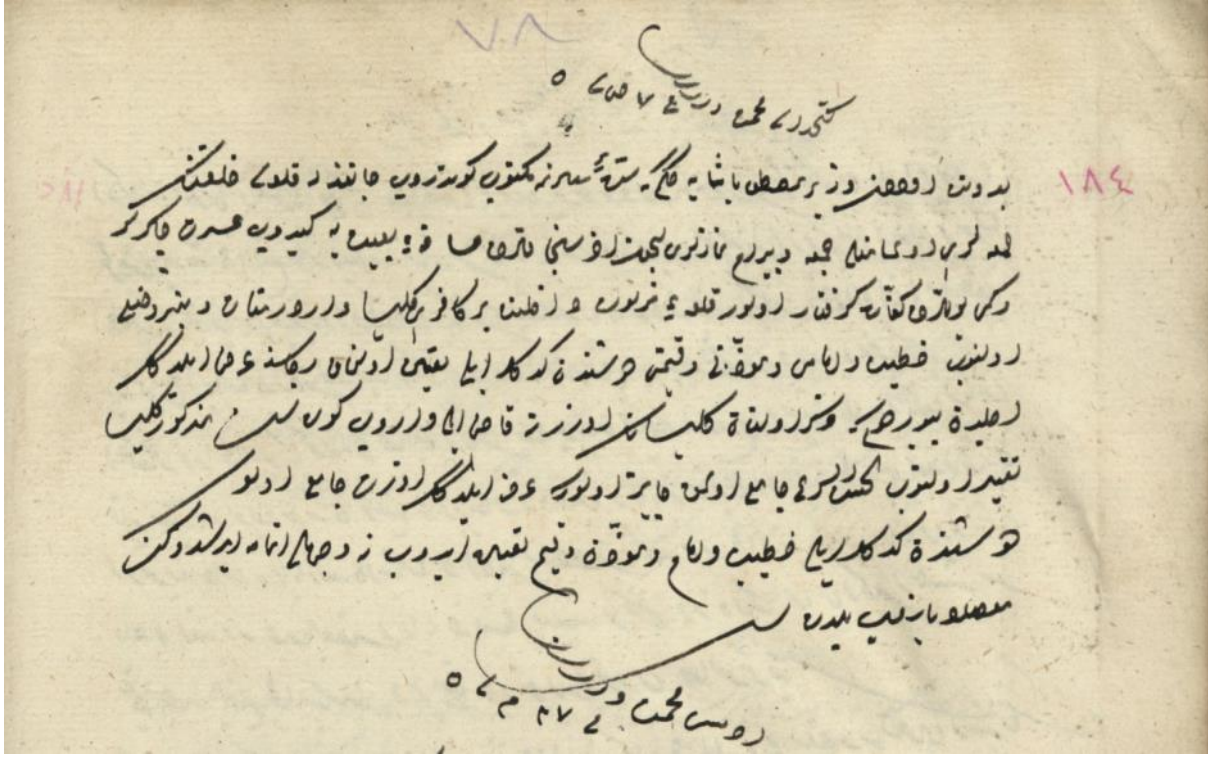
We have already mentioned above that in addition to the conversion of the largest church into a mosque in newly conquered areas as a sword right, churches were also converted into mosques or new mosques were built in areas where there was a need as the Muslim population increased. Especially in Istanbul, most of the Byzantine monuments that were converted into mosques took place during the reign of Bayezid II with the increase in the Muslim population.

Sokollu Mustafa Pasha, the Governor of Buda, informed Sultan Murad III that the inhabitants of Canfedâ (Jászberény) Castle in Hungary travelled to distant places in other sanjaks to perform Friday and Eid prayers, that they had great difficulties and that some of them were captured by the enemy on the way, and that he wanted to convert the old church in the castle into a mosque. The sultan's response to this request is as follows: *In the letter you sent to my supreme authority, you reported that "the people of Canfeda Castle travelled to distant places in other sanjaks in order to perform Friday and Eid prayers, that they had many difficulties and some of them were captured by the enemy on the way" and you requested that "a minaret and minbar be placed in the church in Canfeda Castle and that a minister, imam, muezzin and trustee be appointed". I commanded: You and the qadi should go to the church in question and see the situation on the spot; if it is legally permissible to make it a mosque, you should make it a mosque as you have stated and appoint a khatib, imam, muezzin and trustee. Write a detailed report on how you have resolved this matter."* 29/IV/1577 (BOA, A.DVNS.MHM.d. 30/184)⁹

This provision is a document of the Ottoman Empire's commitment to justice even in the 16th century when it was at its strongest.

After the conquest of Uyvar, the last fortress before Vienna, the large church in the castle was converted into a mosque in the name of Sultan Mehmet IV. Fâzıl Ahmet Pasha, the conqueror of the castle, had a new mosque built outside the Estergon Gate after having the region surveyed. In newly conquered fortresses such as İstanbul, Salonica, Budin, Kandiye and Uyvar, the largest churches were converted into mosques in the name of the sultan and new mosques were built afterwards. It is possible to increase these examples. If there was a building that was intact or could be re-

9. Osmanlı'dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri, İstanbul, 2016, s.123-124

Canfedâ Kalesi'ndeki kilisenin hukuken mümkünse câmiye çevrilmesi konulu Sultan 3. Murad Han'ın hükmü (BOA, A.DVNS.MHM.d. 30/184)
 Sultan Murad III's decree on the conversion of the church in Canfedâ Castle into a mosque if legally possible (BOA, A.DVNS.MHM.d. 30/184)

mak mümkündür. Türkler, eğer ayakta sağlam hâlde ya da tâmiri mümkün bir binâ var ise bunu kullanmışlar yok ise yeni inşâ etmişleridir. Sağ- lam kiliseyi yıkıp yerine câmi yapmak gibi bir âdet, Türklerin geleneğinde yoktur. Son dönem- de Rumeli'nde pek çok câmi, altında eski kilise bulunması gerekçesiyle kapatılmış ya da yıktırıl- mıştır. Eski Zağra'daki Hamza Bey Câmii, şehir- deki tek câmi olmasına rağmen eski kilisenin temelleri gerekçe gösterilerek ibâdete kapatılmış ve *Dinlerarası Müze* adıyla müzeye dönüştürülmüş- tür. Fâtih Sultan Mehmet'in yaptırdığı Ohri İmâret Câmii de benzer gerekçeyle tümüyle yık- tırılmış ve yerine kilise inşâ edilmiştir. Manas- tır'daki Sungur Çavuş Câmii'nin yerinde eskiden sağlam bir kilise bulunduğunu rivayet edenlere Ekrem Hakkı Ayverdi şöyle demektedir¹⁰:

"Mehmed Tevfik Bey [Sungur Çavuş] câminin *Sirke Pazarı*'nda olduğunu ve yerinde bir kilise varken yık- tırılarak yerine câmiin yapıldığını da bildirir. Bizce bu Hristiyan ahâlî tarafından sürüp götürülen bir riva- yetin naklinden ibârettir. Eğer yerinde kullanılacak bir kilise varsa idi, câmiye tahvil edilirdi; âdet, an'ane budur. Osmanlı yıkamaz, yapar. Yok eğer harabe hâlin- de idiyse lâfını etmeye, îzâm etmeye değmez."

paired, the Turks used it; if not, they built a new one. It's not been a Turkish tradition to demolish a church and build a mosque in its place. Recently, many mosques in Rumelia have been closed or demolished on the grounds that there was an old church under- neath. The Hamza Bey Mosque in Old Zagora, despite being the only mosque in the city, was closed for wor- ship on the grounds of the foundations of the old church and turned into a museum under the name of the Interfaith Museum. The Ohrid Imâret Mosque, built by Fatih Sultan Mehmed, was completely demol- ished for the same reason and a church was built in its place. Ekrem Hakkı Ayverdi says the following to those who rumour that there used to be an intact church in the place of Sungur Çavuş Mosque in Mon- astery¹⁰:

"Mehmed Tevfik Bey [Sungur Çavuş] also states that the mosque was located in *Sirke Bazaar* and that a church was demolished and a mosque was built in its place. In our opin- ion, this is nothing more than a rumour carried by the Christian population. If there was a church in its place, it would have been converted into a mosque; this is the cus- tom, the tradition. The Ottomans did not demolish, they built. But if it was in ruins, it is not worth mentioning, not worth to make much of something."

10. Ayverdi 2000: 3/104

Selânik (1890)
Thessaloniki (1890)

Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da, Balkan Savaşlarından önce var olan 82 câmiden 3'ü ayakta kalmış; bu üç câmiden Ulu Câmi müzeye çevrilmiş, Sofu Mehmet Paşa Câmiî kiliseye dönüştürülmüştür. İbâdet edilebilen yalnızca Banya Başı (Kadı Seyfullah Efendi) Câmiî kalmıştır. Sırbistan'ın başkenti Belgrad'da inşa edilen 217 câmi ve mescitten günümüze yalnızca Bayraklı Câmi ulaşmıştır. Macaristan'ın başkenti Budin'de inşa edilen 72 câmi ve mescitten yalnızca Mustafa Paşa Câmiî ile Toygun Paşa Câmiî'nin iki penceresi ile mihrabının bir bölümü Kapuçin Kilisesi'nin duvarları içinde günümüze ulaşabilmiştir. Hırvatistan'ın Ösek şehrindeki 46 câmi ve mescitten hiçbir iz kalmamıştır. 1925 yılında bir günde 24 câminin yıkıldığı¹¹ Selânik'teki 128 câmi ve mescitten günümüze ulaşanların sayısı iki elin parmaklarını geçmemektedir.

Osmanlı coğrafyasındaki Türk eserlerinin bilinçli olarak yok edildiğini gösteren tabloyu düşündü-

In Sofia, the capital of Bulgaria, 3 of the 82 mosques that existed before the Balkan Wars survived; of these 3 mosques, the Great Mosque was turned into a museum and Sofu Mehmet Pasha Mosque was converted into a church. Only the Banya Başı (Kadi Seyfullah Effendi) Mosque remains where people can worship. Of the 217 mosques and mosques built in Belgrade, the capital of Serbia, only Bayraklı Mosque has survived to the present day. Of the 72 mosques and masjids built in Buda, the capital of Hungary, only the Mustafa Pasha Mosque and Toygun Pasha Mosque have survived to the present day, with two windows and a part of the mihrab inside the walls of the Kapuchin Church. No trace remains of the 46 mosques and mosques in Ösek, Croatia. Of the 128 mosques and masjids Thessaloniki, where 24 mosques were demolished¹¹ in one day in 1925, the number of those that have survived to the present day does not exceed the fingers of two hands.

Considering the picture of the deliberate destruction of

11. Bıçakçı 2003: 304

ğümüzde, bu çalışmada incelediğimiz yapıların -
kiliseye çevrilmiş dahi olsa- günümüze ulaşmış ol-
ması tek tesellimizdir.

Kurduğu vakıflarla yüzyıllar boyunca Ayasofya
Câmi'i'ni gözü gibi koruyan Türk milletinin bir
ferdi olarak temennimiz, Mimar Sinan'ın eseri
olan Sofya'daki Sofu Mehmet Paşa Câmi'i ile Si-
getvar'daki Ali Paşa Câmi'i başta olmak üzere bu
yapıların yalnızca Türk eseri olarak görülmeyip,
tüm insanlığın ortak mirası olarak aslına uygun
bir şekilde yaşatılıp gelecek nesillere aslî mi-
marîsiyle aktarılmasıdır.

Turkish artefacts in the Ottoman geography, it is our
only consolation that the buildings we examined in
this study - even if they were converted into churches -
have survived to the present day.

As a member of the Turkish nation, which has protect-
ed the Hagia Sophia Mosque for centuries with the
foundations it established, our wish is that these build-
ings, especially the Sofu Mehmet Pasha Mosque in
Sofia and the Ali Pasha Mosque in Sigetvar, which are
the works of Mimar Sinan, will not only be seen as
Turkish works, but also as the common heritage of all
humanity, and that they will be kept alive in their origi-
nal form and passed on to future generations with
their original architecture.

Kaynakça

References

Acar 1999

Acar, D. (1999) *Bulgaristan'da Deliorman Bölgesi'ndeki Babai ve Bektaşî Tekkeleri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Acaroğlu 2006

Acaroğlu, M. Türker (2006) *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara: TTK Yayınları.

Acun 2011

Acun, Hakkı (2011) *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Adıyeke-Adıyeke 2012

Adıyeke, A. Nükhet ve Adıyeke, Nuri (2012) *1856 Girit Depremi*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, S.51, s.1-37.

Águston 1997

Águston, G. (1997) *Gül Baba Türbeje*, Budapeşte: Ceram Trading Ltd. Grup Ege Seramik ve Macar-Türk Dostluk Derneği Yayını, Budapeşte, s.15-20.

Águston 1998

Águston, G. (1998) *Gül Baba Türbesi ve Tekkesi*, Restorasyonu Dolayısıyla Macaristan Budapeşte Gül Baba Türbesi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.14-15.

Ağanoğlu vd. 2009

Ağanoğlu, H. Y., Bayram, S., Yıldıztaş, M. (2009) *Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya*, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay.

Ağanoğlu 2001

Ağanoğlu, H. Yıldırım (2001) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihî Göçü*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Akdeniz 2018

Akdeniz, M. (2018) *Batı Trakya'da Türk Varlığı (1930-1981)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Aksu 1996

Aksu, F. B. T. (1996) *XVIII. Yüzyıl Divan Şairi Hazik Mehmed ve Divanı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Alp 1990

Alp, İlker (1990) *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)*, Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları.

Altaylı 2006

Altaylı, Yasemin (2006) *Budin Beylerbeyi Arslan Paşa (1565-1566)* Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 19, s. 33-51.

Altaylı 2009

Altaylı, Yasemin (2009) *Macarca Mektuplarıyla Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa (1566-1578)*, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, S.49, s.157-171.

Altuntaş 1995

Altuntaş, M. (1995) *Kırklareli'nde Türk Devri Yapıları*, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Ameen 2019

Ameen, Ahmed (2019) *Patrons of Ottoman Mosques in Greece Reconsidered in Light of The Ierapetra Mosque of Crete*, Journal of Islamic Architecture, S.5, s.137-144.

Andreou 2011

Andreou, Thomas (2011) *I Panagia ton Dimokranion Istorikon simeioma, dia tin Thaumaturgon Eikona tis Panagias tin fyllassomeni eis to Akrovounion*, Kavala.

Antonov 1999

Antonov, A. (1999) *XVI. Yüzyılda Bulgaristan Topraklarında Orta Kol Üzerindeki Menzil Külliyyeleri*, Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c.10, s.510-513.

Araslı 2001

Araslı, Altan (2001) *Avrupa'da Türk İzleri*, 2 cilt, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Argatski 2004

Argatski, V. (2004) *Cultural & Historical Guide Veliko Tarnovo, Gabrovo, Lovech*. Veliko Tarnovo.

Arsoy 2015

Arsoy, İbrahim Alper (2015) *Adalar Arasında, Balkanların Kıyısında: Kızılhisar (Karisto) Müstahkem Mevkii ve Kasabası*, 8. Uluslararası Mübâdele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi, 06-07 Aralık 2014, Sam-sun, s.77-122.

Arslan 2010

Arslan, İ. (2010) *Selanik'in Gölgesinde Bir Sancak: Drama (1864-1913)*, İstanbul.

Aslanapa 1950

Aslanapa, Oktay (1950) *Macaristan'da Türk Abideleri*, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, C.1, S.2, s.325-345.

Aslanapa 1979

Aslanapa, Oktay (1979) *Kırım ve Kuzey Azerbaycan'da Türk Eserleri*, İstanbul: İstanbul Fethih Cemiyeti Yayınları, Baha Matbaası.

Aslanapa 1989

Aslanapa, Oktay (1989) *Türk Sanatı*, 2. baskı, İstanbul: Remzi Kitâbevi.

Aslanapa 2004

Aslanapa, Oktay (2004) *Osmanlı Devri Mimarisi*, 2. baskı, İstanbul: İnkılâp Kitâbevi.

Ataman 2011

Ataman, H. İ. (2011) *Ahmediye Câmii Yıkılmaktan Kurtarılıyor*, 12 Ağustos 2011, Posof Haber Gazetesi.

Atay 2010

Atay, Kemal (2010) *Güney Kıbrıs'ta Türk Mühürü Silinmeden*, Ankara: Ertem Yayınevi.

Athanassiou vd. 2009

Athanassiou, F. Zygomalas, D. Koniorodos, V. Marki, E. Steriotou, I. (2009) *Peripatoi Klironomias sti Thessaloniki - Heritage walks in Thessaloniki*, Selânik: Thessaloniki History Centre.

Aydın 1992

Aydın, M. (1992) *Şarki Rumeli Vilayeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aydın 2005

Aydın, A. (2005) *Kızıldeli Sultan Gezi Notları (15-18 Nisan 2005)*, <http://www.kizildelisultan.com/content/view/435/9> (erişim: 24.01.2012)

Aydın 2008

Aydın, M. (2008) *Revan*, DİA, c.35, s.26-29, İstanbul: TDV Yayınları.

Aydın 2015

Aydın, A. (2015) *Bulgaristan'da Yaşanan Alevilik Bektaşılık Üzerine Gözlemler*, Balkanlar'da Alevilik Bektaşılık, Ed. Mehmet Ersal, Çorlu Belediyesi Yay.

Aydüz 2009

Aydüz, S. (2009) *İstanbul'daki Bizans Yapıları ve Osmanlı Döneminde Kullanımlarına Dair Bir Değerlendirme*, Arkeoidea, S.VII, s.1-6

Aytaş 2009

Aytaş, Gıyasettin (2009) *Balkanlarda Hacıbektaş Veli ve Öğrencilerine Ait İzler (Bulgaristan - Makedonya - Arnavutluk) The Traces of Hacı Bektash Veli and His Followers in the Balkans (Bulgaria - Macedonia - Albania)* Ankara: Gâzi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.

Ayverdi

Ayverdi, E. H. (2000) *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri*, 2. Baskı, Cilt 1 (Romanya Macaristan), Cilt 2 (Yugoslavya), Cilt 3 (Yugoslavya), Cilt 4 (Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk) İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

Bağışkan 2005

Bağışkan, T. (2005) *Kıbrıs'ta Osmanlı Türk Eserleri*, Lefkoşa: Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği Yayınları.

Bakırtzis 2008

Bakırtzis, A. (2008) *Kütuclü Baba Tekke*, Ottoman Architecture in Greece, Atina: Hellenic Ministry of Culture, s.318-319.

Bakırtzis 2008b

Bakırtzis, A. (2008) *Halil Bey Mosque and Medrese*, Ottoman Architecture in Greece, Atina: Hellenic Ministry of Culture, s.265-266.

Balducci 1987

Balducci, H. (1987) *Rodos'ta Türk Mimarîsi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Balkanlı 1986

Balkanlı, Ali Kemal (1986) *Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler*, Ankara: Elhan Kitabevi.

Balkır 1991

Balkır, S. (1991) *Midilli, Sakız ve Limni'de Eski Türk Eserleri*, Rodos: T.C. Rodos Başkonsoloslugu Çalışma Raporu.

Baltalı 2008a

Baltalı, İ. (2008) *Bir Tekke Nasıl Kimlik Değiştirdi? Rodop Rüzgârı*, S.12, s.6, Gümülcine - Temmuz 2008.

Baltalı 2008b

Baltalı, İ. (2008) *Ece Sultan'a ne oldu? Rodop Rüzgârı*, S.15, s.22-23, Gümülcine - Kasım 2008.

Báthory 2012

Báthory, G. (2012) *Az Egri Minâret Újjáépítése*, Budapest: BME Építészmernöki Kar, Építésztörténeti és Műemléki T.

Bayram 1999

Bayram, Sadi (1999) *Yemen Fatih Gazi Sinan Paşa'nın Vakfiyeleri, Tezvinatı ve Türk Süsleme Sanatındaki Yeri*, Milletlerarası X. Türk Sanatları, 17-23 Eylül 1995, Cenevre: s.163-176.

Béla 1877

Béla, E. (1877) *Csok Jasa! A Török Küldötség Látogatásának Emlék-Könyve - Çok Yaşa! Türk Heyetinin Ziyaretinden Hatıra Kitabı*, Çev. Yılmaz Gülen, Budapeşte.

Belitsos 2019

Belitsos, T. (2019) *Pallimniako Scholiko Tameio Enas aionas prosforas stin koinonia tis Limnou*, Ekdosi Pallimniako Tameio, Limni.

Bercu 2015

Bercu, Igor (2015) *Moschei Transformate În Biserici Ortodoxe După Anexarea Basarabiei La Imperiul Rus*, Studia Universitatis Moldaviae, 4/84, s.80-84

Bıçakçı 2003

Bıçakçı, İ. (2003) *Yunanistan'da Türk Mimarî Eserleri*, İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları.

Bıyık 2015

Bıyık, Ö. (2015) *1652-53 Târihli Şer'îye Sicili'ne Göre Temeşvar*, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Bahar 2015, Sayı 45, s.233-251.

Bilge 2010

Bilge, Sadık Müfit (2010) *Osmanlı'nın Macaristanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Bilgili 2011

Bilgili, Ali Sinan (2011) *İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları (XVI. - XVIII. Yüzyıllar)*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Binark 1995

Binark, İsmet (1995) *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlîmi*, III Cilt, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Binark 1995b

Binark, İsmet (1995) *Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezâlîmi*, IV Cilt, Ankara: Devlet Arşivleri G.Md.Yay.

Bowman 2010

Bowman, G.W. (2010) *Orthodox-Muslim Interactions at 'Mixed Shrines' in Macedonia*, Eastern Christians in Anthropological Perspective, California: University of California Press, s. 195-219.

Brouskari 2008

Brouskari, E. (2008) *Ottoman Architecture in Greece*, Atina: Hellenic Ministry of Culture.

Bucuta 1931

Bucuta, E. (1931) *Balcic*, Craiova.

Blouet 1831

Blouet, A. (1831) *Expédition Scientifique de Morée*.

Cambazov 2001

Cambazov, İ. (2001) *Sofya'da Bugünkü Osmanlı Mîmârî Eserleri*, Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mîmârîsi Sempozyumu, Şumnu, 17-19 Mayıs 2000: Bildiriler, c.1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s.189-220.

Cascioli 2019

Cascioli, Andrea (2019) *Peperagno - Quando Peperagno sorgeva sull'isola di Rodi*, 15.09.2019, https://www.cuneodice.it/amp/cultura/cuneo-e-valli/quando-peperagno-sorgeva-sullisola-di-rod_29162.html

Celep 2014

Celep, H. (2014) *Sofyalı Bâli Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara

Chatziliias 2009

Chatziliias, C. N. (2009) *I Lesvos Kai O Politismos Tis Petras (1850 - 1950) I Periptosi Tou Skalochoriou Kai Tis Anemotias*, Aigaiu Üniversitesi, Kültür Teknoloji ve İletişim Bölümü Doktora Tezi, Midilli.

Choulia 2008

Choulia, S. (2008) *Durbalı Sultan Tekke*, Ottoman Architecture in Greece, Atina: Hellenic Ministry of Culture, s.205.

Ciobanu 2022

Ciobanu, Mihai Anatolii (2022) *Giurgiu in the Historical Cartography of the Great Empires, The Period of Wars from 1769 to 1854*, Teohari Antonescu County Museum of Giurgiu, Giurgiu.

Csorba 2011

Csorba, C. (2011) *Erdélyi várak - Várak, várkastélyok, erődített városok, templomvárak*, Debrecen: TKK.

Çelikkol 1992

Çelikkol, Zeki (1992) *Rodos'taki Türk Eserleri ve Târihçe*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çam 2000

Çam, Nusret (2000) *Yunanistan'daki Türk Eserleri - Turkish Monuments in Greece*, Ankara: TTK Yay.

Çam-Ademi 2016

Çam, M.; Ademi, R. (2016) *Bosna Hersek Vakfiyeleri*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Dalikriadou 2022

Dalikriadou, Mary (2022) *Ekdromi tou Syllougou Sarakatsanon Xanthis sto Monastiri Metamorfoseos tou Sotiros Nikiton Kavalas / Εκδρομή του Συλλόγου Σαρακατσάνων Ξάνθης στο Μοναστήρι Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Νικητών Καβάλας*, xanthi-news.gr/2022/10/09

Delioğlu 2008

Delioğlu, S. K. (2008) *Gönülmüzdeki İskeçe*, İskeçe: İskeçe Türk Birliği Yayınları.

Dellas 2008

Dellas, G. (2008) *İmâret and Church of the Holy Apostles*, Ottoman Architecture in Greece, Atina: Hellenic Ministry of Culture, s.376-377.

Demidov-Raffet 1853

Demidov, A. N.; Raffet, D. A. M. (1853) *Travels in Southern Russia and the Crimea, through Hungary, Wallachia and Moldavia during the year 1837*, Londra, 2 cilt.

Demir 2015

Demir, Necati (2015) *Sarı Saltık Gâzi*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.

Demir-Erdem 2007

Demir, Necati ve Erdem, Mehmet Dursun (2007) *Saltık-Nâme*, Ankara: Destan Yay.

Denkhalbant 2003

Denkhalbant, Ayşe (2003) *Mama Hatun Külliyesi*, DİA, c.27, s.549-550, İstanbul: TDV Yayınları.

Deroko 1951

Deroko, A. (1951) *Un Cervanseraail Medieval Fortifie Pres du Chateau Fort de Ram*, Starinar, Revue de l'Institut Archéologique, S.2, s.150-152, Belgrad.

Dimitriades 1983

Dimitriades, V. (1983) *Topografía tis Thessalonikis daha thin epohi tis Tourkokratias (1430-1912)*, Selânik: Society for Macedonian Studies.

Dinoudis 2016

Dinoudis, Konstantinos Asteriou (2016) *Ta Monastiria tou Nomou Kavalas kai i symvoli tous ston Makedoniko Agona*, Selanik Aristoteles Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Dişli 2013

Dişli, G. (2013) *Muslim Tombs in Crimea: A Typological Analysis*, Journal of Architectural Conservation (JAC), 19 (3): 182-197.

Dlujnevskaya vd. 2006

Dlujnevskaya, G. Kırmılı, H. Vasilyev, D. D. (2006) *Eski Fotoğraflarda Bir Zamanlar Kırım*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Doktor Cemil 1330

Doktor Cemil (1330) *Bulgar Vahşetleri, İntikâm, Eolâd ve Ahfûda Yadigâr*, Dersaâdet.

Donia 2004

Doina, Postolache Lelia (2004) *Biserica Nas-terea Maicii Domnului Carjelari - geamia transformata in locas de cult ortodox*, Acum Gazetesi, 08.06.2004, s.5

Donos 2007

Donos, Dimosthenis (2007) *Stratigimata: I katalipsi tis Prevezas apo ton Morosini (1684) mesa apo synafeis piges*, Prevezanika Chronika 43/44 (2007) s. 67-111.

Dumitrescu 1996

Dumitrescu, Gheorghe (1996) *Localitãti, biserici și mănãstiri românești în Dobrogea pânã la 1878*, Constanta.

Dürüst 1978

Dürüst, M. Kamil (1978) *Bulgaristan'da Ak Yazı Sultan Tekkesi*, Türkiyemiz, sayı: 26, İstanbul, s.6-10.

Efendizâde 1996

Efendizâde, O. (1996) *Gence*, DİA, c.14, s.17-20, İstanbul: TDV Yayınları.

Engin 2014

Engin, R. (2014) *Balkanlardaki Yatır Türbe Tekke ve Zaviyelerimiz*, İstanbul.

Epitropakis 2008

Epitropakis, P. (2008) *Veziir Mosque*, Ottoman Architecture in Greece, Atina: Hellenic Ministry of Culture. s.398-400.

Erdoğan 2016

Erdoğan, Meryem Kaçan (2016) *Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa'nın Macaristan'daki Hayratı*, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Kültür Ocağı Vakfı KOCAV Yayınları, İstanbul, Sayı 35, s.67-116

Eren 1968

Eren, İ. (1968) *Mimar Sinan'ın Sofya'da Bilinmeyen Bir Eseri*. Belgelerle Türk Tarih Dergisi, 1968/2, S.8, s.71-75.

Ernő 1918

Ernő, F. (1918) *Török Emlékek Magyarországbán*, Budapeşte.

Ersoy 2000

Ersoy, İ. K. (2000) *Ukrayna'daki Türk Dönemi Eserleri*, IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 24-27 Nisan 2000, Van: Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, s.195-201.

Evliyâ Çelebi

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme (Günümüz Türkçesiyle)*, Haz. S. A. Kahraman, Y. Dağlı, (2004) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Eyice 1954

Eyice, S. (1954) *Yunanistan'da Türk Mîmârî Eserleri I*, Türkiyat Mecmuası, c.11, s. 157-182, İstanbul: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Eyice 1955

Eyice, S. (1955) *Yunanistan'da Türk Mîmârî Eserleri II*, Türkiyat Mecmuası, c.12, s. 205-230, İstanbul: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Eyice 1965

Eyice, S. (1965) *Ohri'nin Türk Devrine Ait Eserleri*, Vakıflar Dergisi, S. 6, s. 137-145

Eyice 1967

Eyice, S. (1967) *Varna ile Balçık Arasında Ak-yazılı Sultan Tekkesi*, Belleten, XXXI/124, s.551-600, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Eyice 1989a

Eyice, S. (1989) *Ali Paşa Câmii*, DİA, c.2, s.429-430, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 1989b

Eyice, S. (1989) *Ali Bey Câmii*, DİA, c.2, s.384, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 1991

Eyice, S. (1991) *Atina (Türk Mîmârî Eserleri)*, DİA, c.4, s.76-79, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 1992

Eyice, S. (1992) *Bosnalı Mehmed Paşa Câmisi*, DİA, c.6, s.305-306, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 1992b

Eyice, S. (1992) *Gurbette Kalan Türk Eserleri*, IX. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s.181-186.

Eyice, 1992c

Eyice, S. (1992) *Bayraklı Câmii*, DİA, c.5, s.48-49, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 1992d

Eyice, S. (1992) *Bender Kalesi*, DİA, c.5, s. 431-432, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 1992e

Eyice, Semavi (1992) *Budin'de Türk Eserleri*, DİA, c.6, s. 348-352.

Eyice 1995

Eyice, S. (1995) *Faik Paşa Câmii*, DİA, c.12, s.102-103, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 1995b

Eyice, S. (1995) *Fethiye Câmii*, DİA, c.12, s.458-459, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 1995c

Eyice, S. (1995) *Fâtih Câmii*, DİA, c.12, s.243-244, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 1996

Eyice, S. (1996) *Güllüba Tekkesi ve Türbesi*, DİA, c.14, s.228-230, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 1997

Eyice, S. (1997) *Hamza Bey Câmii*, DİA, c.15, s.505-506, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 1998

Eyice, S. (1998) *Hüsameddin Paşa Camii*, DİA, c.18, s.514-515, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 2000

Eyice, S. (2000) *İdris Baba Türbesi*, DİA, c.21, s.484-485, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 2000a

Eyice, S. (2000) *İshakiye Câmii*, DİA, c.20, s.546, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 2001

Eyice, S. (2001) *Kasım Paşa Câmii*, DİA, c.24, s.547-548, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice 2001b

Eyice, S. (2001) *Kanûnî Sultan Süleyman Câmii*, DİA, c.24, s.333-334, İstanbul: TDV Yayınları.

Eyice- Erdoğan 2017

Eyice, S. - Erdoğan, A. (2017) *Mimar Sinan'ın Gurbette Kiliseye Çevrilen Eseri Bosnalı Sofu Mehmed Paşa Camii*, İstanbul: Yeditepe Yay.

Fedakâr 2013

Fedakâr, C. (2013) *1787-1792 Osmanlı Avusturya, Rus Savaşları'nda Bender Kalesi*, Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan, İstanbul, s.382-393.

Fehérvári 1982

Fehérvári, G. (1982) *A Major Study on Ottoman Architecture in Hungary*, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. 45, No. 1, s.67-73.

Feridun Ahmed Bey 2012

Feridun Ahmed Bey (2012) *Nüzhét-i Esrâr'ül Ahyar Der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, Haz: A. Aslantürk, G. Börekçi, tıpkıbasım, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.

Firić 2001

Firić, V. (2001) *Klis Na Starim Crtežima, Gravurama i Fotografijama*, Klis: Hrvatsko Društvo TRPIMIR.

Fischer 1898

Fischer, A. K. (1898) *Gül Baba Die Muhammedanische Wallfahrtstaette in Budapest*, Budapest.

Gagkalidis 2022

Gagkalidis, Dimitris (2022) *To Kromniko, ki o parousiastis / Το Κρωμνικό, κι ο παρούσιαστής*, xanthipost.gr/2022/04/27

Gaurina- Zaninović 2010

Gaurina, D. Zaninović, J. (2010) *Drniš na Starim Grafikama, Razglednicama i Fotografijama*, Drniš: Gradski Muzej Drniš.

Gavrilaş 2017

Gavrilaş, C. (2017) *Geamia transformată în biserică ortodoxă în cinstea Țarului Nicolae I al Rusiei*. https://adevarul.ro/locale/giurgiu/geamia-transformata-biserica-ortodoxa-cinstea-tarului-nicolae-i-rusiei-1_59ccb40e5ab6550cb89bb6cd/index.html

Geacu 2020

Geacu, Sorin (2020) *Bisericile Ortodoxe Române din Satele Dobrogene la Începutul Secolului XX*, Sibiu.

Gerelyes 2003

Gerelyes, I. (2003) *Ottoman Architecture in the Town of Gyula*, Archaeology of the Ottoman Period in Hungary, 24-26 Mayıs 2000, s.173-180, Budapeşte.

Gezá 2009

Gezá, D. (2009) *Sigetvar*, DİA, c.37, s.157-159, İstanbul: TDV Yayınları.

Gezá 2013

Gezá, D. (2013) *Szigetvár (Zigetvar) Ali Paşa Câmiî'nin Banisi Meselesi*, Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı, İstanbul: Timaş Yayınları, c.1, s.511-517.

Gogolaşvili 2016

Gogolaşvili, Natia (2016) *Historical Mosques of Adigeni and Phlate Are on the Edge of Collapse*, January 22, 2016, humanrights.ge/index.php?a=text&pid=18613&lang=eng

Göyünç 1972

Göyünç, N. (1972) *Mora'da İnşa Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.1, s.13-18.

Göyünç 1988

Göyünç, N. (1988) *XVIII. Yüzyılda Türk İdaresinde Nauplia (Anadolu) ve Yapıları*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, s.461-485.

Grigoropoulou 2008

Grigoropoulou, I. (2008) *Mosque of Niokastro (Church of the Metamorphosis of the Savior)*, Ottoman Architecture in Greece, Atina: Hellenic Ministry of Culture, s.146-147.

Gubaydulin 1938

Gubaydulin, K. S. (1938) *Azerbaycan Vakıfları*, Vakıflar Dergisi, S.1, s.139-145, çev. Y. Kallantay.

Gül 2013

Gül, E. (2013) *Bulgar Çizimlerinde Osmanlı Düşmanlığı*, (dunyabulteni.net)

Gülyüz 2016

Gülyüz, Bahriye Güray (2016) *Bulgaristan'da Osmanlı Dini Mimarisi (Cami, Türbe, Tekke ve Zaviyeler)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Gümüş vd. 2019

Gümüş, N., Kaçal-Ferrari, N., Siracoğlu, S., Turgut, B. (2019) *Ahıska Bölgesindeki Türk İslâm Mimari Yadigârları*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları.

Gündüz 2010

Gündüz, T. (2010) *Sofyalı Bâli Efendi'nin Safevilere Dair Rüstem Paşa'ya Gönderdiği Mektup*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S.56, s. 203-210.

Güray 2009

Güray, B. (2009) *Bulgaristan Haskovo (Hasköy) ve Çevresindeki Osmanlı Yapıları*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Güvenç 2010

Güvenç, S. (2010) *Mübâdele Öncesi ve Sonrası Eski ve Yeni Adları ile Kuzey Yunanistan Yer Adları Atlası – Atlas of Old and New Toponyms of Northern Greece: Before and After the Population Exchange*, İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları.

György 2003

György, F. (2003) *A Tettyei Reneszánsz Villa Épületkutatása És Elvi Rekonstrukciója*, Architectura Hungariae, 5. Cilt, 3. Sayı, Eylül 2013.

Gyözö 1976

Gyözö, G. (1976) *Turkish Monuments in Hungary*, Budapest: Kossuth Printing House.

Gyözö 2009

Gyözö, G. (2009) *A Pécs-Budai Külváros Településtörténete És Dzsámija A Török Korban*, Muemlékvédelem, Sayı 53, s.111-121.

Hammer 1809

Hammer-Purgstall, Joseph (1809) *Türkische Inschrift einer Moschee*, Fundgruben Des Orients, Viyana, s.98

Hasluck 1929

Hasluck, F. W. (1929) *Christianity And Islam Under The Sultans*, Oxford University.

Hasluck 2012

Hasluck, F. W. (2012) *Bektâşîlik İncelemeleri*, Ankara: Say Yayınları.

Hasluck 2012b

Hasluck, F. W. (2012) *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam I-II*, Çev: Timuçin Binder, İst.: Ayrıntı Yayınları.

Hristian vd. 2012

Hristian, C. Pricop, G. Smaznov, E. (2012) *...greci, evrei, ruşi lipoveni, turci... Brăila*, İbrail: İbrail Müzesi Yayını

Hüseyin Râci 1326

Hüseyin Râci (1326) *Târihçe-i Vak'a-i Zağra – Zağra Müftüsünün Hatıraları*, Haz. E. Düzdağ, Tercüman 1001 Eser.

Ivanicki 1930

Ivanicki, K. (1930) *Katedra W Kamieńcu*, Warszawa.

İzeti 2004

İzeti, Metin (2004) *Balkanlar'da Tasavvuf*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Jackson 1887

Jackson, T. G. (1887) *Dalmatia The Quarnero and Istra with Cettinge in Montenegro and the Island of Grado*, 3 cilt, London: Oxford University Press.

Kaka 2008

Kaka, E. (2008) *Ali Hilmi Pasha Mosque*, Ottoman Architecture in Greece, Atina: Hellenic Ministry of Culture, s.374-375.

Kaldy-Nagy 1982

Kaldy-Nagy, G. (1982) *A Gyulai Szandzsák 1567 es 1579 evi Összeírása*, Békéscsaba.

Kançal-Ferrari 2006

Kançal-Ferrari, N. (2006) *Müftü Câmiî*, DİA, c.31, s.508, İstanbul: TDV Yayınları.

Kançal-Ferrari 2014

Kançal-Ferrari, N. (2014) *Sudak Kalesi Bayezid-i Veli Cami Örneğinde Kırm'daki Altın Orda'dan Kalan Mirasın Değerlendirilmesi*, VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı, c.4, s.141-160.

Kanitz 1882

Kanitz, Felix Philipp (1882) *Donau-bulgarien und der Balkan I-II-III*, Leipzig.

Kara 1992

Kara, M. (1992) *Sofyalı Bâlî Efendi*, DİA, c.5, s.20-21, İstanbul: TDV Yayınları.

Kara 2007

Kara, M. (2007) *Girit Kandıye'de Müslüman Azınlık Cemaati (1913-1923)*, Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Kara 2006

Kara, Z. (2006) *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Karabelas 2010

Karabelas, Nikos D. (2010) *To kastro tis Boukas (1478-1701)*, Preveza B. Proceedings of the Second International Symposium for the History and Culture of Preveza (16-20 September 2009), Preveze 2010, Cilt I, s. 395-433.

Karaç 2011

Karaç, Z. (2011) *Turkish-Islamic Architecture in 16th and 17th Century in Croatia : Issues of Assessment and Reconstruction*, 4th International Conference on Hazards and Modern Heritage (H&MH) (CICOP Italy and BH CICOP) "The Importance of Place" : Conference Proceedings / Kudumović, L. ; Idrizbegović-Zgonić, A. (ed) - Sarajevo : CICOPBH , s.442-459.

Karan 2006

Karan, N. (2006) *Girit'in Yunanistan'a İlhakına Türk Kamuoyunun Tepkisi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans Tezi, İst.

Karantzikou-Pinelopi 2003

Karantzikou, E. Pinelopi F. (2003), *Ierodikeio Irakleiou: Tritos Kodikas (1669/73 - 1750-1767)*, Irakleio.

Karpuz vd. 2007

Karpuz, H; Şimşek, F; Kuş, A; Dıvarcı, İ. (2007) *Dünya Mevlevîhaneleri Fotoğraf Albümü – The Mevlevî Lodges of the World Photo Album*, Konya: T.C. Konya Valiliği Yay.

Karpuz vd. 2012

Karpuz, H; Şimşek, F; Kuş, A; Dıvarcı, İ. (2012) *Anadolu Selçuklu Eserleri Fotoğraf Albümü – The Photograph Album of Anatolian Seljuk Works*, 2 Cilt, Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Yay.

Kayapınar 2009

Kayapınar, L. (2009) *Malkoçoğlu Bali Bey Vakfı ve Bayezid Baba Âsitânesi*, Alevilik Bektâşilik Araştırma Dergisi, S.1, s.105-115.

Kerović 2015

Kerović, İ. Š. (2015) *Graditeljsko nasljeđe Ulicinja između teorije i prakse*, TİKA Yayınları, Podgoritsa.

Kertész vd. 2012

Kertész, R. Sudár, B. Zsolt, B. Kómár, M. (2012) *Egy Elfeledett Muszlim İmahely: A Szolnoki Szulejmán Szultán-Dzsâmi*, Muemlékvédelem 56 (2012):3, s.110-125.

Kertész- Szakonyi 2013

Kertész, R. Szakonyi B. (2013) *A Szolnoki Szandzsákszékhely És Virtuális Rekonstrukciója*, Várak Kastélyok Templomok, Ağustos 2013, s.4-7.

Keskiöglü 1968

Keskiöglü, O. (1968) *Bulgaristan'daki Bazı Türk Vakıfları ve Âbideleri*, Vakıflar Dergisi, S. 7, s. 129-137.

Keskioğlu 1969

Keskioğlu, O. (1969) *Bulgaristan'da Bazı Türk Ābideleri ve Vakıf Eserleri*, Vakıflar Dergisi, S. 8, s. 309-322.

Keskioğlu- Ŗzaydın 1983

Keskioğlu, O. Ŗzaydın, T. (1983) *Bulgaristan'da Türk İslam Eserleri*, Vakıflar Dergisi, S.17, s.109-140.

Khristodorov 1965

Khristodorov, D. (1965) *Tsrkovata Sveti Sedmoçisienitsi v Sofia*. Kratka istoria na Bilgarskata Arkhitektura, Sofya.

Kılıcı 1998

Kılıcı, A. (1998) *Sofya'da Osmanlı Vakıf Eski Eserleri*, Vakıf ve Kùltür Dergisi, s.50-54.

Kılıcı 2000

Kılıcı, A. (2000) *Bulgaristan'da Günümüze Gelen Osmanlı Eserleri*, IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu (24-27 Nisan 2000) Bildirileri, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, s.50-54.

Kılıç 2022

Kılıç, Serkan (2022) *Romanya'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara: TTK Yayınları.

Kırımlı vd. 2016

Kırımlı, H., Kançal-Ferrari, N., Günel, G., Abdulla, İ., Abdülvaap N., Eminova, S., Dişli, G., (2016) *Kırım'daki Kırım Tatar (Türk-İslâm) Mimari Yadiğârları*, Ankara: T.C. YTB Yayınları.

Kiel 1971

Kiel, M. (1971) *Bulgaristan'da Eski Osmanlı Mîmârîsinin Bir Yapıtı: Kalugerevo - Novo Zagora'daki Kıdemli Baba Sultan Bektâşî Tekkesi*, Belleten, C. XXXV, S. 137, s. 45-60, Ankara: Türk Târih Kurumu Yayınları.

Kiel 1971a

Kiel, M. (1971) *The Turkish Monuments of Komotini and Serez*, Balkan Studies, Selânik. S.12, s.415-462.

Kiel 1974

Kiel, M. (1974) *Some Earley Ottoman Monuments in Bulgarian Thrace Stara Zagora (Eski*

Zağra), Jambol and Nova Zagora (Zağra Yenicesi), Belleten, Ankara: Türk Târih Kurumu Yayınları, S.149-152 s.635-656.

Kiel 1975

Kiel, M. (1975) *Some Little-Known Monuments of Ottoman Turkish Architecture in the Macedonian Province: Stip, Kumanova, Prilep, Strumitsa*, İstanbul Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Derg. S.4-5, s.153-196.

Kiel 1991

Kiel, M. (1991) *Atina*, DİA, c.4, s.74-76, İstanbul: TDV Yay.

Kiel 1992

Kiel, M. (1992) *Balyabadra*, DİA, c.5, s.42-43, İstanbul: TDV Yay.

Kiel 1994

Kiel, M. (1994) *Eğriboz*, DİA, c.10, s.491-493, İstanbul: TDV Yay.

Kiel 1996

Kiel, M. (1996) *Gördüs*, DİA, c.14, s.154-156, İstanbul: TDV Yay.

Kiel 2000

Kiel, M. (2000) *İskeçe*, DİA, c.22, s.553-555, İstanbul: TDV Yay.

Kiel 2001

Kiel, M. (2001) *İslimye*, DİA, c.23, s.73-75, İstanbul: TDV Yay.

Kiel 2001b

Kiel, M. (2001) *Karlova*, DİA, c.24, s.508-509, İstanbul: TDV Yay.

Kiel 2002

Kiel, M. (2002) *The Quatrefoil Plan in Ottoman Architecture Reconsidered in Light of the "Fethiye Mosque" of Athens*, Muqarnas, Sayı 19, s. 109-122.

Kiel 2002a

Kiel, M. (2002) *Koron*, DİA, c.26, s.208-209, İstanbul: TDV Yay.

Kiel 2003

Kiel, M. (2003) *Livadya*, DİA, c.27, s.197-198, İstanbul: TDV Yay.

Kiel 2005

Kiel, M. (2005) *Midilli*, DİA, c.30, s.11-14, İstanbul: TDV Yay.

Kiel 2005b

Kiel, M. (2005) *Orta Yunanistan'daki Durbalı Sultan Bektâşî Tekkesi*, Osmanlı toplumunda Tasavvuf ve Sufiler (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara: TTK Yayınları, s.409-425.

Kiel 2012

Kiel, M. (2012) *Tesalya*, DİA, c.40, s.522-526, İstanbul: TDV Yay.

Kiel 2012a

Kiel, M. (2012) *Tripoliçe*, DİA, c.41, s.314-315, İstanbul: TDV Yay.

Kiel-Alexander 2020

Kiel, Machiel ve Alexander, John (2020) *Mora*, DİA, c.30 s.278-283, TDV Yay.

Koçak 2003

Koçak, A. (2003) *Akyazılı Sultan Tekkesi'ne Folklorik Bir Yaklaşım*, Türk Kùltürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı: 26, Ankara: Gâzi Üniversitesi Türk Kùltürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, s.223-234.

Koç 2011

Koç, M. (2011) *Seyyid Ali Sultan Dergâhu ve Osmanlı Eserleri*, Gümölcine: Seyyid Ali Sultan Dergâhu Koruma Vakfı Yayınları.

Koçu 1958

Koçu, Reşat Ekrem (1958) *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul.

Kolodziejczyk 2001

Kolodziejczyk, D. (2001) *Kamaniçe*, DİA, c.24, s.274-275, İstanbul: TDV Yayınları.

Koneska 2009

Koneska, E. (2009) *Makedonski Brod'daki Aziz Nikola Kilisesi ya da Hıdır Baba Türbesi'nin Târîhi Konusundaki İkilimler*, Gâzi Üniversitesi Türk Kùltürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, III. Uluslararası Türk Kùltürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu, 30-31 Ekim, 2009, Üsküp, s.241-247.

Konuk 2008

Konuk, Neval (2008) *Midilli Rodos Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mîmârîsi Ottoman Architecture in Lesvos Rhodes Chios and Kos Island*, Ankara.

Konuk 2010

Konuk, Neval (2010) *Yunanistan'da Osmanlı Mîmârîsi 1*, Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Kostova 2001

Kostova, Z. (2001) *Câmiyata 'Sofu Mehmed Paşa' i Prevrîştaneto i Vtsirkva*, Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mîmârîsi Sempozyumu, Şumnu, 17-19 Mayıs 2000: Bildiriler, c.1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 427-438.

Koyuncu 2005

Koyuncu, Aşkın (2005) *Balkanlarda Dönüşüm, Milli Devoletler ve Osmanlı Mirasının Tasfiyesi: Bulgaristan Örneği (1878-1913)*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Koyuncu 2006

Koyuncu, Aşkın (2006) *Bulgaristan'da Osmanlı Maddî Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Târîhi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 20, s. 197-243.

Koyuncu 2010

Koyuncu, Aşkın (2010) *Sofya'daki Sofu Mehmed Paşa Câmisi (Kara Câmî)'nin Kiliseye Dönüştürülmesi*, Uluslararası Balkanlar'da Türk Varlığı Sempozyumu II, Bildiriler 2. cilt, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, s.129-145.

Koyuncu 2013

Koyuncu, Aşkın (2013) *Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Târîhi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 33/Bahar 2013, s.139-196.

Konyalı 1960

Konyalı, İbrahim Hakkı (1960) *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul: Ercan Matbaası.

Köprülü 1980

Köprülü, O. F. (1980) *Usta-Zade Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektâşîliğin Girid'de İntişarı*, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S. 8-9, s.37-72.

Köprülü 1988

Köprülü, O. F. (1988) *Kandiye'de Köprülüler'e Ait Kitâbeler*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, s.487-494.

Köprülü 2004

Köprülü, F. (2004) *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Krasniqi 2015

Krasniqi, A. (2015) *Monument 1-2-3-4*, KOHA Yayınları, Priştine.

Krasnozhon 2018

Krasnozhon, Andrew (2018) *Fortetsi Ta Mistta Pivnichno-Zakhidnoho Prychornomorja (XV-XVIII St.)*, Odessa: Vydavnytstvo Chornomorja.

Kreševljaković 1953

Kreševljaković, H. (1953), *Stari Bosanski Gradovi*, Naše Starine, Saraybosna, Sayı: 1, s.3-44.

Ksintaropoulos 2009

Ksintaropoulos, S. D. (2009) *O Prosanatolisimos to Mousoulmanikon Temenon sto Argos kai to Naflio*, Atina: Ethniko Metsovio Polytechnio.

Kuban 2007

Kuban, D. (2007) *Osmanlı Mîmârîsi*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Kul 2022

Kul, Muhittin (2022) *Venedikli Bir İhtidanın İntikamı: Girolamo Galoppo ve Son İstihkâm*, Anasay Dergisi, Sayı 20, s.47-74.

Kuş vd. 2007

Kuş, A. Şimşek, F. Dıvarcı, İ. (2007) *Rumeli'de Osmanlı Mirası – Ottoman Heritage in Rumelia – Albania Macedonia*, İstanbul: Hazine nedaroglu İnşaat Grubu Yayınları.

Kuş vd. 2010

Kuş, A. Şimşek, F. Dıvarcı, İ. (2010) *Rumeli'de Osmanlı Mirası – Ottoman Heritage in Rumelia – Bosna Hersek Kosova*, İstanbul: Nil-dem Global Sigorta ve Reasürans Brokerliği Kültür Yayınları.

Kutateladze 2021

Kutateladze, Manana (2021) *Sakartvelos Mechetebi/Samkhreti Sakartvelo*, Tiflis.

Kuzubaş 2006

Kuzubaş, M. (2006) *17. Yüzyıl Şairi Mezâki'ye Göre Lehistan Savaşı*, Turkish Studies / Türkoloji Dergisi, S.2, s.213-225.

Lanevschi 2003

Lanevschi, G. (2003) *An Ottoman Mosque at Borosjenö*, Archaeology of the Ottoman Period in Hungary (Ed. I. Gerelyes, G. Kovács), Budapeşte, s.185-186.

Loukma- Stefanidou 2017

Loukma, M. Stefanidou M. (2017) *The Morphology and Typology of the Ottoman Mosques of Northern Greece*, International Journal of Heritage Architecture, No 1, s. 78-88.

Louvi-Kizi 2011

Louvi-Kizi, Aspasia (2011) *O naos ton Agion Apostolon sto Leontari Arkadias*, Deltion tis Christianikis Archaologikis Etaireias, S.28, s.99-114.

Lowry 2009

Lowry, H. W. (2009) *Osmanlıların Ayak İzlerinde Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekânlar ve Mîmârî Eserleri Arayış Yolculukları*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

Lowry- Erünsal 2010

Lowry, H. W. Erünsal, İ. E. (2010) *Yenice-i Vardar Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

Lowry 2022

Lowry, Heath W. (2022) *A Tale of Three Mosques*, İstanbul: BAU Publications.

MacKay 2012

MacKay, P. (2012) *The Angiolello Manuscript, other Contemporary Sources, Maps and Views of the fortress of Negropont*, <http://angiolello.net>, (28.06.2012)

Maden 2013

Maden, F. (2013) *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, Ankara: TTK Yayınları.

Manolescu 2021

Manolescu, Ştefan (2021) *Several Aspects Related to Spring Water Fountains Presence in Dobruja*, Peuce, S.XIX, s.301-316.

Manolescu 2023

Manolescu, Ştefan. *Çişmele Dobrogene*, <fb.com/profile.php?id=100063694145206>, Erişim: 15.02.2023

Manousakas 2013

Manousakas, M. (2013) *Tzamia Tekedes kai Tourbedes sto Nomo Hanion*, 2. baskı, Hanya.

Markoviç 1987

Markoviç, L. (1987) *Citalista i Knjiznice u Cacku*, Cacak: Gradska Biblioteka u Cacka.

Mavrommatis 2005

Mavrommatis, G. (2005) *Monuments and Communities: Bektashism in 20th Century Greece*, Uluslararası Bektâşilik ve Alevilik Sempozyumu I, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s.526-551.

Maxim 2000

Maxim, M. (2000) *İbrâil*, DİA, c.21, s.363-366, İstanbul: TDV Yayınları.

Maxim 2013

Maxim, M. (2013) *Yanova*, DİA, c.43, s.316-317, İstanbul: TDV Yayınları.

Mažuran 1994

Mažuran, I. (1994) *Srednjovjekovni I Turski Osijek*, Osijek.

Mehmed Süreyya 1996

Mehmed Süreyya (1996) *Sicil-i Osmanî*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Mehmed Tevfik 2009

Mehmed Tevfik (2009) *Yadigâr-ı Macaristan ve Asr-ı Abdülhamid Han*, Haz: İsmail Tosun Saral, Emre Saral, Fahri Sezer. Ankara: Türk - Macar Dostluk Derneği Yayınları, 2009.

Messis 2018

Messis, V. (2018) *I arhitektoniki periousia tis Koubalistas (Kokkinogeion) Dramas*, Diodos, S.13, Şubat 2018, s.84-103.

Messis 2021

Messis, Vasilis (2021) *Ta diasosmena othomanika temeni stin Perifereiaiki Enotita Dramas*, Drama.

Mevsim 2013

Mevsim, Hüseyin (2013) *Balkan Savaşları Günlüğü - Bogdan Filov*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Mikov 2005

Mikov, L. (2005) *Izkustvoto na Heterodoksnite Myusyulmani v Bulgaria (XVI-XX vek.) Bek-tashi i Kazalbashi/Alevii*, Sofia.

Mikov 2008

Mikov, L. (2008) *Bulgaristan'da Alevi Bektâşî Kültürü*, çev. Orlin Sabev (Orhan Salih), İstanbul: Kitap Yayınevi.

Mikov 2012

Mikov, Lybomir (2012) *Djamiyata i Hamanit v Montana*, Osmanska arkhitektura i izkustvo v Bulgariya, Cilt I, s.81-90.

Millingen vd. 1912

Millingen, A., Traquair, R., George, W. S., Henderson, A. E. (1912) *Byzantine Churches in Constantinople Their History and Architecture*, Londra.

Mitsi 2016

Mitsi, Y. L. (2016) *Chios, Sakız: Alfa Pi Yayınları*.

Moaçanın 1994

Moaçanın, N. (1994) *Diyakova*, DİA, c.9, s.454-455, İstanbul: TDV Yayınları.

Molnár 1993

Molnár, J. (1993) *Macaristan'daki Türk Anıtları: Monuments Turcs en Hongrie*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Monioudi-Gavala 2001

Monioudi-Gavala, D. (2001) *The Castle of Chios*, Chios.

Moraitis 1962

Moraitis, A. (1962) *To Kryoneri (Sochou)*

Moutzali 2008

Moutzali, A. (2008) *Faik Pasha Mosque (or Imâret)*, Ottoman Architecture in Greece, Atina: Hellenic Ministry of Culture, s.184.

Mustafa 2015

Mustafa, N. (2015) *İrevan Şehri*, Berikan Yayınevi, Ankara.

Mustafa 2016

Mustafa, N. (2016) *İrevan Hanlığı Ermeni Vandallarının Yox Etđiyi İrevan Mescidleri*, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Yayınları, Bakü.

Mujezinović 1969

Mujezinović, M. (1969) *Turski nadpisi u Travniku i njegovoj okolini*, Prilozi za Orijentalnu Filologiju - Revue de philologie orientale, XIV-XV/1964-65, XIV-XV, s. 141-187.

Mujezinović 1998

Mujezinović, M. (1998), *Islamska epigrafika u Bosne i Hercegovine*, Saraybosna.

Myuhtar-May 2011

Myuhtar-May, F. (2011) *Identity, Nationalism and Cultural Heritage under Siege: The Case of Pomaks (Bulgarian-speaking Muslims) in Bulgaria*, Arkansas State University.

Nadilo 2005

Nadilo, B. (2005) *Ravničarske utorde između Drave i Save u istočnoj Slavoniji*, Građevinar, 57/6, Zagreb, s.441-446.

Nassereddine vd. 2018

Nassereddine A., Zineb M., Souad L. (2018) *Analyse de la restauration de la mosquée Ali Betchine d'Alger*, MATEC Web of Conferences 149, 02060, s.1-5.

Necipoglu 2013

Necipoglu, G. (2013) *Sinan Çağı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Nedelcheva 2017

Nedelcheva, Nevena (2017) *Selishnata mrezha, demografskata karakteristika i kultov zhivot v Gerlovo i Tozluka prez XV - XVIII. v. Veliko Tirnovo*.

Nikiç 1958

Nikiç, L. (1958) *Dzamije u Beogradu*, Godisnjak, S.5, s.151-206.

Nikoliç- Obroviç 1992

Nikoliç, B. Obroviç, M. (1992), *Bogorodna Gradačka Kroz Vekove*, Cacak: Gradska Biblioteka u Cacka.

Nikopolitidis 2012

Nikopolitidis, Dimitrios (2012) *Oi Ellines stin periferia tou Kars / Oi Ellines stin periferia tou Kars*, 28.12.2012, sa-teos.blogspot.com/2012/12/blog-post_8504.html

Ocak 2005

Ocak, A. Y. (2005) *Osmanlı Toplumunda Tasavuf ve Sufiler*, Ankara: TTK Yay.

Oğuz 2014

Oğuz, İ. (2014) *Midilli'de Osmanlı Vakıfları*, Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Oğuz 2015

Oğuz, İ. (2015) *Midilli Adası'nda Osmanlı Vakıflarının Tasfiye Süreci*, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, c.4, S. 1, Temmuz 2015, s.55-84.

Okiç 1973

Okiç, M. T. (1973) *Belgrad'daki Bayraklı Câmii*, Vakıflar Dergisi, S. 10, s.385-402.

Oktay 2014

Oktay, H. (2014) *Ermenistan'da Türk Eserleri*, Yeni Türkiye, 06/2014, s.1-5.

Orhan 2008

Orhan, S. (2008) *Balkan Savaşları'nda Türklere Yapılan Bulgar Mezalimi*, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Osmânzâde Hüseyin Vassâf 2015

Osmânzâde Hüseyin Vassâf (2015) *Sefine-i Evliyâ*, Haz. M. Akkuş, A. Yılmaz, Kitâbevi Yayınları, 3. Baskı, İst.

Ömer Feridun 1914

Ömer Feridun (1914) Belgradı török emlekeke, *Archaeologiai Értesítő*, c.2, s.132-138.

Öntuğ 1995

Öntuğ, M. M. (1995) *Özü ile İlgili XVII. Yüzyıl Mühimme Hüükümleri ve Kalesi*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Öreñç 2009

Öreñç, A. F. (2009) *Sakız Adası*, DİA, c.36, s.6-10, İstanbul: TDV Yayınları.

Özcan 2010

Özcan, A. (2010) *Şehid Ali Paşa*, DİA, c.38, s.433-434, İstanbul: TDV Yayınları.

Özel 1998

Özel, M. (1998) *Restorasyonu Dolayısıyla Macaristan Budapeşte Gül Baba Türbesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özgüven 2001

Özgüven, B. (2001) *Osmanlı Macaristanı'nda Kaleler Kentler*, İstanbul: Ege Yayınları.

Öztuna 1969

Öztuna, Y. (1969) *Resimlerle 93 Harbi 1877-78 Türk-Rus Savaşı*, İstanbul: Hayat Yay.

Öztürk 2007

Öztürk, T. (2007) *Özü*, DİA, c.34, s.133-134, İstanbul: TDV Yayınları.

Pantelidis 2014

Pantelidis, Georgios (2014) *I enoria Stavrochoriou timise ton... aeithali daskalo Andrea Agtzidi / H enoria Stavrochoriou timise ton... aeithali daskalo Andrea Agtzidi*, 03.01.2014, <https://maxitis.gr/stavroxori-pater-pantelidis-agtzidis/>

Papadopoulos 2014

Papadopoulos, V. (2014) *Ta Temeni Tis Chalkidas*, Yayın: 12.11.2014 <http://square.gr/ta-temeni-ths-xalkidas/5062>

Papageorgiou 1900

Papageorgiou N. P. (1900) *Unedierte Inschriften von Mytilene*, Leipzig.

Papić- Valenčić 1990

Papić, T. Valenčić, B. (1990) *Župna Crkva Svih Svetih u Đakovu*, Zagreb: Republički Zavod za Zaštitu Spomenika Kulture.

Parcharidis 2013

Parcharidis, E. (2013) *Ta Othomanika Ktismata Sto Nauplio*, Trakya Demokritos Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, İskeçe.

Parlak 1986

Parlak, T. (1986) *Yeni Asır'ın Selânik Yılları*, İzmir.

Pavlov- Petkova 2008

Pavlov, Z. Petkova, R. (2008) *Macedonian Cultural Heritage Ottoman Monuments*, Üsküp: Makedonya Kültür Bakanlığı Yay..

Peker 2019

Peker, Ali Uzay vd. (2019) *Zigetvar Kanunı Sultan Süleyman Türbe-Palankası'nda Araştırma ve Arkeolojik Çalışmalar 2015-2017*, Akdeniz Sanat Dergisi, s.93-157.

Podmanicki 2014

Podmanicki, M. T. (2014), *Prilog Istraživanju Nekadašnje Isusovačke Crkve Sv. Mihovila U Osijeku*, Artos, Sayı: 1, Umjetnička akademija u Osijeku. <http://www.uaos.unios.hr/> (erişim: 10.12.2014)

Pouqueville 1805

Pouqueville, F. (1805) *Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie et dans plusieurs autres parties de l'Empire ottoman pendant les années 1798, 1799, 1800 et 1801*, Paris.

Pouli 2008

Pouli, R. (2008) *Fethiye (or Staropazarou) Mosque*, Ottoman Architecture in Greece, Atina: Hellenic Ministry of Culture, s.70-73.

Primovska 2018

Primovska, Rositsa (2018) *Църквата „Св. св. Кирил и Методиј“ в с. Тополово отбеляза 110-годишнина*, otzvuk.bg, 18.06.2018.

Qrim 2014

Na vystavke v Feodosii pokazhut plan Glavnoy mecheti srednevekovoy Kafy, qrim.org/?p=10819, 18.07.2014.

Radomszky 1962

Radomszky, A. (1962) *Sigetvar ve Havalisin-de Türk Anıtları*, Arkitekt, S.1962-03 (308), s.125-127.

Rajić-Timotijević 2011

Rajić D. Timotijević, M. (2011) *Crkva Svetog Vaznesenja Hristovog U Čačku*, Čačak: Narodni Muzej.

Rădvan-Ciobanu 2019

Rădvan, Laurentiu ve Ciobanu, Mihai Anatolii (2019) *Noi planuri ale oraşului şi cetăţii Brăilei*, Miscellanea Historica et Archaeologica in honorem Professoris Ionel Căndea septuagenarii, Editura Academiei Române, Bükreş, s.363-383.

Recepoğlu 2004

Recepoğlu, A. S. (2004) *Belgrad Câmileri*, Prizren: Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları.

Remzi 1332

Remzi, (1332) *Belgrad'da Damat Ali Paşa Türbesi*, Tarih-i Osmâni Encümeni Mecmuası, C.VII, S.39, İstanbul, 1 Ağustos 1332, s.189-192

Regan 2006

Regan, K. (2006) *Gorjani – Srednjovjekovno*

Sijelo Plemićke Obitelji Gorjanski, Scrinia Slavonica 6, s.127-159, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije.

Rezûk 2002

Rezûk, M. (2002) *Kostantîne*, DİA, c.26, s.224-225, İstanbul: TDV Yayınları.

Ringelhann 1963

Ringelhann, B (1963) *Az 1841-Ben Lebontott Egri Mecset (Dzsâmi) Pontos Méretei*. Múemlékvédelem 7, s.81-83.

Rossi 1929

Rossi, E. (1929) *Iscrizione Ottomana in Persiano Sul Bastione della Torre di Santa Maria a Rodi*. Bergamo.

Rum Beyoğlu Fahrettin 1329

Rum Beyoğlu Fahrettin (1329) *Macaristan'da Bazı Âsâr-ı Osmâniyye*, Tarih-i Osmâni Encümeni Mecmuası, İstanbul, c.21, s.1392-1400.

Sâi Mustafa Çelebi 1315

Sâi Mustafa Çelebi (1315) *Tezkiretü'l-Bünyân*, İstanbul, İkdâm Matbaası.

Sâi Mustafa Çelebi 2002

Sâi Mustafa Çelebi (2002) *Yapılar Kitabı Tezkiretü'l-Bünyân ve Tezkiretü'l-Enbiye*, Günümüz Türkçesi: H. Develi, S. Rifat, İstanbul: Koçbank Yayınları.

Samaras 1979

Samaras, Panos (1979) *Mousulmanika Temeni kai Eoktria tis Mitilinis sta hronia tis Tourkokratias*, Atina.

Sambanopoulou 2007

Sambanopoulou, S. B. (2007) *Katalog Deltion Arhaiologikon Horon Kai Mnemeion Kentrikis Makedonias: Prosopo & Harakteras*, ed. Ch. Bakirtzis, Selânik.

Sambanopoulou 2008

Sambanopoulou, L. (2008) *Church of Agios Konstantinos and Agia Eleni*, Ottoman Architecture in Greece, Atina: Hellenic Ministry of Culture, s.310.

Sapozhnikov 2017

Sapozhnikov, Igor (2017) *Mecheti I Tserkvoi Bender Do Sereğiny XIX vv.* Otdel Kryma i Severo-Zapadnogo Prichernomorya Instituta arkheologii NANU, s.66-78.

Sapozhnykov 2020

Sapozhnykov, Igor (2020) *Topografija Fortetsi Ta Mista Kiliyi Za Opysamy I Hrafichnymy Dzherelamy 1650-Kh – 1790-Kh Rr.*, Starozhytnosti Lukomor'ya 2020/2, s.5-30.

Saraga 2009

Saraga, N. (2009) *Les monuments ottomans d'Athènes au fil du temps*, Les héritiers de l'Empire ottoman et l'héritage refusé, 26 Kasım 2009, Lyon. <http://www.mom.fr/ressources-numeriques/documents-numerises/colloques-texte-integral/patrimoines-culturels-en-mediterranee-orientale/3eme-atelier> (erişim: 25.09.2012)

Saral-Saral 2001

Saral, İ. T. Saral E. (2001) *Macarlar Ve Tuna Hakkında Yazılan Şiirler (1300-2000)*, Ankara: Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları.

Saral 2003

Saral, İsmail Tosun (2003) *Baba Sultan (Dede Sultan)*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Sayı 28, s.215-221.

Saral 2004

Saral, İ. T. (2004) *Tarih Sürecinde Gül Baba Türbesinin İçine Genel Bir Bakış*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Dergisi, S.30, s.193-212.

Saral- Saral 2008

Saral, İ. T. Saral E. (2008) *Gül Baba ve Masalları*, Ankara: Türk - Macar Dostluk Derneği Yay.

Saral- Saral 2010

Saral, İ. T. Saral E. (2010) *Budapeşte Seyahatnâmeleri*, Ankara: Türk - Macar Dostluk Derneği Yay.

Sarıay 2010

Sarıay, Y. (ed.) (2010) *Osmanlı Belgelerinde Hırvatistan*, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Serezli 2012

Serezli, M. E. (2012) *Memleket Hatıraları*, 2 cilt, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank.

Sezer 2014

Sezer, C. (2014) *I. Dünya Savaşı Sırasında Rusya'nın Himayesinde Ermeni Mezalimine İki Örnek: Tercan ve Terme*, Yeni Türkiye Ermeni Meselesi Özel Sayısı III, S.62, s.2324-2335.

Schweiger Lerchenfeld 1882

Schweiger Lerchenfeld, Amand Freiherr von (1882) *Griechenland in Wort und Bild*, Leipzig.

Shkorpil 1909

Shkorpil, Hermengild Vaclav (1909) *Izvestiya na Varnenskoto arkhheologichsko druzhestvo II*, Varna.

Sönmez 2019

Sönmez, Şenol (2019) *Bardız (Gaziler Mahallesi)*, Erzurum Sevdası Dergisi, S.4, s.32-33.

Spon-Wheler 1679

Spon, J. ve Wheler, G. (1679) *Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Lyon.

Stavrinidis 1976

Stavrinidis, N. (1976) *Metafraseis Tourkikon İstorikon Engrafon Aforonton Eis Tin İstorian Tis Kritis, Engrafa Tis Periodou Eton 1672-1694 (1083-1105)*, Irakleio.

Stefanidou 1991

Stefanidou, A. (1991) *I Poli Limani Tis Kavalas Tin Perido Tourkokratias Poleodomiki Dierevnisı (1391-1912)*, Selânik: Aristo Üniversitesi, Doktora Tezi.

Stefanidou 2008

Stefanidou, A. (2008) *Ibrahim Pasha Mosque, Ottoman Architecture in Greece*, Atina: Hellenic Ministry of Culture, s.264.

Stefanidou 2009

Stefanidou, E. (2009) *I Syntirisi Kai i Apokatastasi ton Othomanikon Mnimeion Stin Ellada*, Selânik: University Studio Press.

Stoyanova 2006

Stoyanova, P. (2006) *Pokrŭstvaneto Na Bŭlga-*

rite Myusyulmani, Anamneza, Sayı 3, s.128-144.

Stojanović 2010

Stojanović, M. (2010) *Tvrđava Gradina Grad Drniš*, Drniš: Gradski Muzej Drniš.

Sudár 2004

Sudár, B. (2004) *Baths in Ottoman Hungary*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, (57), s.391-437.

Sudár 2008

Sudár, Balázs (2008) *Bektashi Monasteries In Ottoman Hungary (16th - 17th Centuries)*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, Vol. 61, No. 1/2 (March 2008), s. 227-248.

Sudár 2010

Sudár, B. (2010) *A Pécsi Jakováli Haszan Pasa-Dzsámi*, Budapeşte.

Sudár 2013

Sudár, B. (2013) *A Pécsi İdrisz Baba-Türbe*, Budapeşte.

Sudár 2014

Sudár, B. (2014) *Dzsámik És Mecsetek A Hódolt Magyarországon*, Budapeşte.

Szabó 2010

Szabó, A. P. (2010) *Egy elveszett dzsámi, a "borosjenői mecset"*, Keletkutatás, S.39 s.53-82

Şehbal 1329

Şehbal (1329) *Balkanlar Muhârebesindeki Hürriyet-i Akvâm Gayesine Müslüman Gözüyle Bir Nazar*, 1 Teşrinisâni 1329 (14 Kasım 1913), S.85, s.249.

Şehbal 1329b

Şehbal (1329) *Kırılan, yıkılan yerlere ibretle ircâ-ı nazar*, 15 K.sani 1329, Sayı 89, s. 335.

Şeyh Mehmed Şemseddin Mısırî 2010

Şeyh Mehmed Şemseddin Mısırî (2010) *Niyazî-i Mısırî'nin İzinde Bir Ömür Seyahat Dildâr-ı Şemsî*, Haz. M. Kara, Y. Kabakçı, İstanbul: Dergâh Yay.

Tafrali 1910

Tafrali, O. (1910), *Thesslonique des origines jasqu'au XIV. Siècle*, Paris.

Talundžić 2004

Talundžić, A. (2004) *Ostaci Ostataka İslamske Arhitekture u Dalmaciji*. Most 172, s. 78-80.

Tamas 1992

Tamas, P. (1992) *Budapest Gül Baba Türbe*, Budapest: Kártográfiai Vállalat.

Tamas 1998

Tamas, P. (1998) *Gül Baba Türbesi'nin Restorasyon ve Çevre Düzenleme Çalışmaları, Restorasyonu Dolayısıyla Macaristan Budapeşte Gül Baba Türbesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.16-21.

Tezkiretü'l-Bünyân 1315

Tezkiretü'l-Bünyân (1315) *Dersaadet: İkdâm Matbaası*

The City Of Čačak 2010

The City Of Čačak Community Profile, (2010) Čačak: Municipal of Čačak.

Tomić 2016

Tomić, A. (2016) *Osmanska ostavoština u Drnišu: od džamije Halila hodže do crkve sv. Ante Padovanskog*, Razmjena Umjetničkih Iskustava U Jadranskome Bazenu, s.107-115, Zagreb.

Traliç 1972

Traliç, Seyyid M. (1972) *Drnis Sesnaestoga I Sedamnaestoga Stoljeca (16. Ve 17. Yüzyıllarda Drniş)*, Zadar.

Trankova vd. 2011

Trankova, D. Georgieff, A. Matanov, H. (2011) *A Guide of Ottoman Bulgaria*, Sofya: Vagabond Media.

Travlos 1993

Travlos, J (1993) *Poleodomiki Exelixis ton Athinion*, Atina.

Tsekes 2008

Tsekes, G. (2008) *Church of Agios Konstantinos and Agia Eleni - Ottoman Architecture in Greece*, s.133, Trianon, s.124-125, Atina:

Tselepidis 2012

Tselepidis, T. (2012) *I Drama Tin Epochi tis Tourkokratias*. www.clubs.pathfinder.gr

Tsoutsas 2010

Tsoutsas, D. (2010), *Oi Dromoi Mas échoun ti dikí tous Istoría*, Volos.
https://tablo.io/dimitristsoutsas/47cc-d730f195 (Erişim: 10/08/2016)

Tuğlacı 1985

Tuğlacı, P. (1985) *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Tuna 2013

Tuna, T. (2013) *Kosova – Makedonya – Arnavutluk – Karadağ Balkanlardaki Miras Tekkeler*, İstanbul: H Yayınları.

Tüfekçioğlu 2016

Tüfekçioğlu, A. (2016) *Türk-İslâm Sanatında Devşirme Malzeme Kullanımına Farklı Bir Örnek: Üsküdar Altunizâde Camii Son Cemaat Yeri Mihrabı*, XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Sakarya (02-05 Kasım 2016), s. 1-13.

Tütüncü 2013

Tütüncü, M. (2013) *Cezayir’de Osmanlı İzleri (1516-1830)*, İstanbul: Çamlıca Basım.

Tütüncü- Krasnozhon 2019

Tütüncü, M. Krasnozhon A. (2019) *İsmail Şehri ve Kaleleri*, SOTA Yayınları.

Tütüncü 2020

Tütüncü, Mehmet (2020) *Karadeniz Kuzeyinde Osmanlı Kitabeleri*, SOTA Yayınları.

Tüzen 1998

Tüzen, Adnan (1998) *Romanya Seyahati ve Kaybolan Vakıf Mirasımız*, Vakıf ve Kültür Dergisi, S.2, s.58-62.

Ushaku- Lika 2006

Ushaku, L., Lika, J. (2006) *Ulqini nga dritaret e kohës*, Ülgün.

Ünal 2013

Ünal, U. (2013) *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I-II Balkan Wars in Ottoman Documents*, İstanbul: Devlet Arşivleri Yay.

Ünver 1972

Ünver, A. S. (1972) *Selânik’te Yüz Eserimiz Hakkında*, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, s.257-260, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Valéria 1967

Valéria, K. (1967) *Sziget Várának Kutatás-történetéhez*, A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1966, Pécs, s.207-255.

Valsamidis 2003

Valsamidis, P. (2003) *Ta Tourkika Scholeia Ton Kailarion (Ptolemaidas) Kai Tis Perifereias Tous Kata To Scholiko Etos 1913-1914 - The Turkish Schools in Kailaria (Ptolemaida) and the Surrounding Area in the School Year 1913-1914*, Makedonika, S:33, s.255-279.

Vasiliev 1956

Vasiliev, Asen (1956) *Izobrazitelni izkustvo iz nyakoi dobrudzhanski selishta*, Dobrudzhanska ekspeditsiya prez 1954 godina, Sofya, s.81-123.

Vassiliou 2008

Vassiliou, A. (2008) *Catholic Church (or Frankoklisia)*, Ottoman Architecture in Greece, Atina: Hellenic Ministry of Culture, s.129-130.

Vatan 1923

Vatan (1923) *Girit Müslümanları Tahammül-süz Bir Haldedir*, 17 Ağustos 1923, S.139, s.2.

Vatin 2005

Vatin, N. (2005) *Un Türbe Sans Maître. Note sur la fondation et la destination du türbe de Soliman-le-Magnifique à Szigetvár*, Turcica, Revue d’Études Turques, Leuven, s. 9-17.

Venedikova 2017

Venedikova, K. (2017) *Epigrafski Pametnitsi ot Osmansko Vreme*, Sofya.

Vırmiça 2012

Vırmiça, R. (2012) *Kosova’da Osmanlı Mîmârî Eserleri*, Prizren: Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Yay.

Vrakas 2022

Vrakas, Fotis (2022) *I othomaniki periodos*

stin Ipeiro 15os – 20os aionas / Η οθωμανική περίοδος στην Ήπειρο 15ος – 20ος αιώνας, academia.edu/23288229

Vratsa 2018

Vratsa, Darik (2018) *Izdavat istoriyata na khram " Sv. Sv. Kiril i Metodii" v Montana*, dariknews.bg, erişim: 22.02.2023.

Yapar 2007

Yapar, B. (2007) *Yunanistan’daki Türk Eserlerinde Kitâbeler (Dedeâğaç, Dimetoka, İskeçe, Gümülcine, Selânik, Kavala, Yenice Karasu)*, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Yapar Ünal 2019

Yapar Ünal, B. (2019) *Yunanistan İskeçe’de Hattat Ârif Efendi’ye Ait Bir Kitabe Hakkında*, Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi, S.3, s.13-24.

Yazıcı 2011

Yazıcı, N. (2011) *Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatihî Gâzi Sinan Paşa ve Câmileri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.4, S.17, s.437-456

Yerasimos 2010

Yerasimos, S. (2010) *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*, İstanbul: Târih Vakfı Yurt Yay.

Yılmaz 2011

Yılmaz, Mehmet Emin (2011) *Macaristan’da İnsanlığın Ortak Mirası: Malkoç Bey Câmii*, Yedikata, Sayı: 30 Şubat-2011, s.70-73.

Yılmaz 2012

Yılmaz, Mehmet Emin (2012) *Macaristan’da Kiliseye Çevrilen Türk Yapıları*, Balkan Harbi’nin 100. Yılı Hatırasına III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu, 10-12 Mayıs 2012, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa, 2. cilt, s.446-470

Yılmaz 2013a

Yılmaz, Mehmet Emin (2013) *Macaristan Budin’de Gül Baba Tekkesi ve Türbesi*, İstanbul: Çamlıca Basım.

Yılmaz 2013b

Yılmaz, Mehmet Emin (2013) *Macaristan'daki Türk Mîmârî Eserlerinin Onarımları Üzerine Notlar – Notes on the Restoration of Turkish Architectural Monuments in Hungary*, Balkanlar'da Dostluk ve İşbirliği Uluslararası Balkan Sempozyumu, 5-7 Ekim 2012, Süleyman Demirel Üniversitesi Yay. Isparta, s.475-492.

Yılmaz 2014

Yılmaz, Mehmet Emin (2014) *Câmiden Kilişeye, Ahurdan Müzeşeye – Sigetvar'da Kanûnî Sultan Süleyman Câmii*, Yedikata, Sayı: 65, Ocak-2014, s.52-54.

Yılmaz 2014a

Yılmaz, Mehmet Emin (2014) *Balkanlar'da Kilişeye Çevrilen Osmanlı Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, Ekrem Hakkı Ayverdi 30. Yıl Hatıra Kitabı, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s.197-242.

Yılmaz 2015

Yılmaz, Mehmet Emin (2015) *Budin'de Mimar Sinan'ın Kilişeye Çevrilen Eseri Mustafa Paşa Câmii*, Yedikata, Haziran 2015, sayı 82, sayfa 58-61.

Yılmaz 2015a

Yılmaz, Mehmet Emin (2015) *Sigetvar'da Türk Mîmârîsi*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

Yılmaz 2015b

Yılmaz, Mehmet Emin (2015) *Macaristan'da Gâzi Kasım Paşa Camii Restitüsyon Denemesi*, XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul Üniversitesi, Cilt 2, s. 781-797.

Yılmaz 2015c

Yılmaz, Mehmet Emin (2015) *Evlîyâ Çelebi'den Günümüze Peçuy'da Türk Mîmârî Eserleri*, Yeni Türkiye, Sayı 61, Mart-Haziran 2015, Cilt 2, Sayfa 1950-1961, Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.

Yılmaz 2015d

Yılmaz, Mehmet Emin (2015) *Peçuy Tekkeleşi*, Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi, c.2015-2, S.2, s. 165-180.

Yılmaz- Günel 2015

Yılmaz, M. E.; Günel, G. (2015) *Sâhib'ül-Hayrât Makbûl (Sokollu) Mustafa Paşa*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, Sayı:38, Güz-2015, s.219-252.

Yılmaz 2016

Yılmaz, Mehmet Emin (2016) *Haç Takılan Câmiler*, Sebîl'ü'r-Reşad, C.23, S.580, 20 Kasım-ı Evvel 1339, İstanbul, s.122-123. (Eski alfabeden günümüz harflerine aktarım) Devlet Dergisi, Sayı 468, Kasım-Aralık 2016, s.65-69.

Yılmaz 2017

Yılmaz, Mehmet Emin (2017) *"Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Vakıf Eserleri Envanteri"* Kitabı Üzerine Bir Değerlendirme, Düşünce ve Tarih Dergisi, Sayı 30, s. 56-63, Mart-2017, Ankara.

Yılmaz 2017a

Yılmaz, Mehmet Emin (2017) "Midilli Halvetî - Mısırî Tekkesi (Vigla Câmii)", 10. Balkan Tarihi Kongresi 3-4 Aralık 2016, Samsun-2017, s.451-458.

Yılmaz 2019a

Yılmaz, Mehmet Emin (2019) *Yunanistan'da Kilişeye Dönüştürülen Memi Baba Türbesi*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 92, s.113-125.

Yılmaz 2019b

Yılmaz, Mehmet Emin (2019) *Osmanlı Macaristanında Tekkeler, Türbeler, Şehitlikler ve Mezar Taşları*, Vakıflar Dergisi, Sayı 52, sayfa 157-204.

Yılmaz 2020

Yılmaz, Mehmet Emin (2020) *Dobruca'da İbrâhim Ağa Çeşmesi*, Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1, Yaz 2020, s.245-255.

Yılmaz 2020a

Yılmaz, Mehmet Emin (2020) *İsmâil Geçidi'nde Habeşî Mehmed Ağa Câmii Restitüsyon Denemesi*, International Journal of Turko-logy, Hollanda, Sayı 06/2020, s.18-37.

Yılmaz 2020b

Yılmaz, Mehmet Emin (2020) *Bulgaristan'da Kilişeye Çevrilen Türk Eserleri*, Rumeli'de Osmanlı Vakıfları Üzerine Araştırmalar: Bulgaristan, VAKAR Vakıf Araştırmaları Yayınları, İstanbul, Şubat 2020, s.215-236.

Yılmaz 2021

Yılmaz, Mehmet Emin (2021) *Ekrem Hakkı Ayverdi Usûlüyle Türk Mîmârî Eserlerinin Yeniden Tesbiti: Slovakya – Macaristan*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Yılmaz 2021a

Yılmaz, Mehmet Emin (2021) *Sokollu Mustafa Paşa'nın Budin'deki Câmileri ve Mescitleri*, IX. Uluslararası Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, Türkiye, 2021, s.743-761.

Yılmaz 2021b

Yılmaz, Mehmet Emin (2021) *Yergöğü Kalesi'ndeki Türk Eserleri ve Çelebi Mehmed Câmii*, Bursa Günlüğü, Sayı 13, Haziran Temmuz Ağustos 2021, s.80-83.

Yücel 1986

Yücel, Y. (1986) *Batılı Gözüyle Balkanlarda Türk Şehir ve Eserleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yüksel 1983

Yüksel, İ. Aydın (1983) *Osmanlı Mîmârîsinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri (886-923/1481-1520) V*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.

Zdravković 1954

Zdravković (1954) *Iz Pogrnce za Procuovare Spomenika İslamske Arhitectura u Yugoslavije*, Beograd.

Zharykov 1983

Zharykov, N. L. (1983) *Pamyatnyky Hradostroytelstva y Arkhytektury Ukraynskoj SSR*, Kyiv: Budivelnik.

RESİMLERİN KAYNAKLARI
REFERENCES OF THE PICTURES

- R.1.1. BOA BEO 3217 / 241239
R.2.1. Adolf Charlemagne
R.2.2-3. A. S. Bilgili'den
R.3.1. Anonim
R.3.2-3. delcampe.net
R.3.4. V. Coronelli
R.3.5. earth.google.com
R.3.6. Eldar Uka arşivi
R.3.7. delcampe.net
R.4.1-6. Mehmet Emin Yılmaz
R.4.7. bit.ly/43E49Pj
R.4.8. dupnitsa.net
R.4.9. Machiel Kiel arşivi
R.4.10-12. B. Zilabid arşivi
R.4.13. bit.ly/3MQdSfn
R.4.14. bit.ly/3MRxzDp
R.4.15-17. Mehmet Emin Yılmaz
R.4.18. otzvuk.bg
R.4.19. inews.bg
R.4.20. Mehmet Tütüncü arşivi
R.4.21-23 Mehmet Emin Yılmaz
R.4.24. A. K. Balkanlı'dan
R.4.25-31. Mehmet Emin Yılmaz
R.4.32. Felix Kanitz
R.4.33-35. Machiel Kiel Arşivi
R.4.36. bit.ly/3os324Q
R.4.36.1 Anonim
R.4.36.2-6 Mehmet Emin Yılmaz
R.4.36.7 svetimesta.com
R.4.37-38. fb.com/groups/TurkBalkan
R.4.39. Anonim
R.4.40. G. Aleksandrov'dan
R.4.41. D. Vratsa'dan
R.4.42-43. maps.google.com
R.4.44. bit.ly/3lUbgll
R.4.45. İÜ, NEKYA9048415
R.4.46-49. Anonim
R.4.50. fb.com/groups/TurkBalkan
R.4.51. Rumen Ivanov arşivi
R.4.52-61. Mehmet Emin Yılmaz
R.4.62. Machiel Kiel Arşivi
R.4.63. Mehmet Emin Yılmaz
R.4.64. Bulgaristan Başmüftülüğü arşivi
R.4.65. K. Venedikova'dan
R.4.66-70. Mehmet Emin Yılmaz
R.4.71. V. Argatski'den
R.4.72. Felix Kanitz
R.4.73. B. Güray'dan
R.4.74-85. Mehmet Emin Yılmaz
R.4.86. B. Güray'dan
R.4.87-88. Mehmet Emin Yılmaz
R.4.89. H. V. Shkorpil'den
R.4.90. İÜ, NEKYA90484/50
R.4.91-93. Machiel Kiel Arşivi
R.4.94. H. W. Lowry arşivi
R.4.95-97. B. Güray'dan
R.4.98-99. A. Koyuncu'dan
R.4.100-101. Mehmet Emin Yılmaz
R.5.1. M. Tütüncü'den
R.5.2-3. A. Nassereddine'den
R.5.4. bit.ly/3U0PmcW
R.5.5. bit.ly/41fd73K
R.5.6-10. TİKA arşivi
R.5.11. M. Tütüncü'den
R.5.12. thinkbigadventures.com
R.5.13-15. constantine-hier-
aujourd'hui.fr
R.6.1. bit.ly/3GcAra2
R.6.2. sardari-iravani.org
R.6.3. N. Mustafa'dan
R.7.1. bit.ly/3UIh6Dz
R.7.2-3. K. Atay'dan
R.8.1-2. Gümüş vd.'den
R.8.3. bit.ly/3ZI1lxu
R.8.4. Gümüş vd.'den
R.8.5-18. G. Kakhadze arşivi
R.8.19-21. Gümüş vd.'den
R.8.22. G. Kakhadze arşivi
R.8.23. Gümüş vd.'den
R.8.19-30. G. Kakhadze arşivi
R.9.1-3. GMD'den
R.9.4. Tomić'ten
R.9.5. G. Jackson'dan
R.9.6. bit.ly/3olNijY
R.9.7. bit.ly/3olNijY
R.9.8. G. Jackson'dan
R.9.9. bit.ly/3zrUu0a
R.9.10. bit.ly/3MSwjjn
R.9.11. bit.ly/3Gc9W4x
R.9.12. V. Firić'ten
R.9.13. J. Blaeu, NSK 000863369
R.9.14-17. V. Firić'ten
R.9.18. bit.ly/3Zz2Xtc
R.9.19. bit.ly/3G6nZso
R.9.20. bit.ly/3U1b0O8
R.9.21. BNF, GE D-13098
R.9.22-23. I. Mažuran'dan
R.9.24-27. Mehmet Emin Yılmaz
R.9.28. bit.ly/3lSEHog
R.9.29. 1697, Sparr de Bensdorf
R.9.30-31. Yakova Müzesi'nden
R.9.32-45. Mehmet Emin Yılmaz
R.10.1. Ushaku-Lika'dan
R.11.1. TİKA arşivi
R.11.2-3. Mehmet Emin Yılmaz
R.11.4. Asır Proje arşivi
R.12.1-6. Mehmet Emin Yılmaz
R.12.7. vecer.mk
R.12.8. Anonim
R.12.9-20. Mehmet Emin Yılmaz
R.12.21. Anonim
R.12.22. Semavi Eyice'den
R.12.23-24. Mehmet Emin Yılmaz
R.12.25-26. bit.ly/40hf6Dh
R.12.27-31. Mehmet Emin Yılmaz
R.12.32-33. Mürteza Sulooça arşivi
R.13.1. BATM, G I h 67/7
R.13.2. Salt Arşiv, FFT807019
R.13.3. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.4-5. TİKA arşivi
R.13.6-13. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.14. Ludwig Nicolaus von Hallart
R.13.15. bit.ly/3Mkne2E
R.13.16. Ludwig Nicolaus von Hallart
R.13.17-20. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.21. Ludwig Nicolaus von Hallart
R.13.22-26. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.27. delcampe.net
R.13.28. Anonim
R.13.29. R.13.28'den ayrıntı
R.13.30. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.31. R.13.28'den ayrıntı
R.13.32-33. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.34. R.13.28'den ayrıntı
R.13.35-36. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.37. R.13.28'den ayrıntı
R.13.38-39. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.40. Anonim
R.13.41-44. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.45-46. B. Sudár'dan
R.13.47. Millî Széchenyi Kütüphanesi,

- TK 3021
R.13.48-50. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.51-52. İ. Gerelyes'ten
R.13.53. bit.ly/4146Nvp
R.13.54-55. Anonim
R.13.56. MNM S12 Div.VIII. No. 478
R.13.57. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.58. Fortepan arşivi, 129169
R.13.59. Fortepan arşivi, 73033
R.13.60-63. bit.ly/3UmRTON
R.13.64-81. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.82-83. Anonim
R.13.84-88. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.89-90. G. Cséfalvai arşivi
R.13.91-96. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.97. Anonim
R.13.98. L. Rochbock
R.13.99-100. B. Sudár'dan
R.13.101. Fortepan, 31998
R.13.102-107. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.108. Anonim
R.13.109-112. Cézár Pálfi arşivi
R.13.113-114. Ayverdi'den
R.13.115-118. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.119. bit.ly/3MvLOhi
R.13.120. bit.ly/3MvLOhi
R.13.121-125. Kornél Hanczik arşivi
R.13.126-135. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.136. Erika Hancz arşivi
R.13.137-138. Anonim
R.13.139-147. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.148. A. U. Peker'den
R.13.149-152. Mehmet Emin Yılmaz
R.13.153. sanderusmaps.com
R.13.154-155. B. Szakonyi arşivi
R.13.156. G. A. Panceri, B. Sudár'dan
R.13.157. delcampe.net
R.14.1-4. aleksandronevskii.prihod.ru
R.14.5. fb.com/primursoaia
R.15.1. delcampe.net
R.15.2-6. Hasan Burak Ceran arşivi
R.15.7. Radu Bucuța arşivi
R.15.8. OSZK, S 68 XIV No 0089
R.15.9. art-historia.blogspot.com
R.15.10. Köstence Müzesi'nden
R.15.11-12. episcopiatulcii.ro
R.15.13. Aurel Daniel Stanica arşivi
R.15.14-15. episcopiatulcii.ro
R.15.17. Szabó'dan
R.15.18. Anonim
R.15.19-20. Szabó'dan
R.15.21. R.15.18'den
R.15.22. Anonim
R.15.23-33. Hüseyin Hüseyinov arşivi
R.16.1. BATM, H III c 182/36
R.16.2. Fortepan, 41741
R.16.3. Anonim
R.16.4-11. Asır Proje Arşivi
R.16.12-14. Anonim
R.16.15. Ömer Feridun'dan
R.16.16. Asır Proje Arşivi
R.16.17-18. Anonim
R.16.19-20. Mehmet Emin Yılmaz
R.16.21. Recepoğlu'ndan
R.16.22. Ayverdi'den
R.16.23. BATM H III d 964
R.16.24. Anonim
R.16.25. Felix Kanitz
R.16.26. delcampe.net
R.16.27-46. Mehmet Emin Yılmaz
R.17.1. VGMA
R.17.2. Resimli Kitab s.34
R.17.3. VGMA
R.17.4. Mehmet Emin Yılmaz
R.17.5-9. VGMA
R.17.10. Doktor Cemil'den
R.17.11-12. Mehmet Emin Yılmaz
R.17.13. Şehbal, 1329b, s.335
R.17.14. Anonim
R.17.15. Şehbal, 1329b, s.335
R.17.16. Mehmet Emin Yılmaz
R.18.1-3. Kırımlı vd.den
R.18.4. Aleksey Kivshenko
R.18.5. delcampe.net
R.18.6. Anonim
R.18.7-10. Elena Seiryk arşivi
R.18.11-12. Tütüncü-Krasnozhon'dan
R.18.13. bit.ly/3mjrjxkp
R.18.14. placeandsee.com
R.18.15. Anonim
R.18.16. wikiwand.com
R.18.17-22. Kırımlı vd.den
R.18.23. Johann Paul Krauß, 1773
R.18.24-25. Anonim
R.18.26-27. I. Sapozhnykov'dan
R.18.28. I. Duscian
R.18.29. M. Tütüncü arşivi
R.18.30-32. ochakiv.info/
articles/623003
R.18.33-36. A. Krasnozhon arşivi
R.18.37. Zharykov'dan
R.18.38. bit.ly/41kXszG
R.18.39. sudak360.com
R.18.40. bit.ly/402cPfl
R.18.41. Kırımlı vd.den
R.19.1-2. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.3. bit.ly/3on6Vs0
R.19.4. Vassiliou'dan
R.19.5-15. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.16. 1834, Leo von Klenze
R.19.17-21. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.22. bit.ly/3A6ayFi
R.19.23-29. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.30. Anonim
R.19.31. Pouli'den
R.19.32-39. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.40. N. Saraga'dan
R.19.41-45. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.46-48. İbrahim Baltalı arşivi
R.19.49. bit.ly/3MRMyNH
R.19.50-51. H. Lowry'den
R.19.52. Vasilis Messis arşivi
R.19.53. N. Papaikononou arşivi
R.19.54-67. Vasilis Messis arşivi
R.19.68. Tansel Eribol arşivi
R.19.69-74. Vasilis Messis arşivi
R.19.75. bit.ly/3L97Dln
R.19.76-81. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.82. Vasilis Messis arşivi
R.19.83. İÜ, NEKYA90498/14
R.19.84-96. Vasilis Messis arşivi
R.19.97. Ayverdi'den
R.19.98-99. Vasilis Messis arşivi
R.19.100. H. Lowry'den
R.19.101. Machiel Kiel arşivi
R.19.102. Evangelia Balta'dan
R.19.103. Ayverdi'den
R.19.104. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.105. Vasilis Messis arşivi
R.19.106-108. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.109-110. Vasilis Messis arşivi
R.19.111-112. İbrahim Baltalı arşivi
R.19.113. 1843, Étienne Rey
R.19.114. T. Papastratis arşivi
R.19.115. evia-halkida.blogspot.com
R.19.116. İ. Alper Arısoy arşivi
R.19.117-125. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.126. Georgios Liakopoulos arşivi
R.19.127. bit.ly/3MDsoqJ
R.19.128. bit.ly/41jfoL0
R.19.129-130. H. Lowry'den
R.19.131. M. Manousakas'tan
R.19.132-136. Mehmet Tütüncü arşivi
R.19.137. pinterest.com
R.19.138. delcampe.net
R.19.139. F. Yenişehirlioğlu'ndan

- R.19.140-142. Mehmet Tütüncü arşivi
R.19.143. Anonim
R.19.144. A. Ameen'den
R.19.145. Anonim
R.19.146. Ali Hüseyinoğlu arşivi
R.19.147-152. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.153-154. İbrahim Baltalı arşivi
R.19.155. H. Lowry'den
R.19.156-163. İbrahim Baltalı arşivi
R.19.164. delcampe.net
R.19.165. R. Mantzouras arşivi
R.19.166. fonikastorias.gr
R.19.167-171. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.172. Hüseyin Mevsim'den
R.19.173. Delioğlu'ndan
R.19.174. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.175. Machiel Kiel arşivi
R.19.176. İbrahim Baltalı arşivi
R.19.177. Birlik Gazetesi'nden
R.19.178. İbrahim Baltalı arşivi
R.19.179. bit.ly/3mAd6bD
R.19.180-181. xanthinews.gr
R.19.182-183. H. Lowry'den
R.19.184-185. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.186. A. Stefanidou'dan
R.19.187-190. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.191. H. Lowry'den
R.19.192. B. Sarısakal arşivi
R.19.193-198. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.199. H. Lowry'den
R.19.200. B. Sarısakal arşivi
R.19.201. Şehbal'den
R.19.202-206. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.207. lostbulgaria.com
R.19.208. bit.ly/3GOpdsj
R.19.209-210. Şehbal'den
R.19.211. kavalapost.gr
R.19.212-222. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.223. T. Andreou'dan
R.19.224. H. Lowry'den
R.19.225-226. T. Andreou'dan
R.19.227-233. Theodoros Dimosthenis Lymperakis arşivi
R.19.235. Canan Çakmak arşivi
R.19.236. Şehbal'den
R.19.237. İ. Alper Arısoy arşivi
R.19.238. 1687, V. Coronelli
R.19.239-240. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.241. İÜ, NEKYA90809/18
R.19.242. T. Belitsos'tan
R.19.243. AWM-PS1921
R.19.244. H. Lowry'den
R.19.245. Schweiger Lerchenfeld'den
R.19.246. leontariarkadias.blogspot.com
R.19.247. omorfataxia.gr
R.19.248-257. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.258-259. S. Balkır'dan
R.19.260-261. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.262. FKB, No: APOR026326
R.19.263. bit.ly/43Ck3K4
R.19.264-265. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.270. İÜ, NEKYA90809/7
R.19.271. delcampe.net
R.19.272. tinyurl.com/y6jmhpnw
R.19.273-283. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.284-285. Anonim
R.19.286-303. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.304. Mimar G. A. Blouet
R.19.305-314. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.315-317. N. Karabelas'tan
R.19.318. Collection of Actia Nicopolis Foundation
R.19.319. İÜ, NEKYA90808/3
R.19.320-323. Cascioli 2019'dan
R.19.324. Braun Hogenberg
R.19.325. Monioudi-Gavala'dan
R.19.326-334. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.335. Dimitriades'ten
R.19.336. B. Sarısakal arşivi
R.19.337-338. İ. Alper Arısoy arşivi
R.19.339. bit.ly/3UEGN85
R.19.340. tinyurl.com/y567brae
R.19.341. Anonim
R.19.342-347. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.348. Machiel Kiel arşivi
R.19.349. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.350. Dimitriadis'ten
R.19.351-352. bit.ly/43ELXVI
R.19.353-354. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.355. Anonim
R.19.356. Dimitriades'ten
R.19.357. delcampe.net
R.19.358. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.359. Anonim
R.19.360-363. kryoneri-lagada.blogspot.be
R.19.364. Jean-Denis Barbié Du Bocage
R.19.365-366. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.367. bit.ly/3GQ23SK
R.19.368. H. Mevsim'den
R.19.369-372. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.373. H. Mevsim'den
R.19.374-381. Mehmet Emin Yılmaz
R.19.382. H. Lowry'den
R.19.383. Mavrommatis'ten
R.19.384. Anonim
R.20.1-4. Kılıç'tan
R.20.5. Stefan Manolescu arşivi
R.20.6. Mehmet Emin Yılmaz
R.21.1. Machiel Kiel arşivi
R.21.2. bit.ly/41DPu4y
R.21.3. G. Kakhadze arşivi

EK: Kiliseye Çevrilen Türk Eserlerinin Listesi

APPENDIX: List of Turkish Monuments Converted to Church

ARNAVUTLUK

Albania

Avlonya, Risili Câmii | 42
Vlore, Risili Mosque

AZERBAYCAN

Azerbaijan

Gence, Câmî-i Kebîr (Şah Abbas Câmii) | 46
Ganja, Grand Mosque (Shah Abbas Mosque)

BOSNA – HERSEK

Bosnia & Herzegovina

Bilina, Kânûnî Sultan Süleyman (Atik) Câmii | 52
Bijelina, Sultan Suleyman (Old) Mosque

Gabela, Fatih Sultan Mehmet Câmii | 56
Gabela, Fâtih Sultan Mehmet Mosque

Travnik, Nâmık Ali Paşa (Tophâne) Câmii | 60
Travnik, Namik Ali Pasha Mosque

BULGARİSTAN

Bulgaria

Balçık, Akyazılı Sultan Tekkesi | 64
Balchik, Akyazılı Sultan Dervish Lodge

Bansko Saat Kulesi | 74
Bansko, Clock Tower

Dövlen Câmileri | 1354
Devlin Mosques

Dubniçe, Hızır Bey Zâviyesi | 76
Dubnitsa, Hızır Bey Dervish Lodge

Eski Zağra, Hamza Bey Câmii | 78
Stara Zagora, Hamza Bey Mosque

Filibe, Tahtalı Köyü Câmii | 84
Plovdiv, Topolovo Mosque

Hacıoğlu Pazarcığı, Kanaat Baba Tekkesi | 90
Dobrich, Kanaat Baba Dervish Lodge

Hacıoğlu Pazarcığı, Sarı Saltık Tekkesi | 92
Dobrich, Sarı Saltık Dervish Lodge

Hacıoğlu Pazarı, Baraklar Köyü Çeşmesi | 1349
Dobrich, Fountain in Efreytor Bakalovo

Hacıoğlu Pazarı, Kapaklı Köyü Çeşmesi | 1349
Dobrich, Fountain in Aleksandria

Hacıoğlu Pazarı, Karapelit Köyü Çeşmesi | 1349
Dobrich, Fountain in Karapelit

Hacıoğlu Pazarı, Küçük Ahmet Köyü Çeşmesi | 1349
Dobrich, Fountain in Ognyanovo

Hacıoğlu Pazarı, Osman Fakih Köyü Çeşmesi | 1349
Dobrich, Fountain in Kozloduytsi

Harmanlı, Hızır Baba Türbesi | 96
Kharmanli, Hızır Baba Tomb

İslimye, Fabrika-i Hümayûn Câmii | 106
Sliven, Sultan's Factory Mosque

Karlova, Ali Bey (Kurşun) Câmii | 110
Karlovo, Ali Bey (Kurshum) Mosque

Kavarna, Câmî | 116
Kavarna, Mosque

Kızanlık, Abdülbaki Ağa Câmii | 122
Kazanlak, Abdalbaki Aga Mosque

Kutlofça, Mahalle-i Zîr (Aşağı Mahalle) Câmii | 126
Montana, Mahalle-i Zîr (Lower Neighborhood) Mosque

Nevrekep Câmileri | 1354
Gotse Delçev Mosques

Osman Pazarı, Hacı Hasan Efendi Câmii | 132
Omurtag, Hacı Hasan Efendi Mosque

Silistre, Tokmak Mahalle (?) Çeşmesi | 1349
Silistre, Fountain in Çar Asen

Silistre, Tokmak Köyü Çeşmesi | 1349
Silistre, Fountain in Çukovets

Silistre, Garvan Köyü Çeşmesi | 1349
Silistre, Fountain in Garvan

Silistre, Kaynarca Köyü Çeşmesi | 1349
Silistre, Fountain in Kaynarca

Sofya, Derviş Mehmet Paşa (İmâret / Kara) Câmii | 134
Sofia, Dervish Mehmet Pasha (Imaret / Black) Mosque

Sofya, Şeyh Bâlî Efendi Tekkesi | 156
Sofia, Sheikh Bali Efendi Dervish Lodge

Teteven Saat Kulesi | 164
Teteven Clock Tower

Tirnova, Feyzullah Ağa Medresesi | 166
Veliko Tirnovo, Feyzullah Ağa Madrasa

Uzuncaova, Sinan Paşa Câmii | 168
Uzundzhovo, Sinan Pasha Mosque

Uzuncaova Saat Kulesi | 186
Uzundzhovo, Clock Tower

Varna, Kırık Câmi | 190
Varna, Kırık (Broken) Mosque

Yanbolu, Mustafa Ağa (Eski) Câmii | 194
Yambol, Mustafa Ağa (Old) Mosque

Yenice Zağra, Kademli Baba Türbesi | 198
Nova Zagora, Kademli Baba Tomb

Bulgaristan'da 110 Köy Câmisi | 206
110 Village Mosques in Bulgaria

CEZAYİR *Algeria*

Cezayir, Ali Biçin Câmii | 218
Algiers, Al Bitchin Mosque

Cezayir, Keçiova Câmii | 222
Algiers, Ketchaoua Mosque

Kostantine, Sûku'l-Gazâl Câmii | 230
Constantine, Souk El Ghazal Mosque

ERMENİSTAN *Armenia*

Hacıköy Câmii | 236
Mrgastan Mosque

Revan, Recep Paşa Câmii | 238
Yerevan, Recep Pasha Mosque

GÜNEY KIBRIS *Southern Cyprus*

Limasol, Hacı Hasan Ağa Çeşmesi | 244
Limasol, Hacı Hasan Ağa Fountain

GÜRCİSTAN *Georgia*

Acara, Zesopeli Köyü Câmii | 1358
Acara, Zesopeli Mosque

Adigeni, Plate Köyü Câmii | 1356
Adigeni, Plate Mosque

Adigeni, Zazalı Köyü Câmii | 250
Adigeni, Zazalo Mosque

Ahıska, Ahmediye Câmii | 252
Akhaltsikhe, Ahmediye Mosque

Ahıska, Câmi (Ermeni Katolik Kilisesi) | 264
Akhaltsikhe, Mosque (Armenian Catholic Church)

Ahıska, Kılde Köyü Câmii | 272
Akhaltsikhe, Klde Mosque

Nakurdev Köyü Câmii | 276
Nakurdev Mosque

HIRVATİSTAN *Croatia*

Dırniş, Halil Hoca Câmii | 286
Drnis, Halil Hoca Mosque

Dırniş, Terzi Balcı Bey Câmii | 296
Drnis, Terzi Balcı Bey Mosque

İmoçka, Kale Câmii | 298
Imotski, Castle Mosque

İmoçka, Glavina Câmii | 298
Imotski, Glavina Mosque

Kilis, Kale (Süleyman Han) Câmii | 300
Klis, Castle (Suleiman The Magnificent) Mosque

Ösek, Gâzi Kasım Paşa Câmii | 312
Osijek, Gâzi Kasım Pasha Mosque

Ösek, Kânûnî Sultan Süleyman Câmii | 320
Osijek, Suleiman The Magnificent Mosque

Vergoraz, Câmi (Aziz Meryem Kilisesi) | 324
Vrgorac, Mosque (Saint Mary's Church)

Yakova, İbrahim Paşa Câmii | 326
Djakovo, Ibrahim Pasha Mosque

Yakova, Yahyâ Bey Kulesi | 340
Djakovo, Yahya Bey Tower

KARADAĞ *Montenegro*

Ülgün, Metris Câmii | 350
Ulcinj, Metris Mosque

KOSOVA *Kosova*

Firzovik, Saat Kulesi | 354
Ferizaj, Clock Tower

Priştine, Fâtih Sultan Mehmet Câmii | 356
Pristina, Fatih Sultan Mehmet Mosque

KUZEY MAKEDONYA *North Macedonia*

Brod, Hıdır Baba Tekkesi | 362
Makedonski Brod, Hıdır Baba Dervish Lodge

Demirhisar Câmii | 1353
Sidirokastro Mosque

İştîp, Hüsameddin Paşa Câmii | 370
Shtip, Husameddin Pasha Mosque

Manastır Saat Kulesi | 382
Bitola Clock Tower

Ohri, Fâtih Sultan Mehmet (İmâret) Câmii | 386
Ohrid, Fatih Sultan Mehmet (Imaret) Mosque

Pirlepe Saat Kulesi | 392
Prilep Clock Tower

Üsküp, Karaca Ahmet Sultan Tekkesi | 398
Skopje, Karaca Ahmet Sultan Dervish Lodge

MACARİSTAN *Hungary*

Budin, Gül Baba Türbesi | 414
Buda, Gul Baba Tomb

Budin, Mustafa Paşa Câmii | 430
Buda, Mustafa Pasha Mosque

Budin, Tabakhâne Câmii | 434
Buda, Taban Mosque

Budin, Toygun Paşa Câmii | 440
Buda, Toygun Pasha Mosque

Çonrad, Süleyman Han Câmii | 448
Csongrad, Suleiman The Magnificent Mosque

Eğri, Baba Sultan Tekkesi | 1354
Eger, Baba Sultan Lodge

Eğri, Câmi (Aziz Anna Kilisesi) | 450
Eger, Mosque (St. Anna's Church)

Eğri, Câmi (Aziz Bernát Kilisesi) | 452
Eger, Mosque (St. Bernat Church)

Eğri, Câmi (Servita Kilisesi) | 458
Eger, Mosque (Servita Church)

Eğri, Çarşı Câmii | 462
Eger, Bazaar Mosque

Eğri, Kethüdâ Hamza Bey Mescidi | 466
Eger, Kethuda Hamza Bey Masjid

Estergon, Mahkeme Câmii | 474
Esztergom, Mahkeme Mosque

Göle, Ali Bey Câmii | 480
Gyula, Ali Bey Mosque

Göle, Ali Bey Türbesi | 480
Gyula, Ali Bey Tomb

Graboc, Çeşme | 1383
Graboc, Fountain

İstolni Belgrad, Hünkâr Câmii | 484
Székesfehérvár, Sultan Mosque

Kaniye, Ayazma Mescidi | 486
Nagykanizsa, Ayazma Masjid

Novigrad, Sultan Süleyman Câmii | 488
Nograd, Suleiman The Magnificent Mosque

Peçuy, Ferhat Paşa Câmii | 490
Pécs, Ferhat Pasha Mosque

Peçuy, Gâzi Kasım Paşa Câmii | 494
Pécs, Gazi Kasım Pasha Mosque

Peçuy, Hacı Hüseyin Câmii | 524
Pécs, Hacı Huseyin Mosque

Peçuy, İdris Baba Türbesi | 526
Pécs, Idris Baba Tomb

Peçuy, Nişancı Mehmet Paşa Türbesi | 534
Pécs, Nisançı Mehmet Pasha Tomb

Peçuy, Tabakhâne Câmii | 536
Pécs, Tabakhane Mosque

Peçuy, Yakovalı Hasan Paşa Câmii | 544
Pécs, Yakovalı Hasan Pasha Mosque

Seçen, Hamam | 1357
Szécsény, Turkish Bath

Sigetvar, Ali Paşa Câmii | 564
Szigetvár, Ali Pasha Mosque

Sigetvar, Câmi (Aziz Antal Kilisesi) | 592
Szigetvár, Mosque (St. Anthony Church)

Sigetvar, Kânûnî Sultan Süleyman Câmii | 598
Szigetvár, Suleiman The Magnificent Mosque

Sigetvar, Kânûnî Sultan Süleyman Makam Türbesi | 616
Szigetvár, Suleiman The Magnificent Maqam Tomb

Sigetvar, Sıbyan Mektebi | 622
Szigetvár, Primary School

Solnok, Hünkâr (Kânûnî Sultan Süleyman) Câmii | 628
Szolnok, Sultan (Suleiman The Magnificent) Mosque

Solnok, Türbe | 1357
Szolnok, Tomb

Şimontornya, Varoş Câmii | 632
Simontornya, City Mosque

MOLDOVA *Moldova*

Bender, Dağistanlı Ali Paşa Câmii | 636
Bender, Dagestan Ali Pasha Mosque

Bender, Hünkâr Câmii | 636
Bender, Sultan Mosque

Bender, Sultan III. Selim Câmii | 636
Bender, Sultan Selim III Mosque

Bender, Câmi | 636
Bender, Mosque

Bender, Ursoya Câmii | 642
Bender, Ursoia Mosque

ROMANYA *Romania*

İbrail, Çarşı Câmii | 646
Braila, Bazaar Mosque

İbrail, Câmi (Ordu Kilisesi) | 656
Braila, Mosque (Army Church)

İbrail, Câmi (Eflâk Kilisesi) | 656
Braila, Mosque (Walachian Church)

İbrail, Câmi (Boğdan Kilisesi) | 656
Braila, Mosque (Church of Moldavia)

Köstence, Ada Köyü Çeşmesi | 1349
Constanta, Fountain in Ostrov

Köstence, Elmalı Köyü Çeşmesi | 1349
Constanta, Fountain in Almălău

Köstence, Elmalı Köyü, İbrâhim Paşa Çeşmesi | 1349
Constanta, İbrahim Pasha Fountain in Almălău

Köstence, Eseköy Çeşmesi | 1349
Constanta, Fountain in Esechio

Köstence, Gölpinar Köyü'nde Üç Çeşme | 1349
Constanta, Three Fountain in Şipotele

Köstence, Kanlıköy'de Beş Çeşme | 1349
Constanta, Five Fountain in Canlia

Köstence, Kozluca Köyü'nde İki Çeşme | 1349
Constanta, Two Fountain in Coslugea

Köstence, Kuzgun Köyü'nde İki Çeşme | 1349
Constanta, Two Fountain in Ion Corvin

Köstence, Nasreddin ile Pazargân arasındaki çeşme | 1349
Constanta, Fountain in Pădureni / Rariştea

Köstence, Nasreddin Köyü Çeşmesi | 1349
Constanta, Fountain in Pădureni

Köstence, Oltina Köyü'nde Beş Çeşme | 1349
Constanta, Five Fountain in Oltina

Köstence, Paraköy ile Lipnita Köyü arasındaki çeşme | 1349
Constanta, Fountain in Baneasa / Lipnita

Köstence, Paraköy'de İki Çeşme | 1349
Constanta, Two Fountain in Baneasa

Köstence, Paryola Köyü Çeşmesi | 1349
Constanta, Fountain in İzvoarele

Köstence, Tekke Köyü'nde İki Çeşme | 1349
Constanta, Two Fountain in Lespezi

Temeşvar, Câmî (Fransiskan Kilisesi) | 660
Timisoara, Mosque (Franciscan Church)

Temeşvar, Cincime Mehmet Çelebi Câmîi | 662
Timisoara, Cincime Mehmet Celebi Mosque

Tulça, Kırcalar Köyü Câmîi | 664
Tulcea, Cârjelar Mosque

Yanova, Sultan IV. Mehmet Câmîi | 670
Ineu, Sultan IV. Mehmet Mosque

Yergögü, Çelebi Sultan Mehmed Câmîi | 674
Giurgiu, Celebi Sultan Mehmed Mosque

SIRBİSTAN *Serbia*

Belgrad, Bayraklı (Hüseyin Kethüda) Câmîi | 688
Belgrade, Bayraklı (Huseyin Kethuda) Mosque

Belgrad, Bayram Bey Câmîi | 702
Belgrade, Bayram Bey Mosque

Belgrad, Câmî (Ermeni Kilisesi) | 706
Belgrade, Mosque (Armenian Church)

Belgrad, Damat Ali Paşa Türbesi | 707
Belgrade, Damat Ali Pasha Tomb

Belgrad, Defterdar Câmîi | 716
Belgrade, Defterdar Mosque

Belgrad, Kızlarağası Câmîi | 718
Belgrade, Kızlaragasi Mosque

Belgrad, Pazar Yeri Câmîi | 720
Belgrade, Pazar Yeri Mosque

Belgrad, Yalı Câmîi | 721
Belgrade, Yalı Mosque

Çaçak, Tur Ali Bey Câmîi | 722
Cacak, Tur Ali Bey Mosque

Haram Kalesi Kervansarayı | 740
Caravanserai of Ram Castle

Hasan Paşa Palankası, Ahmet Bey Câmîi | 746
Smederevska Palanka, Ahmet Bey Mosque

Hisarcık, Mahmut Bey Câmîi | 747
Grocka, Mahmut Bey Mosque

Hisarcık, Palanka Câmîi | 748
Grocka, Palanka Mosque

Kolarine, Gâzi Bali Bey Câmîi | 749
Kolarine, Gazi Bali Bey Mosque

Kraguyevaç Câmîi | 1355
Mosque in Kraguyevac

Parakin, Sultan Süleyman Câmîi | 750
Parakin, Sultan Suleyman Mosque

Petrovaradin, Tekke Kilisesi | 751
Petrovaradin, Tekke (Lodge) Church

Semendire Câmîi | 1355
Mosque in Smederovo

TÜRKiYE *Türkiye*

Babaeski, Cedid Ali Paşa Câmîi | 758
Babaeski, Cedid Ali Pasha Mosque

Erzincan, Mama Hâtun Câmii | 764
Erzincan, Mama Hatun Mosque

Erzurum, Bardız Câmii | 766
Erzurum, Bardız Mosque

Kırklareli, Karaca İbrâhim Bey (Kapan) Câmii | 770
Kırklareli, Karaca Ibrahim Bey (Kapan) Mosque

Lüleburgaz, Sokullu Mehmet Paşa Câmii | 774
Luleburgaz, Sokollu Mehmet Pasha Mosque

UKRAYNA *Ukraine*

Bahçesaray, Yenısala Köyü Cumâ Câmii | 782
Bakhchisarai, Novopolye Mosque

Gözleve, Cemâleddin Efendi Câmii | 784
Eopatoria, Cemâleddin Efendi Mosque

İsmail, Mehmed Ağa Câmii | 786
Izmail, Mehmed Aga Mosque

İsmail, Tomarova Câmii | 798
Izmail, Reni Mosque

Kamyanıçe, Valide Sultan Câmii Minâresi | 800
Kamyanets-Podilski, Minaret of Valide Sultan Mosque

Kefe, Müftü Câmii | 804
Feodosia, Mufti Mosque

Kefe, Seyyid Mûsâ Efendi Türbesi | 810
Feodosia, Seyyid Musa Efendi Tomb

Kefe, Ulu Câmii | 812
Feodosia, Grand Mosque

Kefe, Ulu (Süleyman) Câmii | 814
Feodosia, Grand (Suleiman) Mosque

Kefe, Yalıkapı Câmii | 816
Feodosia, Yalıkapı Mosque

Kili, Çarşı Câmii | 818
Kilia, Bazaar Mosque

Kili, Koca Gölbaşı Köyü Câmii | 820
Kilia, Galileşti / Desantne Mosque

Kili, Mehmed Sipahi Câmii | 822
Kilia, Mehmed Sipahi Mosque

Kili, Sultan II. Bayezid Câmii | 824
Kilia, Bayezid II Mosque

Özü, Câmi (Aziz Nikolas Kilisesi) | 830
Ochakiv, Mosque (St. Nicholas Church)

Sudak, Kale Câmii | 840
Sudak, Castle Mosque

Yenikale'de İki Câmi | 846
Two Mosques in Eni-kale

YUNANİSTAN *Greece*

Anadolu, Çarşı Câmii | 862
Nauplion, Bazaar Mosque

Anadolu, İç Kale Câmii ve Sarnıç | 866
Nauplion, Ic Kale Mosque and Cistern

Anadolu, Sultan Ahmet Câmii | 880
Nauplion, Sultan Ahmet Mosque

Arhos, Beşir Ağa Câmii | 888
Argos, Besir Aga Mosque

Atina, Bey Câmii | 898
Athens, Bey Mosque

Atina, Eski Câmi | 899
Athens, Eski (Old) Mosque

Atina, Fethiye Câmii | 900
Athens, Fethiye Mosque

Atina, Hacı Ali Câmii | 912
Athens, Hacı Ali Mosque

Atina, Softa Câmii | 913
Athens, Softa Mosque

Atina, Tekke | 914
Athens, Lodge

Avrethisar, Bayezid Baba Türbesi | 916
Kilkis, Bayezid Baba Tomb

Balyabadra Câmileri | 1353
Patras Mosques

Dedeğaç, Nefes Sultan Tekkesi | 924
Alexandrupolis, Nefes Sultan Dervish Lodge

- Dırama, Bektaşî Tekkesi | 934
Drama, Bektashi Dervish Lodge
- Dırama, Bey (Kale) Câmii Minâresi | 936
Drama, Minaret of Kale (Bey) Mosque
- Dırama, Demirci Ören Köyü Câmii | 938
Drama, Peristeria Mosque
- Dırama, Gornova Köyü Câmii | 940
Drama, Vounoplagia Mosque
- Dırama, Kavaklı Köyü Câmii | 950
Drama, Egiros Mosque
- Dırama, Lakaviçe Köyü Câmii | 956
Drama, Mikroklisoura Mosque
- Dırama, Mahmut Paşa (Kursunlu) Câmii | 964
Drama, Mahmut Pasha (Kursunlu) Mosque
- Dırama, Mustafa Ağa Câmii | 974
Drama, Mustafa Aga Mosque
- Dırama, Osman Efendi Câmii | 982
Drama, Osman Efendi Mosque
- Dırama, Osmanlı Köyü Câmii | 984
Drama, Chrisokastro Mosque
- Dırama, Pürsıçan Orta Câmi | 985
Drama, Prosotsani Orta Mosque
- Dırama, Revine Köyü Câmii | 986
Drama, Makriplagio Mosque
- Dırama, Yeni Câmi | 982
Drama, Yeni (New) Mosque
- Dırama, Yıldırım Bayezid Câmii | 996
Drama, Yıldırım Bayezid Mosque
- Dimetoka, Ece Sultan Türbesi | 1008
Didymôteicho, Ece Sultan Tomb
- Dimetoka Kalesi | 1353
Didymôteicho Fortress
- Eğriboz, Karababa Kalesi | 1356
Khalkis, Karababa Fortress
- Eğriboz, Meydan Câmii | 1010
Khalkis, Meydan (Square) Mosque
- Eğriboz, Mustafa Paşa Câmii | 1012
Khalkis, Mustafa Pasha Mosque
- Eğriboz, Veli Baba Tekkesi | 1016
Khalkis, Veli Baba Lodge
- Eğriboz'da Minâre | 1354
Minaret in Khalkis
- Eğribucak, Memi Baba Tekkesi | 1018
Thimaria-Kapnachori, Memi Baba Dervish Lodge
- Ermiye, Arslan Çavuş (Eski) Câmii | 1030
Almiros, Arslan Cavus (Old) Mosque
- Ferecik, Musa Çelebi Câmii | 1034
Feres, Musa Celebi Mosque
- Girit, Hanya Câmileri | 1354
Crete, Chania Mosques
- Girit, Hanya, Kalamî Câmii | 1036
Crete, Chania, Kalamî Mosque
- Girit, Kandiye, Defterdar Ahmet Paşa Câmii | 1040
Crete, Heraklion, Defterdar Ahmet Pasha Mosque
- Girit, Kandiye, Fazıl Ahmet Paşa (Vezir) Câmii | 1042
Crete, Heraklion, Fazıl Ahmet Pasha (Vizier) Mosque
- Girit, Kandiye, Horasanizade Bektâşî Tekkesi | 1048
Crete, Heraklion, Horasanizade Bektashi Dervish Lodge
- Girit, Laşid Câmileri | 1354
Crete, Lassithi Mosques
- Girit, Laşid, Şeyh Abdülkadir Câmii | 1050
Crete, Lassithi, Sheikh Abdulkadir Mosque
- Girit, Resmo Câmileri | 1354
Crete, Rethymno Mosques
- Girit, Yalıpetre, Ankebut Ahmet Paşa Câmii | 1052
Crete, Ierapetra, Ankebut Ahmet Pasha Mosque
- Gördüs, Mehmet Çavuş Câmii | 1054
Korintos, Mehmet Cavus Mosque
- Gümülcine, Eski Câmi | 1056
Komotini, Eski (Old) Mosque
- Gümülcine, Gâzi Evrenos Bey İmâreti | 1064
Komotini, Imaret of Gazi Evrenos Bey

Gümülcine, Hıdır (Hızır) Baba Tekkesi | 1068
Komotini, Hıdır (Hızır) Baba Dervish Lodge

Gümülcine Namazgâhı | 1072
Open Prayer Space (Namazgah) in Komotini

Horpeşte, Memi Bey Câmii | 1074
Argos Orestiko, Memi Bey Mosque

İnebahtı'da Câmi | 1355
Mosque in Nafpaktos

İskeçe, Ada Köyü, Yukarı Mahalle Câmii | 930
Xanthi, Ano Livera, Upper Neighborhood Mosque

İskeçe, Ada Köyü, Orta ve Küçük Mahalleleri Câmii | 930
Xanthi, Kato Livera, Middle and Small Neighborhood Mosque

İskeçe, Eski Câmi ve Saat Kulesi | 1082
Xanthi, Eski (Old) Mosque & Clock Tower

İskeçe, Hocalar Köyü Câmii | 930
Xanthi, Stavrochi Mosque

İskeçe, Kızbükü Köyü Câmii | 930
Xanthi, Drimia Mosque

İskeçe, Kütüklü Baba Tekkesi | 1086
Xanthi, Kutuklu Baba Dervish Lodge

İskeçe, Malgirit Köyü Câmii | 930
Xanthi, Margariti Mosque

İskeçe, Meşeli Köyü Câmii | 930
Xanthi, Kallithea Mosque

İskeçe, Sarnıç Köyü Câmii | 1090
Xanthi, Kromniko Mosque

Karaferye Namazgâhı | 1094
Open Prayer Space (Namazgah / Musalla) in Veria

Karaferye'de Câmi | 1356
Mosque in Veria

Kavala, Ali bin Ağuş Câmii | 1098
Kavala, Ali bin Ağuş Mosque

Kavala, Bektaşî Türbesi | 1104
Kavala, Bektashi Tomb

Kavala, Çağlayık, Hasan bin Emin Câmii | 930
Kavala, Dipotamos, Hasan bin Emin Mosque

Kavala, Debboy Câmii | 1106
Kavala, Debboy Mosque

Kavala, Gâziler Köyü Câmii | 1114
Kavala, Nikites Mosque

Kavala, Hacı Baba Türbesi | 1115
Kavala, Hacı Baba Tomb

Kavala, Halil Bey Câmii | 1116
Kavala, Halil Bey Mosque

Kavala, İbrahim Paşa Câmii | 1124
Kavala, İbrahim Pasha Mosque

Kavala, Karacalar, Recep Paşa Câmii | 932
Kavala, Zarkadia, Recep Pasha Mosque

Kavala, Karacaoba, Ahmed Câmii | 932
Kavala, Elafochori, Ahmed Mosque

Kavala, Karamanlı Köyü Câmii | 932
Kavala, Agios Kosmas Mosque

Kavala, Koçan Köyü Câmii | 1144
Kavala, Akrovounion Mosque

Kavala, Koçoğulları Köyü Câmii | 932
Kavala, Ano Konstantinia Mosque

Kavala, Kurtlu Köyü Câmii | 932
Kavala, Likostomo Mosque

Kavala, Kurudere Köyü Câmii | 1148
Kavala, Paleos Xerias Mosque

Kavala, Muratlı Köyü Câmii | 932
Kavala, Skopos Mosque

Kavala, Mustafaoğulları Köyü Câmii | 932
Kavala, Stegno Mosque

Kavala, Naibli, Ahmed Ağa bin Hasan Bey Câmii | 932
Kavala, Polinero, Ahmed Ağa bin Hasan Bey Mosque

Kavala, Nedirli Köyü Câmii | 1152
Kavala, Distavo Mosque

Kavala, Palehor Köyü Câmii | 1160
Kavala, Palaiochori Mosque

Kavala, Selyan, Dere Mahallesi Câmii | 932
Kavala, Filipi, Dere Mahallesi Mosque

Kavala, Selyan, Orta Mahalle Câmii | 932
Kavala, Filipi Orta Mahalle Mosque

Kavala, Tekke Câmii | 1162
Kavala, Tekke Mosque

Kayılar, Aşağı Mahalle Câmii | 1164
Ptolemedia, Aşağı Mahalle Mosque

Kayılar, Surpovo Köyü Câmii | 1165
Ptolemaida, Surpovo Mosque

Kayılar, Yukarı Mahalle Câmii | 1166
Ptolemaida, Yukarı Mahalle Mosque

Kılış, Hacı Yunus Köyü Câmii | 1167
Kilkis, Stavrochori Mosque

Kızılhisar, Beş Çeşme Câmii | 1168
Karistos, Beş Çeşme Mosque

Koron, Sultan II. Bayezid Câmii Minâresi | 1170
Koroni, Minaret of Sultan II. Bayezid Mosque

Limni, Câmi-i Cedîd (Yeni Câmi) | 1174
Limnos, New Mosque

Livadya, Tabakhâne (Süleymâniye) Câmii | 1178
Livadia, Tabakhane (Süleymaniye) Mosque

Londar, Sultan II. Bayezid Câmii Minâresi | 1180
Leontari, Minaret of Sultan II. Bayezid Mosque

Midilli, Balçık Köyü Câmii | 1182
Lesvos, Nees Kidonies Mosque

Midilli, Çömlek Köyü Yeni Câmii | 1190
Lesvos, Skalochori Mosque

Midilli, İbyos Köyü Aşağı Câmii | 1194
Lesvos, Ippio Mosque

Midilli, Kadirî Tekkesi | 1198
Lesvos, Qadiri Lodge

Midilli, Keleme Köyü Câmii | 1202
Lesvos, Keramia Mosque

Midilli, Sarı Baba Tekkesi | 1208
Lesvos, Sarı Baba Dervish Lodge

Midilli, Süleyman Paşa Câmii | 1210
Lesvos, Süleyman Pasha Mosque

Midilli, Vigla Câmii / Halvetî-Mısırî Tekkesi | 1224
Lesvos, Vigla Mosque / Halvetî-Mısırî Dervish Lodge

Narda, Faik Paşa (İmâret) Câmii | 1236
Arta, Faik Pasha (Imaret) Mosque

Naslıç, Gınuş Köyü Câmii | 1250
Neapoli, Molocha Mosque

Naslıç, Gınuş Köyü'nde Türbe | 1250
Neapoli, Tomb in Molocha

Naslıç, Pilazomi, Bâli Çavuş Câmii | 1250
Neapoli, Stavrodmi, Bali Çavuş Mosque

Naslıç, Mazgan Köyü Câmii | 1250
Neapoli, Archladiia Mosque

Naslıç, Mesalogoş Köyü Câmii | 1250
Neapoli, Mesologgos Mosque

Naslıç, Piluri Köyü Câmii | 1250
Neapoli, Pylorio Mosque

Naslıç, Rezne, Sultanzâde Abdülatif Bey Câmii | 1250
Neapoli, Dicheimarro, Sultanzade Abdülatif Bey Mosque

Navarin, Sultan Ahmet Câmii | 1252
Pylos, Sultan Ahmet Mosque

Preveze, Eski Kale'de (Bouka) Câmi (I) | 1266
Preveza, Mosque in the Eski Kale (Bouka) (I)

Preveze, Eski Kale'de (Bouka) Câmi (II) | 1266
Preveza, Mosque in the Eski Kale (Bouka) (II)

Preveze, Yeni Kale'de Câmi | 1266
Preveza, Mosque in Yeni Kale

Rodos, Tîr-i Müjgân Câmii | 1272
Rhodes, Tîr-i Müjgân Mosque

Sakız, Eski Câmi | 1278
Chios, Old Mosque

Selânik, Burmalı Câmi | 1292
Thessaloniki, Burmalı Mosque

Selânik, Eski Câmi | 1296
Thessaloniki, Old Mosque

Selânik, İshâkiye Câmii Minâresi | 1304
Thessaloniki, Minaret of İshakiye Mosque

Selânik, Kışla Câmii | 1308
Thessaloniki, Kışla (Barracks) Mosque

Selânik, Musa Baba Tekkesi | 1314
Thessaloniki, Musa Baba Dervish Lodge

Serez, Eski Câmî | 1318
Serres, Old Mosque

Serez, Mehmet Paşa Câmii | 1320
Serres, Mehmet Pasha Mosque

Serez, Poroy'da Minâre | 1356
Serres, Minaret in Ano Poria

Suda'da Câmî | 1357
Mosque in Souda

Teselya, Golos Câmileri | 1357
Thessalia, Volos Mosques

Teselya, Yenişehir Câmileri | 1357
Thessalia, Larissa Mosques

Teselya, Çatalca Câmileri | 1357
Thessalia, Farsala Mosques

Teselya, Kardiça Câmileri | 1357
Thessalia, Kardica Mosques

Teselya, Tırhala Câmileri | 1357
Thessalia, Trikala Mosques

Tripoliçe, Ebûbekir Paşa Câmii | 1324
Tripoli, Ebubekir Pasha Mosque

Tripoliçe'de 5 Câmî ile 2 Tekke | 1358
5 mosques and 2 dervish lodges in Tripoli

Vodine, Hünkâr (Fatih Sultan Mehmet) Câmii | 1328
Edessa, Sultan (Fatih Sultan Mehmet) Mosque

Voştina, Şeyh Kerim Tekkesi Câmii | 1358
Pogoniani, Mosque of Sheikh Kerim Lodge

Voştina, Şeyh Abdül Türbesi | 1358
Pogoniani, Sheikh Abdul Tomb

Yenice Karasu, Kırklar Tekkesi | 1330
Genissea, Kırklar Dervish Lodge

Yenice Karasu, Mustafa Paşa Câmii | 1334
Genissea, Mustafa Pasha Mosque

Yenice Vardar, Evrenosoğlu Türbesi | 1340
Giannitsa, Evrenosoğlu Tomb

Yenişehir, Durbalı Baba Sultan Tekkesi | 1344
Larissa, Durbalı Baba Sultan Dervish Lodge

Yenişehir, Hasan Bey Câmii | 1346
Larissa, Hasan Bey Mosque

Zilhova'da Câmî | 1358
Mosque in Zihne

Sofya, Mehmed Paşa (Kara) Câmii (2019)

Sofia, Mehmed Pasha (Black) Mosque (2019)

Mehmet Emin YILMAZ

Y. Mimar | Architect M. Sc.

1981 yılında Ankara'da doğdu, ilkokulu ve ortaokulu Ankara'da, liseyi Çanakkale'de tamamladı. Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nü bitirdi. Türk Tarih Kurumu'nun Balkanlar'da yürüttüğü Yurtdışındaki Tarihi Türk Eserlerinin Tespiti Projesi'nde görev aldı. Gazi Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimini tamamladı. Yurtiçi ve yurtdışında muhtelif tarihî eserlere ait koruma-onarım ve müze projeleri hazırladı. Hâlen Ankara'da serbest mimarlık hizmetlerine ve araştırmalarına devam etmekte olup Türk mimarî eserlerini konu alan kitapları ve makaleleri bulunmaktadır. Kitapları:

He was born in Ankara in 1981, completed primary and secondary school in Ankara and high school in Çanakkale. He graduated from Anadolu University, Department of Architecture. He took part in the Project for the Identification of Historical Turkish Monuments Abroad carried out by the Turkish Historical Society in the Balkans. He completed his master's degree at Gazi University. He prepared conservation-restoration and museum projects for various historical monuments in Türkiye and abroad. He continues his freelance architectural services and researches in Ankara and has books and articles on Turkish architectural works. His books include:

1. Macaristan Budin'de Gül Baba Tekkesi ve Türbesi
[*Gül Baba Lodge and Tomb in Budin, Hungary*]
2. Sigetvar'da Türk Mimârîsi
[*The Turkish Monuments in Szigetvár*]
3. Ekrem Hakkı Ayverdi Usûlüyle Türk Mimârî Eserlerinin Yeniden Tesbiti: Slovakya - Macaristan
[*Re-determination of Turkish Architectural Monuments through the Ekrem Hakkı Ayverdi Method Slovakia - Hungary*]
4. Gül Baba ve Osmanlı Macaristanı'nda Manevî Mîras
[*Gül Baba and Religious Heritage in Ottoman Hungary*]
5. Kiliseye Çevrilen Türk Eserleri
[*The Turkish Monuments Converted into Churches*]